Година I. Книжка I.

СЛАВИЕВИ ГОРИ

(РОДОПИ)

СПИСАНИЕ

ЗА

Народни умотворения, наука и обществении знания.

Излазя всѣки мѣсецъ, освѣнъ Юлий и Августъ

АПРИЛЪ 1894 год.

Познай себе си.
(Платонъ)

Бащино огнище не оставяй, стари обичаи не прѣзирай.
(Народна пословица)

СЪДЪРЖАНИЕ:

СЛАВИЕВИ ГОРИ
(РОДОПИ).

СПИСАНИЕ

за нродни умотворения, науки и обществении знания.

ГОДИНА I.	АПРИЛЪ	КНИЖКА I.

ОТЪ РЕДАКЦИЯТА.

Списанието **„Славиеви гори (Родопи)“** ще излазя всѣки мѣсецъ по единъ пѫть, освѣнъ Юлий и Августъ., т. е. осъмь книжки до 1-й Януарий 95 г. и всѣка отъ тѣхъ ще състои отъ три до три и половина печатни коли на тоя форматъ.

Программата на сп. **„Славиеви гори“** ще бѫде слѣдующата:

I. Биллетристика. Първий отдѣлъ безъ исключение въ всѣка книжка, въ когото ще се помѣщаватъ расказн съ и не тенденциозно художественно съдържание, въспроизведени отъ самий минѫлъ и сѐгашенъ животъ на Родопскитѣ жители. Заедно съ това, въ тоя отдѣлъ ще помѣстяме сегисъ-тогисъ и разни пѫтописни бѣлѣжки, мисли и впечатления съ особенно внимание на многобройнитѣ природно поетически покрайнини на Родопитѣ.

II. Наученъ отдѣлъ, въ когото главно мѣсто ще заематъ статии отъ чисто наученъ характеръ отъ чужди и наши автори по изслѣдванието на Родопитѣ и съсѣднитѣ тѣмъ покрайнини, като напр. по географията, историята, нарѣчието и др. подобни.

III. Биография. Ще съдържа животоописателни материяли и бѣлѣжки на дѣйци минжли и сегашни изъ и за Родопитѣ. Въ свръзска съ тѣхъ и материяли по възраждането на българското население въ и покрай Родопитѣ.

IV. Общественъ отдѣлъ, въ когото ще се третиратъ въпроси отъ съврѣмененъ интересъ и нужда по минжлий, сегашний и за въ бждъще обществено-умственъ и поминъченъ строй отъ обща точка зрѣние за цѣлитѣ Родопи и частно за извѣстни краища отъ тѣхъ. Въ тоя отдѣлъ на особно ще се изучва и третира и така нарѣчений помашки въпросъ, помацитѣ, тѣхний характеръ, обичаи и пр. въ паралелъ съ тѣхното изселване, причинитѣ му и пр.

V. Библиография, рецензии и книгописъ на издания и статии, имеющи интересъ за Родопитѣ. Общъ книгописъ.

VI. Новости изъ съврѣменното състояние въ черковно училищно, обществено и поминъчно отношение на Родопитѣ и съсѣднитѣ имъ краища.

VII. Народни умотворения изъ Родопитѣ (пѣсни, прикаски, пословици, гатанки, скоропоговорки, баяния, прѣдания, дѣтински игри и залъгалки, народни клетви, сънотълкувания, слáви, обичаи, вѣрвания, народна медицина, прокобения и др. под. необнародвани до сега изъ всички части на Родопитѣ).

Въ всички отдѣли ще се помѣщаватъ нѣща нови, изслѣдвани, слѣдователно и не обнародвани до сега въ нашата книжнина за тия мѣста. Мнѣния и изслѣдвания отъ научна стойность, исказани отъ чужди автори и въ чуждитѣ литератури за Родопитѣ, внимателно ще се слѣдятъ, пробиратъ и съобщаватъ въ прѣводъ въ списанието ни, за запознавание българскитѣ ни читатели.

Отъ казаното по-горѣ многоуважаемитѣ читатели виждатъ, каква е мисъльта, желанието и цѣльта на редакцията на прѣдлаганото тукъ списание: изучването на Родопитѣ, които съставляватъ голѣмъ и цѣненъ интересъ за нашата книжнина въобще и частно за насъ си (българитѣ), въ всестранно отношение и то не само тѣ, а и тѣмъ близосѣднитѣ и сърѣдѣлни покрайнини, каквато е напр. Бѣло-морската равнина, за която нищо до сега не се знае въ нашата книжнина.

Почнжтото дѣло е трудно, рискътъ за нашитѣ скромни сили е голѣмъ, защото се искатъ, и морални, и матерчялни срѣдства, ала прѣдъ святостьта на идеята, ний сме рѣшили да понесемъ всичко. Въ тоя случай ний апелираме къмъ всички интелигентни еднородци, на чието сърдце лежи истинската синовна любовь за познавание и изучвание всички жгли, догдѣто се простиратъ прѣдѣлитѣ на българското отечество, да благоволжтъ и не ни откажжтъ отъ помощьта си, която за насъ е: распространението на списанието ни. Редакцията е взела отъ своя страна всички възможни отъ неж мѣрки за подобрението за въ бждѫще на списанието ни, както и за наврѣменното му издавание.

Условията за абониране на списанието **„Славиеви гори (Родопи)“** се намиратъ съобщени, на края на коричкитѣ, обаче, пакъ ще посмѣемъ да повторимъ, че

безъ прѣдплата никому нѣма да се праща.

Това правило строго ще съблюдаваме, защото желаемъ да отбѣгнемъ всѣкакви неприятности съ любезнитѣ си приятели, които сж много чести при отпущание вересии.

Статии за обнародвание могжтъ се помѣщава и съ псевдонимъ, обаче, сжщинското име на авторътъ трѣбва да е извѣстно въ редакцията. Въ народнитѣ умотворения пъкъ трѣбва да се означава освѣнъ името на селото, гдѣто сж записани, ами и лицето, отъ което сж слушани.

Колонитѣ по всички отдѣли на списанието ни сж отворени съ особно благодарение за всѣкиго, а най-много ние смѣемъ да отправимъ молбитѣ си къмъ всички развити сили, синове и живущи на Родопитѣ, особенно пъкъ отдѣлътъ **Народни умотворения,** който е достжпенъ за всѣки почти грамотенъ родопчанинъ, ако има желанието да услужи на родината си и книжнината ни.

с. Орѣхово. Рупчоска Околия.

20 й Мартъ 1894 год.

ЕДНА ПОМАШКА СРѢЩА.

(Расказъ изъ съврѣменний помашки животъ) отъ Д. Черневъ.

Минжлата година ми се случи една командировка въ едно отъ помашкитѣ села въ околията ни, на което село най-много бѣхъ слушалъ да се повтаря името му между мѣстното българско население и то съ не добри отзиви за неговото минжло. Да, това село бѣ историческо, защото жителитѣ му най-много бѣхж подмамени да зематъ участие въ кървавитѣ драми прѣзъ роковитѣ 1875—76 години. А съ такъва слава само това село се бѣше удостоило отъ . . . . села помашки въ околията ни. Та затова и у мене отдавна се бѣше появило желание да видж това село, само че чакахъ случай и сгодно врѣме.

Двѣ добрини рѣдко се срѣщатъ, казватъ хората, и това е било вѣрно.

Врѣмето, когато азъ трѣбваше да се стегнж за пжть, бѣше тъй лошо, природата бѣше тъй сърдита и вѣтъръ толкова лошо бучеше, че мене никакъ се не искаше да напустнж топлата си стая и да идж 30 километра пжть далече отъ мѣстопрѣбиванието си. Ала службата задлъжава: щешъ не щешъ трѣбва да отидешъ. Па и стражаринътъ, моя единственъ другарь и водачъ, ме вече чакаше готовъ, така щото и за мене нищо друго не оставаше, освѣнъ да сѣднж на коньтъ си.

Тъй и стана̀. Тръгнжхме.

Най-напрѣдъ се качихме на една доста висока „планина“ (единъ високъ рътъ расклонение), както казватъ тукъ; отъ тамъ на долѣ не е възможно да сѣдишъ на конь: освѣнъ че пжтьтъ се спуща стръмно отъ горѣ до долѣ, нъ трѣбва още да скачашъ по скалитѣ, като коза. Трѣбва да си кажж правичката: всѣка моя крачка тукъ рефлективно извикваше и по една псувня на смѣтка на мѣстнитѣ обитатели. Аслж всичкитѣ помашки села се намиратъ въ много затънтени мѣста, гдѣто пжтищата вър-

вижтъ само прѣзъ скали и канари. Самото пъкъ село винаги се намира задъ една голѣма скала, тъй щото човѣкъ може да го види само тогава, когато влѣзе въ него. Вижданието му става неочакванно, изведнѫжъ, когато вече си изгубилъ всѣка надѣжда, че ще намѣришъ селото. Така и азъ подиръ едно мѫчително пѫтувание въ дъждъ и студъ, по единъ пѫть, който незаслужва даже това име, изведнѫжъ забѣлѣжихъ на нѣколко крачки прѣдъ мене една бѣдна кѫща, повече прилична на колиба.

„Ето тукъ е селото, господинъ *," извика ми стражарьтъ.

— Какво село? Само една кѫща ли е селото, запитахъ азъ очудено.

— Не, господинъ *, тукъ живѣе кметътъ, а малко по оттатъкъ има още кѫщи, повтори съ насмѣшка моя другарь—стражаръ.

Спрѣхме се прѣдъ кѫщата и почнѫхме да викаме кмета. Това трая доста врѣме. Най-сетнѣ отъ вратата се показа единъ снаженъ помакъ и ни посрѣщнѫ съ думитѣ.

— Орларолсунъ, ефенди!

— Алларазосунъ, кмете, кѫдѣ ще ни заведешъ?

— Кѫдѣ, въ канцеларията ми, отговори той. Обаче канцеларията му се оказа толкова близо, че трѣбваше да скачаме пакъ по скали и най-сетнѣ нѣщо подирь половинъ часъ забѣлѣжихъ 20—25 кѫщи, распръснѫти на едно доста голѣмо пространство.

Всичко въ тоя свѣтъ си има своя край, та и моето тежко пѫтуванние си имало край.

— Това е канцеларията, радостно извика стражарьтъ и скочи отъ коньтъ си. Слѣзохъ и азъ.

Знаешъ ли ти, мой любезний читательо, подирь едно тежко 7—8 часово пѫтувание въ дъждъ, студъ и вѣтръ, когато нито единъ конецъ отъ дрѣхитѣ ти не е останѫлъ сухъ, когато кравьта въ жилитѣ ти, като че се е прѣобърнѫла въ ледъ, знаешъ ли ти, казвамъ, какво значи тогава да влѣзешъ въ една стая, въ една сушина каква и да е тя, нъ въ която има соба и топлина! Нищо друго, а цѣлъ рай! Азъ, когато влѣзохъ, нищо друго не забѣлѣжихъ, освѣнъ собата. И така азъ почнѫхъ най-напрѣдъ да изсушавамъ дрѣхитѣ си и да стоплѭ тѣлото

си. Въ това врѣме ми поднесохѫ каве. Испихъ кавето и се осѣтихъ като прѣроденъ. Слѣдъ това извадихъ дисагитѣ си съ храната, която си носѣхъ съ себе си, и зехъ да ямъ съ такъвъ апетитъ, какъвто въ животътъ си не помнѭ другъ пѫть.

Най-сетнѣ, като стоплихъ и нахранихъ себе си, успокоихъ се и почнѫхъ да разглеждамъ що има, що нѣма на около ми и гдѣ съмъ азъ.

Въ стаята се намираше освѣнъ мене, кметътъ, кехаята, писарьтъ, който живѣеше тукъ, и стражарътъ, моя водачъ. Стаята се освѣтляваше отъ една малка и почърнѣла отъ димъ ламба, тъй щото азъ едвамъ можехъ да разглеждамъ лицата на около ми. Между всички присѫтствующи мене най-много обърнѫ вниманието ми лицето на кмета. Въ животътъ на човѣка често се случва, че едно лице безсъзнателно ви заинтересува; лицето е като всѣко лице, нъ има нѣщо особно, което изведнѫжъ възбужда любопитството ви, безъ да си дадете отчетъ, защо именно става това и по какви причини това лице толкова привлича вниманието ви. Не физическитѣ чърти, а изражението на това тайнственно нѣщо, което се казва „душа“ ви заинтересува. Нѣма нищо опрѣдѣлено, нагледно, ала пъкъ има нѣщо оригинално, особенно. Такова лице имаше моя събесѣдникъ кмета. Една печална сѣнка окрѫжаваше чернитѣ очи; една ироническа усмивка се криеше въ ѫглитѣ на устнитѣ подъ гѫститѣ мустаци; едно неопрѣдѣлено благородство украшаваше цѣлото лице.

Благородство! Какво измѣнливо понятие! И единъ ученъ, и единъ добъръ моралистъ, или по-добрѣ да кажемъ високо-нравствененъ човѣкъ, има въ лицето си изражение на благородството; и единъ държавенъ дѣецъ често ви поражава съ неописуемо изражение на благородство въ лицето си. Обаче, въ паралелъ на това често пѫти и единъ разбойникъ не е лишенъ отъ подобно изражение. Въ всѣки случай, прочее, изражението е различно. И лицето на кмета изражаваше благородство, нъ благородство оригинално. Както цѣлата му фигура, тъй и лицето му повечето приличаше на единъ разбойникъ, нъ отъ особенъ характеръ: страдалецъ разбойникъ. Цѣло-

то лице на тоя човѣкъ показваше, че страда дълбоко, страда душевно, и не по лични причини, а за други хора, за едно общо нещастие. Той говорѣше малко, като че му струваше голѣмъ трудъ да изговаря думитѣ, или като че се страхуваше, да не би случайно да искаже тайната, скрита въ дълбочинитѣ на неговото плачуще сърдце. Нъ едно се виждаше ясно и него не можеше да скрие: той се отнасяше недовѣрчиво къмъ всичко, което не е помашко, мохамеданско.

Догдѣто азъ наблюдавахъ, забѣлѣжихъ, че и той мене налбюдаваше; можахъ сѫщо да забѣлѣжѫ, че азъ произведохъ на него едно благоприятно впечатление. А това за мене бѣше много важно, тъй като то ми даваше надѣжда, че той ще бѫде съ мене малко по откровенъ; азъ чакахъ съ нетърпение, кога ще излѣзѫтъ другитѣ хора, за да влѣзѫ въ по близъкъ разговоръ съ кмета, който ме толкова много заинтересува.

И слѣдъ нѣколко още минути излѣзохѫ всички: кехаята отиде да нареди и приготви храна на коньетѣ, а писарьтъ и стражарътъ отидохѫ въ друга стая; кмета азъ задържахъ ужъ по служебни работи. Въ петь-шесть минути свършихме наший официаленъ разговоръ и се впустнѫхме въ приятелски, домашенъ, или по добрѣ „мухабеть,“ както се изразяватъ помацитѣ и когото страстно обичатъ, а заедно съ тѣхъ и българитѣ, по тукашнитѣ мѣста.

Азъ запитахъ моя събѣсѣдникъ най-напрѣдъ за материялното положение на селянитѣ въ неговото село.

— Не ще питание, ефенди (сега почнѫ да ме титулува така, вмѣсто господине, както бѣше по-напрѣдъ,) фукаралѫкъ. Та отъ кина можемъ да забогатѣемъ? Балканътъ не е поле, а на горитѣ хюкюметътъ сѫди. Кина да правимъ; тъй си прѣкарваме отговори ми кметътъ.

— Хубаво, нъ какъ се поминуватъ нашитѣ българе? Гората и горскитѣ закони сѫ еднакви за всичкитѣ.

— Да, това е така, ала не толкова. Всѣки е на своя си акълъ навикнѫлъ, ми отговори кмета тъй тихо, като че тѣзи думи сѫ съставлявали една страшна мисъль, като че ги каза противъ волята си.

Отъ начало азъ бѣхъ зачуденъ. Какво означаватъ

тѣзи думи? Че акълътъ има често (нъ не всѣкога) влияние на материялното положение, това не е за очудване; нъ въ дания случай азъ не можахъ да разберѫ свързката между помашкий акълъ и тѣхната сиромашия.

Кметътъ въ това врѣме гледаше съсрѣдоточено въ земята, като че мислѣше нѣщо много важно. Неговитѣ очи, скрити подъ гѫститѣ вѣжди, не можехѫ да скриѭтъ вътрѣшната борба, която се възбуди въ душата му отъ наший разговоръ. Вижда се, че той толкова много мислѝ за една и сѫща мисъль, която толкова много го притискаше съ своята тяжесть, че той не можа да издържи побѣда. Той употрѣби послѣднитѣ си сили, за да скрие тайната на сърдцето си, нъ напраздно: той бѣше побѣденъ.

— Да, разбира се, всѣки има акълътъ си и всѣки слуша него си, почнѫ пакъ кметътъ, като се дигнѫ при тѣзи думи изведнѫжъ отъ мѣстото си. Когато стана̀, той дѣйствително приличаше на единъ разбойникъ, нъ простъ разбойникъ. Високъ, доста едъръ, той цѣлъ распространяваше миризмата на здравие, на планинска сила, съ каквато въобще се отличаватъ всички помаци и българи, синове на Родопитѣ. Лицето му пламнѫ, като жаръ, а въ сѫщото врѣме изразяваше дълбоко страдание.

— Да, всѣки има акълътъ си, повтори той пакъ, и ний, помацитѣ, никога нѣма да живѣемъ съ български акълъ. Аллахъ ни наказа, ала той пакъ ще ни помогне. Аллахъ живѣе и той вижда, какъ неговитѣ вѣрни синове страдатъ. Ний аслѫ много, много теглиме, повече отъ колкото вий, ефенди, мислите. Нашитѣ теглила сѫ още потежки за това, че ний ги криемъ, криемъ отъ всичко, що не е мюслюманско.

Така говореше кметътъ. Азъ го слушахъ и бѣхъ зачуденъ; зачуденъ бѣхъ първо за това, че не прѣдполагахъ да имамъ прѣдъ себе си толкова интелигентенъ помакъ, и второ, че азъ не можехъ да вѣрвамъ въ такива дълбоки страдания, безъ да знаѭ тѣхната причина.

— Молѭ ви, попитахъ азъ кмета, безъ всѣко стѣснение, расправѣте ми, защо вий теглите? Не сте ли вий, помацитѣ, въ сѫщото положение тукъ въ планинитѣ, както сме и ний, българитѣ? Не ли се грижи еднакво правителството както за насъ, така и за васъ? Даже

нѣщо повече за васъ: вамъ се правѭтъ много улеснения, които намъ се не правѭтъ. Аскерликътъ за васъ е лекъ, защото всѣки, който желае, може да се откупи съ 500 лева, или пъкъ ще служи само година и нѣколко мѣсеца. Да ли въ Турция нѣма да служишъ и то не малко, а 4—5 години. Какво още ви е тежко тукъ? Плащате ли вий повече данъкъ отъ насъ? Закача ли ви нѣкой на вѣрата или обичаитѣ ви? Може ли сега да си позволи нѣкой отъ нашитѣ българи да прави съ васъ това, което повечето отъ васъ правихте въ турско врѣме на насъ? Кажи ми, господинъ кмете, кажи ми ясно и точно, що мислишъ ти по това, какво искате вий и защо се изселвате? Може би, ще се разберемъ.

— Не, никога нѣма да се разберемъ, отговори рѣшително кмета, и една червенина отъ раздразнение се показа по всичкитѣ части на лицето му, а тѣлото му усѣтихъ да трепере. Никога, никога, ефенди, повтори той, за това, че ний никога нѣма да забравимъ, че бѣхме господари тукъ, че ний заповѣдахме. Ний искаме да господаруваме, а не да бѫдемъ равни съ васъ. За това единъ мюслюманинъ помакъ на драго сърдце ще служи аскерликъ въ Турция петь години, отъ колкото двѣ години или хичъ тукъ. Ний не можемъ да търпимъ, вий да заповѣдате намъ. За това ний не искаме тукъ въ селото ни българинъ-писарь; за това ний не искаме да се срѣщаме съ вашитѣ стражари. И ако всичкитѣ помаци още не сѫ се изселили, то това е за туй, че тѣ сѫ ахмаци; тѣ не се сѣтатъ кѫдѣ отиватъ работитѣ. А тѣзи, които виждатъ, които се сѣтатъ, надѣваме се . . . . "
и замълча.

— На какво се надѣвате? попитахъ азъ нетърпѣливо. На тоя ми въпросъ кметътъ обърнѫ очитѣ си отъ единий до другий край на стаята, назирà се въ ѫглитѣ, къмъ вратата, да не би нѣкой да слуша, обърнѫ погледътъ си къмъ мене и тихо ми проговори: „ний се надѣваме. че падишахътъ, наший девлетъ, пакъ ще дойде тукъ" (Трѣбва да знаемъ и това, че кметътъ при всичкитѣ си, качества, които и така го правѣхѫ интелигентенъ, свободенъ и рѣшителенъ, той прѣдъ мене се съвършенно отпустнѫ).

— Какъ, султанътъ да дойде пакъ тукъ? Да, да, тогава чакайте хубаво неговото дохождание, отговорихъ азъ иронично.

— Да, прѣди малко врѣме си дойдохѫ наши кумшии отъ Турция и тамъ имъ сѫ казвали хюкюматски люде, че султанътъ скоро щѣлъ да дойде и си завземе пакъ Българня. Еди-дювель (седемьтѣ сили) му сѫ позволили да направи това, и то за туй, че отъ петнадесеть години какви карашмалъци, какви партии не станѫхѫ тукъ.

— Тогава вий ще чакате много врѣме; ако се надѣвате само на това, то много по-хубаво за васъ ще бѫде да си тръсите друго срѣдство, за да живѣете по-добрѣ, казахъ азъ.

Макаръ, че кмета, както и по-голѣмата часть отъ познатитѣ мене до сега помаци, силно вѣрватъ въ това, че скоро България ще стане пакъ турско, обаче думитѣ ми произвели извѣстно влияние на кмета; една неопрѣдѣлена сѣнка покри лицето му и той пакъ се замисли.

— Не ще ли бѫде по-добрѣ, кмете, ако вий, вмѣсто да се храните и губите врѣмето си въ праздни надѣжди, почнете да учите дѣцата си въ българскитѣ училища, та и тѣ да могѫтъ да ставатъ чиновници и офицери? Оставѣте вий тоя вашъ инатъ и помислѣте, какво трѣбва да правите, какво да подобрите и въвѣдете, за да можете да печелите повече и съ това да подобрите ваший поминъкъ. Правителството нѣма да ви откаже, ако и нему поискате помощь и сѫдѣйствие.

При тия мои думи той мълча, нъ слѣдъ нѣколко минути извика пакъ съ сѫщата твърдость.

— Олмазъ, олмазъ, ефенди. Колко пѫти ни сѫ говорили за това, не еднѫжъ, не дважъ, а хиляди пѫти. Ний много добрѣ знаемъ и видимъ, че правителството нѣма да ни откаже въ нищо, каквото му поискаме, нъ ний неможемъ да направимъ това. Ний не можемъ да учимъ дѣцата си въ вашитѣ училища. По-добрѣ да нѣмамъ това дѣте, което да се учи въ немюслюманско училище. Ако стане това, той ще забрави Аллаха, нѣма да зачита вѣрата си, ще ходи въ черква, въ кръчми, ще се събира съ разни хора и най-послѣ ще изгуби и вѣрата си, и животътъ си, съ една рѣчь, ще стане българинъ, а ний

никога не мислимъ да направимъ себе си и дѣцата си българи. Ний по-добрѣ да умрѣмъ, като просяци въ Турция, отъ колкото да сторимъ това. Та най-послѣ човѣкъ може и тамъ да прѣкара живота си. Трѣбва да помните и това, ефенди, че нѣма да забравимъ никога, какво ний бѣхме прѣди 16—17 години.

— Хубаво, нека да е така това. Нъ я кажи ми ти, кмете, защо вий да сте по-бѣдни отъ нашитѣ българи, попитахъ азъ.

— И за него право да си ти кажѫ, ефенди; на ли ний си правимъ мухабеть, по-между си кусуръ нѣма да хващаме. Ний не бѣхме така сиромаси едно врѣме, както сме днесь и то ето защо: ний тогава бѣхме господари на най-добритѣ ниви, ливади, гори и планинитѣ бѣхѫ наши. Женитѣ ни сѫ пъргави; тѣ гледахѫ външната и домашната работа, па ни помагахѫ и българитѣ съ межии. На края, ако ни не стигнѣше нѣщо, земахме отъ тѣхъ (българитѣ). Трѣбва ни джамия да си направимъ, нѣкому кѫщата е развалена, ливадата развадена, българитѣ го вършехѫ безъ заплата, стига единъ отъ нашитѣ аги да имъ кажеше, че трѣбва да стане. Ний, мѫжетѣ, ходѣхме по-вънъ и на всѣка стѫпка печалѣхме и то печала! Тръгнѣхме отъ тукъ за Ахѫ-челеби, за Eниджеовасѫ, или за Пловдивъ, тръгниме безъ пара, безъ пулъ, съ скъсани царвули, върнемъ се съ кесия пари и съ едно двѣ и повече мулета и коне. Ний бѣхме разбойници. Земята бѣше наша и законитѣ наши. Та и въ румелийско врѣме не бѣше толкова злѣ. Вашитѣ стражари не сѫ като турскитѣ; тѣ нѣматъ милость и рушветъ не зиматъ. Кѫдѣто тръгнешъ, стражаръ по тебе. Ако идешъ въ гората, не даватъ ти пръчка за коньтъ да отсѣчешъ, а не друго. Отъ собственната си гора да си отсѣчешъ дърво за потрѣбата си трѣбва да платишъ горско право, да търсишъ горски стражаръ и незнамъ що си. Границата пълна съ стражари; лула тютюнь неможешъ да прѣнесешъ, та не друго. Е, това не е ли робство, ефенди? Та може ли се исказа всичко. Ний не сме навикнѫли на робство и никога нѣма да навикнемъ . . . .

те да работите, попитахъ изново кмета, който жарко свърши горнитѣ си думи.

— Не че не искаме да работимъ, ефенди, но не работение, каквото е сега, а каквото сме работили едно врѣме. Та истинский човѣкъ и не се перѐ, както ний днесь на работа. Такъвъ човѣкъ живѣе само за кефътъ си и нищо повече, а работата е дадена за робитѣ и женитѣ.

— Кмете, струва ми се, че вий се отнасяте твърдѣ лошо, споредъ думитѣ ви, къмъ всичко българско. Не знаешъ ли ти, че вий прѣди години бѣхте чисти българи, че вий сте само потурчени българи, а не турци, както се смѣтате самѝ?

— Азъ това не отричамъ, ефенди, знаѭ го и го знаѭ добрѣ. У насъ още има стари хора, които помнѭтъ, че тѣхенъ прадѣдо е билъ българинъ отъ еди-кое си село, гдѣто си имали до скоро и живи роднини. Та ний и до сега колимъ ягнета курбанъ на Гергевъ-день и много други хадети ни сѫ останѫли отъ тогава, когато сме били българи, ала това не значи, че трѣбва пакъ да станемъ българи; сега сме турци, а не българи. Ако нашитѣ прадѣди сѫ били лоши българи, то затова ний не трѣбва да бѫдемъ лоши турци. Ний не сме виновни на това; сега сме навикнѫли на турското, турци сме и други не щемъ да бѫдемъ, твърдо свърши думитѣ си кмета.

Станѫ вече късно вечерьта, току-речи срѣдъ нощь, съ тоя мохабетъ, толкова чуденъ за мене, съ кмета и азъ усѣщахъ себе си при това и доста уморенъ. Кмета забѣлѣжи това, па и самъ той бѣше уморенъ повече отъ мене, само че неговата умора не бѣше двойно произлѣзла, както мене, а бѣше слѣдствие на душевно вълнение. Азъ станахъ на крака да се готвѭ за спанье и казахъ на кмета: „трѣбва да се спи, кмете.“

— Да, ефенди, станà гечъ, наший мухабетъ се продължи. Вий сте и уморени, ама кусуръ не намирайте. Врѣме е вече да си лѣгате; нашитѣ думи нѣма да издумаме, па и не е работа да се караме. Вий сте прави и азъ съмъ правъ, нъ всѣки за него си. Казахме го, че всѣки живѣе съ своя акълъ, а сега легка ви нощь, завърши кмета и лѣгнѫ на подътъ, а на мене отстѫпи

дървений си креватъ, който служеше и за столъ за сѣдѣние, и за спанье.

Азъ легнѫхъ, ала въ главата ми се завъртѣхѫ хиляди мисли, едни опрѣдѣлени, а други не и азъ не можехъ да успокоѭ себе си и да заспѭ. Сѫщото бѣше и съ моя приятель кмета. Азъ дълго врѣме слушахъ, че лѣжи неспокойно; вѣроятно, че и него тревожеше наший разговоръ. Подиръ нѣкое врѣме той заспа, а моитѣ очи още продължавахѫ да бѫдѫтъ отворени. Думитѣ на кмета, така искренно, така твърдо и самоувѣренно исказани, възбудихѫ въ умътъ ми хиляди мисли. „Умиражще племе," помислихъ си азъ. Животътъ е борба: който не може, така да се каже, да се приспособи, да се помири съ измѣненитѣ условия, той се уничтожава, растрива се става на прахъ, както зърното между воденичнитѣ камъни. Така е и съ помацитѣ, споредъ думитѣ на моя събѣсѣдникъ. Тѣ не могѫтъ да помирѭтъ себе си съ новитѣ условия на Свободна България и тѣ сега малко помалко се уничтожаватъ, изгубватъ и то изгубвание безвъзвратно за насъ. Ако болшинството отъ помацитѣ въ тия хубави планини е на мнѣнието, твърдостьта и закоравелий фанатизмъ на тоя кметъ помакъ, който всѣка минута пѫшка за минѫлото и за Турция, и който възбуди такова внимание чудно у мене, то подиръ петдесеть години, навѣрно, ний нѣма да имаме нито единъ помакъ тукъ; тогава само помашката пѣсень ще ни припомня за тѣхъ. Дано такова нѣщо се не сбѫдне! Дано моитѣ прѣдположения излѣзѫтъ не вѣрни! Най-послѣ дано сѫ рѣдки такива помаци, какъвто е сега прѣдъ мене, казахъ си на умътъ и рѣшихъ да дамъ край на мислитѣ си и да спѭ.

(Слѣдва.)

СРѢДНИТѢ РОДОПИ. [1)]

Отъ Ст. Н. Шишковъ.

I.

Горо и водоописателенъ прѣгледъ на Срѣднитѣ Родопи.—Общий имъ видъ и характеръ.

Както е извѣстно, Родопитѣ сѫ единъ видъ главно продължение отъ Рилскитѣ планински върхове, отъ гдѣто тѣ захващатъ началото си. Тѣ (Родопитѣ) заематъ онова широко пространство, което лѣжи между Тракийската и Приморската (покрай севѣрнитѣ брѣгове на Егейското море) равнини отъ една страна и коритото на р. Мѣста и долнето течение на р. Марица съ севѣроисточний брѣгъ на Егейско море отъ друга. Момина-Клисура и Ихтиманскитѣ планини ги отдѣлятъ отъ Срѣдня-гора съ Стара-планина; коритото на р. Мѣста (въ долното си течение, та отъ части и въ срѣднето, извѣстна подъ името Кара-су) ги дѣли отъ Пиринъ-планина и Бозъ-дагъ на западъ; на севѣръ тѣ се заграждатъ на длъжъ отъ Пловдивското и Одринското полета по течението на р. Марица; на истокъ долнето течение на р. Марица ги загражда единъ видъ въ полуокрѫжна форма, та се свършватъ въ террасовидни наклонения въ Егейското море; а на югъ Приморската равнина между р. Мѣста и р. Марица отдѣля Родопитѣ отъ Егейското море, само че тая прибрѣжна ивица се стѣснява между Марония и Дедеагачъ до толкова, щото става просто хълмиста мѣстность, (така спущатъ тукъ ребрата си Родопитѣ), че право може се прие, че тѣ допиратъ тукъ морето. Географическата голѣмина на Родопитѣ испѣло заема близо между $41^{0}+18'$ и $44^{0}+8'$ источна длъжина и $40^{0}+50'$ и $42^{0}+12'$ севѣрна ширина. Общото имъ направление е отъ западъ къмъ истокъ.

[1)]. Бѣл. на Р. Подъ горнето заглавие отъ сѫщий авторъ бѣше приготвена особна и обемиста книга, която по нѣмание средства за отдѣлно напечатване, авторътъ ѝ ѭ отстѫпи цѣла на сп. „Славиеви гори." Нейното съдържание, распрѣдѣлено на отдѣли, ще се обнародва постъпенно въ списанието ни за напрѣдъ.

Срѣднитѣ Родопи (централнитѣ), които съставляватъ наший прѣдметъ за разгледвание тукъ, захващатъ, споредъ насъ, на западъ течението на р. Кричимъ (Вѫча) и върховетѣ: Крушево планина, билото Олу-яйла и Руянъ (Чалътъ) надъ гр. Ксанти ([1]), които сѫ водораздѣлното било на р. р. Мѣста, Марица, Арда и Бѣло-морский ([2]) безъ Мѣста. На истокъ пъкъ линията Хасково, Кърджалѫ (при срѣдното Ардино течение), Мастанлѫ (Султанъ-ери) по долнето течение на Ардиний притокъ Соютлю-чай, Гюмюрджюнский Карлъкъ и долнето течение на р. Ярдъмлѫ-дере до устието ѝ въ Егейското море. ([3])

Тоя отрѣзъ на цѣлитѣ Родопи, най-важний въ етнографическо отношение, разгледанъ въ общи чърти, се дѣли на три части: а) **севѣрни** склонове, б) **срѣдни**, които обематъ Ардиний бассейнъ и в) **южни**. Севѣрнитѣ склонове съставляватъ улейтъ на деснитѣ Маричини притоци и се навождатъ къмъ Пловдивското поле. Тѣ се отдѣлятъ отъ билото Крушево и по върховетѣ: Карлъкъ, Ешекъ-кула, Букова планина, Студенецъ, Кара-манджа, Пазлачища, Роженъ, Калъчъ-бурунъ, Чилъ-тепе, Ени ханъ-тепе, до Кекезъ-тепе иматъ малко севѣро-източно направление. Отъ Кекезъ-тепе, Ючъ-тепе, Сарѫ-ташъ до пѫтьтъ между Хасково и Кърджалѫ иматъ източно направление. По това било, освѣнъ Крушева планина, която цѣла остая въ Турция, отъ Карлъкъ къмъ истокъ отива и турско-българската граница, слѣдъ отстѫпването на Родопскитѣ сега и Кърджалийската Околия на Турция въ 1885 година.

Южнитѣ склонове съставляватъ улейтъ къмъ Егейското море и се навождътъ къмъ Приморската равнина. Тѣ се отдѣлятъ отъ Кушларъ-дагъ и Чингене-асаръ и въ източна посока по билото Демерджикскитѣ планини, в. Eниджe, Менковска планина, в. Морада отиватъ до Гюмюрджюнский Карлъкъ, отъ когото пъкъ до Чаталъ-

---

[1]) Вижъ новото издание на г-нъ Дановата „Карта на България," 1892 г.

[2]) Егейското море между Родопското население е извѣстно съ името Бѣло-Море.

[3]) Географически, по-горнитѣ опрѣдѣления, Срѣднитѣ Родопи лежѫтъ между 42° и 43° + 6′ източна длъжина и 41° + 17′ и 42° + 6′ севѣрна ширина, значи на еднаква геогр. ширина съ срѣдний Кавказъ въ Европа, Танъ-шанъ пл. въ Азия и горнитѣ склонове на Скалиститѣ планини въ С. Америка.

кая планина се завиватъ къмъ юго-истокъ, между Софолу и Дедеагачъ. Отъ Крушево, като излазя това било, прѣзъ върховетѣ Олу-яйла, Кушларъ, Чингене-асаръ (който е втората слѣдъ Крушево исходна водораздѣлна точка между р. Мѣста, Арда и Егейскто море) и Чалътъ (Руянъ) връзъ г. Ксанти, отдѣля Ардиний отъ тоя на Мѣста улей. Склоноветѣ къмъ Мѣста съставляватъ отдѣлна часть отъ горнето распрѣдѣление, които можемъ да наречемъ **юго-западни**. Билото отъ Крушево до Руянъ има южно направление. Останжлото пространство между тия била — главни вериги — обематъ срѣднитѣ склонове и съставляватъ улейтъ на р. Арда.

Главни отъ склоноветѣ, [1]) които излазятъ отъ билото между Ардиний и Маричиний улеи и се спущатъ къмъ севѣръ за Пловдивското поле, сж тѣзи: отъ Крушево къмъ първоначалнитѣ притоци на р. Кричимъ (Вжча) и дѣсний ѝ притокъ Лжджа сж планинитѣ: Триградска, Мугленска, Карталъ и Мурсалица. Между Лжджа, Кричимъ и Чепеларската рѣка, склонътъ, който излазя отъ билото Ешекъ-кула, Букова-планина и Кара-манджа и се свършва въ Пловдивското поле межу Перущица и Станимака, носи общото име Кара-балканъ. Тоя склонъ отъ в. Мждъръ (при с. Лилково, Рупч. Околия) се раздвоява; при с. Добри-лжгъ се отдѣля още и третий, та въ полето се свършва въ расширенъ видъ, гдѣто се образуватъ още двѣ малки рѣки и нѣколко долове: Дерменъ-дере (Фердинандовска рѣка) самостоятелно се втича въ Марица, Марковский долъ и Луковица, притокъ на Чепеларската рѣка. По билото на тоя склонъ отъ с. Върбово до с. Брезовица минува новата турско-българска граница, която дѣли прочутитѣ Родопски села на Тъмрешката република (Вакъфъ-кьойлери) отъ Рупчоската Околия. И отъ двѣтѣ страни на това било излазятъ по-малки вѣтви и се свършватъ, еднитѣ въ коритото на р. Кричимъ, а другитѣ — източни — въ Чепеларската рѣка, отъ които вѣтви остаятъ нѣколко независими къмъ полето на севѣръ. Отъ тѣхъ къмъ р. Кричимъ сж по-забѣ-

---

[1]) Вижъ: „Географията на България“ на Бр. Шкорпилови. „Изъ Родопитѣ. Рупчосъ“ Соф. Пер. Спис. кн. XIII и XIV и „Пжтеводитель за мънастирътъ Бѣла-черква“ отъ Хр. П. Константиновъ.

лѣжителни: Брезенска планина, (Колокъ, Кумъ-кедикъ) Димчовица, Иледжикъ, Перселица, Осиковска планина (послѣднята се раздвоява сѫпрѣдѣлно съ в. Мждаръ и се образува Дермендерската рѣка) и Кара-дагъ отъ лѣво. Къмъ Чепеларската рѣка сѫ вѣтвитѣ: Кепенекъ (Чалътъ), Гюндюзица планина съ върховетѣ: Червенътъ, Кара-баиръ съ Еръ-кюприя и Цирикова черква, Бѣло-черквенскитѣ върхове, Кара-мандра и Баба. По самото било на Кара-балканъ сѫ върховетѣ: сѫщий Кара-балканъ, Циганский-кьошкъ, Глухото каменье, Персенкъ (четире главни и три малки върха), Пилафъ-тепе, Чаталъ-олукъ, Мждаръ, Бѣла-черква и Кара-дагъ. Къмъ полето сѫ: Юрюкъ-аланъ, Калояновъ врѣхъ, св. Илия и др.

Между Чепеларската рѣка, Ардиний водораздѣлъ и Арпа-гедикъ (Тополовский проходъ) излазятъ нѣколко вѣтви отъ водораздѣлното било, които се просичатъ отъ нѣколко рѣки (притоци дѣсни на Чепеларската рѣка) и се свършватъ въ ущелието на рѣката, освѣнъ Чаушовската планина, която се свършва въ полето. Отъ билото Роженъ, Калъчъ-бурунъ и Чилъ-тепе се спуща Радова-балканъ съ нѣколко по-малки вѣтви, по чието било по главни върхове и бърда сѫ: Деринъ-гедикъ, Хайдутска чука, Дрѣновскитѣ ливади, Чокурьето (Пашалиица), Питарьтъ, Калугерска мандра и др. Между Юговската рѣка, Ени-ханъ-тепе и р. Сушица сѫ вѣтвитѣ: Куришевска планина и Градище планина, а отъ р. Сушица до полето е Чаушевската планина, съ по-главни върхове по тѣхъ: Гърковица, Караджово и др.

Отъ дѣсно Тополовский проходъ е върхътъ Кекезътепе, слѣдъ него Ючъ-тепе, Узунъ-аланъ и отъ билото на Ардиний водораздѣлъ къмъ истокъ се спущатъ вѣтви, които се свършватъ въ террассовидна форма въ полето, въ Хаджи-Ейлеската и Хасковската Околии до с Ковалнъкъ (пѫтьтъ отъ Хасково за Кърджалѫ).

Срѣднитѣ склонове излазятъ отъ главнитѣ водораздѣлни вериги на северъ и югъ и се спущатъ въ по-малки и по-малки вѣтви и расклонения отъ двѣтѣ страни на Ардиното корито, гдѣто и пращатъ водитѣ си. Като земемъ главната и исходна точка Крушево и тръгнемъ по билото Карлъкъ, Ешекъ-кула и пр. въ източно на-

правление до пътьтъ между Хасково и Кърджалѫ, ние ще имаме отъ лѣва страна изброенитѣ по-горѣ северни склонове — Маричиний улей — а отъ дѣсно вече лежѫтъ расклоненията до Ардиното корито, по които събиратъ водитѣ си лѣвитѣ Ардини притоци. По-главни отъ тѣзи расклонения сѫ: Карлѫкъ е часть отъ бѝлото Крушево и е най-послѣднята (отдалеченаната) точка на българската граница, която се вдава въ Родопитѣ къмъ Турция, при Широко-лѫкскитѣ колиби (Сулица, Гелà и др.) и с. Стокитѣ, Рупчоска Околия. По-голѣмата му часть остая въ Турция и се спуща къмъ с. Пашмаклѫ (Ахѫ-челебийско) (¹) подъ името Бухлевица. Отъ Ешекъ-кула, Кара-манджа, Студенецъ и Пазлачица излазя другъ трижгленъ клонъ въ источно направление, чийто връхъ се свършва при с. Устово. Той лежи, така расширенъ, между с. с. Пашмаклѫ, Долно-Дерекюю и Устово и бѝлото Карлѫкъ — Роженъ. На западната му страна Кара-манджа (²) остая по-голѣмата ѝ часть въ Турция и се спуща на северъ отъ с. Пашмаклѫ въ три шилести, като зѫби, и успоредно наредени отъ северъ къмъ югъ чуки, извѣстни съ имената: северната *Соколка* (двѣ една въ друга), срѣднята *Невеаста* и южната надъ с. Пашмаклѫ *Калiоата*. Къмъ истокъ отъ тѣхъ е Джубраилица, св. Илия, св. Яню, надъ с. Левочево, Станковица надъ с. Г. Райково, Сакарка надъ с. Долно-Дерекюю и Кутелътъ надъ с. Устово. Третий клонъ излазя отъ бѝлото Калъчъ-бурунъ и Имаретската планина, между с. с. Дерекюю и Карлуково и въ источно направление се свършва при с. Стоянъ-кюпрюсу (Стояново) при Арда. Това бѝло въ горнята си часть въобще носи името Друмътъ и се подраздѣля на по-малки вѣтвици, въ които по-забѣлѣжителни върхове сѫ: Кѣсериица, Варлера, Поповица, св. Илия, Коритото, Кървава стена надъ с. Устово, Градището, Янковица, Черний връхъ, Козлуджанскитѣ бърда и др. Четвъртий клонъ излазя отъ бѝлото Чилъ-тепе и Марковъ-пожаръ, по-малки два клона отъ Ени-ханъ-тепе, и се свършва между с. с. Бабачъ-кьой и Деклашларъ, гдѣто Давудевска-

---

¹) Вижъ: „Хорография. Писма изъ Ахѫ-челебийско„ п. II. в. Новини, год. III. брой 74.

²) Въ картата „България,“ новото издание на г. Даповата книжарница, Кара-манджа погрѣшно е писана на мѣстото на Калъчъ-бурунъ.

та рѣка се събира съ Долу-дере и други малки рѣки и долове и подъ името Ашикларъ-дере се втича въ Арда, паралелно съ Малка Арда. По-забѣлѣжителни върхове на тоя клонъ сж: Давудевската и Долащърската планини, Къркъ-тепе, Кара-куласъ и др. Петий клонъ излазя отъ Кърстова гора, между Ени-ханъ-тепе и Тополовский проходъ и между рѣкитѣ Ашикларъ-дере и Чамъ-дере, и се свършва при с. Ходжаларъ. По-забѣлѣжителни върхове на тоя клонъ сж: Хайгъръ-улукъ и др.

Шестий клонъ излазя отъ бйлото Кекезъ-тепе и Ючъ-тепе и на истокъ отъ него малки клонове до Кърджалж се свършватъ въ р. Арда въ много наклонени бърда, въ видъ на поляни.

Расклоненията, които излазятъ отъ водораздѣлното бйло между Егейското море и Арда, по които събиратъ водитѣ си дѣснитѣ Ардини притоци, заематъ много по-голѣмо пространство и сж повече на това пространство по длъжина на Арда, отъ колкото тия, що сж отъ лѣва страна на коритото Ардино. При разгледванието на тѣхъ, ще видимъ, че имаме единъ голѣмъ клонъ — верига — който отдѣля Ардиното корито отъ най-голѣмий ѝ притокъ Соютлю-чай и който клонъ съставлява особенно бйло, съ расклонения и отъ двѣтѣ си страни, отъ главнитѣ Срѣдне-Родопски водораздѣлни бйла, както и ще видимъ по-нататъкъ.

И при опрѣдѣление на дѣснитѣ расклонения отъ р. Арда трѣбва да захванемъ отъ главната точка Крушево, между когото, Олу-яйла и Кушларъ излазя единъ трижгленъ отрѣзъ, раздѣля се на четире главни вѣтви съ нѣколко по-малки, отъ които първата — лѣвата — се продължава и свършва чакъ при с. Топуклу, четвъртата — дѣсната — при с. Паласъ, а двѣтѣ срѣдни при с. с. Тозъ-бурунъ и Буково. Слѣдъ тѣхъ отъ Кушларъ иде друга вѣтва, Демерджикскитѣ върхове (срѣщу Елидже зжбчести и високи чуки), и свършва пакъ при с. Паласъ. По-забѣлѣжителни върхове на тоя трижгленникъ сж: Добринъ врьхъ, дѣлъ отъ и въ Крушево, Борика-та, Кадировъ врьхъ, *Щарблоанъ*, Комътъ, *Дліоага-усойка*, Кралювъ камен, Кайнадина, Петровица при с. Устово, Попску, срѣщу Г. Райково, Клокотникска гора и др.

Като земемъ в. Елидже, Паласъ, течението на р. Арда и Дарж-дере, съ притокътъ Соютлю-чай, пространството расклонения, съ прѣлестни трѣвисти полянки, гористи и голи бърда, носи общото име Сарж-яйла, което се расширява ѝдвѣ къмъ истокъ и свършва въ жгълътъ, гдѣто Соютлю чай се втича въ р. Арда. Отъ билото Сарж-яйла се отдѣлятъ вѣтви на северъ къмъ Арда и на югъ къмъ Соютлю чай, между които вѣтви по-забѣлѣжителни върхове сѫ: Чангърската планина, Маданска планина (Пейчиново), Буковска планина, Съртъ-кьойски върхове, Алада, Свинцово, Устра, Евренска планина и др.

Южнитѣ склонове, които излазятъ отъ южното Срѣдне-Родопско водораздѣлно бѝло и които се навождатъ къмъ Приморската равнина и пращатъ водитѣ си въ Егейското море, иматъ по късо разстояние и до Гюмюрджюнский Карлѫкъ можемъ да ги раздѣлимъ на три главни дѣла, които съ още по-малки вѣтви се спущатъ въ Приморската равнина. *а*) Отъ билото Кушларъ, Чингене-асаръ, Руянъ при г. Ксанти имаме отъ лѣво расклоненията на Чеченскитѣ планини къмъ коритото на р. Мѣста и отъ дѣсно — расклоненията къмъ коритото на Скеченската рѣка; *б*) отъ Кушларъ, Демерджикскитѣ върхеве и Елидже излазя бѝлото съ расклоненията Пашавикски, Гюкче-бунарски, Кетенликски върхове, Исеинъ-кедикъ и расклоненията на Кара-уланъ къмъ полето между р. Скеченска—Муставшовска и—Шеинска—Куру-чай, и се свършва въ Приморската равнина, между град. Ксанти и с. Ясж-кьой — пжтьтъ за Гюмюрджюна. Источний отрѣзъ носи името Караолу-тепе. *в*) Третий клонъ излазя пакъ отъ в. Елидже и бѝлото за Сарж-яйла и въ югоисточно направление между Шеинската рѣка и дѣснитѣ притоци на Соютлю-чай съставлява къмъ истокъ бѝлото водораздѣлно за Арда и Егейското море. Отъ бѝлото излазятъ малки вѣтви, които свършватъ съ Гюмюрджюнский Карлѫкъ въ полето, между г. Гюмюрджюна и с. Ясж-кьой. Отъ Гюмюрджюнский Карлѫкъ къмъ истокъ имаме вече другитѣ (останѫли) расклонения, които влязятъ въ съставътъ на Бѣло-морский улей и въ Источнитѣ Родопи.

Всички тия расклонения, които излазятъ отъ главни-

тѣ Срѣдне-Родопски било̀ — водораздѣлни гребени — се расклоняватъ на по-малки и по-малки вѣтвици, въ чиито междини се образуватъ безбройни долчета, рѣки и рѣкички, които сѫ вече притоци на рѣкитѣ: Арда, Мѣста и Марица и независими за Егейското море.

Цѣлото Ардино корито има единъ видъ елипсообразна форма, чието пространство е почти четире пѫти по-голѣмо отъ сevѣрнитѣ и южнитѣ склонове на Срѣднитѣ Родопи. Само въ долнето си течение има значително много по-малко пространство въ ширина, отъ колкото въ горното и срѣднете. Ако направимъ единъ отрѣзъ срѣдна широчина отъ върхътъ Калъчъ-бурунъ на сevѣрното било до в. Елидже на южното, ще имаме нѣщо около 15 часа пѫть; а ако земемъ най-голѣмата широчина на Ардиното корито, което, спорѣдъ насъ, е отъ в. Кекезъ-тепе до в. Морада на южното било, ще имаме повече отъ 28 часа пѫть. Отъ тази точка къмъ истокъ, коритото постъпенно се снишава така, щото въ долното си течение, между Ортакьой и Черменъ, едва ли достига на 6—7 часа широчина. Цѣлата длъжина на Арда, като започнемъ отъ Крушево къмъ истокъ до Одринъ, трѣбва да има около 80 часа пѫть.

Цѣлий бесейнъ на р. Арда се дѣли на три дѣла: а) горне течение, което захваща отъ първоначалнитѣ и притоци въ Крушево, Карлѫкъ и Олу-яйла на западъ, Елидже и Сарѫ-яйла на югъ, Ючъ-тепе на сevѣръ, и свършва при с. Ходжаларъ, гдѣто Чамъ-дере се втича въ Арда. б) Срѣдне течение, което захваща отъ с. Ходжаларъ и свършва при с. Ада, гдѣто се втича послѣдний отъ голѣмитѣ Ардини притоци отъ дѣсно, наричанъ първоначално Кашикъ-дере и по-послѣ Кашикъ-чай. в) Долне течение, което обема пространството отъ с. Ада до втичането Ардино въ Марица при Одринъ. Отъ това распрѣдѣление коритото на най-голѣмий Ардинъ притокъ Сютлю-

---

[1]). Гнъ Хр. П. Константиновъ при дѣлението си Ардиното корито тоже на три течения, за точка между горнето и срѣднето течение приема втичането на Ашикларъ-дере въ Арда, а за точка между срѣднето и долнето с. Оваджикъ, гдѣто старата Источно-Румелийска граница напущаше Ардиното корито. (Вижъ: сп. Трудъ, Търново, год. 2, кн. 7, стр. 828—29, статията „Отъ Витоша до Родопа.") Ние приехме горнето отъ насъ распрѣдѣление, като най-сгодно географически и етнографически.

чай земаме за особенна, четвъртата часть, отъ Ардиний бассейнъ, защото той и географически, и по голѣмината си е почти равенъ на цѣлото горне Ардино течение.

Първоначалний Ардинъ притокъ въ горнето течение е сѫща Арда, гдѣто е запазила името си и на рѣката, и на с. Арда, прѣзъ което минува. Тоя притокъ събира водитѣ си главно отъ Добринъ връхъ, било отъ Крушево планина, и отъ Олу-яйла, гдѣто между с. с. Тозъ-бурунъ и Кошница отъ лѣво прибира Черешевската рѣка и отива до с. Смилянъ, като приема и отъ двѣтѣ си страни нѣколко долове (Мечье рѣка отъ дѣсно.) При с. Смилянъ Арда се събира съ Кючюкъ-дере, който събира водитѣ си отъ севѣрнитѣ подножия на Кушларь и отъ тамъ на долѣ до с. Палась прибира нѣколко долове (Чокманский и Аламидерский) и се събира съ Пюскюллю-дере, което става отъ Енузъ-дере и Чангъръ-дере, които пъкъ събиратъ водитѣ си отъ Демерджикскитѣ върхове, Елидже и западнитѣ подножия на Саржъ-яйла. Отъ тѣзи дѣсни Ардини притоци въ горнето течение има още нѣколко рѣки и долове, които се образуватъ отъ севѣрнитѣ подножия на Саржъ-яйла, между които по-главни сѫ: Маданската рѣка, Акъ-бунарската, Ири-деренската и др.

На еднаква географическа длъжина съ първоначалний Ардинъ притокъ лежи и Черна рѣка, извѣстна подъ името и Кара-дере, която събира водитѣ си въ Крушево планина, Карлѫкъ и Кара-манджа, минува селата Пашмаклѫ, Горне и Долне Райково и въ Устово прибира отъ лѣво Бѣла-рѣка (Чатакъ-дере), която събира водитѣ си отъ Пазлачица, Роженъ и Момина вода. По долѣ подъ с. Влахово приема Тикалската рѣка отъ лѣво и Клокотникский долъ отъ дѣсно, Подвиското дере, Търнската рѣка и при с. Вълчево (Союджакъ) се втича въ Арда. Кара-дере е първий по-голѣмъ отъ лѣвитѣ Ардини притоци, слѣдъ когото идѫтъ по редъ въ горнето Ардино течение още слѣдующитѣ притоци: Малка Арда събира водитѣ си отъ граничното било Калъчъ-бурунъ и Марковъ пожаръ, минува прѣзъ селата Виюво (Кар-

---

[1]) Вижъ новата карта „България" на г. Дановата книжарница.

[1]) Вижъ: „Родопски Старини. Материяли изъ Дарѫ-дере" кн. IV. Пловдивъ, печат. Единство, 1892 год.

шилж), Карлуково, Петково, Старо-село, приема Давудевската рѣка отъ лѣво и подъ с. Стоянъ-кюпрюсу (Стояново) се втича въ Арда. Ашикларъ-дере събира водитѣ си отъ Давудевската планина, Чилъ-тепе и Ени-ханъ-тепе и се втича въ Арда на истокъ отъ с. Ашикларъ, при с. Ходжаларъ. Чамъ-дере събира водитѣ си отъ Кекезъ-тепе, бѝлото на Тополовский проходъ, Ючъ-тепе и Саржташъ и се втича въ Арда при с. Кара-Джевренъ. Освѣнъ тѣхъ, къмъ истокъ остаятъ притоцитѣ лѣви по долнето и срѣдне течение на Арда, които иматъ по-малка длъжина. Всичкитѣ тия притоци, както и расклоненията, които прѣсичатъ, иматъ източно и юго-източно направление.

Притокътъ Соютлю-чай първоначално става отъ Ирма-рѣка и Бѣла-рѣка, [1]) които събиратъ водитѣ си отъ жгълътъ, гдѣто бѝлото отъ Елидже се раздѣля въ двѣ направления: северното Сарж-яйла, да образува водораздѣлътъ на Арда и Соютлю-чай, и южното, да образува водораздѣлътъ на Соютлю чай (Арда) и Егейското море. Отъ лѣвитѣ и дѣсни притоци на Соютлю-чай по-забѣлѣжителни сж: Узунъ-дере, Четакъ-дере, Гюнели-дере, Унъдере, Машкуля-дере и др. Соютлю-чай се втича въ Арда между селата Ада и Хисаръ-алтж, срѣщу Кърджалийската кааза, и по длъжина, като захванемъ отъ върхътъ Ломъ, отъ когото води началото си Дарж-дерската Ирма-рѣка, до втичанието му въ Арда, ще има около 30 часа пжть. Направлението, което Соютлю-чай държи по течението си, е източно отъ в. Ломъ до с. Устра, послѣ се обрѫща къмъ югоистокъ, завива се слѣдъ малко къмъ истокъ, севѣро-истокъ и отъ с. Кабачъ до Арда къмъ севѣръ. [1])

Къмъ улейтъ на Егейското море, като исключимъ дѣснитѣ притоци на срѣднето и долнето течение на р. Мѣста, които събиратъ водитѣ си отъ бѝлото Крушево, Олу-яйла, Кушларъ, Чингене-асаръ и Руянъ, западнитѣ имъ расклонения, по-забѣлѣжителни рѣки сж: Еникьойската рѣка, Гюкче-бунарската, Пашовикската и Муставшовската, които и четиретѣ се събиратъ въ долината Зми-

---

[1]). Вижъ: „Родопски Старини. Материали изъ Дарж-дере“, кн. IV, Пловдивъ, печат. Единство, 1892 год.

[1]) За направлението си, което държи р. Арда по течението си, вижъ спис. „Трудъ“ Търново, год. II, кн. VII, стр. 828 — 29, Хр. П. Константиновъ.

ница въ една и подъ името Скеченска рѣка напуща Родопитѣ при г. Ксанти и прѣсича Приморската равнина, та подъ името Върба рѣка се втича въ завойтъ Кара-агачъ отъ дѣсно Буру-гьолъ, при село на сѫщето име. Елидже-дере събира водитѣ си отъ в. Елидже—южнитѣ му подножия, прибира по пѫтьтъ си малки долове и отъ с. Шеинъ носи името Шеинска рѣка, която при с. Нарлѫкьой напуща Родопитѣ и подъ името Куру-чай се втича отъ къмъ западний брѣгъ на Буру-гьолъ. Тая рѣка прѣсича Гюмюрджюнский Карлѫкъ отъ Кетенликската планина (Кара-уланъ). Караджа-су става отъ нѣколко малки рѣки и долове, които събиратъ водитѣ си отъ южнитѣ и западнитѣ подножия на Гюмюрджюнский Карлѫкъ, минува прѣзъ градътъ Гюмюрджюна и се втича тоже въ Буру-гьолъ. Ярдъмлѫ-дере, Индже-су и др. събиратъ водитѣ си отъ южнитѣ и югозападнитѣ расклонения на Източнитѣ Родопи. [1])

И така, Срѣднитѣ Родопи, разгледани въ общи черти, съставляватъ три вериги—била̀—които образуватъ водораздѣлътъ на три главни рѣчни системи и единъ морски улей, и едно второстъпенно бѝло, което излазя отъ главнитѣ и което образува вътрѣшний водораздѣлъ на Ардиното корито отъ голѣмий ѝ притокъ Соютлю-чай. Западното бѝло, което е продължение и едно въ и отъ Западнитѣ Родопи, Доспатъ, до Крушево съставлява водораздѣлътъ само на рѣкитѣ Мѣста и Марица. Отъ Крушево, обаче, това бѝло се раздвоява на двѣ главни била̀, отъ които севѣрното е по-късо и свършва въ Одринското поле, при с. Мезекъ, Черменска кааза, а южното по-длъго и свършва съ планината Чаталъ-кая, между Софолу и Деде-агачъ. Севѣрното отъ Крушево до Кекезъ-тепе има севѣро-източно направление, а отъ Кекезъ-тепе до Мезекъ—източно и то̀ е вече водораздѣлното на р. Марица отъ рѣка Арда. Южното захваща пакъ отъ Крушево и до Кушларъ държи южно направление, а отъ Кушларъ до Чаталъ-кая — най-длъгото бѝло отъ всички·

[1]) Водоописателната часть на Маричиний улей въ севѣрнитѣ ребра на Срѣднитѣ Родопи, вижъ: „Географията на България“ отъ Бр. Шкорпилови и статията: „Изъ Родопитѣ. Рупчосъ“. Соф. Пер. Спис. кн. XIII и XIV, стр. 654. отъ Хр. П. Константиновъ.

тѣ — источно и югоисточно направление; то е вече водораздѣлътъ отъ Крушево до Кушларъ на р. Мѣста и Арда, а отъ Кушларъ до Чаталъ-кая на р. Арда и Егейското море (Акаланскитѣ планини — на северъ отъ Чаталъ-кая — пакъ Арда и Марица). Отъ Кушларъ до Руянъ, захванѫто отъ главното, отъ Крушево, е по-малко било и съставлява водораздѣлътъ на р. Мѣста и Егейското море, а четвъртото — най-малкото, което ние нарекохме второстъпенно — Сарж-яйла, е, както видѣхме вече, водораздѣлъ на вътрѣшний улей, между Арда и притокътъ ѝ Соютлю-чай. Впрочемъ, Крушево планина, която е най-високий Срѣдне-Родопски връхъ (2300 м.), е възелътъ и главната исходна точка на реченнитѣ била̀.

Отъ казаното до сега за главнитѣ Срѣдне Родопски гребени — била — и тѣхнитѣ расклонения въ по-малки и по-малки форми, прѣснѫти въ различно направление, излазя, че Срѣднитѣ Родопи сѫ цѣлъ лабиринтъ [1] отъ една система вериги, бърда, върхове и долини съ разнообразно построение, видъ, форми и посока. Тия расклонения на нѣгдѣ сѫ стръмни, канаристи, а нѣгдѣ террассовидни голи или гористи. Главнитѣ била̀ едни отъ тѣхъ сѫ голи, трѣвисти, наричани *Кардоали* (Ахж-челебийско), *каби*, най-сгоднитѣ и най-добритѣ паши, а други равни, или зѫбчести по върховетѣ и гористи, трети пъкъ пирамидални и обли или зѫбести и голи, или гористи.

Маричинитѣ притоци, които излазятъ отъ Родопитѣ, както и расклоненията, които се прѣсичатъ и дѣлѫтъ отъ тѣхъ, иматъ съ малки исключения общо направление отъ югъ къмъ северъ. Рѣкитѣ, които излазятъ отъ южнитѣ ребра на Родопитѣ и се втичатъ въ Егийското море, иматъ южно, югоисточно и югозападно направление. Обаче и еднитѣ, и другитѣ лѫкатушѫтъ. Вътрѣшнитѣ пъкъ притоци, които съставляватъ коритото на Арда, както и расклоненията, които излазятъ отъ главнитѣ била̀, иматъ най-разнообразна форма по направлението си и много лѫкатушѫтъ.

Всичкитѣ рѣки тѣкѫтъ въ доста наведена посока, а доловетѣ почти въ стръмна, и, както всички планински

---

[1] Сравни „Пѫтни бѣлѣжки за Срѣдна-гора и Родопскитѣ планини". Д-ръ К. Иречекъ, Соф. Пер. спис. кн. X, стр. 14.

рѣки, иматъ буренъ характеръ — шумѭтъ, пищѭтъ и се тласкатъ по скалитѣ, нѣгдѣ насипватъ матката си, а нѣгдѣ ѭ подровватъ и образуватъ дълбоки вирове и подмоли въ пещеритѣ. Едни отъ тѣхъ си пробиватъ пѫть изъ тѣсни долини, съ увиснѫли отъ стр нитѣ стръмни и планински канари, нѣгдѣ гористи, а другадѣ каменисти голи и зѫбести въ едни чудни форми. Нѣкои отъ малкитѣ долове и поточета си пробиватъ пѫть въ земята, затѣ изгубватъ се и излазятъ на друго мѣсто, като нови изворы, или пъкъ оставятъ голѣмо отверстие въ канаритѣ и образуватъ величественни и чудни мостове, на които и съврѣменнтаа и н й-осъвършенствувана архитектура да се чуди и омайва, каквито сѫ двата естественни моста, наречени Еръ-кюприя въ Чукуркьойската рѣка, Рупчоска Околия, и другадѣ. Малки водопади отъ по единъ, два и до три метра сѫ обикновенни изъ Срѣднитѣ Родопи, ала по-голѣми не сѫ извѣстни до сега. Водитѣ въ всичкитѣ долове и притоци сѫ много силни и изобилни есенно и пролѣтно врѣме и въ силни дъждове, тѣ завличатъ и опустошаватъ всичко, каквото имъ се испрѣчи по пѫтя тогава; а лѣтно врѣме значително намаляватъ, а нѣкои и съвсѣмъ прѣсъхватъ. Въ голѣми дъждове шумътъ и дивий екотъ на всички заглушава цѣлий въздухъ.

По течението на по-голѣмитѣ притоци склоноветѣ нѣгдѣ се расширяватъ и растилатъ въ единъ видъ наведени и террассовидни поляни къмъ матката на рѣката, та образуватъ единъ видъ разноформенни и отъ различна голѣмина котловини — поляни ниски — обработени въ ливади, градини и ниви и усѣяни съ човѣшки жилища. Тия долини по цѣлата си длъжина лѫкатушѫтъ, наспоредъ течението на рѣката, и въ длъжината си нѣгдѣ се прѣсичатъ съ сближени отъ едната или и отъ двѣтѣ страни стръмни канари — клисури — за да прѣградѭтъ пѫтьтъ и дадѫтъ прѣдѣли на друга котловина. Тия долини се отличаватъ по своята живописность и обаятелность и сѫ обикновенно най-населенитѣ части въ Родопитѣ, каквото напр. Рȍпката, [1] въ срѣднето течение на Чепеларската рѣка; горнето течение на р. Кричимъ; Ка-

[1] Вижъ: „Изъ Родопитѣ. Рупчосъ“ Хр. П. Константиновъ, Соф. Период. Списание кн. XIII и XIV.

ра-дере, [1] Ахж-челебийско, по течението на Черна и Бѣла рѣки; по течението на Малка Арда, Смилянската рѣка (сжща Арда), цѣлото корито на Арда, долината на Соютлю-чай и др.

Всичкитѣ рѣки, долове и поточета водjжтъ своето начало отъ извори, нѣкои малки и периодически, а нѣкои голѣми и постоянни. Всички води сж бистри, студени въ началото си и по височинитѣ, и въобще добри и прѣсни, нъ много отъ тѣхъ и варовити. Езера, каквито имаме въ Рила и другадѣ, въ Срѣднитѣ Родопи до сега не е извѣстно ни едно. Обаче, голѣмитѣ и изобилни съ вода извори въобще тукъ наричатъ *езерà*; напр. езерата на Черна-рѣка и Бѣла-рѣка, Ахж-челебийско; едното въ Студенецъ, [2] а другото въ Хупча; [3] на Арда въ Добринъ врЪхъ; на Мулдавската рѣка при с. Мулдава, Конушко и др. За такива езера у населението сжществуватъ разни прѣдания [4] за происхождението имъ, дълбочината имъ, трети баснословни и четвърти метеорологически—наблюдателни. Напр. за езерото на Черна-рѣка въ Студенецъ казватъ, че е едно и сжщо съ езерото на Бѣла-рѣка [5] въ Хупча (7 и повече часа разстояние едно отъ друго) и когато ще има градушка, или буря, тѣзи езера исхвърляли водата си силно и съ голѣмъ шюмъ и екотъ. Сжщето ставало и когато въ обикновенний и опрѣдѣленъ въ годината день не имъ се колѣло курбанъ отъ ближното население. Срѣщатъ се и локви, единъ видъ блата, които иматъ различни названия; *блáто*, *гюрлюкъ*, *кайначево* мѣсто, *гьолъ*, *бáра* и др. напр. при с. Пашмаклж, Ахж-челебийско, в. Роженъ и др. Най-много такива блата се намиратъ въ малкитѣ котловини по билàта и др. гдѣто водата отъ всички страни е заградена, та нѣма отъ гдѣ да истече. Такива блата иматъ до единъ и повече метъръ дълбочина пролѣть, есень и зимѣ, а лѣтѣ прѣсъхватъ и се отличаватъ по това, че даватъ бурна трѣва. *(Слѣдва).*

---

[1]) Вижъ „Хорография. Писма изъ Ахж-челебийско“ в. Новини, 1893 г. бр. 54, пис. II.

[2]) Вижъ: „Устово, Ахж-челебийски окржгъ“ 1885 год. Пловдивъ, печ. Е. Дионие.

[3]) Пакъ тамъ.

[4]) Вижъ Министерскый Сборникъ въ отдѣлътъ Народни умотворения. Прѣдания за лица и мѣста“ томъ III.

[5]) Пакъ тамъ.

БѢЛѢЖКИ

изъ съврѣменний политико-економически строй на срѣдне-родопското население.

а) Земледѣлие.

Пише Недѣлевъ.

Поминъчнитѣ условия и срѣдства за прѣхрана на Срѣдне-Родопското население въ послѣднитѣ години (главно отъ послѣдната русско-турска война) сѫ станѫли и постоянно ставатъ много мѫчни и оскѫдни, така щото при първъ случай се вижда, че тия цвѣтущи едно врѣме планински мѣста, по настоящемъ прѣкарватъ една економическа криза, чиито слѣдствия се прѣдвиждатъ за много грозни. Причинитѣ на това сѫ много и така сложни, щото изискватъ и трудъ, и врѣме, па и добро познавание на мѣстото, за да се изучатъ що-годѣ. Тоя жизненъ въпросъ, насѫщний хлѣбъ на Срѣдне-Родопчанитѣ, е стрѣснѫлъ една голѣма часть отъ мѣстното население, особенно българското, комуто е сѫдено по извѣстни причини то най-напрѣдъ да понесе това зло, ала и то̀ само охка и се мѫчи, постъпенно отива поминъчно назадъ, сиромашията го обгръща отъ всички страни, а не знае гдѣ да тръси кореньтъ на злото и да се помисли за отмахванието му. Па и въ до сега писваното било въ периодический нашъ печатъ, било въ частни трудове, за тия мѣста, тоя въпросъ не е зачепкванъ отъ никого; никой не се е заинтересувалъ да пообърне внимание и любознателностьта си и се запознае по-отблизо и съ поминъчний строй на тия инькъ хубави мѣста, които постъпенното увеличение оскѫдностьта на хлѣбътъ се стрѣми да запустѣе. Имайки прѣдъ видъ горнето, ние ще се позанимаемъ въ тоя отдѣлъ съ тоя важенъ въпросъ за Срѣднитѣ Родопи, като ще поговоримъ въ тая книжка само за земледѣлието и постъпенно въ слѣдующитѣ за другитѣ поминъчни срѣдства (занаяти, скотовъдство и пр.).

Ако земемъ въ общъ видъ, отъ що поименно състои поминъкътъ на всичкото население, което обитава въ Срѣднитѣ Родопи, ще видимъ, че всички безъ исключение най-напрѣдъ се държѫтъ за земледѣлие, до колкото такова е възможно въ планинско мѣсто, като Родопитѣ, и до колкото мѣстнитѣ условия и обстоятелства тукъ позволяватъ. До земледѣлието иде скотовъд-

ството, което е тѣсно свързано съ първото и слѣдъ тѣхъ само нѣкои и други занаяти, ръчни издѣлия и други подобни. Всѣки родопчанинъ, ако не наслѣди отъ баща си, първата му грижа е да стане стопанинъ на нѣкоя и друга нивица. Поради това и всѣко семейство тукъ, колкото бѣдно и да е то̀, на каквито лоши поминъчни условия и да е поставено, ще си има по нѣкой и другъ късъ нивица, ливада, градинка, гора и пасбище, които ако не може купи, то поне отъ селската мера, нѣкое стръмно, лошо мѣсто, ще чисти, реди, огражда и ще си направи такова, ако не за друго, то поне за зеленчукъ да му служи. Мюлкътъ, както тукъ наричатъ частната собственность земя, е безцѣнното нѣщо на едно семейство; отъ него очаква що-годѣ помощь; на него и малко и голѣмо въ семейството обръщатъ най-голѣмо внимание. Отъ това излиза, че въ общи чърти земята тукъ е распрѣдѣлена правилно между всички и всѣки е господарь на своето, разбира се, че едни иматъ повече, а други по-малко, ала главното е, че всѣкой има. Обаче, обработванието ѝ е съпроводено съ мѫчнотии и трудъ петь и десеть пѫти повече, отъ колкото въ полскитѣ мѣста и на полский селянинъ, а важното е, че обработваната земя — земледѣлието — не може да навакса тритѣ четвърти нуждитѣ за храна на мѣстното население и то въ най-плодовититѣ години, а инъкъ! . . .

Като планински мѣста, обработваната земя е главно въ наведенитѣ и не много стръмнитѣ части на склоноветѣ, които сѫ изложени на много премеждия. Почвата въ такива мѣста е слаба, плитка, каменлива и сипеста, та се изисква много трудъ, за да се направи да даде поне една малко-малко удовлетворителна жътва, ако не повече, и то независимо отъ естественнитѣ случайности на врѣмето. Прѣди всичко, въ такова мѣсто ежегодно трѣбва да му се хвърля, и то въ достатъчно количество, торъ, тъй като често пѫти не, ами обикновенно всѣка година, по-голѣмата часть отъ орницата се завлича и промива отъ дъждовнитѣ порои. Трѣбва още и ежегодно да се огражда съ плетища, стѣни и др. п., за да се опази отъ добитъкъ. Ако ли пъкъ настане суша, която става често тукъ лѣтѣ, тогава всичкий трудъ и надѣжди отиватъ, особенно че такъвъ родъ почва е много чувствителна и отъ обикновенна малка суша, стига десетина дни да не вали дъждъ. Отъ всичко това явно става, че едва ли се плаща трудътъ на семейството отъ такова обработвание на планинско земледѣлие. Наистина, долинитѣ и била̀та, които иматъ що-годѣ равни мѣста и нѣкои отъ тѣхъ се и искуственно поѭтъ, сѫ доста плодовити и износни за обработвание, ала като земемъ численностьта на населението въ съразмѣрность съ тѣхъ мѣста, ще видимъ, че тѣ едва ли достигатъ за десетина семейства отъ стотѣ. По тия причини такива мѣста сѫ и много скѫпи споредъ тукъ, та когато се падне случай да се продава, бѣдний селянинъ не е въ състояние да си набави, а постъпенно постъпенно се съсрѣдоточаватъ въ рѫцѣтѣ на заможни-

тѣ. (Въ Ахѫ-челебийско и Рупчоско една ливада или нива отъ единъ уврать на равно и хубаво мѣсто въ долинитѣ често пѫти се продава до двадесеть и повече турски лири.) При такива условия едва ли ще се намѣрѭтъ 15% отъ семействата въ едно село, които исключително да се държѫтъ и поминувать само съ земледѣлие; всички други гледать и други работи, за да покривать нуждитѣ си. Поради това нивитѣ, или по-добрѣ да кажѫ земледѣлието, тукъ се работѭтъ отъ женитѣ, а мѫжьетѣ сѫ повечето на чужбина съ занаяти, търговия и др. (българитѣ особенно), или пъкъ гледать отъ друга страна да наваксать нуждитѣ си (надничари, карание дърволякъ, рѫчни издѣлия и пр.). Ето защо тукъ никакъ не е чудно да гледа човѣкъ женатa да оре, да копае, да жъне, да прибира и пр., а бозайничето ѝ въ увиснѫла у нѣкое дърво люлчица спокойно да спи, или пъкъ да се надпѣва съ горскитѣ птички и съ крехкитѣ листа и клончета, расклатвани отъ свѣжий и хладенъ планински вѣтрецъ.

Земледѣлието у българското население е въ много по-лоши условия, отъ колкото у помацитѣ. Причинитѣ на това сѫ ни една, ни двѣ, а нѣколко. Най-напрѣдъ българитѣ сѫ сгрупирани въ по-голѣми и на близско разстояние села, когато помацитѣ сѫ прѣснѫти и рѣдко да срѣщне човѣкъ помашко село отъ 300 и 400 кѫщи (такива само се срѣщать по долината на Арда, а най-много въ Ахѫ-челебийско). Второ, българитѣ едно отъ сгѫстенността и друго отъ обстоятелствата минѫли и сегашни сравнително помацитѣ много по-малко земя владѣѭтъ, отъ колкото послѣднитѣ. Трето, работението земледѣлието е много по-износно на помацитѣ по-много причини и освѣнъ гдѣто тѣ иматъ най-избранитѣ мѣста, нъ и царството на планинитѣ е тѣхно. За това тѣ не сѫ виновни. Това е останало наслѣдие отъ минѫлото на тия мѣста. Въ едно българско село отъ 100—200 семейства, макаръ това село да е и отъ най-земледѣлческитѣ и сгоднитѣ за земледѣлие, едва ли ще се намѣрѭтъ двадесеть семейства, които да наработвать толкова храна, щото да имъ покрие нуждата за цѣла година и да остане нѣщо и за продавание. У помацитѣ е обратното на това. У тѣхъ е рѣдкость да има семейства, които въ плодородни години да иматъ нужда отъ купена храна. Разбира се, че тукъ трѣбва да допустнемъ и исключения на това въ нѣкои мѣста (Ахѫ-челебийско и др.), ала въ общи чърти гледанъ въпросътъ и за болшинството на помашкото население е така. Послѣдното, както и турското, колкото го има въ Срѣднитѣ Родопи (источнитѣ имъ части) съ малки исключения, сѫ току-речи цѣли земледѣлци въ поминъчно отношение и въ добри и плодовити години, тѣ отъ какъ наваксвать своитѣ си нужди, снабдявать и една часть отъ другитѣ съ храна. Въ такива години по-малко храна се внася отъ вънъ, отъ полетата Пловдивско и Бѣло-морско. Та у помацитѣ се срѣщать много често и доста заможни богати семейства въ много отношения, достигнѫли до такова състояние отъ земледѣлие и скотоводство.

Друго зло има въ Срѣднитѣ Родопи, които сѫ въ владѣнията на Турция, което зло отнема и така скѫдното възнаграждение на всѣко семейство, което се занимава и съ земледѣлие, и то е не удобното продаване и събиране десятъкътъ — стара мѣрка, която се практикува още въ цѣлата турска държава. Всѣка година на всѣко село се прѣпродава десятъкътъ му на единъ видъ публиченъ търгъ отъ страна на правителството. За купуване десятъкътъ винѫги излазятъ да наддаватъ богатитѣ хора и то тия, които искатъ и трѣсѭтъ възможность да забогатѣѭтъ бърже и безъ трудъ, слѣдователно и съ съмнителна честность лица. Тѣзи хора, които сѫ повечето аги и чорбаджии отъ мѣстното население, въ ламтѣнието си за печалби, не гледатъ на нищо и искачватъ количеството двойно и тройно, отъ колкото струва въ сѫщность, като се надспрѣдварятъ кой повече села да закупи. Българитѣ по много причини и обстоятелства немогѫтъ да зематъ участие въ тия търгове, та всѣкога остаятъ върху първитѣ. Властьта въ това отношение гледа да се ползува колкото се може повече държавний ковчегъ, а чиновницитѣ, които сѫ натоварени съ произвождение на търговетѣ, сѫ повечето хора съ криви понятия, та освѣнъ че не искатъ да знаѭтъ за интереситѣ на населението въ тоя случай и криѭтъ прѣдъ началството си сѫщинското положение на страната и урожая, ами още гледатъ колкото се може да се продаде десятъкътъ по-скѫпо, та съ това да спечелѭтъ благоволението, гдѣто трѣбва. Освѣнъ това, тѣ често пѫти добиватъ и други облаги за себе си съ подобно повѣдение въ тия случаи. Земенъ по тоя начинъ десятъкътъ, той се събира отъ куповачитѣ му безъ никаква контроль отъ мѣстната власть, освѣнъ на тѣхната съвѣсть. Често пѫти той самъ (купувачътъ) или пъкъ чрѣзъ свои хора описва десятъкътъ. Случва се по-нѣкога, че селянитѣ въ нѣкое село, за да се избавѭтъ ужъ отъ експлоатацията на куповачитѣ, купуватъ отъ селото си десятъкътъ, ала никога направо не; такова нѣщо е невъзможно, а отъ втора и третя рѫка съ печалба, колкото вече пожелае агата куповачъ; ала това става рѣдко, особенно тогава, когато послѣдний по нѣкои причини вижда, че не е сигуренъ за повече печалби или пъкъ други нѣкои подбуждения го накаратъ да направи това.

Ако едно село въ обикновенно плодородие десятъкътъ му напр. струва 100 лири турски, то на търгътъ е излѣзълъ и купенъ за 200 и повече, а тоя който го е купилъ за толкова, има прѣдъ видъ да спечели още толкова, значи ще стане на 400 лири. А за да извади тия пари, той описва нивитѣ и всички произведения въ най-ужасенъ размѣръ (една нива ако има десеть кила храна, тя се пише тридесеть, четиредесеть и повече, така щото половината е десятъкъ, вмѣсто десетата часть) като зеле, рѣпа, заленчуцитѣ, не родилитѣ овощия и пр. па и описванието става на самата нива, още доклѣ е не пожънѫта, така на посока, защото инъкъ нѣматъ довѣрие въ стопанитѣ: ако е пожънѫ-

та, да не скрие при жътвата снопове и пр. Когато пъкъ се събира
десятъкътъ, те купувачътъ, ако е лоша и неплодовита година, съби-
ра го въ натура, за да го продаде отъ послѣ по-скѫпо, та и друга
печалба да извади; а ако е плодовита година — въ пари, като го
оцѣнява не споредъ текущата му цѣна, а все нѣщо повече. Ето за-
що едно бѣдно семейство, намѣрило или не петь кила храна отъ ни-
вата си, или толкова ще даде десятъкъ, или пъкъ ще го плати двой-
но и тройно отъ текущата му цѣна, съ които пари то си бл купило
повече храна. Това е голѣма и жестока несправедливость, която ло-
шо съсипва и така слабий поминъкъ и замледѣлие на тукашний се-
лянинъ. Централната власть, вѣроятно, не би оставила да се върши
това, ала не може да узнае злото по много причини, отъ които нѣ-
кои споменѫхме по-горѣ, а ни единъ селянинъ не смѣе да се оплаче,
гдѣто трѣбва, защото отъ послѣ той ще е изложенъ на хиляди зли-
ни и опасности отъ заинтересованитѣ десятъчни лица. Теглото е
еднакво и у българитѣ, и у помацитѣ, съ исключение на агитѣ и чо-
рбаджиитѣ, които ги има въ всѣко село по-голѣмичко. Ето на какви
основи е поставено земледѣлието въ тия планински мѣста. Отъ ка-
заното до тукъ въ общи чърти за земледѣлието въ Срѣднитѣ Родопи,
като единъотъ първитѣ лостове за поминъкътъ на мѣстното населе-
ние, се вижда, че земледѣлието тукъ почива на твърдѣ лоши условия
и че то може се счита за срѣдство пълно да покрива нуждитѣ едва
ли на една десета и по-малко часть отъ мѣстното население.(1)

---

1) Ние тукъ се ограничаваме само така да кажемъ въ историческата, описате-
лвата, часть на разнитѣ срѣдства, съ които мѣстното население вади своята
прѣхрана. Слѣдъ свършванието само на това, ний ще поставимъ въпросътъ и
отъ къмъ чисто критическа и практическа страна, гдѣто ще искажемъ и скромно-
то си мнѣние по възможенитѣ подобрения въ поминъкътъ за въ бѫдѫще.

НОВОСТИ

изъ

РОДОПИТѢ.

Прѣзъ миналата есень (м. Септемврий, 1893 г.), Негово В. Прѣподобие Архимандритъ Софроний, управляющий по настоящемъ Одринската Българска Епархия, е направилъ една пастирска обиколка изъ цѣлий почти Гюмюрджюнски санджакъ, чийто районъ състои отъ Срѣднитѣ и часть отъ Източнитѣ Родопи и Приморската равнина покрай Бѣло море. Както и трѣбваше, Н. В. Прѣподобие е посѣтилъ току-речи всички български села и навсѣкждѣ е гледалъ, щото обиколката му да бжде ползотворна. Въ Ахж-челебийско той е поуредилъ нѣкои разстроени общи дѣла; по негова инициятива и ржководство избрала се е на ново Централна Българска Община, подъ прѣдсѣдателството на тамошний Архиерейски Намѣстникъ, свещенникъ Емануилъ Беевъ, а особенно внимание е обръщалъ и на добрий вървежъ на училищното дѣло. Такава българска община за първъ пжть е съставена и въ приморский градъ Ксанти [Скеча], нѣщо което отдавна се чувствуваше въ тоя полупогърченъ градецъ, въ когото по-голѣмата часть отъ еснафитѣ и една часть отъ търговцитѣ сж българи изъ разни български мѣста.

За забѣлѣжване е и това, че на Н. В Прѣподобие сж се отдали честь и приемъ, както отъ населението, така и отъ мѣстнитѣ власти, каквито рѣдко се отдаватъ на титулярни митрополити. Особенно рѣдко гостоприемство е било отдадено на Н. В. Прѣподобие отъ извѣстний Ахж-челебийски българофилъ Селиха-ага Сиври-оглу отъ с. Смилянъ.

Ксантийский гръцкий Митрополитъ, който спори Ахж-челебийската кааза и българскитѣ села въ Ксантийско за свои и поради това рѣдъкъ пжть да мине година, та да не посѣти Ахж-челеби, е билъ и миналото лѣто тамъ. Той се е билъ установилъ въ с. Долно-Райково, гдѣто една часть отъ населението счита себе си за патриаршески българи, като е посѣтилъ и селата Алами-дере, Нашмакъ и двѣ три малки махали [Пещеря, Турянъ и др.] Н. Прѣосвѣщенство е искалъ да отиде и въ голѣмитѣ тамъ села, като Устово, Горне-Райково, Карлуково и др., ала молбата и желанието му останали неудовлетворени. Въ Ахж-челеби нѣма гърци, освѣнъ нѣколко еденици власи и чужденци гърци отъ Ксанти, Марония и др., които сж се загнѣздили въ нѣкои села, като бакали, адвокати и др. Съ тѣхъ заедно се срѣщатъ и нѣколко български семейства, които едни отъ лични крамоли и ненависти съ съселянитѣ си българи, други пъкъ

по лични интереси, чиито сношения сѫ свързани съ грѫцки мѣста, се гърчеѭтъ и сѫчювствоватъ.

Н. Прѣосвѣщенство, по поканата на едно двѣ подобни гърчеѭщи се семейства отъ с. Дуневo (70 кѫщи български), отишлъ ненадѣйно и въ това селце и съ единъ видъ измама, а послѣ и съ насила, искалъ да отслужи въ селската черква. Обаче населението възнегодувало и не му допустнѫло. Слѣдствието на всичко това било разстурянието на единъ отъ селскитѣ параклиси при Дунево отъ властьта и арестуванието на нѣкои отъ първенцитѣ на селото. Това станѫло по лъжливитѣ донесения на Н. Прѣосвѣщенство прѣдъ мѣстната власть. Слѣдъ нѣкой и другъ день работата се обяснила и всичко се изгладило.

Дохождането на Ксантийскитѣ грѫцки Владици въ Ахѫ-челеби всѣкога е съпровождано било съ подобни не добри работи и раздражения на мѣстното население, което се отличава съ своя тихъ характеръ. Причинитѣ на всичко това сѫ явни, които би трѣбвало да се отбѣгватъ поне отъ главитѣ на черквата.

Прѣди три-четери години по инициятивата на българи търговци и занаятчии изъ Ахѫ-челеби, Дарѫ-дере, Ксантийскитѣ села и другадѣ, живущи вече въ Ксанти (Скеча), се събрала една сумма пари, съ които се купило мѣсто за съграждането на българска черква и училище въ тоя градъ, въ който живѣѭтъ повече отъ 300 български семейства, освѣнъ прѣходящитѣ отъ вънъ занаятчии, а сѫ принудени да слушатъ Христовото учение на чуждъ язикъ. Направата на въпросната черква щѣла да почне тутакси слѣдъ излазянието нуждний отъ правителството ферманъ.

Императорското Отоманско правителство, както се вижда, е сторило твърдо намѣрение да забиколи Родопитѣ отъ Югъ съ парната сила и по тоя начинъ да съедини прочутата по своето плодородие и юженъ климатъ Бѣло-морска равнина съ главнитѣ въ държавата търговски центрове — Цариградъ и Солунъ, а чрѣзъ тѣхъ и съ Европа. Строението на жѣлѣзницата, която ще съединява Деде-Агачъ съ Солунъ и която ще минува покрай южнитѣ поли на Родопитѣ прѣзъ градоветѣ Гюмюрджюне, Ксанти и др., вече е почнѫло. Спорѣдъ вѣстникъ „Новини“, прѣди нѣколко мѣсеци първото копание е било освѣтено съ голѣмо тържество въ окрѫжний градъ Гюмюрджине.

Въ село Чепеларе, Рупчоска околия, е съставено отъ прѣди нѣколко мѣсеца единъ видъ Народообразователно дружество което носи името „Родопска искра“, нѣщо като клонъ отъ общото Българско Народообразователно дружество въ София. То имало въ программата си и благотворителна цель, именно: помагания на бѣдни ученици, отпущание врѣменни парични помощи на хроми, са-

кати и въобще немощни людие. Настоятелството му вече е, наело едно помѣщение за читалня, турило е основата на дружественна библиотека, получава повечето отъ издаваемитѣ се по настоящемъ български вѣстници и списания и нѣколко пѫти въ седмицата вечерь, а прѣзъ день въ праздници, се събиратъ селянитѣ, гдѣто имъ се четѫтъ и расказватъ полезни работи по науката и др. Това е похвална инициятива, достойна за подражание отъ всичкитѣ въ околията и другадѣ български села,

---

На 24-й Януарий, н. г. прѣзъ нощьта се е поминала въ София на 21 годишна възрасть *Любица Н. Тантилова*, дъщеря на г. Димитъръ Македонски, единъ отъ първитѣ и най-много заслужили учители въ Устово прѣзъ най-ранната епоха на възражданието. Покойната само 9 мѣсеца е била щастлива да прѣкара съпружески животъ.

Редакцията исказва сърдечни съболезнования къмъ опечаленитѣ съпругъ и родители.

Когато прѣзъ 1885 година въ София тържественно се празднуваше хилядогодишнината на Славянскитѣ Просвѣтители, Кирила и Методия, при едно училищно тържество тогава, гдѣто между нѣколкото момичета съ народни костюми изъ всичкитѣ покрайнини на България бѣше и покойната, която прѣдставляваше Родопскитѣ покрайнини. Тя бѣше облѣчена въ Ахѫ-челебийски костюмъ.

Легка ѝ пръсть!

НАРОДНИ УМОТВОРЕНИЯ
ИЗЪ
Родопитѣ

I.
НАРОДНИ ОБИЧАИ.

Годежни обичаи въ с. Орѣхово, Рупчоско.

Записалъ: *Ст. Н. Шишковъ*

По причина, че населението въ така наричанитѣ долни села (Орѣхово, Малево, Павелско, Хвойна и др.) въ Рупчоската Околия се занимава повечето и съ земледѣлие и скотовъдство, които не сж достатъчни да покриіжтъ исцѣло поминъчнитѣ нужди, та мжжский полъ ходи и по чужбина (съ киреджийство, каране дървенъ материялъ и др.), то домашната и стопанственната работи се вършжтъ главно отъ женский полъ. Женитѣ тукъ, освѣнъ кжщната работа, оржтъ и обработватъ земята повече отъ мжжьетѣ. Вслѣдствие на това, на бракътъ се гледа повече отъ икономическа страна: колкото се може да се сдобие семейството по-скоро съ повече работни ржцѣ въ кжщи. Заради това женидбитѣ тукъ ставатъ въ доста ранна възрасть и отъ двата пола, подобно въ полскитѣ села. Тукъ се срѣщатъ оженени момци на 15 годишна, та до 20, а на 23—25 години рѣдко остава ергенъ. Сжщото е и съ момичетата.

Залюбванието става току-речи отъ дѣтинство — 10—12 годишни момчета вече иматъ своитѣ любовници. Хоpàта, седѣнкитѣ, воденицитѣ и чешмитѣ сж мѣстата, гдѣто момцитѣ аресватъ своитѣ любовници и обратно. Стигне ли момчето 16. 18 или 20 години, родителитѣ и роднинитѣ му се заловжтъ съ изборътъ на другарь. Пита се момъкътъ, коя мома му се е аресала и домашнитѣ му почнжтъ да изучватъ нейний характерь, родителитѣ ѝ, роднинитѣ ѝ и всичко въобще, което трѣбва за една примѣрна и работна домакиня. Родителитѣ игражтъ голѣмо влияние и роль въ изборътъ на бждящий си членъ, често пжти тѣ иматъ и рѣшающъ гласъ, ала нѣкъ и не стѣсняватъ съвършенно свободата на момъкътъ. Главно се внимава да бжде момата отъ добро семейство, да бжде работна, здрава и послушна, а за нейната красота, или нѣкъ за материялното състояние на родителитѣ ѝ, не се обръща голѣмо влияние.

Когато родителитѣ и момъкътъ направжтъ вече изборътъ на

момата, тогава или прѣдизвѣстяватъ момнинитѣ родители за това и деньтъ, когато ще стане годежътъ, или пъкъ и безъ никакво извѣстие отиватъ нѣкоя вечерь, обикновенно срѣщу праздникъ.

Въ опредѣлената вечерь момковий баща, братията му и др. мъжье. близски роднини, на брой отъ 4 до 10 души (текъ число не), събиржтъ лишiàна, състоящъ отъ 10 до 150 гроша, повечето пжти златни и рѣдко срѣбърни монети, една кърпа, малко бѣла вълна и пшеничени зърна — сéмеа —,[1] всичко това вързано въ една кърпа, една бъклица вино (ракия не носжтъ тукъ на първий годежъ) и слѣдъ като се прекрьстжтъ и благопожелаятъ добра минута и сполука, упжтватъ се за момини. Тамъ слѣдъ обикновеннитѣ въ тоя случай поздрави и разговори, единъ отъ момковитѣ роднини, особенно тоя, който умѣе, отвори дума за цѣльта на дохожданието имъ. Моминитѣ родители ужъ отъ първо се извиняватъ, че момата имъ е още малка, че тѣ не сж готови за такива гостье и др. подобни, че найпослѣ обаждатъ на момата, и ако работата е уговорена отъ напрѣдъ, то момата влиза при гостьетѣ, зема бъклицата отъ момковий баща, цѣлува го въ ржка и іж подава на баща си, а той пъкъ зема прѣдложената му отъ момковий баща кърпа съ лишенътъ и го подава на дъщеря си, която при взеханието му цѣлува ржка. Съ това годежътъ се свърши и гостьетѣ се повеселжтъ и си отиватъ. На отивание момата дарява всѣкиго съ по една китка цвѣте, отъ които на нѣкои има и по едно вързано мангърче.[2]

Утриньта момковата майка съ момъкътъ заедно отиватъ у момини и носжтъ отъ 1 до 5 оки ракия, една печена подъвръшникъ и нашарена пита, сухо грозде, единъ или два пшенични хлѣба, които даватъ на момината майка. Момини повикватъ ближнитѣ си роднини и ги гощаватъ. Момата поздравява момковата майка и момъкътъ, цѣлува ги въ ржка и ги дарява съ по една китка, накичена съ пари. Слѣдъ отиванието имъ, момата или самá, или пъкъ нейна роднина жена, или момиче изъ съсѣдитѣ, ходи по роднинитѣ и съсѣдитѣ на момата, черпи ги съ ракия и грозде и съ това извѣстява за станжлий годежъ. Отъ тогава послѣ момъкътъ има свободенъ достжпъ у годеницата си, гдѣто ходи, когато си ще, обикновенно въ праздничнн дни сутринь и вечерь, носи ракия, хлѣбъ, баници и тамъ го гощаватъ. Това е първий годежъ.

1) Забѣлѣжка. Вевкждѣ въ народнитѣ умотворения, гдѣто сж срѣщнжтъ групитѣ ea͡, oa͡, ya͡, ioa͡, yo͡, ъa͡, трѣава да се има прѣдъ видъ, че тѣ съставляватъ единъ звукъ въ мѣстнитѣ произношения, та трѣбва да иматъ знакътъ ⁀ съединителна.

2) На първий годежъ ходи и момъкътъ съ родителитѣ си у момини и тамъ той седи правъ при вратата и никому не проговаря. Ако стане годежътъ, гръмватъ двѣ пушки, съ които става извѣстно, че годежътъ е станжлъ; ако ли пъкъ не стане, излазятъ си мълчешкомъ. Връщанието (не ставание годежъ, не приемание момата момъкътъ.) се счита за голѣма обида на момъкътъ, слѣдствията на които често ставатъ неприятни, тъй като ставатъ отмъщения, често пжти нагубни за момини.

Запиф (вторий годежъ).

Слѣдъ една седмица, или повече, става вторий годежъ, който се извършва така: прѣдварително се опрѣдѣля врѣмето и отъ двѣтѣ страни — пакъ праздниченъ день — и момковитѣ роднини отъ 10, 20 та и до 30 души на брой, на чело съ момковитѣ родители и момъкътъ, занасятъ у момини единъ голѣмъ котелъ съ сваренъ булгуръ — т р а х а н а́ — хлѣбъ, печено ягне, ракия и вино и тамъ се гощаватъ и веселѭтъ На връщ ние момата ги дарява съ китки, а тѣ неѭ съ пари. Слѣдъ тоя годежъ става третий, наричанъ

П р ѝ т в а р д а к или п а з а р л ъ к,

когото въ Ахѫ-челийбско казватъ: н ồ с е а́ н ь е г и з д ѝ л у. И него обикновенно извършватъ въ праздниченъ день. Момковата майка самà, само съ момъкътъ, занася у момини за годеницата единъ чифтъ обуща, чепрази, з і у̂ н ь к е а́ (поясъ), кърпа, фесъ, п р е а̂ п а с а л ь н и к (прѣстилка) и др. под.. По нѣкога отиватъ съ тѣхъ и други жени, момкови роднини. Всичко това даватъ на момата, а послѣдната ги дарява съ даръ, който само на тоя годежъ се дава тукъ. Тоя даръ състои отъ прѣстилка на момковата майка, нѣкога и на сестритѣ му; на момъкътъ, братията му, баща му, чичовете му и още нѣкои други роднини момата дарява съ плетени отъ самата мома рѫкавици и кесии, а тѣ ѭ даряватъ съ пари.

Отъ първий годежъ до свадбата се изминова отъ единъ мѣсецъ, та най-много до една година. Прѣзъ врѣме на годежътъ, та до свадбата, никакви ограничения и правила не се съблюдаватъ, не отъ момъкътъ, не отъ момата спрѣмо родители и роднини, както това е въ Ахѫ-челебийско, Дарѫ-дерско и горнитѣ села на Рупчоско (Чепеларе, Широка-лѫка и др.). Момъкътъ е свободенъ да ходи у годеницата си, когато си ще, да ѭ води кѫдѣто си ще, безъ да се свенява отъ родителитѣ ѝ; така сѫщо и годеницата мома е свободна да се срѣща и говори не само съ момковитѣ роднини, нъ и съ родителитѣ му, па дори и да имъ работи по нивитѣ. Само въ кѫщата на годеникътъ си не може да отиде.

II

Наздравици, слави и благопожелания при разни народни обряди и обичаи.

Изъ Ахж-челебийско (Устово, Левочево, Райково и др. села).

ЗАПИСАЛЪ: *Ст. Н. Шишковъ*

1. *На именен̀ъ день:*

На здрàвьеа, за млòгу гудѝни. Гòспуть и сѝчьки свеàтѝци нумушнѝци, свеàта мàйка Бугрòдичька и днѐшеан свеатѝ Никòла на сòеа дòм здрàвьеа и беареакѐть да дàват.

Най напредъ пиющий или пиющата се кръсти и държи чашата.

Или който е святия презъ деньтъ,

Да устареàва, да убеалеàва, да дучеàка синувеà и доàщеареа; внỳци и преàвнуци да гу пусѝрат и пупикàват.

Тѣзи думи казва, ако е именний день на малко момче или момиче.

Да хми са рàдувамеа и на главеапитѐ-теа

Ако е именний день на момъкъ, или мома.

Да хми се рàдувамеа и на свàдьби-теа.

Ако е годеникъ или годеница.

Да хми са рàдувамеа и на деачѝньки.

Ако е младоженикъ.

И кадѐ-ту хòди, срѐбру и злàту да гу слеàди; кàмеань да фàнеа, алтоàн да му стàнува.

Мòи-сеа дѐнеа, нѐму Гòспуть гудѝни да хи прàви.

Ако е именний день на стопанинътъ на кѫщата, било че е въ кѫщи, или че отсѫтствува на чюжбина.

Обикновенно близъкъ роднина и старъ ако е пиющий, или пиющата на стопанинътъ.

Гòспуть и днѐшеан свеатѝ Никòла да гу брàнеат и закрѝ-

леат и свеати Миноа̀ да пуминòва сас здрàвеа, на душманеа̀ слеапйлу да дàва и дубрѝ кеàрiувеа Сас здрàвьеа хòдеанься и пò-здраву духòданьеа.

Святи Мина (10 Декемврий) е прѣдставитель на здравието на хората, та името му се спомня на всѣки случай Тоя свѣтецъ се счита още и за покровитель на пжтующитѣ хора.

Здравичъка ти!

На свършване казва и пие съ чашата.

Амѝнь; чiу̀л та Гòспуть!

Отговарятъ домашнитѣ на благопожеланията горни.

Здрàвичька ти!
Да ти еа̀ слàтку!

Домашнитѣ казватъ на пиющий, слѣдъ като испие питие-то.

На здрàвьеа ти!
Спулàй ти!

Отговоръ на пиющий слѣдъ горнитѣ думи:

На по главни праздници, като заговѣзни, Коледа, Великдень, когато нѣколко семейства се събиратъ въ една кжща на общо весело прѣкарвание праздникътъ и гощавание. Въ такива случаи най-старий най-напредъ пие и на първото мѣсто сѣди.

2. *Заговѣзни:*

Хàйда на здрàвьеа, за млòгу гудйни. Гòспуть и свеатà мàйка Бугрòдичька да дàват здрàвьеа и беареакѐть на сòеа дом. Фсѐ сас здрàвьеа да са збѝрамеа живу и здрàву и на загувеàльки, и на òтгувеальки. Сас здравеа̀ да загувеàвамеа и пò-здраву да утгувеàваме и да дучеàкамеа жѝву и здрàву и свеатò Христòву Васкреасѐниеа сас чеарвѐну ацѐ и еàй сувà да ни еà нàй лòшiу-ту.

Ако е на Великденскитѣ заговѣзни.

Сас здрàвеа и живòтъ да дучеàкамеа и свеатò Пурудеаньѐ Христòву.

На Коледни заговѣзни.

Врŷм Гòспуть да дàва здрà-

Ако пие стопанинътъ.

вьеа и беареакѐть и на сѐеа дом нȁй сѐтьнеа

стопанката, или другъ отъ кѫщнитѣ членове. Ако е вънщенъ, думата най-сетьнеа са замѣнява съ най-напрем.

---

3. На годежъ:

На здрȁвьеа. Гȍспуть да дȁва да са збйрат, да са дудйрат. Да сȁ хаирлйеа и длѝоȁги дѐнеа Да хми са рȁдвамеа и на веаньчилȁ-та пак.

И у момкови, и у момини благопожеланията сѫ сѫщитѣ.

---

4. На свадба:

Прѣди вѣнчанието на младоженцитѣ.

Хайда на здȁрвьеа! Гȍспуть и свеатȁ Бугрȍдичька длѝоȁги дѐнеȁ да хми дȁват и дубрȁ срѝоȁща, и дубоȁр сахȁть, и дубрѝ веаньчилȁ.

Слѣдъ вѣнчанието имъ.

Да жѝувеȁеат, да устареȁват, да убеалеȁват, да исхрȁнеат и да искȕтеат и тѝеа еȁй соȁй да са рȁдват на внȕци и преȁвнуци.

Кȁмеань да фȁтеат, алтоȁн да хми стȁнува, деанѐ-теа гудйни да хми са и ду гудйна да карщȁвамеа пак.

---

5. На рождение и кръщение:

На здрȁвьеа, да устареȁва, да убеалеȁва, да му са рȁдвамеа и на свȁдбата. Сигȁ карщȁваньеа, пак ду гудйна и карщȁваньеа, и преамеанȍваньеа.

На трапеза.

6. Ломеаньеа:

На трапеза, гощавание, когато сложѫтъ трапезата, прѣди да почнѫтъ да ядѫтъ, всички, които присѫтству-ватъ, ставатъ прави — на крака — свалѭтъ шапкитѣ

си и една отъ най старитѣ жени, отъ кѫщнитѣ, или ако е при свадбени, крьщелни и други обичаи, кръстница-та — *кальманата* — зема обикновенно чистъ, нарочно за това приготвенъ, хлѣбъ, расчупи го на двѣ части, които държи и съ двѣтѣ си рѫцѣ и го подава на веѣкой отъ присѫтствующитѣ, които си отчекватъ по една частица и се прѣкръстватъ. Като подава така хлѣбътъ ломящата *слави* съ долѣозначенитѣ думи, споредъ обичайтѣ и случайтѣ. По нѣкой пѫть така ломьѫтъ и нѣкое по видно ясте, като баница, медъ и др. и при веѣко ломение слави, ала веѣко нарича по за отдѣленъ святия, или благопожелание за отдѣленъ случай. Напр. едно и първо ломи за Господа, друго за свѣта Богородица, друго за другъ нѣкой святия, като проси отдѣлни добрини, за здравие, за добитъкъ и др.

а.) На обикновенна гощавка:

Ло̀митеа за Го̀спудеа, за свеата̀ Бугро̀дичька и за врутъ свеатцѝ-теа. Го̀сподіу мѝличичьки,, свеата̀ майка Бугро̀дичьку, наспуреа̀вай, намлужеа̀вай. Хлеа̀п да еадѐм, хлеа̀п да̀вай да са ра̀жда и на поа̀ть, и пут поа̀ть, и на су̀х ка̀меань, Го̀спудіу! Да са наеа̀дат и сира̀ци, и сирма̀си; да артѝса, да ни исильдѝса; да тѐкнеа, да ни истеачѐ. ЕАвра̀м, ЕАса̀къ и ЕАко̀фъ беареакѐть да да̀ват на вру̀ть думувѐтеа и на со̀еа дом на̀й сѐтьнеа, Го̀спудіу. Ко̀лку-ту зарна̀ на со̀еа хлеа̀п, то̀лкува беареакѐть на со̀еа дом.

При изговаряние на тия думи отъ ломящата, присѫтствующитѣ се кръстѭтъ.

Ако е външна ломящата жена, казва *на́й-напрѐшъ*, вмѣсто *най-сетьнеа̀*.

б.) На отиване стопанинътъ на чюжбина:

Ло̀митеа за Го̀спудеа, за свеатѝ Пруко̀п и за свеата̀ Миноа̀, да мино̀ва и да размино̀ва и дубоа̀р поа̀ть да да̀ва. Да чі̀у̀ва и брани,

Майката на стопанинътъ, или негова сродница, обикновенно стара жена.

да харѝзува Гòспуть касмѐть и здрàвьеа и дубрѝ кеàріувеа. На душманеа слеапѝлу, на христеанеа свеастѝлу,(1) сас здравьеа да ѝдеа и пòздраву да дòйдеа.

в.) Слѣдъ яспе:

Гòспуть да наспуреава, да намлужеàва. Хлеап еадахмеа, хлеап Гòспудіу дàвай да са ражда и на дпоать, и пут-поат, и на вòлува стоапчица, и на сỳх камеаньчеак и за сираци, и за сирмàси. Тѐбеа слàвим, Гòспудіу чи на наеадеа, чи на насѝти, ут зеамìоа-са благу прòсу, и пчинѝца, и леàтна рахчѝца, и вѝну, и мàслу.

г.) На св. Варвара, 4-й Декемврий:

Лòмитеа за Гòспудеа, за свеатѝ Никòла, за свеатѝ Сàва и за свеатà Варвàра, да завàреа и да зафтàсува; да наспуреàва, да намлужеàва на сѝчьки дòмувеа и на сòеа дом здрàвьеа и беареакѐть, и на ступàнеа, и на зигвàреа.(2)

д.) На Коледа, заговѣзни и всички лични праздници:

Лòмитеа за Гòспудеа, за свеатà Бугрòдичька, за свеати Іòсиф и за врỳт, свеатцѝ-теа. Свеатò Пурудеаньѐ Христòву да дава здрàвьеа и живòть фсѐ еàй соàй вѐсеалу да са збѝрамеа и да са веасеалѝмеа. Свеатѝ ЕАврàм, ЕАсàк,

---

1). Свеастѝлу отъ глаголътъ усвеастѝ, който значи дойде въ себе си, има присжтствие духа.

2) Зигвàреа, ед ч. зигвàрь, двойно нѣщо, дубликатъ, чифтъ отъ число двѣ

ЕАкòф и свеатѝ Прукòп да дàват здрàвеа и беареакѐть и дубрà спòрина, ут нѐбу, ут зѐмеа, ут ѝзник,[1] ут зàник. Да наспуреàва, да прукòпцува, сас здрàвьеа да са еадѐ.

Сас здравьеа да загувеàвамеа и пò-здраву да утгувеàвамеа. — На заговѣзни.

Сас здрàвьеа да дучеàкамеа и свеатѐк Гiòргеа сас млàду еàгнеа и с лѝстеа зеалѐну. С вѐсеалу соàрцеа да са рàдуват врўть христеàнеа-теа на сòеа цàрцкидѐнь. — На Въскресенье Христово.

е). *На молитви:*

Лòмитеа за Гòспудеа и за свеатà Бугрòдичька. Фсѐ еàй соàй сас здрàвьеа да раскоàретiува. Да дàва Гòспуть здрàвьеа и живòть, да гу искўтеат, да гу исхрàнеат, сѝнувеа и доàщеареа, внўци и преàвнуци ут нѐгу да дучеàкат. Катỳ му са вѝдеали макоа-та, тоàй и файдоата и ду дѐвеату-ту мѐасеаца пак и да карщàвамеа, и да преамеанòвамеа. — Сжщото и при *смидалеа-т,* и при *пита-та* на ражданпе.

ж.) На кръщение:

Лòмитеа за Гòспудеа, свеатà Бугрòдичка и свеатѝ Гiòрги. Да му дават длiоаги дѐнеа и гудѝни; да устареава, да убеалеàва, да станеа стару стàрчищеа и да дучеака внўци и преавнўци. И на майка му и бубайка му да дават здравьеа, кувѐть и беареакѐть — Или на който святия е дадено името на кръстеното дѣте.

1) Изник е истокъ, а зàник западъ; първата дума отъ коренътъ ник, нѝкне, а втората отъ заниква, затулва се, скрива се задъ нѣщо, отъ коренътъ пеàч(к)занеàчи, закри се.

сас здра̀вьеа да гу ку̀теат и пак да му се ра̀двамеа на главеашьтоа̀ и на свадбата.

Сжщото славение е и на прѣмѣнование дѣте.

з) На годежъ:

Ло̀митеа за Го̀спудеа и пр. Да хми дадѐ Го̀спуть здравьеа и живо̀ть, да са збѝрат, да са здѝрат да са дудѝрат, да са віоат кату̀ ло̀зуф ко̀реань и сига пак да хми са ра̀двамеа и на свадбата.

и) На свадба:

Ло̀мите за Го̀спудеа и за сеатѝ Арала.[1] сѝчьки свеатѝци да са пумушнѝци и свеата майка Бугро̀дичька да еа закрѝльница, да ги чі̀ува и закрѝлеа. Го̀спуть дліоаги дѐнеа да хми дава, да ги збѝра, да ги здѝра и да ги дудѝра. Да са віоат кату̀ ло̀зуф ко̀реань, кату̀ пѝлцеа ф гнеазду, кату̀ офцеа ф кушеа̀реа. Да иску̀теат и да исхра̀неат сѝнувеа, доа̀щеареа, вну̀ци и преавну̀ци и дубрѝ веаньчѝла, И свеатѝ Арала да ги чі̀ува и закрѝлеа, кадѐ-ту хо̀деат. И ко̀йту си нѐма са̀еа радус, и нѐму Го̀спуть да харѝ-за да са ра̀дува. Да са пло̀деат ку̀мувеа и кумцѝ. Да цальнеа̀еат([2])и да пальнеа̀еат, кас у̀ со̀еа хлеап.

Ако е прѣди вѣнчанието. Това славение е и слѣдъ вѣнчанието.

---

1) Арала̀ е св. Хараламппй, на 16-й Февруарйй, счита се за началникъ на болеститѣ по хората. Вижъ „Родопски Старини, обичаи изъ Ахж- челебийско“ II книга.

2) Цальнеаеа̀т отъ кореньтъ цѣлъ, цѣлина, да се запазижтъ за винжги, значи здрави и живи и не раздѣлни до край.

к) На даръ:

Да стеа жѝви и здрави! Гòспуть да ви дадѐ кòлку-ту кòнцеа, тòлкува мòмцеа, сѝнувеа и доàщеареа, внỳци и преавнуци да ви пудлѝват и сай соай да ва дарòват.	Когато даравятъ съ даръ при годежъ и при свадба, било отъ момкова, било отъ момина страна.

л). При тръгвание на чужбина:

Дубрò ви на пàшеа!	Казва този, който свари кѫщнитѣ въ едно семейство на ясте и обикновенно при тръгвание стопанинътъ за чюжбина.
Да еа пальнина.	Отговоръ на гощаванитѣ слѣдъ ястието.

м). На трапеза за болеститѣ:

Лòмитеа за свеатѐк Арала, за свеатѐк Мулѐщеа ([1]) и за вруть свеатцѝтеа, кутрѝ-ту са нагудѐни ут Гòспудеа на булеахчѝщитеа. Свеатѝ врача да зафтасува. Срѐбарни, благи, мѐдеани да духòдат и да си хòдеат и да пуминòват сас здравьеà. Викуть, бòбут, пеàснеа, свѝрка да чѝуеат и ни дучѝуват. Гоарлу, Сѝпка, Тѝоàшка-та бòлеас да гу зѝмат, да гу прийѝмат и га слàшеат дрѐбаньки-теа (дѣцата) да ги пумѝлуват.	Въ всѣка кѫща поне единъ пѫть въ седмицата ще ломѫтъ нѣкое ядене за болеститѣ. Въ врѣме на епидемия, правѫтъ пѫтни трапези съ разни ястията нѣколко семейства въ едно на нѣкой кръстопѫть.

н) На разни случаи за поменъ на умрѣлитѣ:

Чѝоàнитеа([1]) за . . . . . и за вруть душѐ-теа, ут кòреань, ду кòреань.	Нареждатъ по скоро на умрѣлитѣ имената.

---

1) Мулѐщи е св. Модестий, който се заповѣдникъ на болеститѣ по добитъкътъ.

1) Чѝóананъеа думата има сѫщото значение, както и лòмеаньеа, отъ ломи, расчекнѫ, направи на кѫсове, или откѫснѫ си едно кѫсче; обаче, пърґата употрѣбяватъ само при помени на умрѣлитѣ, а втората при обичай, като годежи, свадби и пр. и въобще помени за живитѣ, така да кажемъ.

ут жѐть ду жѐть(2), преа-деа̀ди,
преаба̀би и сѝчьки, дѐту са на-
деасат на сѐеа до̀м и на сува̀
угнѝщеа. Го̀спуть да ги прустѝ
и да хми гу стѐпцува(3).

---

2) Думата жѐть има по-широко значение отъ коренъ въ нѣкои села, а въ нѣкои обратното. Прѣдѣдото по мѫжска линия, т. е. бащата на дѣдото, е началникъ на кореньтъ; неговото име като прѣкоръ-фамилийно име е име на коренъ, а жѐть е още единъ поясъ повече, по-отдалеченъ, и обратно.

3) Стѐпца, стѐпцува, създаде, еднозначуща съ ст. б. сотворѝ. Въ горнята мисъль тя е отвлѣчена на сѫщето значение и може се опрѣдѣли така: тукъ, на земята, което се прави и дава за душитѣ на покойнитѣ, Господь да го приема и прѣдставя въ задгробний животъ, било въ прощение на грѣховетѣ, било въ натурално, т. е. каквото се дава тукъ за поменътъ, да го иматъ и тамъ Народното вѣрване е, че умрѣлитѣ и въ задгробний животъ иматъ нужда отъ храна, питие, облѣкло и пр., само че тамъ въ малъкъ размѣръ. Съ думата стѐпца още означаватъ и зачатието на човѣка.

III.

Пѣсни периодически, религиозни и суевѣрни.

а) Изъ Ахж-челебийско.

Записалъ: *Ст. Н. Шишковъ.*

I.

Іунак и слоанцеа

Улòжил-са-еа іунàк с-еàсну-ну слоàнцеà,
Кòй-ну привàри слоàнцуви двòреà,
Тòй-да-ми зоàмеа кліỳчеа, òткліỳчеа
И-да-ми-греаѐ пу-сѝчка свеàта.
5. Слоàнцеа-ну тоàрна вас-чіоàрну мòреа,
Вас-чіоàрну мòреа, вас-сѝніу нѐбу,
Пак-іунàк тоàрна вас-чіоàрна зѐмеа.
Вас-чіоàрна зѐмеà, вас-планиноà-на.
Ф-ракѝ-неа нòси срѐбарна хàрба (1),
10. Та-ѐльшьеа сеачѐ, дрỳмъеа-гу прàви.
Гà-ми утѝдеа ф-Дуспàть плàнина,
Чи-си-ми-нàйдеа мàшка деавòйка,
Мàшка деавòйка, беàла геаркѝнеа,
На-сріоàшту-хи рỳка да-са-удмàхнеа:
20. — Та-òдмахни-са, мàшка деавòйку,
Чи-òлук ѝмам с-еàсну-ну слоàнцеа,
Кòнь-щишь путплàши, убàви(2)-ма-штишь."
Двàшь-хи пуфтòри, ни удмàхна-са,
Тугàф-си путфарлѝ срѐбарна хàрба,
25. Та-еа-пусеàчеа на-дѐсна роàка,
Та-са-лѝйнаха еàсни-неа коàрвеа.
Пàк-му-са смилѝ, та-ут-кòнь слеàзеа,
Та-са-пувоàрза с-купринеàн поеàс,
Чеà-си-васіоàдна боàрза-на конеà,

---

1) *Харба*, единъ видъ топоръ, стара система брадва.

2) *Убави-маштиш*, стана щешъ причина да закъснѣж, да се забавиж, да изгубиж безцѣнно врѣмето си.

30. Та-си-утйдеа ф-слоанцуви дворea,
Та-си-пучіўка и-си-пувйка:
— Ой малеа, малеа, слоанцува малеа,
Та-йзнеаси-ми кліўчеа, откліучеа,
Да-си-откліучеа равни-неа двореа;
35. ЕА-ща-да-греаеам пу-сйчка свеата.
— Постуй, почеакай, боарзу іуначеа,
Ей-ди-ми йдеа еасну-ну слоанцеа,
ЕАсну-ну слоанцеа стреала (3) деалеку,
Стреала деалеку с- коарвеа ублеату,
40. Да-си-ми дойдеа да-си-ми-вйдим,
Да-си-ми-вйдим, шту-штеа да-кажеа.
Га-си-ми дойдеа еасну-ну слоанцеа,
Чи-си-іунаку тйху румонеа:
— Тй еадноашь миноа прис-чиоарна землеа,
45. Та-си-ми-ублеа сас-еасни коарвеа,
Пак-си-еа ходеам,ката день греаеам
Та-си-ми-гліоадам дребни факйреа,
Как-си-ми-ходеат голи и-боси,
Голи и-боси, гладни и-жіоадни,
50. Та-ни-еаднему нйщу ни-вйкам,
Пак-тй еадноашь миноа, та-коарвеа ублеа.

Слушана отъ Добра Радева
въ Устово

2.

Майка и син.

Майка си сйну вйкашеа
— Сйну-ліу, еа-мой сйнуліу,
Бреа-каква-ти-еа греашка-на,
Та-девеать гудйни как-лижйшь,
5. Та-девеать пустельки дудйрашь?
— Греашка-на-ми-беа, малеа-леа,
Га-беахмеа другушь младичьки,
Младичьки, оштеа глупави,
Трй-беахмеа млади вайводи;

---

3) *Стреала деалеку* равнозначуще съ турската дума крюшумъ мензили, разстояние до хвърлейтъ на една стрѣла.

10. Сѝчки-неа мѝрну сидеàха,
Лìу-еà-си мирàн ни-сидеàх:
Ду-трѝ-ми грòба раскупàх.
Поàрвиеа-н беашеà, мàлеалеа,
Ду-еаднò младу кòпеалеа,
15. Ф-роàки-си пỳшка даржеàшеа:
Пỳшкана рèках да-зìоамам;
Тìоашка-ма трàга(1) вазъìдала,
Нимужѝх пỳшка да-зìоама.
Фтòриеа-н грòб га-раскупах,
20. Тòй-беашеа млàда нивеаста,
На-роаки поàрстеань имеàшеа;
Поàрстеанеа-н рèках да-зìоама,
Тìоашка-ма трàга вазъìдала,
Нимужѝх поàрстеань да-зìоамам
25. Трèтиеа-н грòб га-раскупàх,
Тòй-беашеа млàда деавòйка,
На-роаки геаргìòф даржеашеа
И-сѝрма веазмò веазеàшеа,
Та-рèках геаргìòф да-зìоамам,
30. Тìоашка-ма трага вазъìоала,
Нимужѝх геаргìòф да-зìоамам.
— Сѝну Стуеàнеа, Стуеàнеа,
Дèвеать гудѝни как-лижѝшь
И-òштеа дèвеать да-лижѝшь!
35. Нува-си-ми-беа, сѝну-лìу,
Твòеа-ну братчеа пò-стару;
Фтòриеан-си-беа, сѝну-лìу,
Нèгуву бỳльчеа младичку;
Трèтиеа-н-ти-беа, сѝну-лìу,
40. Твòеа-на сèстра Марѝйка.

Слушана отъ Василка Дреева въ Устово.

3.

Іунак и дулнуземеанки.

Градѝл-еа Кòлìу еагнѝлу(1)
На-воарх Пирѝнцка планина;

1) Трáга дъхъ, меризма.
1) ЕÁгнѝлу е кошарата, въ която затварятъ малкитѣ и новоотбити отъ майкитѣ си ягнета.

Лѐгнал-еа чеахчіоак(2) да-пуспѝ,
Ліу̀та-еа соана за соанил,
5. Чи-ѝма ф-земеа имàньеа.
Та-рѝпна Кòліу, пудрѝпна,
Та-чіòарна зѐмеа закупа,
Купа-ми Кòліу, как-купа,
Искупа врата срѐбарни,
10. Отдеасна страна врата-на
Деавòйка дулнузѐмеанка;
На-рòаки геаргіòф веазеашеа.
Кòліу-хи тѝху румòнеа:
— Деавòйку дулнузѐмеанку,
15. Каква-си тіòнка висòка
И-òштеа беала, чеарнòка!
Каква-смеа пу̀ста прилѝка!
Діоа два-на да-са зіоамимеа?
Оштеа-си ду̀ма ду̀машеа,
20. Чіòарна-са-зѐмеа сасѝпа,
Та-си-деавòйка притѝсна.
Пак купà Кòліу, как-купà,
Искупà врàтà жѐлеазни,
Одлеава страна врата-на
25. Фдувѝч'ка дулнузѐмеанка
С-малуну мòаску деàтеанцеа.
И-нѐхи тѝху румòнеа:
— Фдувѝч'ку, дулнузѐмеанку,
Каква-си тіоанка висòка
30 И-òштеа беала, чеарнòка!
Каква-смеа пу̀ста прилика!
Діòа-да-са двана зіòамимеа?
Оштеа-си ду̀ма думашеа,
35. Чіоарна-са зѐмеа сасѝпа.

Слушана отъ Василка Дреева въ Устово.

---

2) Чеахчіоàк сравнително малко врѣме, равнозначуще съ думата завчасъ.

ЕДНА ПОМАШКА СРѢЩА.

(Расказъ изъ съврѣменния помашки животъ.)

Отъ Д. Черневъ.

(Продължение отъ книга I.)

II.

На утрото азъ станàхъ доста късно. Щомъ се събудихъ, азъ видѣхъ, че кметътъ е станжлъ билъ много по-рано отъ мене и се бѣше залъ да прави особни приготовления за обѣдъ. Азъ набързо се облѣкохъ и излѣзохъ. Врѣмето съ балканската природа днесь бѣхж въ контрастъ съ вчерашното имъ състояние: дъждътъ бѣше прѣстанжлъ още отъ вечерьта; небето бѣше се изяснило и лъснжло като яйце, както казватъ тукъ; слънчевитѣ лжчи вече бѣхж обгърнжли исцѣло не само върховетѣ, а и полигѣ имъ, долинитѣ, които не се затуляхж отъ нѣкоя гигантска скала, или врьхъ. Отъ планинскитѣ склонове се стичаше остатъкътъ отъ вчерашнитѣ новообразуваши се вадички, и то така трезви, така весели, като малкитѣ дѣца. Снѣгъ се бѣлѣеше, и то въ не голѣма доза, само по високитѣ върхове.

Картината бѣше чудна и омайна. Планинитѣ раскривахж всичката си дивна хубость; кждѣто и да обърнешъ погледътъ си, все планини, все върхове, скали, камънаци, долини, ала рѣдко гори. Които върхове сж запазили своето празднично облѣкло, своята зеленина вѣчна отъ борики и ели, тѣ сж рѣдко близо и около селата. Въ контрастъ на това повечето стърчжтъ прѣдъ очитѣ ти голи скали, грозни, ала пъкъ чудесни съ своята гордость. Нищо не нарушава тѣхното спокойствие; само тукъ-тамъ, като сираче, стои неподвижно самичка нѣкоя слабичка борика. Въ тѣзи голи планински склонове се забѣлѣжватъ голѣми дупки, гдѣто свѣтлината не може засегне; отдалечъ тѣ се виждатъ, като искуственно направени и произвеждатъ впечатление, че особни таинствении духове обитаватъ въ тѣхъ. Долу шуми рѣката; тя тича като луда подиръ дълбокъ зименъ сънъ

и ту се сърди на *дѣдо мразъ*, който іж държи скована толкова врѣме, ту се радва на новопріобрѣтената свобода. Леко се диша въ тѣзи хубави планини! Въздухътъ е наситенъ съ особна миризма, която дразни приятно нервитѣ и прѣдизвиква неопрѣдѣленни, въ сладки желания и фантазии. Такава бѣше картината, която окрѫжаваше помашкото село Z, чиито въспоминания ще останѫтъ запечатани въ сърдцето ми за винаги. Азъ не знаіж, да ли ще сѫществува друго по-чудно врѣме, отъ колкото пролѣтъ въ балканитѣ, и никѫдѣ другадѣ, освѣнъ въ високитѣ планини, нѣма да намѣрите тая чудна пролѣтъ.

Близо до канцелариятa по това врѣме се събрахѫ доста селяни, все помаци. Щомъ ме забѣлѣжихѫ, всичкитѣ се приближихѫ, и всѣки чувствоваше единъ видъ себе си длъженъ да ме поздрави добродушно съ обикновенното *хошъ-гелдинъ*, ефенди. Малки помачета, голи и боси, стоехѫ на близо и гледахѫ на мене съ особенно любопитство. Азъ постояхъ и почнѫхъ разговоръ съ тѣхъ за разни дребни работи. Всичкитѣ бѣхѫ весели, шеговити, равнодушни единъ видъ и нищо не показваше тѣхнитѣ грижи и сиромашия. Отведнъжъ се дигнѫхѫ всичкитѣ отъ мѣстата си: дойде единъ помакъ, облѣченъ въ по-добри дрѣхи отъ синь шаекъ и съ новъ фесъ на главата, а съ овиснѫлъ сребъренъ кордонъ на часовникъ на поясътъ. Той отправи къмъ съселянитѣ си по-напрѣдъ своето „мерхаба", па тогава се доближи и се прѣдстави доста церемониялно и мене. По обноскитѣ на селенитѣ къмъ него и по външностьта му азъ разбрахъ, че имамъ работа съ единъ „ага," сир. съ единъ помашки богаташъ. Лицето му доста ясно изразяваше неговия джобъ; той приемаше уважението на другитѣ селяни, като нѣщо твърдѣ естественно и малко прѣзрително. Очитѣ му, черни като нощь, имахѫ особенно, грабителско, изражение; когато говорѣше, той не гледаше на тебе, а въ земята; ала пъкъ говорѣше много малко, а повечето наблюдаваше. Обаче, познаваше се много ясно, че неговото нaблюдавание не бѣше отъ любопитство, а наблюдаваше за плѣчка. Като куче той се озърташе къмъ всичкитѣ страни, занятъ само съ една мисъль: да улови единъ заякъ.

Подиръ поздравленията той седнѫ, като покани и мене да седнѫ. Азъ продължавахъ прѣкъснѫтия разговоръ съ селянитѣ, а агата мълчеше. Често пѫти той наблюдаваше и мене, ала тъй малко, отъ страна. По нѣкога се появяваше на лицето му една иронична усмивка, която още повече доказваше неговата грабителска натура. Едно азъ забѣлѣжихъ: макаръ че ужъ му отдавахѫ особенно уважение, па го кажи и почитание, обаче, доста го и мразѣхѫ, а въ сѫщо врѣме се и страхувахѫ отъ него. За това и нашия разговоръ не можа да стане така, както трѣбваше и както азъ желаехъ, за да могѫ да узнаѭ настроението на тая масса. Поради това азъ повикахъ кмета и го помолихъ да побързатъ, ако е възможно, съ обѣдътъ. Слѣдъ много кѫсо врѣме всичко вече бѣше готово и азъ влѣзохъ въ стаята да обѣдвамъ. Съ мене заедно влезохѫ и нѣкои отъ „поголѣмцитѣ" селяни помаци, а между тѣхъ и агата. Кметътъ бѣше си отъ по-напрѣдъ тамъ; той бѣше извънредно любезенъ и се грижише само за едно: да ми угоди; агата седѣше и спокойно мълчеше. Въ това врѣме кехаята ми донесе и ракия въ едно шише; азъ се зачудихъ отъ гдѣ накѫдѣ да се намира ракия тукъ между вѣрнитѣ мохамеданци, помацитѣ, гдѣто нѣмаше нито единъ българинъ, освѣнъ писарьтъ, па и той, както узнахъ отъ послѣ, хичъ не обичаше да пие питиета отъ подобенъ родъ.

— Вие употрѣбявате тая ракия за цѣръ? попитахъ азъ.

— Да, за цѣръ, отговори кехеята шеговито; особенно азъ и агата се цѣримъ по-често съ тоя цѣръ — и въ доказателство на това, той си налѣ самъ една чашка ракия и ѭ испи безъ всѣко стѣснение.

— Господинъ кмете, ти нѣма ли да испиешъ една чашка отъ тоя цѣрь? попитахъ азъ кметътъ.

— Афедерсънъ ефенди, азъ никога не съмъ пилъ и на аллахъ да не даде да пиѭ, макаръ и да ме убиѭтъ. Нашия коранъ строго забранява пиението, ми каза кметътъ.

— Тогава вашия кехея защо пие?

— Затова, че той е билъ стражаринъ у васъ; тамъ той се е научилъ да пие.

— Ами агата?

— Е, той е голѣмъ човѣкъ, отговори иронично кметътъ, който показваше съ това, че той не само не се бои отъ агата, нъ и не го обича. За него коранътъ не е писанъ, продължи той; аслѫ той иска да стане българинъ и то цѣлъ; той има въ вашето въ градъ училище единъ синъ, тъй щото трѣбва да се по научи много едно друго, между което и ракия да попийва. Азъ не разбирамъ само, защо той ходи въ нашата джамия, а не въ вашата черква; жалко е, обаче, че тукъ нѣма черква.

Агата прѣзъ това врѣме нищо не отговаряше, а само се смѣеше въ гѫстата си брада. Виждаше се, че той не за пръвъ пѫть чува на свой адресъ подобни изражения и тѣ бѣхѫ изгубили за него интересътъ на новината. Нъ и кметътъ не се сърдѣше; той говорѣше, безъ да има каквато и да е надѣжда, че ще повлияе върху поведението на агата; той просто не може отъ вчера насамъ да скрива мнѣнията и убѣжденията си. Другитѣ присѫтствующи много малко се бъркахѫ въ тая добродушна прѣпирня. Само единъ старецъ, който, вѣроятно, имаше претенцията да е видѣлъ много работи въ живота си, хладнокръвно забѣлѣжи:

— Не, кмете, не ракията разваля човѣка, а парата. Много добри турци пиѭтъ ракия и вино, а добри богаташи азъ още не съмъ видѣлъ. За парата човѣкъ не познава, какъ ще продаде приятелитѣ си, баща си, майка си, на най-послѣ и вѣрата си. . . . . .

— Тъй, тъй, извика кехаята, като се смѣеше; азъ съмъ сиромахъ човѣкъ и колкото и да си пийновамъ, азъ пакъ си оставамъ добъръ турчинъ. Не за ракия, а за гичинмекъ, па го речи и за парата, азъ ставахъ стражаринъ.

Азъ си ядѣхъ и само наблюдавахъ окрѫжающитѣ ме хора, а въ сѫщо врѣме и съ особенно внимание слѣдѣхъ разговорътъ, който бѣше все на тая тема: ракията ли, или парата развалятъ повече човѣка. Най-сетне кехаята дüде край на тоя въпросъ, като изрази мнѣнието, че гдѣто живѣешъ, трѣбва да живѣешъ споредъ обичаитѣ на онѣзи, които ти даватъ хлѣбъ; а не както ти искашъ и желаешъ. Съ други думи, не както можешъ

а както намѣринъ, както често се изразяватъ въ таки-ва случаи по тукашнитѣ мѣста.

Слѣдъ ядението азъ се заловихъ съ работата, за която бѣхъ отишълъ въ селото. Кметътъ бѣше съ мене и ми помагаше. Тукъ ние не споменѫхме нето съ една дума снощния разговоръ, чудноватия за мене, а може би и за кметътъ нашъ мухабетъ, а си гледахме работа-та. Трѣбваше да заобиколимъ всичкитѣ кѫщи, а това обикаляние ми помогнѫ да видѭ въ дѣйствителность нгрозната картина на бѣдностьта и невѣжеството на на-селението му. Може би въ другитѣ помашки села да ли-псоваше това; може би това помашко село да бѣше е-дно отъ малкото по число и по всичко помашки села тукъ, въ тия мѣста, въ тоя помашки свѣтъ, обаче, азъ говорѭ за това село, което видѣхъ и което промѣни много мои убѣждения за тия наши едно врѣме и по вѣра, и по кръвь, а сега само по кръвь, братия, помацитѣ. Азъ не познавамъ исцѣло помацитѣ; не съмъ живѣлъ дълго врѣме въ тия мѣста; ходилъ съмъ едва ли въ нѣколко помашки села и главно въ това село, обаче, това село остави въ мене впечатления съвсѣмъ обратни отъ тия, що мислѭтъ по вѣщи и отъ близо познаваюцци лица по-мацитѣ. Да продължимъ, прочаа. Нечистотии вънъ и вѫтрѣ въ самата кѫща до не за вѣрвание; дѣцата не миени, може би, отъ самото си раждание; всички кѫщи съ много малки исключения бѣхѫ такива, че никаква защита отъ дъждътъ и студътъ не могѫтъ да даватъ; вѫтрѣ въ тѣхъ често липсова даже една щогодѣ свѣстна постелка и покривка; двѣ три дървени паници и нѣ-колко такива лъжици, ето цѣлия помашки домъ и по-кѫщнина. Всичко и на всѣкѫдѣ въ това село показва-ше, че тукъ царува безпримѣрна сиромашия, която, може би, само у нѣколко единици въ цѣлото село да липсваше.

Тежко, много тежко впечатление произведе на мене това село.

До вечерьта си свършихме работата съ кмета и пакъ се върнѫхме въ канцелариягa, гдѣто пакъ намѣ-рихъ нѣколко селяни, а между тѣхъ и агата, който ме чакалъ нарочно, за да ме покани и заведе

да гостувамъ и нощувамъ у него, гдѣто отъ рано било всичко приготвено. Азъ приехъ поканата, нъ понеже имаше още врѣме до смрачавание, азъ изразихъ желание да направѭ още една расходка самичъкъ. Това азъ направихъ по двѣ причини: желаехъ и чувствовахъ потрѣба самъ да поотдъхнѫ на чистия планински въздухъ, да посъберѫ безбройнитѣ впечатления, едни отъ други по-тъмни, безкрайнини, по-неприятни, и друго, защото ми се струваше, че азъ нѣма да бѫдѫ щастливъ да видѭ и другъ пѫть такова приятно въ тия планини врѣме, каквото бѣше днесь, подобно както вчера мислѣхъ, че нѣма да се свърши студътъ, дъждътъ, вѣтърътъ, а съ тѣхъ заедно и страшната грозота, съ която тѣ обличахѫ хубавитѣ днесь планини. При моето желание за расходка се присъедини и това на кехеята, който ми каза, че ще дойде да ме придружи и той за „всѣки случай." Азъ не му отрекохъ.

III.

Знаешъ ли ти, драгий читательо, какво значи една вечерня расходка въ пролѣтно врѣме въ планинитѣ? Не, не вѣрвамъ, ако самъ не си ѭ направилъ и лично испиталъ вълшебството ѝ. Прѣди всичко, ти почувствовашъ, че се намирашъ всрѣдъ единъ океанъ отъ планински лабиринтъ, чийто исходъ и начало неможешъ да си опрѣдѣлишъ гдѣ сѫ и какви сѫ. Отъ първо ти усѣщашъ своето нищожество, себе си до микроскопическа атома всрѣдъ тия исполини, едни отъ други по-смѣли, по-високи, планински склонове, върхове, скали и долини, навързани като Гордиевия възелъ. Изведнъжъ ти почнешъ да чувствовашъ своето нараствание и въздигание надъ тия громадни планини. Неволно ти обхване едно особно, едно, ако искашъ, наркотическо настроение; далече отъ човѣшкия шумъ тебе се струва, че сладко спишъ заедно съ майката природа и че тя ти пѣе една тиха, сладка и еднообразна пѣсень, смисъльта на която не можешъ да разберешъ, нъ която те очарована, именно, съ своята нѣжность и неопрѣдѣленость. Подъ влиянието на тая пѣсень те обхваща едно спокойствие, което унищожава всѣкакви съмнѣния и

горки чувства. Отъ една страна всичко е будно около тебе, отъ друга, като че всичко спи и то сънъ дълбокъ. Само рѣката съ нейната, като кристалъ, планинска струя шуми еднообразно, а дърветата, струва ти се, че шушнѫтъ тайнствено помежду си; планинитѣ пъкъ гордо гледатъ на тебе съ всичкото си величествено спокойствие и отъ една страна като че се боѭтъ, а отъ друга като че се смѣѭтъ надъ нищожеството на човѣшкото сѫщество и човѣшката борба. Диви, нъ и чудни Родопи! Ако вие имахте това нищожно и едва ли видимо спрямо васъ човѣшко орѫдие, което носи името езикъ; ако вие можахте да говорите, вие щѣхте да ни расправите чудни и широки истории; вие щѣхте да ни прикажите за многовѣковната борба на тѣзи нищожни сѫщества, които наричатъ себе си „царь на природата;" вие щѣхте да ни посочите и римскитѣ легиони, и византийскитѣ пълчища, и българскитѣ сулици, които сѫ кръстосвали вашитѣ долини, върхове и усои. Вие щѣхте да ни посочите могѫщия образъ на Асѣна II, юнашкия ликъ на Момчила и намръщеното лице на Иванка. Та най-послѣ вие щѣхте да ни расправите за всички звѣрства и жестокости, които сѫ извършени прѣдъ вашитѣ очи, отъ тъй наричания „царь на природата!" Нъ вие, уви, мълчите търпѣливо, като че чакате, когато ще дойде удобенъ моментъ за това. И азъ стоѭ прѣдъ васъ успокоенъ, безъ всѣко желание и стремление, упоенъ отъ сладкото спокойствие на хубавата ви балканска природа. Нека само за една минута да забравѭ шумътъ на животната и жестоката борба, нека само за едно кѫсо врѣме сърдцето ми да се напълни отъ чистата любовь къмъ всичкото чисто и хубаво, къмъ честното и благородното!

Нъ нищо не е вѣчно.

Неволно ми дойде на умъ сравнението на Родопитѣ съ швейцарскитѣ Алпи; спомнихъ си, че тамъ планинитѣ не могѫтъ да гледатъ на човѣка, като на *пигмея;* че тамъ човѣкътъ съ трудътъ и знанието си е подчинилъ подъ влиянието и властьта си природнитѣ сили; че той тамъ прострѣ и свърза съ желѣзници и найвисокитѣ планини, като Пилатъ, Беатенбергъ, прѣкъснѫ

Годардъ и сега иска да наруши дѣвственното спокойствие и на вѣчноснѣжната Юнгфрау. Тамъ Алпитѣ могжтъ да ви расправьжтъ за вѣковна култура, за братски чувства, за свѣтли идеи. Ще настане ли подобно врѣме и за нашитѣ Родопи? Послѣднитѣ петь вѣка не убихж ли сѣмето на напрѣдъка въ тѣхъ? При все това, все ми се ще да вѣрвамъ, че и нашитѣ Родопи ще склонжтъ главитѣ си прѣдъ могжществения умъ на *пигмея* — човѣка. Скоро ще ли дойде това врѣме . . . . ?

Рефлексията по едно врѣме уби въ мене охотата и способностьта да се наслаждавамъ съ природата. Чувството е като трънданфилъ: щомъ го пипнешъ, той се развали. И ний, хората на XIX вѣкъ, изгубихме способностьта да се наслаждаваме непосрѣдствено, сир. безъ всѣкакви размислювания и рефлексии. Всичко ние анализираме, разлагаме на частитѣ му, когато цѣлото е разрушено. Клетъ вѣкъ, клети хора . . . . . !

Станàло бѣше вече късно и азъ намѣрихъ, че е врѣме да се раздѣля съ приятната планинска вечерна картина и се отправихъ за въ селото; кехеята слѣдваше по мене. По едно врѣме, отъ какъ вече доближавахме канцеларията, ме запита, кждѣ ще идемъ.

— При агата, отговорихъ азъ.

— Знаете ли, ефенди, кой е и какъвъ е нашия ага? Той ни бѣше главатарьтъ, когато ходихме въ Перущица, когато горихме Дѣдово и Бойково. А сега той има най-голѣма почетъ и у българитѣ. Пуста парà, всичко прави, ми каза кехеята.

Азъ като че се досѣтихъ, защо е това упрѣкавание отъ кехеята къмъ агата, та не искахъ да влазямъ въ по нататъшенъ разговоръ съ него, само го помолихъ да ми посочи кжщата на агата. По едно врѣме кехеята ми посочи една срѣдня кжща и ми каза, че тя е кжщата на агата, па подви вратъ и си отиде, а азъ влѣзохъ. Влѣзохъ и агата ме посрѣщнж и въведе въ доста прилична стая, която цѣла цѣлиничка бѣше постлана съ хубави вълнени черги и хубави домашни възглавници; отъ огнището се распространяваше топлина по цѣлата стая. Насрѣдъ стаята бѣше поставено едно кржгло столче, покрито съ чисто платно, на което бѣше

приготвено всичко за яденето, а по срѣдата стърчеше и ага-шише, пълно съ конякъ. Гостенинъ бѣхъ само азъ, агата и едно момче, което щъташе насамъ натамъ. Пийнжхме по единъ два коняка, послѣ внесохж и каве, доста вкусно приготвено, подиръ което пакъ налѣхме по една чашка конякъ. До това врѣме нашия разговоръ бѣше бѣденъ и се отнасяше до разни дребни работи.

—Сега, ефенди, да му сторимъ хадетътъ и по-ядемъ, каза важно агата. Азъ вѣрвамъ, че у мене ти ще бждешъ по добрѣ, защото никждѣ въ селото нѣма да намѣришъ такава стая; та и тя не е до толкова, ала пакъ *елверй*. Сиромаси хора сме, ала за гостье се намира по-малко отъ оризецъ, пиле и по-добъръ хлѣбецъ. Споредъ гостьтъ и гощавката.

И, дѣйствително, всичко бѣше вкусно приготвено; и азъ, и агата ядохме доста хубавичко, още повече, че и хубавото черно вино не липсваше,което агата, както ми се стори, доста множко попийваше. Подиръ ядението запушихме и двамата. Азъ мълчехъ и чакахъ агата първъ да се отзове, а той все ме гледаше съ особенъ погледъ; той изслѣдваше отъ коя страна най- лесно ще може да хване у мене нѣщо. Най послѣ той се рѣши.

— Ефенди, какво ти се оплаквахж нашитѣ селяни отъ мене? Азъ не съмъ много добрѣ съ тѣхъ, и тѣ, гдѣто могжтъ, искатъ да ми сторжтъ нѣкоя пакость. Ти, ефендимъ, не знаешъ, колко добрини азъ имъ правж: тѣ безъ мене щѣхж всичкитѣ отъ гладъ да измржтъ; дойде ли бирника, агата ще имъ даде пари, за да не имъ се продаватъ чергитѣ. Дойде байремъ и за ханъмката трѣбва дреха или сладко, кой ще имъ даде пари, пакъ агата. И пакъ ако ги попиташъ за мене, ще ти кажжтъ, че азъ имъ съмъ най-голѣмия душманинъ. Ти имъ правишъ добро, а тѣ ти мислжтъ само лошото.

— Ами ти какъ имъ давашъ паритѣ си? попитахъ азъ агата.

— Че какъ имъ давамъ, както всичкитѣ хора даватъ — съ лихва, само по една пара на грошъ.

— Само една пара въ годината?

— А, това не бива. Какъ може по една пара въ година; азъ тогава отъ какво да живѣж? Споредъ как-

то се надие земамъ лихва: по една пара на день, нѣкой пжть на два дени, а нѣкога се случи, че даже и на една седмица. Азъ не зимамъ както другитѣ хора: по три гроша на единъ грошъ, а само по една пара на грошъ. Работата е тая, че азъ не зимамъ на грошове, а на пари, а пара не е грошъ. Най послѣ азъ не принуждавамъ никого да държи паритѣ ми цѣла година; нека ги държи само една седмица. Кой имъ е кривъ, че тѣ вмѣсто да мислжтъ за гичинмекътъ си, за работата си, за печалбата си, гледатъ само да се изселватъ и бѣгатъ въ Турция. Когато човѣкъ самъ не иска да работи, да земе и да даде, а само кефътъ си гледа и днесь за утрѣ го кара, можешъ ли му помогнж? И кой ги гони? Кара ли ги нѣкой съ сила да заематъ отъ мене пари? Не зимай, за да не плащашъ. Имамъ ли право, ефенди?

— Да, да, вѣрно, имашъ право, отговорихъ азъ машинално, като бѣхъ се заниялъ съ смѣтката, колко стува тая лихва по една пара на день на единия грошъ. 200% въ годината или 75% въ единъ мѣсецъ! Дѣйствително, благодѣтель! Дойде ми на умъ поговорката: Богъ да ни избавя отъ приятелитѣ, а отъ неприятелитѣ сами ще се бранимъ

— Ами много ли хора се изселихж отъ селото ви, попитахъ изново агата.

Осемдесеть кжщи се дигнжхж изведнъжъ, а сега ни дойде хаберь, че половината по пжтя измрѣли. Глупави, много сж глупави нашитѣ помаци! И защо се изселватъ? Да ли тамъ е по-добрѣ? И тамъ данъка си е данъкъ, аскерликътъ аскерликъ и всичко. При това тамъ и да платишъ данъка си, ти не си още сигуренъ, че нѣма да ти зематъ и това, що ти е останжло. Знаемъ си се ний и тукъ, и тамъ какви сме.

— Значи, ти нѣма да се изселвашъ!

— Азъ ли? Азъ съмъ сждебенъ засѣдатель, членъ въ Окржжния Съвѣтъ, синъ ми се учи въ градъ въ голѣмото училище, какъ се викаше! . , . . . да, да, гимназието и ще стане офицеринъ. Какво ще дирж азъ въ Турция? Да ли ще да намѣрж тоя рахатъ тамъ? Добрѣ е тамъ, ефенди, гдѣто има гичинмекъ по-лесенъ,

гдѣто се печели парàта, завърши философски агата.

Да, тамъ е добрѣ, гдѣто се печели парàта, помислихъ си и азъ. Съ това се обяснява и това, защо французитѣ въ Алзасъ-Лотарингия ставатъ въ послѣдне врѣме вѣрни нѣмци. Затова и тоя ага става вѣренъ българинъ.

— Ефендимъ, какъ мислишъ, могѫ ли азъ да станѫ членъ въ Голѣмото Събрание? Запита ме агата изново.

— Какво събрание?

— Царското, Народното Събрание де, въ София.

— Искашъ да станешъ народенъ прѣдставитель, гдѣто ще рече.

— Да, да.

— Ако те изберѫтъ, ще станешъ, ала азъ за тия работи немогѫ нищо да ти кажѫ; за това ти питай други хора.

— Разбира се, азъ ще отидѫ въ Пловдивъ да видѭ, става ли тая работа; много ми се иска да видѭ и София; казватъ, че била най-добрия градъ въ България. И ти, ефендимъ, ако може, можешъ да кажешъ двѣ думи, гдѣто трѣбва; това не е голѣма работа за като васъ люде

Най-послѣ азъ видѣхъ, че е вече врѣме за спанье, та изразихъ желание да прѣкъснимъ разговорътъ съ агата. Направихме лека нощь; агата излѣзе, а азъ останѫхъ самъ да спѭ въ стаята. Сутриньта азъ се простихъ съ агата, съ кметътъ и съ селото Z и се върнѫхъ въ мѣстопрѣбиванието си.

Въпросътъ, помашкия въпросъ, който ме мѫчеше толкова врѣме, бѣше, споредъ мене, много просто разрѣшенъ: *тамъ е добрѣ, гдѣто се печели парата*. Не училищата, не внушенията, а материялното повдигание, икономическото подобрение полегка-легка ще направи отъ помацитѣ вѣрни българи, ще прѣкрати и изселванието имъ. Безъ да се забѣлѣжи, тѣ ще се ассимилиратъ, щомъ бѫдѫтъ добрѣ поставени въ материялно отношение. Не отказвамъ, че може да има и други основателни причини за тѣхното изселвание, за тѣхното недовѣрчиво, прѣзрително и пр. обнасяние съ обстоятел-

ствата и условията отъ седемнадесеть години насамъ у насъ, които причини би трѣбвало да се изучатъ и отмахнѫтъ, ала азъ поставямъ за първо правило моето скромно вѣрвание, че джобътъ по-хубаво убѣждава, отъ колкото умътъ: това е стара истина.

Край.

СРѢДНИТѢ РОДОПИ.

От Ст. Н. Шишковъ.

I.

Горо и водоописателенъ прѣгледъ на Срѣднитѣ Родопи. — Общия имъ видъ и характеръ.

(Продължение отъ I кн.)

Отъ топли и минерални извори — бани, лъджи — Срѣднитѣ Родопи не се лишаватъ. Като оставимъ тия, които се намиратъ въ политѣ на сѣвернитѣ, сѣвероисточнитѣ и южнитѣ Родопини ребра (Сусамскитѣ бани въ Хасково, Лъджа-кьойскитѣ въ Дедеагачско и др.) и въ самата вътрѣшность се срѣщатъ. До сега извѣстни минерални извори въ районътъ на Срѣднитѣ Родопи сѫ тия: а) Нареченскитѣ бани, въ ущелието на Чепеларската рѣка, Рупчоска Околия, 6 часа на юго-западъ отъ г. Станимака и 2½ часа на сѣверо-истокъ отъ с. Хвойна, центърътъ на Рупчоската околия; б) Даръдерскитѣ бани въ южнитѣ расклонения на Сарѫ-яйла, 2 часа далечъ отъ градецътъ Даръ-дере; в) Лъджанскитѣ бани въ долнето течение на притокътъ Малка Арда, Ирдерска кааза, 10 часа на сѣвероистокъ отъ Устово, Ахъ-челебийско, и 6 часа отъ казалийския градецъ Ирдере; г) Широко-лъкскитѣ бани въ западнитѣ подножия на в. Карлъкъ, Турция, ½ часъ далече отъ българската граница. Освѣнъ горнитѣ, които сѫ най добрѣ извѣстни на мѣстното население, твърдѣ е възможно да има и други, ала тѣхното откриване остая на бѫдящето.

Тия минерални извори не сѫ още изслѣдвани въ никое отношение отъ компетентни лица, за да се знае тѣхния съставъ и цѣлебна сила. Нѣкои отъ тѣхъ сѫ покрити съ съвсѣмъ прости и неудобни сградици, освѣнъ които нищо друго нѣма, [1] а нѣкои (Даръдерскитѣ) сѫ съвсѣмъ открити. Тѣхната цѣлебна сила е добрѣ позната къмъ между мѣстното население, което безъ никакви опитвания и наставления се стича прѣзъ лѣтния сезонъ, гдѣто поради нѣманието на помѣщения и удобства всѣкой е принуденъ или да спи подъ откритото небе, или пъкъ да си носи палатки. Между всичкитѣ най-много прочути сѫ Даръ-дерскитѣ, които се посѣщаватъ отъ хора чакъ отъ Приморската равнина; тѣхната цѣлителность се чувствува най-много въ ревматическитѣ болести.

---

1) При Нареченскитѣ бани има само една малка сградица съ бакалница, въ която би могли да прѣнощуватъ едва ли нѣколцина хора. Тѣзи бани ако още и да не сѫ изслѣдвани, обаче, по думитѣ на компетентни г-да лѣкари, които сѫ ги виждали, обѣщаватъ да бѫдатъ едно голѣмо благодѣяние на страната. Добрѣ би било тѣ да се не оставятъ въ забвение.

Освѣнъ горнитѣ, срѣщатъ се и съ умѣренна топлина извори — ма́рни — на които водата има еднаква температура прѣзъ всичкитѣ годишни врѣмена и топлината имъ се познава добрѣ зимѣ. Такива въобще се казватъ отъ мѣстнитѣ жители топлѝци, напр. въ Долне и Горне Райково, Ахж-челебийско, въ Кетенликъ, Ксантийско, Ири-дерско и др.

II.

Климатъ. — Растително, животно и минерално царства. — Гори. — Пжтни съобщения.

За да се опрѣдѣли що-годѣ точно състоянието на Срѣднитѣ Родопи въ климатическо отношение за сега, па и за напрѣдъ за дълго врѣме още, не е възможно. Причинитѣ на това сж много, по-главнитѣ отъ които сж тия: а) че никакви научни метеорологически наблюдения не е имало до сега ни въ една поне точка въ Срѣднитѣ Родопи, па не ще може да има и въ близско бждяще, както сж сложени условията на тия планини; б) че не само Срѣднитѣ, а и цѣлия съставъ на Родопитѣ, не сж изучени и изслѣдвани точно и научно въ орографическо, хидрографическо и др. отношения, а най-много е тъмна тая часть отъ тѣхъ, която е въ Турция и която е повече; и в) че за да би могло да се дойде до едно що-годѣ повръхностно заключение за климатътъ на една страна, не е нуждно само едно заминувание пжтьомъ прѣзъ неѭ, а трѣбватъ дълги и лични наблюдения, прѣживѣвание дълго врѣме въ по-главнитѣ ѝ части и други такива, както се вижда, условия, които най-мжчно могжтъ се испълни за и въ Родопитѣ, тия важни въ много отношения за науката български планини.

Като молѭ любезния читатель прѣди да чете настоящитѣ ми бѣлѣжки за климата въ Срѣднитѣ Родопи да има прѣдъ видъ по-горѣ исказанитѣ редове, азъ пристжпимъ къмъ прѣдмета си, който е сборъ отъ нѣколко годишнитѣ ми лични наблюдения и обикаляния, гдѣто съмъ могълъ, а гдѣто не, добивалъ съмъ свѣдения отъ мѣстнитѣ жители.

Съ общи думи и веземени исцѣло Срѣднитѣ Родопи въ климатическо отношение можемъ да кажемъ, че тѣ иматъ прѣсенъ, здравъ и умѣренно хладенъ климатъ както и всѣко подобно планинско мѣсто. Обаче въскачването и снишаването на температурата прѣзъ разнитѣ годишни врѣмена е разнообразно съ съвсѣмъ голѣма разлика въ едно и сжщо врѣме. Разнообразието въ това отношение произлиза отъ посоката, която държатъ главнитѣ водораздѣлни била и съвсѣмъ неправилнитѣ наклонения на расклоненията имъ и долинитѣ по-между тѣхъ, — а всичкия тоя съставъ географически на Срѣднитѣ Родопи измѣнява правилното течение на вѣтроветѣ. Въ това отношение Срѣднитѣ Родопи можемъ да раздѣлимъ на шесть климатически пояси: а) севѣрнитѣ расклонения на севѣрната Срѣдне-Родопска верига къмъ

коритото на р. Марица иматъ най-суровъ климатъ. (Думата суровъ тукъ трѣбва да се има само въ отношение на Срѣдне-Родопския климатъ.) Тѣзи расклонения, като се навождатъ къмъ Маричината долина, стоѭтъ отворени за северните и северо-източните ветрове, които тукъ много често духатъ и докарватъ зимѣ силенъ и сухъ мразъ. б) Южнитѣ расклонения на югъ отъ южната — втората — Срѣдне-Родопска верига къмъ Бѣло-морския улей сѫ затулени отъ части отъ северните и североисточните ветрове, а открити за югоисточните и южните, които и съ топлите течения отъ Срѣдиземното море, правятъ много по-умѣренъ климатътъ и най-топълъ въ Срѣдните Родопи. Тукъ много влияе и това, че расклоненията съ своитѣ долини иматъ посока отъ северъ къмъ югъ съ постъпенно снишавание. в) Корито-то на р. Арда, вътрѣшностьта на Срѣдните Родопи, лежи по срѣдата въ климатическо отношение спрямо първите двѣ групи. г) Водораздѣлнитѣ била и другитѣ върхове, които надминаватъ 1500 м. височина, сѫ прилични съ северните расклонения, само че течението на въздухътъ въ тѣхъ изглежда за постоянно и тѣ иматъ повечето врѣме прѣзъ годината вѣтъръ. д), Най послѣ припопскитѣ ребра, политѣ на северъ и югъ на Срѣднитѣ Родопи, заемѫтъ срѣдното мѣсто между самитѣ планини и двѣтѣ равнини, Тракийска и Бѣло-морска.

Главни вѣтрове, които тукъ духатъ, сѫ: северния и северо-источния, наричани „Поръіасъ" отъ мѣстното население, който, казахме и по-горѣ, повече духа въ северните расклонения и била́та, а по-рѣдко въ срѣднитѣ и южнитѣ, и то прѣзъ всичкитѣ годишни врѣмена. Той е студенъ и сухъ, попива влагата, силно духа и мѣстното население не се радва отъ неговото духанье, защото причинява врѣда на сѣидбитѣ. Западния, наричанъ Кара-ѐлъ, Черенъ вѣтъръ, така идещия отъ Адриатическо море, най много духа пролѣть и зимѣ; той е умѣренно топълъ, влаженъ, затова, когато задуха, винаги ще вали дъждъ, само че неговия дъждъ не достига до източната часть на Срѣднитѣ Родопи. Южния, наричанъ Бѣлъ вѣтъръ, Рупчоско, и Лòдосъ, Ахѫ-челебийско и Ксантийско, най-много духа въ южнитѣ и срѣднитѣ расклонения пролѣть есень и зимѣ; топи снѣгътъ и ледътъ и всѣкога докарва дъждовно врѣме. Той зимѣ бързо промѣнява температурата отъ студена на топла и влажна. Отъ тѣзи три главни вѣтрове най-силно духа западния, а най-слабо южния. Има още и источенъ, ала той е по-рѣдъкъ и студенъ. Освѣнъ тѣзи главни вѣтрове, които най-хубаво се различаватъ по температурата, която причиняватъ, и които се най-добрѣ познаватъ по билата и върховетѣ, въ долинитѣ има много по-малки и слаби, станѫли отъ тѣхъ повечето и които иматъ най-разнообразно направление, споредъ расположението на склоноветѣ. Лѣтѣ въ всички долини отъ главнитѣ вериги вечерь духа тъй наричания въ Станимака вечерникосъ, който расхладява лѣтната горѣщина и докарва въ движение стоящия прѣзъ деньтъ въздухъ. Него има и въ южнитѣ поли на Срѣднитѣ Родопи.

Силни вѣтрове, бури, въ Срѣднитѣ Родопи сѫ съвършенна рѣд-

кость. Тукъ много слабо помнятъ да сѫ се събаряли дървета нѣкога отъ бури. Ала пъкъ по главнитѣ била и високитѣ върхове и тихо врѣме е малко. Снѣгъ пада въ изобилно количество, ала само най-високитѣ върхове и била сѫ непроходими отъ снѣгъ една голѣма часть прѣзъ зимата. Въ долинитѣ снѣгътъ е по-малко. Най-много снѣгъ пада прѣзъ мѣсецитѣ Декемврий и Януарий и отъ части и Февруарий (отъ 15 до 25 Януарий врѣмето казватъ по турски с е к-с е п ъ-л е н ъ д о к е а н ъ я р ж е ѫ, т. е. отъ 80 до 90 дневно число отъ Димитровъ день, и се счита за срѣдата и най-тежката зима). Въ сѣвернитѣ и срѣднитѣ расклонения снѣгътъ трае чакъ до края на м. Мартъ, а върховетѣ Карлъкъ, Крушево и др. задържатъ прѣспи и прѣзъ Юлий. ([1]) Въ южнитѣ склонове по-малко врѣме трае. Студътъ въ сѣвернитѣ склонове често достига R-17 °, въ срѣднитѣ R-14 °, а въ южнитѣ едва ли R-11 °. Лѣтната горѣщина е доста силна въ долинитѣ и котловинитѣ, а още по-силна бива въ южнитѣ склонове, когато въ сѣвернитѣ е умѣренна. Въ Ардиното корито топлината лѣтѣ рѣдко минува R + 27 °, на сѣнка, въ сѣвернитѣ 22 °, а въ южнитѣ и повече дори отъ R + 30 °.

Пролѣтьта обикновенно настѫпва прѣзъ Априлий: тогава почватъ да се развиватъ дърветата. Зимата захваща отъ Октомврий и Ноемврий. Имало е случай да е падалъ двѣ педи снѣгъ въ края на м. Май и въ началото на Септемврий. (Въ Ахѫ-челебийско казватъ, че Гергевъ-день безъ листье и Кръстовъ-день безъ снѣгъ не биватъ.) Лѣтнитѣ посѣви обикновенно засѣватъ прѣзъ Мартъ и рѣдко прѣзъ Февруарий, а зимнитѣ прѣзъ Септемврий и Октомврий често и въ края на Августъ. Косидбата захваща въ края на Юний, и Юлий, а жътва въ Юлий. Листата на дърветата пожълтяватъ прѣзъ Септемврий, често и въ края на Августъ, когато и слана захваща да пада. Минзухарътъ, прѣдвѣстникътъ тукъ на пролѣтьта, излазя прѣзъ Февруарий и много рѣдко и прѣзъ Януарий. Всичко това обаче за южнитѣ склонове е по-рано.

(Слѣдва)

---

1) Въ с. Широка-лъка на Илинъ-день — 20-й Юлий, излазятъ да черкуватъ въ ребрата на Карлъкъ, гдѣто отъ височинитѣ му докарватъ на коне ледъ за расхладяване.

САНИТАРНО ОПИСАНИЕ НА РУПЧОСКАТА ОКОЛИЯ

Отъ Д-ръ *Д. С. Пасманикъ.*

Ако България въ нѣкои отношения още не е изслѣдвана, то едно отъ тѣхъ е и въ санитарно отношение. Имаме нѣколко описания на разни околии и окрѫзи, ала всичкитѣ сѫ вече остарѣли, освѣнъ прѣкрасния трудъ на г. Д-ръ Бассановича, който, за жалость, е повече етнографически, отколкото санитаренъ. Отдѣлнитѣ годишни отчети, които се публикуватъ въ „Държавенъ вѣстникъ,“ сѫ много рѣдки и при това даватъ обикновенно единъ общъ прѣгледъ, който собственно не може достатъчно нищо да разясни. Въ тоя случай не сѫ виновни докторитѣ, а извънредната трудность при събирание статистическитѣ материяли, нѣманието на малки и подробни описания на географическитѣ и климатическитѣ свойства на България, нѣща, както се вижда, много важни за оногова, който желае да опише въ санитарно отношение нѣкоя околия. Обаче, всичко и въ това отношение би могло да се подобри, ако се въвѣдеше една система въ тѣзи работи, именно: трѣбва да има единъ общъ планъ, по когото всѣки лѣкарь да слѣдва, и трѣбва сѫщеврѣменно да се работи всѣкждѣ. Тогава само ние ще можемъ да имаме едно санитарно описание на цѣла България, а то отдѣлни работи по тоя въпросъ се забравятъ, губятъ значение и не обрѫщатъ вниманието даже и на коллегитѣ. Трѣбва да се изработи една программа, която да съдържа тѣзи пунктове, които въобще сѫ важни въ санитарно отношение. Ако сравнимъ разнитѣ санитарни описания, които и колкото ги имаме, то ще видимъ, че сѫществува едно голѣмо разнообразие на даденитѣ въ тѣхъ свѣдения, които показватъ, че авторитѣ имъ иматъ разни взглядове за значението на санитарнитѣ описания изобщо.

Прѣди да почнѫ съ специялната си задача — описанието на Рупчоската околия въ санитарно отношение — за необходимо считамъ да укажѫ прѣдварително, какъ гледамъ азъ на значението на санитарнитѣ описания, рзбира се, безъ вѣкакви претенции, а само да прѣдложѫ тоя въпросъ на едно обсѫждание отъ страна на коллегитѣ си, които се интересуватъ отъ него.

Главното назначение на едно санитарно описание е да ни прѣдстави здравословното състояние на населението и да изслѣдва всичкитѣ причини, които сѫ полезни и врѣдни за здравието му. Тъй щото не е важно само да се констатира, колко хора умиратъ прѣзъ годината въ дадената околия, защото такива данни не ни показватъ, какво трѣбва да правимъ, за да се намали смъртностьта или количеството на заболеванията, а трѣбва винаги да се изслѣдватъ причинитѣ на констатиранитѣ явления.

Отъ какви фактори зависи здравието на едно население? Нѣма нужда да доказвамъ на коллегитѣ си че пълния отговоръ на тоя въпросъ е крайно труденъ. Не, просто невъзможенъ. Макаръ че тоя отдѣлъ отъ медицината, който се занимава съ изучването причинитѣ на заболеванията—етиология — прѣзъ послѣднитѣ 20—30 години е много напрѣднѫлъ, обаче оставатъ още много тъмнини въ него. Отъ какво зависи силното распространение на *гуши* (Struma) въ Швейцария или въ Карпатитѣ, е въпросъ, който иска още отговоръ. Достатъчно е да споменемъ, че етиологията и на холерата не е още съвсѣмъ разяснена: именно послѣдната епидемия, особенно въ 1892 година, ни показа, че ние не знаемъ още всичкитѣ етиологически данни за нея. Ако ние не се задоволяваме съ общи фрази, то ще кажемъ че още много, твърдѣ много, въпроси въ етиологията сѫ неразрѣшени.

При все това, и сега ние познаваме цѣлъ редъ фактори, които сѫ много важни въ хигиеническо-санитарно отношение. Тѣзи фактори се расподѣлятъ на двѣ категории: природни и обществени, или съ други думи естественни и искуственни. Природнитѣ сѫ:

а) *Географическото положение*, гдѣто е важно да се отбѣлѣжи конфигурацията на повърхностьта (планини, долини, височината на първитѣ, дълбочината на послѣднитѣ и отношението между еднитѣ и другитѣ.)

б) *Природнитѣ свойства на дадената мѣстность.* Тукъ трѣбва да се опишѫтъ най-подробно воднитѣ системи (рѣки и езера), блатиста ли е или суха мѣстностьта, растителностьта (гори и други растения, които се култивиратъ). Кѫдѣ и какъ е расположенъ дадения градъ или село.

в) *Климатическитѣ качества на дадената мѣстность*, гдѣто трѣбва да се обърне най-сериозно внимание на вѣтроветѣ и разнитѣ промѣни въ климата прѣзъ годината, явления, много важни въ санитарно отношение.

г) *Статистика на населението* (полъ, националность).

д) *Антрополого-етнографическитѣ данни за населението.* Послѣднитѣ, трѣбва да забѣлѣжимъ, не сѫ много важни за санитарната характеристика на една мѣстность, тъй като тѣ не играѭтъ почти никаква роль въ етиологическо отношение. Едно врѣме се е мислило, че антрополого-етнографическитѣ свѣдения сѫ важни за етиологията на нервитѣ и психическитѣ болести, ала въ послѣдне врѣме се убѣдихѫ, че въ такива случаи винаги има причини отъ чисто социаленъ характеръ. Освѣнъ това рѣдъкъ лѣкарь е запознатъ и съ антропологията и етиологията.

Къмъ общественнитѣ или искуственнитѣ фактори, важни въ санитарно отношение, принадлежѫтъ:

а). *Распрѣдѣлението на населението*: да ли населението е концентрирано въ градове, или е распръснѫто въ села.

б). *Економическото положение на населението.* Тукъ трѣбва да се опишѫтъ най-подробно занаятитѣ — поминъчнитѣ срѣдства — (занаятчийски болести — Gewerbekrankheiten), храната, жилищата, облѣклото и пр.

в). *Умственното състояние на населението.* Освѣнъ образованието, важни сѫ: суевѣрията, разнитѣ обичаи, прѣдразсѫдъци, народната медицина и пр.

Само когато има тѣзи данни, може да почне чисто санитарната характеристика. При послѣдната трѣбва

да се обърне внимание на слѣдующитѣ пунктове:

а) Статистиката на ежегоднитѣ раждания и умирания, като се зема по възможность дълъгъ периодъ.

б) Статистика на разнитѣ заболевания и умирания спорѣдъ болеститѣ, при това още и распрѣдѣлени спорѣдъ полътъ, възрастьта и годишнитѣ врѣмена.

в) Особенноститѣ въ характерътъ на разнитѣ заболевания въ дадената мѣстность.

Ние, разбира се, знаемъ, че нашата программа за санитарни описания е непълна, тъй като въ една малка статия, и то не посвѣтена специялно на тоя въпросъ, не можемъ да се распространяваме много. Ние само искаме да възбудимъ интересъ по тоя въпросъ, за да можемъ да имаме по-скоро санитарно описание на цѣла България. Въ послѣдния случай, разбира се, прѣдполагаме, че въ всѣка околия има лѣкарь, който при другитѣ си работи да бжде задлъженъ да достави въ извѣстенъ срокъ и подробно санитарно описание на повѣрената му околия. Тогава и почитаемата Санитарна Дирекция ще може да събере всичкитѣ тия описания въ единъ голѣмъ трудъ, който ще се попълва чрѣзъ ежегоднитѣ отчети на лѣкаритѣ. При това да се подобри и статистиката изобщо, —общата статистика е основанието на по-скоро санитарната. Дано нашитѣ желания се испълнѣхж.

Сега ще пристжпимъ къмъ специялната си задача: санитарно описание на Рупчоската околия, гдѣто прѣди всичко ще отбѣлѣжимъ и слѣдующето: Рупчоската околия много често е била безъ лѣкарь; азъ лично съмъ тукъ само отъ 10 мѣсеца, тъй щото нѣмамъ никакви прѣдварителни материяли. Затова азъ просьж отъ читателя прѣдварително извинение и снисходителность, ако описанието ми ще е непълно и ако ми липсватъ разни и много важни данни. Азъ давамъ съ тая статия само единъ опитъ, а до колко тоя опитъ ще е сполучливъ, нека сжди благосклонния читатель.

II

Географическото положение на Рупчоската околия.

Рупчоската околия е една отъ пограничнитѣ околии на България съ Турция отъ къмъ южната граница. Ра-

сположението ѝ е въ севѣрната часть на самитѣ Централни (срѣдни) Родопи. между Доспатъ и Тополовския проходъ, вододѣлътъ Ардинъ и Маричинъ и на северъ не допира полето, така щото цѣла е планинска. Географически лежи мѣжду 42⁰. 12' и 42⁰ 42' источна дължина ѝ 41⁰. 36' и 42⁰, 1' севѣрна широчина. Най-голѣмата ѝ дължина (отъ с. Бойково до границата при с. Стойкитѣ) е нѣщо около 13 часа пѫтьза пѣшъ човѣкъ, а най-голѣмата ѝ широчина (отъ Тополовския проходъ до западната граница — билото на Кара балканъ) не надминува 9 — 10 часа пѫть. По положението си Рупчоската околия е единъ видъ отрѣзъ отъ севѣрнитѣ расклонения на Срѣднитѣ Родопи между Маричината долина и вододѣлътъ Ардинъ и по тоя начинъ (отъ прѣмѣстванието на „Непрѣдаденитѣ села" отъ България въ Турция българската естествэнна, така да кажемъ, граница съ Турция се много нащърби въ Родопитѣ) тя стои като една втока, единъ ѫгълъ, къмъ Турция. Това ѝ положение ѭ прави, щото двѣтѣ трети отъ прѣдѣлитѣ ѝ да се допиратъ съ Турция, а именно: на западъ съ Вакъфъ-кьойлери — Девленска кааза — която състои отъ споменѫтитѣ „Непрѣдадени" помашки села; на югъ и юго-истокъ съ Ахѫ-челебийската и Иридерската каази, а само на севѣръ съ Пловдивската и Конушката околии и на севѣро-истокъ малко съ Хаджи-Ейлеската — при Тополовския проходъ. Административно Рупчоската околия отъ първо врѣме е принадлѣжала на Пловдивския окрѫгъ.

За тая околия въ географическо и хидрографическо отношение има вече писано на нѣколко мѣста [1]), та тукъ считамъ за излищно да се говори изново, а ще се ограничѫ да повторѭ въ това отношение само онова, което е нуждно за прѣдмета ми.

Както видимъ вече, Рупчоската Околия е цѣла

---

1) Вижъ а) г. Хр. П. Константиновъ „Изъ Родопитѣ. Рупчосъ" Соф. П. Сnисание, кн. XIII и XIV, стр. 658 „Отъ Витоша до Родопа" въ спис Трудъ, год II. кн. VII. „Непрѣдаденитѣ села" кн II и III и „Пѫтеводитель за мънастирътъ Бѣла черкова" въ отдѣлни книги

б). Бр. Шкорпилови „Географията на България" издание на г. Хр. Г. Дановъ.

в). Ст. Н. Шишковъ „Срѣднитѣ Родопи I. Горо и водописателенъ прѣгледъ на срѣднитѣ Родопи" въ списанието наст. I книга.

планинска: на всѣкждѣ по нея се развѣтляватъ склонове отъ различна височина, направление и форма. Високитѣ върхове и склонове се просичатъ въ различни посоки и голѣмина отъ долини, които изобщо не сж много дълбоки; така щото долини и върхове стоіжтъ размесомъ помеждуси и по тоя начинъ съставляватъ единъ сложенъ съставъ, ала съ общо направление отъ югъ къмъ северъ. Едно нѣщо въ това отношение за тая околия трѣбва да имаме прѣдъ видъ, което е много важно въ хигиеническо отношение, и то е, че на многа мѣста долинитѣ въ неправилното си направление се заобикалятъ отъ всѣкждѣ съ планинскитѣ клонове и върхове, като остаятъ само единъ-два много тѣсни прохода, така щото въ такива мѣста при безвѣтрие се образува тъй наречената „стояща атмосфера" (Stagnirende Luft), гдѣто въздухътъ като не се промѣнява, неможжтъ и разнитѣ испарения да се разнаеятъ. Собственно голѣми долини нѣма. Склоноветѣ не се спущатъ полегато къмъ долинитѣ, а стръмно, отъ които нѣкои и толкова стръмно, че е невъзможно минуванието на товаренъ добитъкъ. Това се вижда и по положението на селата: много малко отъ тѣхъ сж разположени въ долини, а повечето се намиратъ въ ребрата на склоноветѣ, които малко или много сж стръмни къмъ долината или рѣката. Кжщитѣ въ тия села стоіжтъ като висящи гнѣзда, които, се струва на човѣка, като че на минутата ще паднжтъ. И това има голѣмо хигиеническо значение, за което ще видимъ, когато описваме кжщитѣ.

Собственно много високи планини тукъ нѣма: нито на една планина снѣгътъ не е вѣченъ, както това срѣщаме напр. въ Швейцария. Най-високия за сега извѣстенъ въ цѣлитѣ Срѣдни Родопи връхъ е Крушево (Турция), който има 2300 метра височина. Въ Рупчоската околия високи върхове сж вододѣлнитѣ, по които върви и граничната линия. Отъ тѣхъ в. Карлъкъ, при с. Широка-лжка, е 2183 метра; Порсенкъ, при с. Орѣхово, 1800 м. Бѣла-черква, пжтьтъ къмъ Пловдивъ, 1644 метра. Срѣдната височина на Родопитѣ въ Рупчоската околия е приблизително 1500 метра надъ морското равнище. Планинскитѣ склонове споредъ многото

си развѣтлявания и кръстосвания сѫ повлияли да нѣма добри пѫтища. Долинитѣ не сѫ дълбоки; низскитѣ мѣста тукъ сѫ много издигнѫти надъ морската повръхнина. напр. с. Чепеларе ужъ се намира въ долина, обаче, той е най-високия въ България градецъ — 1477 метра надъ морето. Отсѫтствието на дълбоки долини се вижда още и отъ това, че въ цѣлата Рупчоска околия нѣма нито едно езеро, нито едно блатисто мѣсто. Въ общо казано, долинитѣ тукъ сѫ крайно незначителни и по количество, и по голѣмина; тѣ сѫ много тѣсни, та и проходитѣ имъ сѫ таквива. Рѣки въ околията има достатъчно, ала нито една отъ тѣхъ е голѣма. По тѣхъ е невъзможно никакво съобщение, тъй като направлението имъ е много криво — постоянно се завиватъ. Главната рѣка е Чепеларската, която просича околията чакъ отъ граничното било; тя се образува отъ много притоци и поточета — долове — и отъ двѣтѣ си страни [2]). Както споменѫхме и по-горѣ, езера тукъ нѣма никакви; блата съвършенно липсватъ. Почвата е суха. Само тукъ-тамъ тя въ нѣколко мѣсеци прѣзъ годината е напоена съ вода, каквото напр. при с. Чепеларе и между с. с. Хвойна и Малево, ала пъкъ никога не става на блато. Това е много важно да помнимъ добрѣ, за да можемъ да си разяснимъ по-точно, отъ кѫдѣ тукъ се зима блатната треска и какви именно обстоятелства докарватъ голѣмото ѝ распространение въ Рупчоската околия, която лѣжи въ такова високо и планинско мѣсто, гдѣто нѣма блата и гдѣто почвата е суха. Разясняванието на тѣзи обстоятелства има не само голѣмо теоритическо, нъ и много важно практическо значение, за което ще говорѭ по-послѣ.

Растителностьта въ Рупчоската околия е много бѣдна; това зависи отъ почвата и отъ невѣжеството на массата, която ѭ населява. Само въ по-близскитѣ до Пловдивъ села се намиратъ плодовити дървета и по-добри лозя (напр. въ с. Дѣдево); другадѣ плодовити дървета нѣма, а лозята, колкото ги има, сѫ много жалки. Нъ естественната растителность е доста богата.

---

2). Сравни: „Изъ Родопитѣ. Рупчосъ." Хр. П. Константиновъ. Соф. Пер. Списание, кн. XIII и XIV.

Въ по-низскитѣ мѣста вирѣѭтъ чисто лиственни дървета (букъ и дѫбъ); при всичко това, обаче, горитѣ сѫ повечето смѣсени (букъ и боръ), а въ високитѣ мѣста има само иглолистни гори (ела и боръ бѣлъ и черенъ). На много мѣста склоноветѣ и върховетѣ сѫ съвсѣмъ голи, гдѣто на рѣдко да срѣщнешъ нѣкое малко дръвце. Горитѣ се експлоатиратъ много, особенно въ мѣстноститѣ, расположени по-близо къмъ Чепеларската рѣка. При все това има още тукъ тамъ гѫсти, почти непроходими гори, ала тѣ сѫ рѣдки. Тѣзи гори сѫ много важни въ хигиеническо отношение, особенно тѣзи, които даватъ катранъ. Такивато гори трѣбва непрѣмѣнно да се прѣдпазѭтъ отъ унищожение. Отъ искуственни растения тукъ се срѣщатъ: царевица, ръжъ, леща, овесъ, ячмикъ и по-малко и слабо пшеница. Въобще тукъ културата не е оказала още никакво влияние, така щото каквото е растѣло и било прѣди 500 години, такова е и днесь. Цвѣтя съвършенно малко се срѣщатъ. Съ една речь растителностьта тукъ е много еднообразна.

(Слѣдва.)

БѢЛѢЖКИ
изъ съврѣменния политико-економически строй на Срѣдне-Родопското население.

Пише Недѣлевъ.

(Продължение отъ I книга).

б) Скотовъдство.

Паралелно съ земледѣлието въ Срѣднитѣ Родопи върви и скодовъдството, което състои отъ развъжданието главно на дребенъ добитъкъ: овци и кози. Всѣко семейство, съ исключения много малки (особечно у голѣмитѣ български села, чиито жители боравжтъ и съ занаяти и търговия, каквото тия въ Ардината долина, Дарж-дере и отъ части въ Рупчосъ по настоящемъ), непрѣмѣнно ще има и по нѣколко главъ овци и кози, най-малко една крава и единъ конь или муле. Главната цель за развъжданието добитъкъ е торътъ, безъ когото, както споменжхме и въ първата книга при описванието ни на земледѣлието, е немислима никаква облага отъ обработваната почва. Тоя добитъкъ се храни и отглѣдва у дома — въ колибитѣ — и вънъ. Лѣтѣ му спомагатъ хубавитѣ планински паши, а зимѣ се храни съ суха храна, която стопанитѣ имъ приготвжтъ прѣзъ лѣтото. Само прѣзъ врѣме на ягненье нѣкои отъ жителитѣ въ севѣрнитѣ расклонения [Рупчосъ] на Срѣднитѣ Родопи ги скарватъ за нѣколко врѣме въ Пловдивското поле [прѣзъ Мартъ и Априлий]. Това правжтъ само тия, които иматъ повечко, напр. 50, 100 и повече главъ, а други си ги държжтъ постоянно дома. Сжщето е и въ южнитѣ склонове. Когато пъкъ се случи зимата да не бжде тежка, и пролѣтьта да е топла, тогава много рѣдко да скара нѣкой добитъкътъ си въ полето.

Въ срѣднето течение на Арда, въ нѣкои долини и въ горнето, както и по цѣлото течение на Соютлю чай и южнитѣ расклонения на Срѣднитѣ Родопи, се развъждатъ повечето кози, отъ колкото овци — по нѣколко стотини главъ у заможнитѣ семейства — и тѣхното отглѣдвание тамъ е лесно, по причина на джбовитѣ гори, които сж главнитѣ въ ония мѣста. Зимно врѣме тѣ се прѣхранватъ повечето съ сухо джбово листье на клоне, което стопанитѣ имъ прѣзъ лѣтото сж накастрили и склали да съхне на *листници*. Освѣнъ това, козитѣ и зимно врѣме могжтъ да си ходжтъ въ гората, гдѣто, освѣнъ съ листьето, тѣ се хранжтъ и съ младичкитѣ и крѣхкитѣ клончета на дърветата, съ сухъ напржтъ и др. Овцитѣ сж по-чувствителни на климатътъ и сж съпроводени съ потежки грижи и разноски за прѣхрана. Поради това въ много случаи едно бѣдно семейство нѣма възможность да си купи и храни крава,

ала лесно отглежда една или двѣ кози за млѣкото имъ. Овцитѣ зимѣ хранятъ съ сѣно, съ бодлитѣ на бориката и др. подобни. Разбира се, че освѣнъ торътъ, въ развъжданието на добитъкътъ се иматъ прѣдъ видъ и другитѣ облаги, които сѫ много важни за тукашния селянинъ споредъ поминъчнитѣ условия, въ които той е поставенъ, тъй като за семейството си гледа да извади вълна за облѣкло, продукти за храна, а въ много случаи и да земе нѣкоя и друга пара отъ излишъкътъ.

Независимо отъ тоя родъ дребно скотовъдство и общо на всички въ тукашнитѣ мѣста, е развито и голѣмо, единъ видъ крупно, скотовъдство. Има голѣми и заможни скотовъдци, които само съ добитъкътъ си се занимаватъ, подобно на кочующитѣ власи. каракаченитѣ. Такива скотовъдци разполагатъ съ по 1000 до 5000 и повече своя стока овци, нѣколко десетици конье и мулета и пр. тѣхъ тукъ наричатъ *кехеи*. Тѣхния добитъкъ неможе да прѣзимува въ планинитѣ, дома, а го каратъ зимѣ въ Приморската равнина, чийто току-речи цѣлъ юженъ климатъ, пространнитѣ наши и още нѣкои и други удобства много спомагатъ за това. Тамъ тѣ отиватъ съ добитъкътъ си есень, въ края на м. Августъ, въ Септемврий и най-забавно въ Октомврий; закупватъ пашата отъ мѣстнитѣ стопани, построяватъ си *кашли*, *агъли*, и чакъ прѣзъ м. Априлий и началото на Май пакъ се завръщатъ въ планинитѣ, гдѣто тоже закупватъ пашата за прѣзъ лѣтото, които си нѣматъ своя. Хубавитѣ паши и хладния въздухъ въ билата на Родопитѣ много спомагатъ за приготвяние млѣкото въ вкусно масло, сиренье и млѣко. Нѣкои отъ тия кехеи, които си нѣматъ достатъчно число свой добитъкъ, или пъкъ сѫ имали, а по нѣкои причини сѫ го изгубили, зематъ и чужди овци, обикновенно на богати турски семейства въ Приморската равнина, и съ извѣстно възнаграждение въ натура иматъ ги подъ своя грижа и отговорность по много години наредъ.

Скотовъдството е най-почетното и най-благодатно занятие въ поминъчния животъ на тукашното население, ала отъ десетина години насамъ то постъпенно испада и днесь се намира въ едно незавидно положение, а въ нѣкои мѣста то е вече на съвършенно угасвание. Най-много пострада голѣмото скотовъдство и особенно въ пограничнитѣ села отсамъ и отвждъ границата. Причинитѣ на това сѫ много, отъ които само нѣкои по-прости, по-ясни и очевидни ще окажемъ тукъ. Най-първо стопанитѣ на пашата въ Приморската равнина, която е повечето въ ржцѣтѣ на беевe и аги турски или пъкъ на такива села, значително ѭ подскжпихѫ въ сравнение съ цѣната, на каквато сж ѭ отстжпвали прѣди 15 и повече години (често пжти въ днешно врѣме и до едно бѣло меджидие на една главъ добитъкъ). Въ планинитѣ пъкъ пашата изъ день въ день става по-скждна съ увеличаванието на населението и неговитѣ нужди (това още ако и да се не чувствува добрѣ, ала наплива̀тъ на каракаченитѣ съ своитѣ многобройни стада въ послѣднитѣ години го причини, защото могжтъ да не минаватъ границата и отиватъ въ Стара-планина и др. по причини, които ще видимъ по-долѣ).

Съсипването на скотовъдството въ горнето Ардино течение и северните расклонения на Средните Родопи (Рупчоско), на длъжъ по турско-българската граница, гдѣто то бѣше най-развито, особенно у българитѣ, произлѣзе още и отъ новитѣ условия на границата отъ 1885 година насамъ. Севѣрното било, водораздѣлътъ на Арда и Марица, по което минува границата и което побираше едно голѣмо число добитъкъ напрѣдъ, сега пашитѣ му повечето оставатъ въ България. Почти всички отъ тѣхъ сж собственность на отвъдграничното население, което за да докара добитъкътъ си да лѣтова отсамъ, въ България, трѣбва да плаща износно мито въ Турция и вносно въ България, а при това и двоенъ бегликъ: единъ отсамъ и другъ отвждъ. Освѣнъ това, тоя скотовъдецъ, който, да кажемъ, докара добитъкътъ си да лѣтова отсамъ, трѣбва да плаща така сжщо износно и вносно мито и на продуктитѣ, напр. масло, сирене и др. щомъ ги закара въ домътъ си, въ Турция. Отсамнитѣ скотовъдци (Рупчоско) пъкъ немогжтъ да закарватъ добитъцитѣ си да зимуватъ въ Приморската равнина, както ставаше напрѣдъ, защото и тѣ трѣбва да плащатъ сжщитѣ берии и на отиване и на връщание, освѣнъ другитѣ мжчнотии и спънки, които ги има на всѣка граница, свързана и отъ двѣтѣ страни съ митници и то въ планински мѣста, гдѣто спънкитѣ се усложняватъ отъ много страни. Да зимуватъ дома, неможе, нито пъкъ да ги каратъ въ Пловдивското поле, гдѣто сгодноститѣ за прѣхрана на хилядни числа добитъкъ липсватъ, особенно външни. Съвършенно се съсипа българското население и отсамъ, и отвждъ границата, защото у него бѣхж най голѣмитѣ и повече скотовъдци — кехеи. Въ Рупчоско въ селата Чепеларе, Широка-лжка, Стойкитѣ, Богутево и др. и въ Ахж-челебийско въ селата Карлуково, Петково, Горне Дерекюю, Долне Дерекюю, Устово, Райково и др. вече рѣдкость останж семейство, чийто поминъкъ исключително да бжде само отъ скотовъдство и сега рѣдко има човѣкъ, който да располага съ повече отъ нѣколко стотини овци. И да се срѣщатъ такива, то сж повечето въ по-отдалеченитѣ отъ границата села и то малко отъ българитѣ, а отъ помацитѣ, които иматъ и нѣкои добри условия за това, създадени тѣмъ отъ обстоятелствата. По тия причини тоя лостъ отъ поминъкътъ на населението въ едно голѣмо количество по тия мѣста, които притежаватъ отъ друга страна условия и шанси за едно добро мѣстно скотовъдство, изъ день въ день отива на упадъкъ и сега имаме цѣли цвѣтущи прѣди десетина години скотовъдчески села въ едни най-лоши поминъчни условия (Дерекюю, Ахж-челебийско, и Широка-лжка, Рупчоско), чиито семейства се прѣскатъ по други страни, за да търсжтъ нови огнища и срѣдства за живѣение.

Скотовъдството въ Срѣднитѣ Родопи е прѣкарало единъ цвѣтущъ периодъ, чието начало се крие въ много отдавнашно врѣме, але конецътъ му е вече прѣдъ нашитѣ очи. Осемдесеть и повече годишни старци, стари тежки кехеи, а сега бѣдни и злочести, които сж видѣли въ юношеството си и въ младитѣ си години блаженния периодъ на скотовъдството, били сж нѣкои отъ тѣхъ видни прѣд-

ставители на него, а сега зрители на старость на неговия жалъкъ край, ми сѫ приказвали съ въздишки отъ дълбочината на сърдцето си, че прѣди петдесеть и повече години овчарь, който не е ималъ най-малко триста главъ своя стока овци, не е смѣлъ да поиска рѫката на мома, защото е знаелъ, че не ще му ѭ дадѫтъ, прѣдъ видъ, че не ще е въ състояние да храни семейство. За кехея въ пълната смисълъ на думата се е считалъ само този, който е ималъ повече отъ хилядо и двѣ хиляди собствени главъ овци, а по три четире и петь хиляди овци сѫ били като нѣщо обикновенно и такива е имало въ всѣко село по нѣколцина. Наброявали ми сѫ въ с. Устово, 500 к. българсви (Ахж-челебийско) повече отъ петдесеть скотовъдчески семейства, чиито стопани сѫ били имали повече отъ по хилядо овци, а сега едва ли сѫ останѫли двѣ или три такива семейства. И тоя примѣръ е за най-голѣмото българско село въ Арднината долина, три четире часа отъ границата навѫтрѣ, при това и на по-сгодни поминъчни условия: неговитѣ жители най-напрѣдъ и отдавна сѫ се държели и о разни други занаяти и търговия, а за другитѣ села е още по-злѣ. Напримѣръ, селото Долне Дерекюю 150 кѫщи чисто български, всички скотовъдци, въ 1876—77 година е броело до 50.000 само овци, а едъръ добитъкъ особно; а въ сегашно врѣме едва ли ще има повече отъ 4 до 5,000 главъ овци. Това селце най-много е съсипано поминъчно и жителитѣ му днесь се намиратъ въ едно жалко положение. Въ тия врѣмена скотовъдцитѣ сѫ били и най-заможната часть отъ населението и въ парично отношение, при всичко, че тогава едно агне се е продавало отъ три до петь гроша, вълната тоже, а сиренето двадесеть пари, нѣща, които сега се виждатъ на човѣка баснословни.

Голѣмитѣ скотовъдци и отъ друга страна сѫ цѣло благодѣяния и животъ и на много бѣдни семейства. Тѣ прѣдставляватъ цѣла една крупна фабрика, която дава прѣхрана на нѣколко десятки семейства и други стотина работници. Единъ кехея съ петь шесть хиляди напр. главъ добитъкъ постоянно издържа петдесеть и повече слуги, овчари, одажии, мандражии и др., а при стрижение овцитѣ по двѣста и повече стригачи по за нѣколко дни. Такива скотовъдци, нѣма съмнѣние, сѫ въ интересътъ и на самия държавенъ ковчегъ съ своитѣ беглици и др.

Скотовъдството въ Срѣднитѣ Родопи, колкото инъкъ и да е поставено въ произвождание и уреждание продуктитѣ му по начинъ доста примитивенъ, то пакъ всички умѣѭтъ да произвеждатъ и редѭтъ масло, сирене и млѣко такова добро качество, че то се много добрѣ цѣни и изнася за Приморскитѣ градове, островитѣ и главно за Цариградъ. Особенно се прави единъ видъ гѫсто кисело млѣко, въ Ахж челебийско и Рупчоско, наричано *брано* млѣко, което може да трае цѣла зима и пролѣть и което тоже се цѣни много, поради добрия си вкусъ, маслина, хранителность и чистота. Въ това отношение Ахж челебийскитѣ и часть отъ Рупчоскитѣ скотовъдци (Широка-лѫка, Чепеларе и др.) се отличаватъ.

НОВИНИ ИЗЪ РОДОПИТѢ.

1. Прѣзъ 1889 година по инициятивата на учителитѣ и нѣколко развитички младежи въ градеца Устово, Ахъ-челебийска кааза, се основало Недѣлно училище, на което дали името „*Св. Кирилъ и Методий.*“ Цѣльта на това училище е била трояка: а) основаванието на една общинска библиотека, която да дава възможность на грамотната часть отъ населението да черпи умствена храна; б) да помага на крайно бѣдни дѣчица и сирачета съ учебни пособия да се учжтъ и в) да распространява изъ между населението знания съ сказски и др. за повдигание поминъкътъ му, който въ послѣднитѣ години е много злѣ испаднжлъ въ тия мѣста За постигание на тая свѣта и благородна цель, средствата се добивали отъ волни помощи на родолюбиви и ученолюбиви лица, било въ пари, било въ натура. При това всѣки недѣленъ и празниченъ день вмѣсто да се кисне по кафенетата, кръчми и др. п., събирали се слѣдъ отпускъ черква въ училището, гдѣто се четѣли отборни нѣща по науката, нравственностьта и поминъкътъ. Както всѣко подобно прѣдначинание, излѣзло отъ частна инициятива, въ началото е трудно, то и тукъ инициаторитѣ отъ начало имало да прѣодолѣватъ много мъчнотии, особно въ такива мѣста, условия и обстоятелства; ала доброто сѣме паднжло на добра почва, слѣдователно, неможело да остане ялово Както се учимъ, въ разстояние на четире години това скромно дѣло е значително успѣло. Библиотеката му, благодарение най-много на почтенната Редакция на в. „Новини,“ значително се е увеличила съ книжки, допуснжти въ държавата и съ полезно съдържание; купили сж и една малка разсадна за овощия градина и сж дали на бѣдни дѣчица помощь въ мѣстнитѣ училища за повече отъ 10 л. т. Добрия успѣхъ и свѣтата цель на Устовското Недѣлно училище послужило за примѣръ и подражание и на другитѣ села. Прѣди една година нѣщо и въ селото Долне Райково е основано подобно „Недѣлно и празднично училище *Св. Седмочисленници*“ съ сжщата цель. Като се има прѣдъ видъ, колко голѣма е ползата отъ подобни скромни свѣтилници на науката въ такива уединени български крапща, вѣрваме, че то ще зарадва всѣки българинъ и въ даденъ случай нѣма да откаже лептата си за подобни свѣти дѣла. Дано това утѣшително явление въ Арднната долина се подражае и отъ другитѣ тамъ български села и селца, които много пжти сж показвали знакове на животъ и самосъзнание.

---

2. Въ с. Орѣхово, Рупчоска околия, отъ 1891 година съ отварянието на Държавно Трикласно училище, има основано отъ ча-

стия инициятива едно благотворително дружество „Съзнание“, на което уставътъ е утвърденъ отъ правителството. Цельта на това дружество е да помага на бѣдни ученици при училището да се учжтъ. Средствата на това дружество състоятъ исключително отъ волни помощи на благодѣтели и родолюбиви лица. Въ разстояние на три години дружеството е отпустнжло въ пари 500 лева и около 250 лева въ учебници и други пособия. При това дружеството се старае да си уреди и една библиотека, съ която да ползува и възрастни хора. Като се има прѣдъ видъ бѣдното състояние на тая околия, гдѣто едва ли ще се намѣржтъ по нѣколко единици семейства въ село съ достатъчно състояние да даджтъ на рожбитѣ си едно поне основно образование на свои срѣдства, то това благотворително дружество е повече отъ благодѣяние на бѣднитѣ родители, които поне отъ части могжтъ да намѣржтъ помощь отъ него, за да въспитаватъ дѣчицата си Между съвсѣмъ малкото благодѣтели на това дружество личи и г. Ст. Х. Калчевъ отъ г. Пловдивъ, който е подарилъ 100 лева на него. Желателно би било да се намѣрѣхж и други подобни родолюбци!

---

3. Друго едно рѣдко, колкото похвално, толкова и достойно за истинска радость, явление изъ черковно-умственния животъ въ Родопитѣ е и това: черковно-училищното настоятелство въ с. Орѣхово, Рупчоска околия, напослѣдъкъ въ едно засѣдание се е занимало и зело рѣшение да се състави при черковата на това село една черковна библиотека, която да съдържа съчинения и ржководства исключително религиозно-нравственни. За тая цель то е издало постановление и е отпуснжло за сега 750 лева, съ която сумма да се направи първата покупка на наши и чужди книги. Съ това заедно споменжтото настоятелство е рѣшило да купи и 1000 черничеви дървчета, съ които да насади една черковна градина, като съ това даде потикъ да се въведе и хранението на буби копринени въ това село, което не само то, а и цѣлата околия е лишена отъ тая хубава производителность, която може прѣкрасно да вирѣе и въ тия бѣдни мѣста. Постановлението е било пратено за утвърждение въ надлѣжното мѣсто, гдѣто напослѣдъкъ е било и утвърдено. Примѣръ прѣкрасенъ, не само за Родопитѣ, ами и за всѣко българско село и градъ.

---

4. Прѣди петь шесть години нѣщо г Тома Даскаловъ отъ с. Дѣдово, Рупчоска околия, по настоящемъ учитель въ с. Автоево, Сърненогорска околия, е направилъ опитъ съ посажданието въ селото си розови пржчки. Опитътъ сполучилъ и отъ двѣ три години насамъ г. Даскаловъ вече вади масло розово, което, казватъ, се указало отъ доста добро качество и количество. Като се земе прѣдъ видъ географическото положение на Дѣдово, което е изложено на севѣрнитѣ вѣтрове и още други по мѣстото климатически условия, нѣма съмнѣние, че розата ще може да вирѣе почти въ всичкитѣ долини

на тая околия, само че трѣбва да се намѣрьжтъ и други хора да се опитатъ, както е сторилъ г. Даскаловъ, който заслужва похвала и подражание. При лошото икономическо състояние, въ което Рупчосъ и въобще Срѣднитѣ Родопи се намиратъ не бива само да се оплакваме и стоимъ съ скръстени ръцѣ, защото „лозето не ще молитва, а мотика“, та поне по развитичкитѣ нека подражаватъ горния примѣръ.

НАРОДНИ УМОТВОРЕНИЯ
изъ
Родопитѣ

I.
НАРОДНИ ОБИЧАИ.

1. Свадбени обичаи въ с. Орѣхово, Рупчоско.

Записалъ: *Ст. Н. Шишковъ.*

Една двѣ недѣли, нѣкога и единъ мѣсецъ напрѣдъ, до свадбата момковитѣ радители съ нѣколко още роднини мѫже отиватъ у момини да сеакѫт свадба. Отъ момкова страна занасятъ ястие и питие и се гощаватъ у момини. Тогава опрѣдѣлятъ деньтъ на свадбата кой ще е и начинътъ ѝ, като уговорятъ и колко пари **еагарлѫкъ** ще дадѫтъ момковитѣ родители на моминитѣ за зестрата — **прикеата** —, която послѣднитѣ по право обичайно даватъ на дъщеря си. Така сѫщо опрѣдѣлятъ и обущата, които момъкътъ пакъ по обичая трѣбва да даде на моминитѣ близки: майка ѝ, братията, снахитѣ и баба, ако има такава, (майката на момината майка или баща). Еагарлѫкътъ бива отъ 50, та най-много до 300 гроша, спорѣдъ желанието и на двѣтѣ страни, състоянието на момъкътъ и количеството и стойностьта на момината зестра. Каквото се уговори и отреди тогава, такова се знае и испълнява и при свадбата, иначе ставатъ сръдни, които могѫтъ да доведѫтъ до неприятни крамоли и др. п. помежду двѣтѣ страни. Деньтъ на вѣнчанието обикновенно е недѣленъ и много рѣдко да бѫде въ другъ нѣкой празниченъ день.

Петъкъ. Сѫщата свадба съ всичкитѣ свои обичаи захваща отъ петъкътъ прѣди недѣлята. Най-напрѣдъ

тоя день сутриньта се събиратъ едноврѣменно съсѣдни и роднински по обичая момичета на брой отъ четире до десеть, та и повече нѣкога, и у момкови, и у момини. Отъ тѣзи момичета се отдѣлятъ нѣколко по близеки, които прѣзъ цѣлото траенье на свадбата прислужватъ и пѣѭтъ по обичая пѣсни при разнитѣ случаи. Родителитѣ на момата ѝ отдѣлятъ зестрата и баща ѝ и присѫтствующитѣ роднини по-напрѣдъ хвърлятъ въ сандъцитѣ на момата сребърни пари и пшеничеви зърна—сѐмеанцеа. Момичетата месѭтъ пита, пекѫтъ ѭ и отъ неѭ гощаватъ отъ момкова и момина страна съсѣдитѣ и роднинитѣ за здравие и благополучие на бѫдѫщитѣ съпрѫзи. Слѣдъ питата месѭтъ и пекѫтъ свадбенитѣ хлѣбове. При замесванье и питата, и хлѣбоветѣ пѣѭтъ пѣсни. При замесвание питата двѣ момичета отсѣватъ брашното, въ ситото хвърлятъ два пръстена и двѣ сребърни пари, а другитѣ пѣѭтъ:

1.

Дѝнеаситеа сѝтну сѝту,
Сѝтну сѝту купрѝнеану,
Да прусѐеам бѝалу брàшну,
Бѝалу брàшну пчеанѝчеану,
Да нàдеамеа мòми грѝвьни,
Мòми грѝвьни, мòмку пъà([1])ретеан.

2.

Два клàдеанца насѝпани,
Насѝпани, наѝбреапи,
Флѐзи момеа, òчисти ги,
Очистѝ ги, òтреабп ги!
По спòмеани как си билà
Ваз мàк([2])еа ти, ваз бащà ти,
Баз брàтеа ти, ваз сѐстри ти?
Пò спòмеани как шеа да сѝ
Ваз бàба ти, ваз дѝада ти,
Ваз дѐвеареа, ваз зълвици!

Слѣдъ замесваньето момичетата си миѭтъ рѫцѣтѣ отъ тѣстото и пѣѭтъ:

3.

Идат бі̀али рѫки. Рѫ̀жо!
Рѫ̀жеа ли са брàли.
Алѝ кѝтьки вѝли?
Неа сѫ̀ рѫ̀жеа брàли.
Неатò кѝтьки вѝли:
Кравàеа са вѝли
Гòли пчеанѝчеани.

Слѣдъ като подпалѭтъ пещьта за печенье хлѣбътъ, та доклѣ угори, пакъ пѣѭтъ:

4.

Вазвѝла са èла ваз вѝту кàмеанеа.
На въàрхчеа-ну ѝма гні̀азду купрѝнеану.
Та ко·(3) си гу градѝ. (името на момата) си гу градѝ.
Лі̀убеа ѝ гу валѝ и тà му са мòли:
— Неамо·(4) ми гу. лі̀убеа. неамò· ми гу халà.
Гні̀азду да извѝеам. пѝлцеа да изведèм!

5.

Облак са вѝеа гòреа над сèлу:
Неа билò-ло(5) òблак. най-си билò-ло
Іунàк и деавòйкеа.
Та питà·теа гу. та кинà(6) ѝ ѝщеа.
Ищеа ѝ, ѝщеа, рѝза ду зèмеа,
Аглък прис рàму. кѝтка на глàва.

Въ тоя день още сутриньта, прѣди да почнѭтъ питата и хлѣбоветѣ, момичетата ходѭтъ въ гората да сѣкѭтъ *сті̀аг*. (Върлина за прѣпорецътъ свадбенъ и момковъ, а моминия сѣкѭтъ въ недѣля сутриньта. Тая върлина винаги бива отъ шипка, и отъ момкова страна връзватъ като знаме червена кърпа, а отъ момина бѣла; тѣхъ носѭтъ дезеритѣ по свадбата вмѣсто Ахѫ-челебиіскитѣ сегашни коàжлі̀увеа). На отиванье момичетата въ гората пѣѭтъ:

6.

Зо̀ра са еа зазо̀рила
Ут мѝлна-на Вла̀шка зѐмеа.
Неа ѐ било̀-ло мѝлна зо̀ра,
Най-било̀-ло до̀бар іуна̀к.
До̀бар іуна̀к с до̀бра ко̀неа.
Ко̀неа-н дѝха, зо̀ра фдѝга.
Пѐтали му о̀гань фсѝчеат.

7.

Іой деаво̀йкіу, деаво̀йкіу,
Неа по̀й ра̀ну ф неадеа̀леа;
Ко̀нь ти гла̀сеа пузна̀ва,
Та неа ра̀чи да насѐ
Сѝтна тріа̀ва зеалѐна,
И неа ра̀чи да пѝеа
Бѝстра во̀да студѐна.

При сѣченье стіа̀га* и при връщаньето за момкови съ него пѣѭтъ:

8.

Мо̀мнеа-леа̀, іа глѐда̀теа ми.
„ „ дѐ шеа да ѝдеам?
„ „ съай до̀лу, до̀лу,
„ „ нис ліува̀ди-неа,
„ нис зеалѐну-ну:
„ „ стіа̀г да сеачѐмеа,
„ „ да гу кѝчимеа,
„ „ да гу но̀симеа.

9.

Пеаткàну, дѐтеа баіуву,
Ка̀йну та сно̀шка главіа̀а,[7]
Главіа̀а, пъа̀рстеан меаніа̀а,
Кина̀ ти неаду да̀дуа?
Да̀дуа, ба̀еа, да̀дуа:
На ръ̀ки грѝвьни срѐбарни,

---

*) Отсичаньето на стягътъ внимаватъ да стане отъ единъ или отъ три удара; иначе е знакъ на не добро за младоженцитѣ.

На пъаретеа бурми пъаретенеа,
На ваклу чèлу алтънеа,
На біала шиеа инжиеа.[8]

10.

Пуд ореахи-неа сеадіаа
Теарзиеа добри златареа.
Теарзиеа сеадла шиеаа.
Златареа іузди лèіаа.
За сватувеа са готьнеа.
Чеа шат([9]) далèку да йдат,
Далèку долу на Фèра.
Долу на Фèра на мума.
На гіузèль біала Тудора.
Куга са таму утишли.
Тудора двореа меатеаеа
И ситьни съалзи іореаеа,
Снашица си са миреаеа:
— Мъалчи ми. лèльчіу. неа плачи,
То неа è твъардеа далèку.
Колькіу-ну лèльчіу. на мèнеа.
Знаеш ли. лèльчіу. повниш ли,
Куга на мèнеа додухтеа,
Ратаса раш-тжи уреаа
Вишни чиареаши[10] чвеатеаа
И ореашеа-иу реашеаа;[11]
Куга са с мèнеа въарнахтеа,
Ратаса раш-тжи жъанеаа,
Вишни чиареаши капеаа
И сватувеа-неа збираа.
Мèнеа й на скут міатаа:
„На ти. неавіасту. чиареаши,
Да знаеш. мари. да повниш.
Куга си ут туй[12] минъала.“

Тоя день оцѣ отивать отъ момкова страна у кръстникътъ (кумътъ) съ к а п и й с к а (баница). ракия и вино. за да му обадѭтъ за свадбата — калесватъ го. Отъ страна на момкови оцѣ опредѣлятъ п о т к у м. с т а р-

сват, дѐвеаръ, пòтдевеаръ, зъàлва, пѐдзъалва, и стàра-свàтіа, лица отъ ближнитѣ момкови роднини, нуждни споредъ обичая за свадбата, пригажданье на сватоветѣ, невѣстата и пр.

Сѫббота.

Рано тоя день сѫщитѣ момичета отиватъ у момъкътъ и приготвятъ кỳмуви-теа кравàеа, които сѫ два голѣми хлѣба, накичени съ цвѣтя, сухо грозде и други подобни. Тѣзи хлѣбове прѣзъ всичкото врѣме на свадбата стоѭтъ на трапезата свързани въ едно съ мартеаница,(13) като за единъ видъ украшение. Тѣ се намиратъ всѣкога на първото мѣсто, на лице, гдѣто е обикновенно мѣстото на кумътъ, и единия отъ тѣхъ даватъ въ понедѣлникъ на кумътъ, а другия си разподѣлятъ момичетата чакъ послѣдующата недѣля, когато раскйчватъ невѣстата, като единъ видъ възнаграждение за прислугата имъ по врѣме на свадбата. При киченье на кравaитѣ пѣѭтъ слѣднитѣ пѣсни:

11.

Нѐвеан цафтѝ, нѐвеан кàпеа
Ут сàй странà, ут нàй странà.
Неа ѐ нѐвеан, неа ѐ слѝва,
Кỳмувеа са, свàтувеа са,
Та ми чвилеàт за дàрувеа.
Дàй, неавіàсту, дарувѐ-неа,
Да ударѝм свàтувеа-неа.

12.

Чеарѐшіу, чѐрна чеарѐшіу,
Кàта гудѝна чвеатеàеа,
И чвеатеàеа, рàдаеа.
Сàеа гудѝна неа чвеатѝ,
Неа чвеатѝ и неа рудѝ;
Да лѝ та òгань изгурѝ,
Алѝ та слàна пупàри?
Нитò ма слàна пупари;
Нитò ма огань изгорѝ

Пуд мѐнеа сеадїат двамѝна,
Двамѝна лу̀ди и млѝди.
Та си са мѐнеа кѝнеа:
— Чеарѐшїу, шеа та сеачѐмеа.
На о̀гань шеа та кладѐмеа.

Въ това врѣме още и у момкови, и у момини кичѫтъ и стїагувеа-тѣ и пѣѭтъ:

13.

Марѝ, ти са фѝлеаеа
И фѝлеаеа, фъѝрлеаеа:
— ІАс са нищъ̀ измѝми.
Марѝ, ко' та измѝми?
— Измѝми ма, измѝми
Чеарно̀ку-ну ко̀пеалеа.
Фѝна чѐсту ду̀ода
И по-дубро̀ дунѝсеа
Пу̀сти-неа чѐрни стафѝди
И чеарвѐни їабалки.

14.

Зеалѐн бусѝлеак.	мума̀ Митрїо.
Та ко' го беарѐ	„ „ ?
Ива̀н (името момково) гу беарѐ	„ „
За плѐт гу' фъа̀рлеа	„ „
И то̀й ми са мо̀ли:	„ „
Неамо̀' гу лїу̀беа.	„ „
Неамо̀' гу бѐри.	„ „
Неамо̀' гу фъа̀рли:	„ „
Кѝтьки да извѝеам,	„ „
Кѝтьки бусѝлькїуви.	„ „

Тоя день още деверътъ калесва сватоветѣ отъ момкова страна съ бъклица вино и съ думитѣ: „д а д о̀ д е а т е а на с в а̀ д б а!“ При това още бръснѫтъ момъкътъ и плетѫтъ момата. Тоя, който бръсне момъкътъ и която плете момата, дарявать ги съ кърпа, а въ врѣме на бръснаньето и плетеньето момичетата пѣѭтъ:

15.

Унàчеа. лỳду и млàду. (Или деавòйкіу мумà хỳбава)
То са еа твой-ну свъàршилу.
Твòй-ну лèфтеару хòдеанеа
Вас сèлу. гидù. нис сèлу.
Ут мòми кùтьки зùманеа.

16.

EАнùчеареа варвіàа
Прие висòка-на плàнина;
Та кò хим беа вайвòда?
(Името на момъкътъ) хим беа вайвòда.
У когà й вòдеаеа?
Вòдеаеа й. вòдеаеа
У мòмина мàчица
Мòмина-на мàчица
Ваз двòр низ двòр хòдеаеа
И на свàтувеа дỳмаеа:
— Пийтеа и іàштеа. свàтувеа.
Сае дубрèм да са запòвним!

Вечерьта отъ момкова страна калесватъ кумътъ и роднинитѣ у момкови, гдѣто ги гощаватъ и се веселѭтъ, ала не носѭтъ нищо, както напр. става въ Ахѫ-челебийско, гдѣто калесанитѣ сѫ длъжни по обичая да занесѫтъ подаръкъ на момъкътъ.

Недѣля.

Рано още въ зори отъ момина страна отиватъ въ огората момичета да сѣкѫтъ моминия стіàг. И на отиванье. и на връщанье пѣѭтъ сѫщитѣ пѣсни, които и при момковия, съ нѣкои само измѣнения, съотвѣтствующи на полътъ. Въ сѫщо врѣме пакъ рано отъ момина страна калесватъ всичкитѣ съсѣди и роднини, които гощаватъ и се веселѭтъ у момини, доклѣ още не сѫ отишли сватоветѣ. Тукъ калесанитѣ занасятъ и по нѣщо даръ на момата, като дреха. кърпа. прѣстилка и др. подобни. Кѫдѣ обѣдъ всички сватове трѣбва да сѫ събрани у момкови и всичко потрѣбно трѣбва да е готово. Прѣди да тръгнѫтъ момичетата у момкови

приготвятъ стіага, кичятъ преакривата съ цвѣтя и пр. и пѣятъ:

17.

Кѝчила са тѐнка Въалка
Ут прѐгима ду пладьнѝна,
Че шеа Въалка зълва д'[14] ѝдеа
На брàта ѝ Кустадѝна.
На снахà ѝ на Елѐна.

18.

Гувеадàріу, бре ипàріу,
Вàди вòда ф ліувàда.
Да пулѐгнеа треавъà-на,
Да си нàда меанъа-на,
Меанъà-на пъàретеап срѐбарен.

Слѣдъ като всичко е вече готово, тогава сватовет̀ѣ на чело съ кумътъ, деверитѣ, зълвитѣ, момъкътъ и др. и съ гайда и пѣсни тръгватъ за земанье невѣстата. Съ тѣхъ си заедно закарватъ и гòдеажеат, който състои отъ единъ или два овни за кланье, ракия, вино, хлѣбъ, сждове на дори и лъжицитѣ, така щото отъ момини нищо да нѣма. Тогава носятъ и обущата, а нѣкои и агарлъкътъ, опрѣдѣленъ при сѣченьето на свадбата. Щомъ излѣзжтъ сватоветѣ вънъ отъ момковия дворъ, отдѣлятъ се отъ тѣхъ нѣколко души, обикновенно момчета, и на чело съ деверътъ, който носи момковия стягъ, испрѣварятъ бързишкомъ другитѣ сватове и идятъ у момини единъ видъ да обадятъ за идението на сватоветѣ съ момкови; тѣхъ наричатъ пров̀арници. На дворътъ у момини излазятъ, та ги посрѣщатъ на чело съ момината майка, която изнася едно решето и въ него толкова кърпи, колкото души сж проварницитѣ. Слѣдъ като дари всѣкиго отъ тѣхъ съ по кърпа, хвърля имъ решетото, а тѣ се спущатъ врѣзъ него кой по напрѣдъ да го закачи, раскжсатъ го на части и казватъ: да устаріàват, да убеаліàват, да исхрàнеат и искỳтеат, най-лòшитеа да хѝм са катỳ нас. Доклѣ се върши това, деверьтъ се пазарява съ момичетата, които

сѫ изнесли моминия стягъ, и слѣдъ като имъ даде нѣкоя и друга пара, зема моминия стягъ, удря ги двата съ момковия, събере ги и ги свърже въ едно и го връща съ проварницитѣ обратно. Щомъ се свърши всичко това, проварницитѣ се връщатъ, срѣщатъ сватоветѣ, обаждатъ имъ, че кунàка-т еа хазър и се събератъ, като и напрѣдъ и дохождатъ като сватове съ другитѣ сватове. Всичко това се съпровожда съ весели викове и пѣсни. При наближаваньето, както на проварницитѣ първо, така и на сватоветѣ, моминитѣ момичета пѣѭтъ:

19.

Идат бъàрзи свàтувеа
И пò-бъàрзи кỳмувеа,
Да лѝ ѝ дòплаф дуплàви,
Алѝ и віàтар дунѐсеа?
Нитò ѝ дòплаф дуплàви,
Нитò ѝ віàтар дунѐсеа:
Мумà ѝ еа дувѐла
На мòмини двòрувеа,
Мòмини-неа двòрувеа,
Тъàвна еа мъàгла пàднала;
Мòмкуви-неа двòрувеа
ІАсну еа слъàнцеа угріàлу.

На дворътъ у момини моминия баща и майка, роднинитѣ ѝ и съсѣдитѣ ѝ посрѣщатъ сватоветѣ съ добрѣ дошли, а момковитѣ питатъ: ѝма ли кунàк, кабулѝтеа ли гòстеа и др. п. Бащата и майката на момата държѫтъ и въ двѣтѣ си рѫцѣ по котле съ вино, съ които черпѭтъ сватоветѣ всѣкиго по редъ и ги здрависватъ. Тогава всички сватове влазятъ въ кѫщи, освѣнъ момъкътъ (зетьтъ). Като дойде и той най-подирѣ при кѫщнитѣ врата, затварятъ го и не го пущатъ да влѣзе; това обикновенно правѭтъ моминитѣ братя и други близски нейни роднини. Момъкътъ почуква на три пѫти, даде нѣкоя пара на моминитѣ братя, които слѣдъ това му отварятъ вратата, и той влазя въ кѫщи при момата. Доклѣ става това съ зетьтъ, момичетата отъ вѫтрѣ пѣѭтъ:

20.

Неа бий, зӗтiу, врата̀-на,
Врата̀-на са жӗлеазни,
Откліу̀чки са срӗбарни.

Сватовет҃ѣ тогава насѣдатъ въ кѫщи, пиѭтъ ракия, пѣѭтъ, свирѭтъ и се веселѭтъ, деверитѣ шътатъ, а зетьтъ съ зълвитѣ сѣди при невѣстата въ нейната стая. Още щомъ сѫ стигнѫли сватоветѣ у момини, опрѣдѣлятъ двама трима души, или пъкъ сѫ и по отъ напрѣдъ опрѣдѣлени, които се заловѭтъ съ годежьтъ, т. е. заколѭтъ овнитѣ и гледатъ по-бързо да ги сготвѭтъ, за да се гощаватъ сватоветѣ и момииитѣ роднини, доклѣ не сѫ извели невѣстата. Нѣкои пращатъ годежьтъ по-рано, още отъ сутриньта, за да могѫтъ да фтасатъ по-бързо. Доклѣ се сготви ястието и послѣ доклѣ се наядѫтъ и приготвѭтъ за тръгванье, момичетата момини сѫ длъжни всѣкиму отъ сватоветѣ по редъ да испѣѭтъ по една пѣсень, съотвѣтетвующа на възрастьта и положението му, като захващатъ найнапрѣдъ отъ кумътъ. Тоя, комуто е испѣена пѣсень, слѣдъ испѣваньето ѝ длъженъ е да дари момичетата съ по нѣкоя пара, а тѣ му цѣлуватъ рѫка. Това пѣенье не става само на момковитѣ сватове и роднини, а и на всѣкиго, който се случи да дойде тогава въ кѫщи, билъ той познатъ или не на едната или другата страна. Прѣди да пѣѭтъ, момичетата прѣдварително питатъ, ако не знаѭтъ, за тоя комуто ще пѣѭтъ, жененъ ли е, годенъ ли е или момъкъ е. Пѣснитѣ въ тоя случай сѫ тия:

21.

На кумътъ и кумата.

Ой ку̀меа, ку̀меа, незна̀йни ку̀меа,
Неазна̀самеа та, че шеа да до̀деаш,
Да ти пеачѐмеа пѐчеану іа̀гнеа,
Да ти налѐеам чеарвѐну віну.

22.

На кумата:

Калѐеали са Ста̀нчица,
Мла̀да кальма̀на да ѝдеа.
Ба̀ба ѝ то̀чи капѝски,
Дїа̀ду ѝ вѝну налїа̀ва,
Дѐвеарь ѝ ко̀нчеа сѐадлаеа,
Лѐлеа ѝ збѝра на̀низеа.

23.

На моминия баща:

ЕА брѐ, Милеа̀неа, Милеа̀неа,
Милеа̀ну го̀стеа до̀дуа,
Чїу̀ди са Милеа̀н, мѝсли са,
Кина̀ шеа го̀стеа да густѝ,
Че флеа̀зеа ф о̀вцеа сїурѝеа,
Та фа̀на їа̀гнеа шеа̀реану.
Та си го̀стеа-неа нагустѝ:
Мла̀ду-ну їа̀гнеа пѐчеану,
Ро̀йну-ну вѝну чеарвѐну.

24.

На деверитѣ:

Неа съа̀рди са, дѐвеарчїу,
За гулїа̀ми да̀рувеа:
Мума̀-на еа имеа̀ла,
Милужлѝва ма̀чица,
Неа ѐ ра̀ну бу̀дила,
Да̀рувеа да си напреадѐ,
Дѐвеарчеа да си їударѝ.

Сѫщата пѣѭтъ и на зълвитѣ съ промѣнение само думитѣ деверъ съ зълва.

25.

На старъ човѣкъ:

Ѐлеан ми плу̀ва прие мо̀реа
И Ѐленица слеад нѐгу:

— Посту̀, по̀чака̀, Ѐлеанеа,
И їас сае тѐбеа да до̀да,
Рушко̀веа да ти о̀бнижеа
С купринка да ги по̀виеа.

26.

На женень човѣкъ:

Ива̀нчеа, мла̀ду злата̀рчеа,
Ти си си само̀ злата̀рчеа,
Изнеави чїа̀шеа срѐбарна,
Пи̇ши си лїу̇беа ф чїа̀шеа-на:
Ко̀льчим чїа̀шеа-на да зѐмеаш,
Лїу̇беа-ну да си спуми̇наш

27.

На годенъ момъкъ:

Имеа̀ла, ма̀кеа, имеа̀ла,
Два си̇на, ду два ѐлеана;
Еди̇на-й макеа главеа̀са,
Дру̇га-й му пъа̀рстеан меанеа̀еа,
Меанеа̀са, пъа̀рстеан леаеа̀еа,
Дѐну гу ма̀кеа главеа̀еа
И сва̀дба му утеѐкли,
Са̀еа неадїа̀ла до дру̇га.

28.

На момъкъ:

Їуна̀к їаха вра̀неа ко̀неа
И вас сѐлу, и нис сѐлу,
Дѐ гу срѐшна ма̀лка муму̀,
Та му фа̀на вра̀неа ко̀неа,
Та му ту̇ри си̇тну сїа̀ну,
Неа ѐ било̀-ло си̇тну сїа̀ну,
Ам било̀-ло ра̀н буси̇леак.

Като дойде врѣме, особенно гледатъ гощавката на сватоветѣ станжла ли е, тогава деверитѣ и зълвитѣ отиватъ при моминия баща и майка, цѣлуватъ му ржка и зематъ позволение, за да прѣкрижжтъ невѣстата, която

до тогава не е била прѣкрита. Прѣкриванието състои отъ покриванье главата на невѣстата до грѫдитѣ съ особенъ ситенъ червенъ платъ, за да може да си види опне малко. Прѣкривата е отъ момъкътъ и връзъ нея накичватъ на главата цвѣтя, нѣкои и пари — панизи, и др. п., като не се забравя да се тури и малко чесънъ, за прѣдпазванье отъ *уроки*. Прѣкриванието на невѣстата става отъ деверьтъ, а момичетата, доклѣ става то, пѣѭтъ.

29.

Дѐвеар снъаха прикрѝва
И прикрѝва, уткрѝва,
Снъàха му са мòлеаеа:
— Неа тỳреа', ми, дѐвеарчїу,
Мѫ̀шки кахъàр на глàва,
Неа снѝма' ми, дѐвеарїу,
Мòмцка трỳфа ут глàва.

Когато вече всичко е готово, тогава деверитѣ на чело съ зетьтъ втори пѫть земѫтъ позволение отъ моминитѣ родители, което състои пакъ отъ цѣлуванье рѫка, и сватоветѣ изваждатъ прикага отъ кѫщи на дворътъ и ѭ товарѭтъ на коне. (Прикята тукъ състои отъ нѣколко ката женски дрехи, единъ сандъкъ, една черга и нѣкоя друга възглавница, всичко единъ, та наймного до два товара). Слѣдъ прикята извождатъ и невѣстата, която на дворътъ се спира, дарява родителитѣ си и роднинитѣ си кого съ риза, кого съ кърпа, кого съ друго подобно (15). Отъ тамъ съ цѣлото такашествие: напрѣдъ сватоветѣ, моминитѣ, по тѣхъ деверитѣ, зетьтъ съ невѣстата, женитѣ и прикята, отиватъ съ пѣсни и свирни въ черквата, или пъкъ въ кѫщи (много рѣдко вѣнчаванието да бѫде въ кѫщи) и става вѣнчанието. Както напрѣдъ, така и послѣ вѣнчавката, невѣстата се води съ кърпа отъ кумътъ, а зетьтъ върви слѣдъ неѭ. По нѣкога до черквата се води и отъ братъ ѝ, или бащата на невѣстата, а слѣдъ вѣнчавката до момъкътъ — зълвитѣ.

Като дойдѫтъ у момъкътъ (16), бабата (момковата майка) посрѣща младоженцитѣ на дворътъ, гдѣто нѣвѣстата ѭ цѣлува и ѭ дарява съ торбата, въ която

е събрана канйска (Ахж-челебийския спреадавак, състоящъ отъ хлѣбъ, баница, месалъ и даръть за бабата). Бабата повдига невѣстата три пжти отъ земята и ѭ чукнува съ ржка по гърбътъ. Когато да влиза въ кжщи, даватъ ѝ двѣ бакърчета съ вода, отъ която по-малко излива чакъ до огнището. На дворътъ излазя и момковия баща, който посрѣща кумътъ и сватоветѣ съ двѣ бъклици съ вино и слѣдъ като се почерпѭтъ взаимно, (и кумътъ си носи бъклици съ вино) повѣряватъ му невѣстината прикя. Слѣдъ въвожданьето на невѣстата, сватоветѣ се разотиватъ, а слѣдъ малко и моминитѣ. По мръкнжло вече, отъ какъ поуреджтъ едно друго въ кжщи, калесватъ втори пжть, изново, сватоветѣ у момкови, гдѣто прѣзъ вечерьта яджтъ, пиѭтъ и се веселѭтъ и послѣ се разотиватъ, а оставатъ само по-близскитѣ роднини.

Прѣзъ сжщата нощь още, слѣдъ като констатиратъ момковитѣ роднини (майката и сестритѣ момкови) дѣвството на невѣстата, което тукъ става по доста оригиналенъ обичай, изново почватъ да се веселѭтъ, гръмватъ съ пушка, и сватоветѣ, роднинитѣ и съсѣдитѣ повечето изново се връщатъ у момкови да се веселятъ. Момковата майка изнася на рѣшето невѣстината риза и ѭ показва на присжтствующитѣ, които хвърлятъ по нѣкоя пара даръ. При веселието тогава, окичватъ едно гърне съ цвѣтя, напълнѭтъ го съ подсладена съ медъ ракия — блага ракия — и черпѭтъ всички въ кжщи, а съ особно тържество утриньта въ

Понедѣлникъ

отиватъ въ кжщитѣ на кумътъ и моминитѣ родители. Тоя день веселието у момкови се продължава. Зълвитѣ водѭтъ невѣстата на вода, съ която подлива на всички въ кжщи, като започне отъ кумътъ найнапрѣдъ, и ги дарява съ кърпи, а тѣ ѝ хвърлѭтъ пари въ бакърчето. При подливаньето и даряваньето невѣстата е длъжна да отдаде всѣкиму особна честь, като се покланя. По нѣкога тоя день зетьтъ съ деверътъ и още нѣколцина отъ роднинитѣ си отиватъ у моминия баща, запасятъ тамъ печено месо, хлѣбъ,

питие и др. напитки и гощаватъ моминитѣ родители. Тоя день нѣкои калесватъ изново и сватовитѣ у момкови, гдѣто занисатъ отъ себе си ястие и питие и се гощаватъ съ свое си ястие. Вечерьта отъ зетева страна носѭтъ на кумътъ печено месо и пития, а нѣкога пъкъ кумътъ дохожда у зетьтъ и го гощаватъ. Въ последния случай, когато да си отива кумътъ, испращатъ го до дома му, а тамъ той отъ своя страна ги спира и гощава. Нѣкои, вмѣсто другъ день, то още тоя день съ испращаньето на кумътъ, отиватъ и зетьтъ, невѣстата, деверътъ и зълвитѣ у кумътъ, който слѣдъ като ги нагости, даде позволение на невѣстата да си приказва. Тоя обичай, да ходи и невѣстата у кумови още тоя день, го нѣма въ другитѣ села, па и тукъ (въ с. Орѣхово) рѣдки го правѭтъ и то повечето тия, които гледатъ още на другия день слѣдъ вѣнчаньето невѣстата да иде на нивата да работи.

Повратьки.

Въ вторникъ или другъ день, прѣзъ сѫщата недѣля още, зетьтъ, невѣстата, деверътъ и зетевитѣ родители отиватъ у моминитѣ родители на госте, а отъ тамъ ги викатъ и други момини роднини. Това гостуванье на младоженцитѣ казватъ повратьки. Гдѣто отидатъ, подаряватъ си имъ обѣщания по свадбата даръ — шiувйшь —, който е или нѣкой сѫдъ, или овца и др. п. Всѣкой сватъ, момковъ роднина или съсѣдъ, непрѣмѣнно трѣбва да ги вика на госте и да си имъ даде даръть.

Раскичiуваньеа.

Идущата недѣля, първата слѣдъ вѣнчаваньето, сѫщитѣ момичета, които сѫ били по свадбата у момкови, отиватъ у зетьтъ и тамъ раскичватъ по редъ стягътъ, кравaитѣ и др. това казватъ раскичiуваньеа. Найнапрѣдъ зематъ стягътъ, играѭтъ съ него хоро въ кѫщи и пѣѭтъ:

30.

Трѣпка, трѣпка чеарвѐн трѣпку,
Неа треапѐра', червѐн трѣпку,

Треапѐрал си. що си мѝслил
Прис кѝмувеа, прис свѐтувеа,
Прис дѐвеареа, прис зъѐлвици,
Прис висѐки планинѝйци.

31

Неарунѝгу, нашеа снъѐху,
Кадѐ рѐстеа, та нарѐстеа,
Тѐлькіу[17]) тѐнка, та висѐка,
Ощеа біала, чеарнуѐка?
— Рѐстух, рѐстух дѐлу, дѐлу,
Дѐлу, дѐлу ф ліувѐди-неа,
Ф ліувѐди-неа, ф зеалѐнинеа,
Ко̀ как мѝна, замѝна ма.
Іунѐк мѝна, уткѫ̀ца ма,
Закѝчи ме на главъѐ-на,
Уднѐсеа ма у домѐ му,
Та ма дѐдеа на мѐкеа му:
„Нѐ ти, мѐлеа, ѝзмеаница;
Вѐчер вѝтрин ѝзмеаница,
На пладнѝна крѐмульница.“

Слѣдъ испѣваньето на пѣснитѣ расхвърлятъ една по една всички цвѣтя и други украшения и отъ стягътъ, и отъ кравайтѣ Концигѣ и монетигѣ, ако е имало, сдѣлятъ по-между си; така сѫщо правѭтъ и съ кравайтѣ и послѣ всѣко отъ момичетата гости по мънинко своитѣ съсѣдки и дружки. При сдѣляваньето на кравайтѣ пѣѭтъ тая пѣсень:

32

Мѐкеа та вѝка, мумѐ, (името ѝ)
Ліаб да ѝ умѐсиш,
Вѐда да дунеасѐш.
— Неамѐга да дѐда, мѝлна мѐлеа,
Ф чѝузда сам късѐща,
Ф чѝузда неазнѐйна;
Ф чѝузди сам ліудеа,
Ф чѝузди неазнѐйни

Съ това се свършва свадбата и сѫществующитѣ по нея обичаи. Нѣвѣстата тукъ не носи особенъ видъ облѣкло и други подобни, както е въ Ахѫ-челебийско. Нейнитѣ отлики, че е невѣста, още отъ деньтъ на вѣнчаньето ѝ сѫ тия: тестемельтъ на главата носи малко наведенъ до надъ очитѣ; нѣколко седмици трѣбва да е по новичко и по спретнѫтко облѣчена; връзъ прѣстилката си опасва и носи друга, бѣла прѣстилка и рѫцѣтѣ ѝ трѣбва да сѫ поне прѣдъ хора завити съ кърпи. Въ първитѣ нѣколко дни невѣстата е длъжна да не говори, да бѫде вежлива и да цѣлува рѫка всѣкиму, който ѝ се случи било на пѫть, било въ кѫщи. Доклѣ тоя, комуто е цѣлувала рѫка, не ѝ позволи, неможе да проговори нето дума. Слѣдъ двѣ три седмици кумата (и тукъ на кумата казватъ к а л ь м а̀ н а, а на кумътъ к а л т а̀ т а) ѝ сваля бѣлата прѣстилка и тогава вече не е невѣста, а просто жена.

II

ВАЯНИЯ, ВРАЧУВАНИЯ И ЛѢКУВАНИЯ.

Изъ Ахж-челебийско. Записалъ *Ст. Н. Шишковъ*

1. Маеасжл.

Опрѣдѣление. Казватъ, че има седемь и половина вида маясълъ, отъ които само половината не може се исцѣри и тая половина е френкеа-т. Другитѣ седемь вида сж: а) пжпка на заднето черво, която причинява лоши болки при испражненията и която често пжти се пуква, та истича отъ нея кръвь; б) вторият маясълъ е въ чърват и въ стомахътъ, та когато сполети (той се счита периодически и се явява отъ храни, пития и др.) болния, излазя по себе си съ кръвь; в) третия е въ дробътъ, та болния постоянно храчи гнойни храчки. Другитѣ четире вида сж: пукание кожата на ржцѣтѣ, пукание кожата около ногтитѣ, подсичание пръститѣ на нозѣтѣ, пърхоть по тѣлото и главата и черни лўни (пятна), които се люцжтъ.

Цѣрение. Първитѣ три вида се цѣрьжтъ по нѣколко начина, отъ които а) болния постоянно да гълта зрънца отъ черенъ пиперь; б) счюкватъ по равно части тюкюрть-чай (чиче) съ червенъ пикерь и всяка сутринь болния да яде по една чайна лъжица; в) въ 100 драма спиртъ ракия турятъ два драма капфора, три-четире драма черенъ пиперь на ситно и единъ драмъ нишадъръ и отъ тая смѣсь болния да пие всѣка сутринь по една малка кафейна чаша; г) вари се още и гіозам и се пие водата му. Останжлитѣ вида маясълъ цѣрьжтъ съ смивание тѣлото съ водата отъ извѣстни извори които наричатъ аіеазму и въобще съ води, които си сж създали по нѣкои причини цѣлебна сила въ населението. При напукванието на ржцѣтѣ, мажжтъ ги съ дървено масло, свинска мазть, каймакъ отъ прѣсно млѣко. Правьжтъ и меахлем отъ по равно части восъкъ, дървено масло и тамянъ и ги мажжтъ отъ

него. Ако се напука кожата на позѣтѣ и особенно на
петитѣ, мажжтъ ги и съ мастъ отъ кокошки и съ катранъ.

2. Застин.

Опрѣдѣление. Много болести отдаватъ на настинка а нѣкои и приказватъ, че всички болести на човѣка ставали отъ настивание. Настинката бива нѣколко вида, споредъ степеньта си. Обикновенна настинка се проявява въ главоболие, съ дрезгавина на гласа и течение на носътъ; нѣкоя пъкъ съ коремоболие, а нѣкоя съ общо ослабвание, тръпки по тѣлото и изгубвание апетитъ.

Цѣрение. Турятъ нозѣтѣ въ горѣща вода до колѣнѣтѣ, завиватъ болния съ нѣколко покривки и въ топла стая, доклѣ се испоти добрѣ. На грждитѣ и плѣщитѣ налагатъ болния съ кечета и сѣрова (непрана) вълна, полѣна съ спиртъ ракия и насипана съ червенъ пиперь. Намѣсто вълна турятъ и дебела хартия (за обвивки), надупчена съ игли, полѣна съ спиртъ ракия и насипана съ строенъ на прахъ тамиянъ. Трети пъкъ растриватъ цѣлото тѣло на болния съ дървено масло, смѣсено съ спиртъ, камфора и червенъ пиперь, задушаватъ го съ покривки, за да се испоти. Испотяванието се счита за първо срѣдство на изцѣряване отъ обикновенна настинка. Главата си стѣгатъ съ студени кърпи, или пъкъ съ оцѣтъ натопени, нѣкои прѣвръзватъ лукъ, посипанъ съ каве и оцетъ, или пъкъ съ разрѣзани по на двѣ лимони. Прѣвързватъ се още и съ синя дебела книга, полѣна съ оцетъ, а при много силно главобо-
налагатъ съ студенъ пѣсъкъ или ледъ. Болнитѣ
лие,
отъ настинка пиѭтъ и стоплени пития, като варена ра-
кия съ шикерь, ромъ, конякъ, вино, сгорѣщено и смѣ-
сено съ ситенъ черенъ пиперь, чай и др. Варената ра-
кия, или ромъ се пиѭтъ топли и се казва п ò н ч ъ.

3 понта.

Опрѣдѣление. Силната настинка съ падание въ
несвѣсъ и запичение (кабусъ) се казва п ò н т а. А ко-
гато болния лудува, тогава се казва д е а л й п ò н т а,
която се счита за рѣдко изцѣрима болесть. При по-
тесванието става и задушване въ грждитѣ и гърлото

и занѣмѣвание, подбѣлѣвание на очитѣ, силенъ огънь и силно оелабвание и най послѣ смърть.

Цѣрение. Цѣрението и при понтата е различно, споредъ стъпеньта на болестьта и състоянието ѝ у болния. Нѣкои пущатъ пиявици на вратътъ, подъ лъжичката на гърдитѣ и ръцѣтѣ, или ако има опитенъ човѣкъ, пущатъ на болния кръвь и съ рогъ. Даватъ стриени на прахъ гріоанки (испражнения) отъ мишки, които служжтъ за очистително много силно. Въ цѣлебностьта на тѣхъ се много вѣрва и се казва, че те служжтъ за много видове болести. Аку̀ чилеа̀к да ни еадѐ гріо̀анки сас хлеа̀ба и сас дру̀ги еадіува̀, та щеа умѝра хилеа̀да џоа̀ти, казватъ, тъй като мишкитѣ обикалятъ изъ кжщи всѣкждѣ, безъ да знаемъ и да ги видимъ. При понтеевание заколватъ и овенъ и повиватъ болния въ кожата му, доклѣ е още топла, та сѣди нѣколко часа, често и 24 часа. Нѣкои пъкъ турятъ болния въ нагорѣщена пещь, колкото да се търпи горѣщината ѝ, и го държжтъ въ нея до тогава, доклѣ стане виръ вода отъ потъ и въобще доклѣ може да трае. Други пъкъ попарватъ ячменъ, исцѣждатъ го и го растилатъ въ нѣкой съшитъ платъ, па обвиватъ съ него болния; това се прави пакъ за бързо и силно испотявание. Освѣнъ това, както при обикновенна настинка, така и при по̀нта, събиратъ отъ всички почти жглп въ кжщи, по дворътъ, оборътъ и др. смѣтъ по мънинко и кадятъ болния, да не би незабѣлѣзано той да еа урадѝсал неайдеа. Обаче за бързо цѣрение на по̀нта най-напрѣдъ гледатъ пущание кръвь.

III.

НАРОДНИ ВѢРВАНИЯ.

Изъ Дарж-дере. Записалъ *Василъ Т. Мавродиевъ.*

1. Когато се извади пита отъ огъньтъ, не бива да се остави мѣстото не заровено съ жерава, защото се връщатъ м о м а̀ р е а - т е а.

2. Не бива да се чеше и плете мома отъ лѣвата страна на огнището, защото не може да се задоми.

3. Пристията не се оставя безъ котле на огъньтъ, защото домакинътъ не се връща скоро отъ чюжбина, по несполуки въ печалбитѣ си.

4. Когато се кълвѫтъ надъ кѫщи два гарваня, прѣдстои раздѣла между мѫжътъ и жената.

5. Ако се пробие огнището, прѣдстои смърть на нѣкого отъ семейството.

6. Дърва за горенье се не турятъ наопаки на огъньтъ, защото и дѣцата се раждатъ на опаки.

7. Не се горѭтъ зелени клончета на огънь, защото исъхватъ растенията.

8. Ако срѣщнешъ пѫтникъ, тръгнѫлъ на чюжбина, съ празлни и скрити въ джобоветѣ си рѫцѣ, прѣдстои загуба и бѣди на пѫтникътъ.

9. Не бива да кладѫтъ огъньтъ двама заедно, защото ще се каратъ.

10. Сапунь се не дава направо въ рѫцѣтѣ, а се оставя да си го земе самъ,—иначе ще се каратъ.

11. Когато нѣкой се уплаши отъ нѣщо, то за да не му се измѣсти сърдцето, плюйватъ му по голо на гѫрдитѣ и казватъ: „сърдцеа намеаесту.“

12. Когато вали градъ, сипватъ вънъ отъ кѫщи соль, за да се топи градътъ и да не причинява щети.

IV.

ТЪЛКУВАНИЯ НА ПРИРОДНИ ЯВЛЕНИЯ И ПРОКОБЯВАНИЯ.

а) **Изъ Рупчоско.** Записалъ: *Ст. Н. Шишковъ.*

1. Вечерь отъ рано ако запѣѭтъ пѣтлитѣ, врѣмето ще стане мегко. Меахчинà Рупчоско (с. Орѣхово) и міòахчина Ахж-челебийско въобще казватъ на влажно и топло врѣме, особенно кога задуха юженъ вѣтъръ, наричанъ беàл веàтеар, лòдус, Ахж-челебийски и біàл віàтеар Рупчоско.

2. Бухальтъ ако буха отъ припекъ, врѣмето се разваля; ако ли отъ усойка — кỳс, зималнàк, сѝнеавица (гдѣто слънцето не може да грѣе) добро ще е.

3. Ако мѣсечината вечерь е обградена съ облакъ на близо, разваля се врѣмето до сутриньта; ако ли облакътъ е въ по-голѣмъ кржгъ и далече, ще се развали слѣдъ нѣкой и другъ день.

4. Въ ясна и тиха нощь звѣздитѣ, ако сж много на гжсто, ще се развали врѣмето скоро; ако сж понарѣдко, ще е добро.

5. Ако високитѣ планински върхове сж покрити съ мъгла, ще се развали врѣмето; ако ли мъглата пада ниско, въ долинитѣ, ще бжде ясно и тихо.

6. Слѣдъ като вали дъждъ, ако се разгàли Руп. пругàли Ахж-чел., отбистри, небето, та почне да се испарява влагата отъ земята и се види, врѣмето ще слѣдва да е лошо.

7. Прѣзъ мѣсецъ Мартъ ако въ ясенъ день се вижда по повръхнината на земята мараня, òмара. Ахж-чел. земрè турски, знакъ е, че земята вече е стоплена.

8. Зимно врѣме, когато котката си пече гърбътъ на огъньтъ, прѣдстои лошо врѣме.

Слушани отъ дѣдо *Димитръ Терзиевъ*
въ с. Орѣхово.

б) **Изъ Ахж-челебийско.** Записалъ *Сжщия.*

1. Срѣщо Димитровъ-день ако лежжтъ овцетѣ прѣснжто една отъ друга, показва, че зимата ще е добра. Ако сж събрани въ купъ, една въ друга, зимата ще бжде лоша.

3. На юе отъ Димитровъ-день (2-й Февруарий) ако е лошо врѣмето тоя день, четиредесеть дни ще бжде сжщето и обратно.

3. Георгевъ день ако е въ сжббота, ще бжде плодовита годината, ако е въ петъкъ или въ вторникъ, нѣма да има плодородие.

4. Преадуй, 20-й Май, св. Константинъ и св. Елена, ако е въ срѣда или въ петъкъ, въ постенъ день, млѣкото на овцетѣ ще бжде малко това лѣто, неáма махéул.

Слушани отъ *Петъръ Чакъровъ*
отъ с. Долне-Дерекюю.

V.

НАРОДНИ КЛЕТВИ

Изъ Ахж-челебийско. Записалъ *Ст. Н. Шишковъ.*

1. Дано̀ та укьо̀ри хлеа̀ба-т, деа̀-ту еадѐш.
2. Дано̀ ти ни дуео̀са.
3. Дано̀ та стѝгнеа ма̀йчина клїо̀атва.
4. Дано̀ кьо̀раф пухо̀диш.
5. Да услеапеа̀иш и с двѐ-теа о̀чи.
6. Дано̀ са ф зѐмеа ни ступѝш.
7. Дано̀ му греахоа̀ пубеарѐш.
8. Прусъеа̀к дано̀ пухо̀диш.
9. На̀р нӯр да ста̀ниш.
10. Хайреа да му ни вѝдиш.
11. Да замоа̀ркниш, та да ни усоа̀вниш.
12. На о̀гань дано̀ изгӯрѝш.
13. Во̀да дано̀ та удьнеасѐ.
14. Парчїоа̀ пу парчїоа̀ да ста̀ниш.
15. Сака̀т дано̀ пухо̀диш.
16. Пеапеалоа̀ да ти ни уста̀неа.
17. Дано̀ хӯбаву ни вѝдиш.
18. Кунѐц дано̀ ни стеачѐш.(18)
19. Пӯкница да та на̀йдеа.
20. Га̀рги учѝтеа да ти искалвоа̀т.
21. Орлѝ и га̀рванеа да та пуно̀сеат.
22. Го̀спудїуву-су слоа̀нчицеа да та услеапѝ.
23. Їӯда дано̀ та удьнеасѐ.

ЕДНО ПОМАШКО ПРѢСЕЛВАНЬЕ

(Разказъ изъ съврѣменния помашки животъ).

Пише ***

—Сабалаеросунъ, чорбаджи!

—Алларазосунъ, достъ! Кина ищешъ?

—Тебе ли викатъ Дечю?

—Мене, оти питашъ?

—Казахѫ ми тузъ отвѫдѣ, че си търсилъ ратай.

И едно стройно 20 годишно помаче, по име Хасанъ, съ напрегнѫтъ погледъ и умилително-покоренъ тонъ, ала съ добра стойка, живо, червендалесто, като божуръ лице, и здраво тѣло, стреснѫ моето внимание при послѣднитѣ му думи, тъкмо въ минутата, когато азъ се залисвахъ съ тегленье червенъ пиперь за двѣ яйца на една моя леля.

Баща ми въ това врѣме обрѫщаше тевтерътъ, за да търси нѣкой по състоятеленъ борчлия, да му искаме пари, защото другия день бѣше вторникъ, та трѣбваше да се ходи въ Скеча за купуванье едно друго за дюкяньтъ.

Думитѣ на Хасаня: „че си търсилъ ратай", казвамъ, стрѣснѫхѫ моето внимание, защото отъ двѣ седмици насамъ краката ми отбивахѫ отъ два пѫти по редъ ходенье съ двѣтѣ ни мулета въ Станимака за ичкия, както ние наричаме питията, а въ другитѣ дни два пѫти на день докарванье дърва чакъ отъ Криви-долъ, два часа далече отъ селото ни Z. Та и нощѣ не се спирахъ у дома, защото трѣбваше да се пасѫтъ мулетата. Тоя день азъ бѣхъ дошълъ съ дърва доста рано и понеже майка ми не бѣше сготвила още прогимата, азъ отидохъ да заобиколѭ баща си на дюкяньтъ, който отстоеше на 50 крачка отъ дома.

Бившия ни ратай, Мутю, помаче отъ с. Остра-могила, прѣди двѣ седмици избѣга, защото селския пѫдарь бѣше го билъ, за гдѣто бѣ бралъ дърва въ гората на

единого отъ първенцитѣ ни. Прѣзъ това врѣме азъ напуснжхъ училището по заповѣдь на баща ми и заехъ мѣстото на него. Това бѣше тъкмо прѣзъ края на Петровитѣ пости, когато ние прѣговаряхме и се готвѣхме за испитанието по Петровъ-день, както обикновено е по насъ.

—Истина, мене трѣбва ратай, каза баща ми, сгърнж тевтерьтъ и се обьрнж къмъ Хасаня.

—Ами ти отъ дѣ си? попита го баща ми, понеже моравия жамаданъ на Хасаня, шарената му чалма е тевтиковитѣ му потуре и каушма, кжситѣ навуе ни краката му и чистото му и здраво москулесто тѣлоа показвахж, че той не е отъ нашитѣ ахряне.

—Я самъ отъ Шарка-пъ, отъ Рупчоза-съ, отъ с. *** отговори Хасанъ и седнж на единъ столъ по близо до баща ми.

—Ами какъ ти се е падижло да дойдешъ тукъ? Вие тамъ си имате доволно работа за гичинмекъ, та отъ тамъ нѐ си дохождатъ ратаи у насъ, запита го баща ми.

—Че кина да ти кажж, чорбаджи. Истина, ние си имаме хубавъ гичинмекъ и хубаво се поминоваме съ нашитѣ кумшие, ала я бѣхъ въ аскере-нъ въ Хюлбе, та отъ тамъ дойдохъ.

—Че можешъ ли да се върнешъ пакъ въ ваше-но, изново го запита баща ми, като се досѣти, че работата му не ще е чиста, защото помацитѣ въ Рупчосъ икономически стоjжтъ много по-добрѣ, отъ колкото другадѣ. Тѣ иматъ повече земя за работенье; близостьта на Пловдивъ и Станимака имъ спомагатъ да свалятъ тамъ дървенъ материялъ, па и събитията прѣзъ 1876/77 година доста бѣхж облажили тѣхнитѣ джобове.

— Не могж, защото тамъ е лошъ закона, отговори Хасанъ, като устрѣми погледътъ си къмъ друга страна, може би, че му бѣше неприятно да отговаря на такиза въпроси и още повече за това, че желаеше часъ по-скоро да види, кждѣ ще се настани на работа, защото двата лева, които му далъ баща му при заминаваньето прѣзъ село, още първитѣ три дни бѣхж отишли въ кесията на хлѣбаря.

—Тогава мене не ще понесе пазарлъкъ съ тебе, Хасане, защото моя-са работа е да ходишъ съ мулетана и нахъ Шарка-нъ, нахъ Пловдивъ и Станимака, пакъ вижъ ти какъ казвашъ, че не ще можишъ да ходишъ нахъ тамъ.

—За кина да те лъжѫ, чорбаджи; я си казахъ правото. Лекимъ ще ти се молѭ, ако е късметъ, да ти по̀-правѭ изметъ, та че ако ми не харесашъ работата, немой ми дава ни пара. Я могѫ да орѫ, да дѣламъ дърве, да бичѫ дъски, лю кина-то ме нагадашъ щѫ ти работѫ, лекимъ за Шарка-нъ не щѫ да могѫ.

—Хубаво, ала тогава трѣбва да държѫ и другъ ратай, за да ми върши работа за тамъ, пакъ ние не сме за двамина. Видишъ, сега алъшъверишитѣ ги нѣма никакви. Ние не сме като у васъ да имаме и земя широка и добитъкъ, пъкъ масарифатъ ни върви.

—Женумъ, чорбаджи, я ще пусмали отъ хакътъ, та да се захванѫ на работа, че става веке три недѣли, какъ ходѭ безъ работа насамъ нататъкъ, пъкъ ние не сме научени да сѣдимъ айлекъ, заговори Хасанъ съ единъ истинно умилителенъ тонъ.

По самата стойка и благородни чърти на това левентъ помаче се познаваше, че то ще бѫде честно и трудолюбиво момче. Та и баща ми, който бѣше промѣнилъ прѣзъ животътъ си повече отъ тридесеть ратаи, като че го позна, та безъ да го мѫчи по-нататъкъ, хвана̀ се на пазарлъкъ и го оцѣни отъ Петровъ-день до Георгевъ-день за триста гроша, единъ катъ дрехи и царвулитѣ отъ насъ.

Всичкия разговоръ съ Хасаня азъ слѣдѣхъ съ едно натрѣгнѫто внимание и когато се свърши пазарлъкътъ, мене се стори, като че нѣщо тежко, нѣщо лошо се махнѫ отъ мене и азъ се почювствувахъ като изново роденъ.

Азъ заведохъ Хасаня у дома да прогенса и да улови мулетата да иде да ги пасе и вечерьта да докара дърва. Понеже не знаеше землището ни, нето пашата, нето гората, баща ми порѫча да идѫ и азъ съ него и му покажѫ, а другия день да си идѫ на училище.

Още отъ първата минута азъ обикнѫхъ Хасаня и го имахъ повече отъ братъ. Та не само азъ, нъ и май-

ка ми, баща ми и всичкитѣ дѣца въ кѫщи го обичахѫ, защото бѣше и за обичанье.

Прѣди да тръгнемъ за гората, Хасанъ свали самаритѣ на мулетата, очеса ги, по-закърпи самаритѣ, уреди и стегнѫ вѫжета, прашкви, поводници и мулетата станѫхѫ севсѣмъ други.

Качихме се и тръгнѫхме.

Слѣдъ единъ и половина часъ стигнѫхме въ ливадата, гдѣто трѣбваше да пуснемъ мулетата да пасѫтъ, догдѣ се наберѣхѫ дърва и догдѣ дойдѣше врѣме да се връщаме вечерьта. Гората бѣше тъкмо до ливадата.

Слѣзохме. Хасанъ свали самаритѣ на мулетата, тури имъ спонитѣ на прѣднитѣ крака и ги пуснѫ изъ ливадата, а ние се установихме подъ единъ старъ и величественъ букъ на края чиято сѣнка можеше да побере белки петдесеть души. Мулетата тукъ щѣхѫ да пасѫтъ, а ние да сѣдимъ цѣли петь часа прѣзъ деньтъ и прѣзъ това врѣме работата ни бѣ просто да се насѣкѫтъ два товара дърва, и чакъ отвечерь да си отиваме въ село.

Азъ мислѣхъ, че по-напрѣдъ ще си посѣдимъ, ще се потъркаляме изъ зелената морава, ще си поприказваме и ще си и поспимъ, че чакъ като се навали слънцето по-близо къмъ върхътъ на Маркова чука, тогава въ половина часъ ще насѣчемъ дърва, ще си тръгнемъ и по свечеряванье да сме въ село. Такъвъ е общия обичай на ратаитѣ у насъ — да се работи, кога му дойде врѣмето, а пъкъ азъ бѣхъ хваналъ *караръ* за това врѣме отъ двѣ седмици насамъ по слънцето и по Марковата чука. Та въ това врѣме, пладне, и работи ли се! Слънцето е на срѣдъ небето, горѣщината е тъй силна, че яйце да туришъ на земятя, ще се овари. Както виждате, циганското врѣме, както казваме ние, тамамъ за почивка и сънъ, а като се поотхлади да се работи. Обаче, нашия Хасанъ не направи така. Той скѫта самаритѣ въ едни храстье, за да не би нѣкой да замине прѣзъ ливадата и открадне вѫжетата, повоитѣ или друго подобно отъ тѣхъ, когато ние се залисваме въ гората. (Такива работи сѫ обикновенни по тия мѣста, особенно тѣзи малки кражби се извършватъ отъ

овчаритѣ и ратаитѣ.) Слѣдъ това улови брадвата и тръгнѫ къдѣ гората.

— Кѫдѣ така, Хасане? Сега бержѫтъ ли се дърва въ тая жега; нека се поотхлади, па тогава. Сега можемъ си поседѣ и поспа подъ сѣнкитѣ, рекохъ му азъ.

— Ти можешъ си поседѣ, а азъ да идѫ да приготвѭ дървата; я драговамъ да си свършѫ работата напрѣдъ, та ако има врѣме отъ сетнѣ за сѣдѣнье, рахатланъ да се сѣди, ми отвърнѫ спокойно Хасанъ и продължи пѫтьтъ си.

Азъ не очаквахъ такъвъ отговоръ отъ Хасаня и се чудѣхъ на глупостьта му, гдѣто той не жали себе си отъ жегата и гдѣто така наопаки отива: когато да се работи, да почива; когато е врѣме за почиванье, да се работи. Азъ неможехъ да останѫ самъ въ ливадата, защото, едно, че ме бѣше срамъ отъ думитѣ на Хасаня, и, друго, че не ми се искаше да бѫдѫ самъ. Зехъ и азъ моята брадва и отидохъ по него.

Ливадата бѣше при рѣката, чието корито на дължъ чакъ до селото ни z е насѣено ту отъ единия, ту отъ другия, ту и отъ двата наеднъжъ брѣга съ ливади, съ буйна трѣва. Въ планинитѣ по ущелието на рѣкитѣ се намиратъ ливадитѣ, защото едно че сѫ равни и не се носѭтъ отъ дъждовнитѣ порои и главно, че се поѭтъ искуственно отъ рѣкитѣ, та могѫтъ да се косѭтъ два пѫти за едно лѣто. Между ливадитѣ и рѣката и отъ двата брѣга на дльжъ сѫ насадени върби една до друга, та самата рѣка се показва като една алея, която като змия лѫкати. Задъ ливадитѣ захваща гората отъ борови и букови дървета, които на мѣстѣ се прѣкѫсватъ отъ нѣкой пожарь, засѣтъ съ буйна нива, или пъкъ оглозганъ отъ дъждоветѣ камънакъ. Склоноветѣ и отъ двѣтѣ страни се спущатъ на мѣстѣ стръмно, а на мѣстѣ по полегато, нъ все въ права посока къмъ истокъ. Такава е горѣ долѣ мѣстностьта на коритото на Бурдова рѣка, която минува прѣзъ срѣдъ наше село.

Мѣстностьта е повече отъ очарователна. Края на мѣсецъ Юний е, ала природната красота въ планинитѣ прѣзъ това врѣме въ нищо не различава отъ Май. Планинитѣ тукъ иматъ между многото си други красо-

ти и прѣимущества и това свойство, че запазватъ своята майска красота, прѣмѣна и прѣснина чакъ до края на лѣтото. Слънцето вече бѣше се занавалявило отъ пладнѣ къмъ хоризонтътъ и уморително отпращаше свѣтливитѣ си лѫчи къмъ нагорѣщената земя. Всичко на около бѣше мъртво и гробна тишина царуваше на всѣкѫдѣ, която неизмѣнно, еднообразно се нарушаваше само отъ постоянното плискание на рѣката. Никакъвъ птичи гласъ въ тая горска тишина, никакво шумолении. Нѣмаше ни мелодичния гласъ на овчарския кавалъ, ни музикалното дрънкание на звънцитѣ на стадото, що лѣжеше на отрѣщния връхъ подъ нѣколко високи и перести ели. Дори хладния планински вѣтрецъ не смѣеше да наруши царствующата тишина. Въ това врѣме гората съ своитѣ дебели букови сѣнки бѣше рай и рай безцѣненъ. Лѫчитѣ неможахѫ да надвиѭтъ на величествения букъ и изнуреното тѣло, потънѫло цѣло въ потъ и унилость, намира *одмора* и расхлада подъ хладната му сѣнка. А приятния горски въздухъ дава свяжесть и, като балсамъ, ѭ влива въ капнѫлия работникъ.

Въ петнадесеть минути врѣме Хасанъ натрупа дървата, заедно съ въстагаркитѣ, готови за товарянье. Той избра една хубава, права, като свѣщь, и гиздава, като дѣвойка *„младика“*—младо буково дърво—и догдѣ азъ да се понагледамъ насамъ натамъ, догдѣ да се поначудѭ, отъ кой край по добрѣ ще се сѣче, Хасанъ ѭ направи на парчета. Младата възрасть дървета и то най-красивитѣ, най-елегантнитѣ да кажѫ, сѫ любимитѣ на нашитѣ ратаи за сѣченье дърва за горенье. Едно, че лесно се сѣкѫтъ, друго, че гиздаво се товарятъ и трето, може би, че собственната имъ красота като да влияе, та само тѣ се опустошаватъ по насъ, гдѣто горскитѣ закони стоѭтъ само черни точки на бѣла книга. Та и Хасанъ, види се, бѣше затѫженъ да си поотдъхне на тѧя безцѣнна младика, за която въ отечеството си не би му стигнѫлъ петь годишенъ трудъ, догдѣ истърпи законното наказание за отсичанието на такова дърво.

Щомъ приготвихме дървата, дойдохме въ храстьетѣ, гдѣто бѣхѫ самаритѣ и сѣднѫхме на сѣнка по

близо до ливадата, за да нагледваме и мулетата. Догдѣ да дойде врѣме за товарянье и отиванье въ село, имаше повече отъ три-четире часа. Хасанъ и азъ бѣхме станжли виръ вода, та расхвърлихме дрехитѣ си и останжхме смалъ не по една риза само. Азъ мислѣхъ. че сега, като си свършихме работата, „*рахатлинъ*" ще се сѣди. Напротивъ, Хасанъ не обичаше ни една минута да бжде празенъ. Той не знаеше що е умора и що е сѣдѣнье. Току се свихме подъ приятната сѣнка и Хасанъ почнж да чопли нѣщо по самаритѣ: най-напрѣдъ съ ножчето си почнж внимателно да стърже закоравѣлия потъ отъ вжтрѣшностьта имъ, която безпокои мулетата, прояжда кожата имъ и имъ отваря рани. Право да си кажж, азъ не бѣхъ никога помислилъ за това въ двѣ недѣлното ми ратаюванье.

Хасанъ възбуди въ мене любопитство толкова много, че зарѣзахъ на страна и сънъ и почивка. Право било казано отъ старитѣ хора, че съ какъвто се съберешъ, такъвъ ставашъ. Та и азъ въ десеть часа разстояние, като че почнжхъ да се промѣнямъ, като гледахъ тоя пъргавъ и ягкъ момъкъ, роденъ на тоя свѣтъ само да работи и да царува въ планинитѣ. Изъ минута въ минута той повече влазяше въ сърдцето ми. У мене се възбуди любопитство и желание да намѣрж нѣщо тождественно въ неговия животъ, което би ме още повече привързало къмъ него. Не че у мене имаше желание да знаж тѣхното минжло и сегашне, тѣхната вѣра, тѣхнитѣ обичаи и пр. не, далече бѣхж подобни у мене мисли и разсжждения, а чисто и просто ей тъка нà, защото го обикнжхъ, обичахъ и искахъ да узнаж има ли той болки или радости, да ги сподѣлж, щè. Струваше ми се, че той страда отъ много нѣща, тъй като (хващахъ вѣра по менеси) той нѣмаше тукъ ни баща, ни майка, ни познайникъ. Мислѣхъ, че тѣхнитѣ планини сж по-красиви, тѣхнитѣ води по-студени, тѣхнитѣ сѣнки по-гжсти, а сега, сега.той е далече отъ тѣхъ . . .! Кой знае. може би народната мждрость не току—така е създала пословицата: „кръвьта вода не става," та и у Хасаня, като че имаше нѣщо еднакво съ мене, като че нищо не ни дѣли. Това е може би

инстинктъ, който ме караше да виждамъ въ това левентъ помаче само името Хасанъ чуждо, натрапено, вмѣсто Петко или Стоянъ и думитѣ „безмеллехи“ вмѣсто „во име Отца.“ Та само азъ ли се чувствовахъ спрѣмо него така! Не. И той спрямо мене не бѣше чуждъ. Та само ние съ Хасана ли сме така! Не. Всички българи и помаци тукъ въ тия планини сме тъй близки, имаме врѫзски естественни, невидими, неугадаеми по-между ни. Наистина, има исключения, ала се познаватъ, че тѣ сѫ насилственни, искуственни; тѣ не могѫтъ да бѫдѫтъ трайни, неизмѣнни, вѣчни. Припомнямъ си, какъ прѣди двѣ години бѣхме съ тогавашния ни ратай, Алия, пакъ помаче, въ Скеча. Какъ по пѫтьтъ ни срѣщнѫхѫ двѣ турчета съ двѣ натоварени съ дърва магарета и, защото не отбихме нашитѣ мулета отъ пѫтьтъ да заминѫтъ тѣ, обърнѫ се едното къмъ Алия съ думитѣ: „бре помакъ . . . . . “, а Алия безъ да се чуди много много, изви въстагарката на три пѫти по гърба му съ думитѣ: „гиди читакъ? гиди си . . . . . !“ И ако не бѣхме съ керванъ да ни раздѣлѭтъ съ турчетата, кой знае що щѣхме да се правимъ съ тѣхъ.

(Слѣдва).

СРѢДНИТѢ РОДОПИ.

II.

Климатъ.—Растително, животно и минерално царства. Гори—Пжтни съобщения.

Отъ Ст. Н. Шишковъ

(Продължение отъ II книга.)

Флората и фауната въ Срѣднитѣ Родопи стоіжтъ още непокжтнжти въ научно отношение; особенно съвсѣмъ не е изучвана тая часть, която съставлява коритото Ардино и южнитѣ расклонения—въ Турция[1]). Въ севѣрнитѣ ребра въ политѣ имъ къмъ полето добрѣ вирѣіжтъ лозя (Станимака, Марково и др.); гюлъ-роза—(въ Пещера, Брацигово и др.) и тютюнь (Хаджи-Еилеска и Хасковска околии). Въ южнитѣ тоже лозя чакъ до южното било (Козлуджа, Гюкче-Бунаръ, Габрово и др.); най-доброто качество тютюнь въ всичкитѣ почти расклонения, особенно въ Ксантийско. Добъръ тютюнь вирѣе и въ срѣднето течение на Арда (Кърджалийско и долньето течение на Соютлю чай). Въ горнето течение на Арда могжтъ да вирѣіжтъ гюль, тютюнь и лозя, обаче опити не сж ставали за това до сега. Овощарството обѣщава добра надѣжда. Овощия ставатъ въ всичкитѣ Срѣдни-Родопи, освѣнъ по билата: круши, сливи, черешн, ябълки, орѣхи, дрѣнъ, лѣски и др. Добри и въ достатъчно количество овощия излазятъ въ Ксантийско за сега, въ горнето, срѣднето и долнето течение на Арда и въ нѣкои села, расположеени въ севѣрнитѣ ребра (с. Дѣдово, Бойково, Ени-кьой и др.). Въ южнитѣ ребра вирѣіжтъ дори и смокини и кестени. Въ долинитѣ ставатъ зеленчуцитѣ: фасулъ, бобъ, грахъ, леща, барабой, краставици, зеле, домати, рѣпа и др., а дини въ долнето и срѣднето течение на Арда, въ Соютлю-чай и въ южнитѣ ребра. Патати (барабой) най-добро ка-

---

1) Виж: „Родопитѣ и Рупчоската планина и нихната растителность" отъ Ст. Георгиевъ, Мин. Сборникъ, т. IV и V.

чество и най-изобилно ставатъ по билата и върховетѣ на расклоненията имъ. Отъ житнитѣ растения въ долинитѣ добрѣ вирѣжтъ: ръжь, ячменъ, пшеница, царевица, овесъ, бурчакъ, и др., а по високитѣ била ръжь и овесъ. Отъ влакнеститѣ растения: конополъ, (Рупчоско и Ахж-челебийско), ленъ и памукъ въ Кърджалийско. Бояджийски растения: брошъ червенъ, жълта боя, (кокучь) жълто-алена боя и др. Въ срѣднето и долне течение на Арда синапъ и др. Съ една рѣчь въ срѣднитѣ Родопи могжтъ да вирѣжтъ всички почти срѣдне-европейски растения, дори и нѣкои южно-европейски.

Отъ горскитѣ дървета вирѣжтъ по билата изключително борови: ела, боръ, черенъ и бѣлъ и хвойна, а въ по ниските долини: букъ, джбъ, липа, ясенъ, габеръ, яворъ и др. Иглолистнитѣ дървета се срѣщатъ почти въ всичката западна, сѣверна и срѣдна части на Срѣднитѣ Родопи, гдѣто тѣ прѣобладаватъ. Източната и южната—главно лиственнитѣ; въ тѣхъ иглолистнитѣ се срѣщатъ въ най-високитѣ върхове, когато въ западнитѣ била и високи върхове лиственнитѣ, особенно букътъ, сж рѣдкость.

Жалка картина прѣдставляватъ горитѣ въ Срѣднитѣ Родопи. Постоянното имъ опустошавание съ пожари ги е намалило до такава стъпень, щото почти рѣдко се срѣщатъ по-голѣми пространства съ гора. Само високитѣ и непристжпни върхове и по отдалеченитѣ отъ селата мѣста сж се запазили до нѣгдѣ отъ опустошавания. Наистина, срѣщатъ се малки мѣста съ гори и въ долинитѣ и расклоненията, повечето частни и общински, ала тѣ по пространството си немогжтъ се нарекъ гори. Изобщо погледнжти Срѣднитѣ Родопи отъ тая страна, ще се види, че едва ли седмата часть и по малко сж гористи; всичко останжло пространство е голо, безгористо. Най-много това се съглежда въ Ардиното корито и южнитѣ склонове, въ владѣнията на Турция, гдѣто огромно пространство гори, и то повечето млади, ежегодно се опустошаватъ съ пожари и др. потрѣби отъ мѣстното население, безъ никакъвъ контролъ отъ страна на властитѣ. Бързорастящето население, като се занимава безъ никакво изключение и съ

земледѣлие, за което почва малко има за обработванье въ планинскитѣ мѣста, особенно отъ десетина години насамъ, отъ когато мѣстнитѣ занаяти и друга производителность най-много се съсипахѫ, горитѣ се опустушаватъ въ ужасенъ размѣръ отъ невѣжественното население, особно турското (помашкото) и мѣстната власть въ това отношение, освѣнъ че не иска да знае, ами още и насърдчава ужъ съ добра цѣль: да има поминъкъ испаднѫлото икономически население. Освѣнъ съ пожари и домашни потрѣби, горитѣ се опустошаватъ и съ изнасянье и дървенъ материалъ, дъски, дървета и катранъ, въ Приморската равнина, Пловдивското поле и другадѣ. Въ северниитѣ склонове, отсамъ границата, Българското правителство отъ нѣколко години насамъ значително е ограничило опустошаваньето на горитѣ, нъ още има доста много да се прави въ това отношение и то съ бързи и енергични мѣрки, ако единъ день не желаемъ да запустѣѭтъ съвършенно тия прѣлестни планини. Пожаритѣ сѫ най-върлия и жестокия неприятель на горитѣ, защото, освѣнъ че се изгори безцѣлно едно пространство гиздава гора, често пѫти въ найцвѣтущата и красивата си възрасть, за да се добие една нищожна жътва, която е само първата година, нъ още на втората година слѣдъ изгоряваньето имъ пороитѣ завлѣкѫтъ и така скѫдната почва и на мѣстото се испрѣчи едно каменисто, голо, стръмно и отвратително мѣсто, което вече не е сгодно за нищо, още повече, че дръвце тамъ никога не пониква. А такива жалки картини, които поразяватъ чувствата на човѣка, въ Срѣднитѣ Родопи, особенно въ Турция, сѫ на всѣко бърдо и на всѣка крачка; тѣ постоянно се увеличаватъ.

Отъ животното царство, домашенъ добитъкъ, се развъждатъ: коне, магарета, а най-главно мулета (корабътъ и желѣзницата на планинскитѣ мѣста), овци, кози, въ нѣкои мѣста (Рупчоско) свинета и др.; домашни птици: кокошки, патки, гъски и пуйки (Кърджалийско) и пр. Отъ дивячътъ изобилватъ: вълци, лѣсици, зайци, мечки, сърни, елени, дива котка, рисове и др. Приказватъ за сѫществуваньето и на дива коза въ минѫли врѣмена, па и сега ужъ въ Крушево, че е имало.

Приказватъ тоже за сѫществуваньето и сега и на дивъ волъ—бизонъ. Отъ птицитѣ: диви кокошки, яребица, орли и др. Пойни птици: славей, косъ, чучулига и др. Въ горнитѣ Ардини притоци и рѣкитѣ за Маричиното корито изобилватъ: пъстърва, въ по-голѣмитѣ рѣки мрѣнки; въ Арда щуки, каленикъ, и др. Последнитѣ и въ долнитѣ течения на рѣкитѣ за Егейското море (Шеинската рѣка).

Въ геологическо и минералогическо отношение за Срѣднитѣ Родопи, особенно що сѫ въ Турция[1]), нищо не е направено до сега за изучваньето имъ. Че Срѣднитѣ Родопи, както и цѣлитѣ Родопи, не сѫ лишени отъ минерални богатства, свидѣтелствуватъ безбройнитѣ названия на мѣста (Мадень-кьойлери, с. Мадань, отъ Мадань, в. Мадань, отъ турската дума Мадень—рудница —руда) и прѣдания за сѫществуваньето имъ въ старо и сегашно врѣме[2]). Срѣщатъ се и остатки въ това отношение, които сѫ единъ видъ археологически старини по настоящемъ, и които ясно свидѣтелствуватъ отъ тая точка зрѣние (напр. сгуринтѣ въ с. Мадань, Дарѫ-дерска кааза, и дупкитѣ на стари жѣлѣзни рудници) за минералнитѣ богатства на Родопитѣ. По настоящемъ извѣстни сѫ: Оловено срѣброносната руда—галенитъ — въ землището на с. Лѫкавица и Сребро-махала, Рупчоска околия; мраморъ Бѣла-Черква, Чепеларе, Змиица, Ксантийско. Каменни въглища и златоносенъ пѣсъкъ, както и медь, се говори за сѫществуваньето имъ на много мѣста изъ Родопитѣ[3]). Такива прѣдания за сѫществуваньето и на соль има доста изъ мѣстното население (при с. Широка-лѫка, при Устово, при Пашмаклѫ,мѣстность Тузлука, Тузлата и др.). Дори и въ днешно врѣме измежду помацитѣ въ Ахѫ-Челебийско има такива талантливи ковачи на разни метелически издѣлия и то въ тѣзи села, въ които е имало въ минѫли врѣмена рудар-

1 Въ това отношение за Срѣднитѣ Родопи, които сѫ в България — отъ севѣрното било къмъ севѣръ, вижъ: „Ископаеми богатства на България“ и „Геологическа карта на Южн. България“ отъ Братия Шкорпилови.

2) Вижъ: „ [illegible]жтни бѣлѣжки за Срѣдна гора и Родопскитѣ планини“ Д-ръ К. Иречекъ. Соф. Пер. Спис кн. X, и „Материали по геологията и минерологията на България“, г. Н. Златарски. Соф. Пер. Спис. кн. II.

3) Сравни: „Географията на България“, „Ископаеми богатства на България“ и „Геологическа карта на Южна-България“ отъ Бр. Шкорпилови.

ство, каквито на̀-дали се срѣщатъ въ градоветѣ и то по наслѣдство единъ видъ (с. Маданъ, Даръ-дереко, с. Смилянъ, Ахъ-челебийско и др.), за които ще видимъ по-нататъкъ.

Пѫтнитѣ съобщения прѣзъ Срѣднитѣ Родопи не сѫ тъй мѫчни, каквито сѫ напр. прѣзъ Рила, Западнитѣ Родопи и др. планински вериги. Сложния съставъ и не голѣмата височина и стръмнина на планинскитѣ склонове и долинитѣ улесняватъ въ много отношения и способствуватъ за това. Само въ тежки зими, тѣ ставатъ мѫчни и прѣминуваньето прѣзъ била̀та и високитѣ върхове понѣкога и съвършенно спиратъ за нѣколко врѣме за добитъкъ, а за пѣшъ съвсѣмъ рѣдко. Съобщенията по сѣвѣрнитѣ расклонения и въ нѣкои части въ горнето течение на Ардиното корито по била̀та ставатъ мѫчни зимно врѣме, защото и снѣгътъ тамъ пада повече, па сѫ изложени и на виялици почесто, които образуватъ прѣспи—най-голѣмитѣ мѫчноти за правилното съобщаванье. Южнитѣ расклонения сѫ по сгодни въ това отношение и въ тѣхъ почти никога спиранье на пѫтищата не става отъ снѣгъ. Въобще тритѣ четвърти отъ годината—лѣтѣ, есень и пролѣть—съобщенията могѫтъ да ставатъ прѣзъ всѣкѫдѣ, а зимѣ само прѣзъ долинитѣ. Едно е само лошо, че никой до сега не се е погрижилъ за прѣкарванье и поправянье по-сгодни пѫтища прѣзъ и по Срѣднитѣ Родопи, — не правителственнитѣ, не общинскитѣ власти (исключая само сѣвѣрнитѣ склонове до турско-българската граница, въ които отъ страна на българскитѣ власти сѫ ставали нѣкои поправки на главнитѣ пѫтища: Рупчоска околия, Тополовский проходъ и отъ Хасково до Кърджалѫ), та сѫществующитѣ пѫтища сѫ въ такова положение, както сѫ си били отъ памти вѣка. Ако се срополяса и развали нѣкой пѫтъ, а такива сѫ често въ нѣкоя стръмна клисура и опасно мѣсто, то незначителни и слаби поправки, които станѫтъ по такива мѣста, се дължатъ главно на частни и добродѣтелни хора, които ги поправятъ съ свое иждивенне за единъ видъ благодѣяние—хайрѐтъ—черта много благородна у милостивитѣ жители, а най-много у

помацитѣ. Въ Турция ежегодно се събира пѫтна повинность и на градскитѣ съвѣти—Биледие—се прѣдвижда и задлъжаватъ се съ поправки и на пѫтищата, ала тѣ едва ли нѣкой пѫть да отпустнѫтъ нѣщо за направата на нѣкой мость, който по нѣколко години е сѣдѣлъ съсипанъ. Срѣщатъ се и сиромаси хора, които самоволно поправятъ стрьмнитѣ мѣста по пѫтищата, и за възнаграждение, тѣ се задоволяватъ съ подаръкътъ по нѣкоя пара, които имъ хвърлятъ пѫтующитѣ на постланата нарочно за тая цѣль отъ тѣхъ кърпа на поправения пѫть. Такива хора се много уважаватъ. При това, чювството на благотворителность, състрадание и милость е една отъ най-добритѣ и благородни качества на Срѣдне-Родопския житель, особно у помацитѣ, щото всѣкой по-заможенъ стопанинъ счита за първа своя длъжность прѣзъ животътъ си да си направи съ свои срѣдства нѣкой пѫть, да го постели съ камане, да си направи нѣкой мостъ, чешма на пѫть и пр. и тѣ, както и тѣхното поправянье отъ послѣ, остая задължително и за наслѣдницитѣ и потомството му, които се считатъ като стопани и отговорни прѣдъ властьта и населението за тѣхната немарливость въ отношение на държаньето имъ въ исправность. Само една причина се допуща въ тоя случай—сиромашията.

Като планински мѣста съ каменлива и пѣсъчва почва, пѫтищата сѫ твърди и на рѣдки мѣста сѫ кални, гдѣто пъкъ често ги постилатъ съ камъни —калдаръми —ала пакъ сѫ изложени на чести развалления и завличания отъ поройтѣ, особенно въ безгориститѣ мѣста —зло пакъ отъ лошото опустошение на горитѣ. Прѣзъ доловетѣ и рѣкитѣ има прокарани по главнитѣ пѫтища едноводови, двуводови и повече мостове, направени отъ мѣстни майстори —дюлгери и работници —чиято трайность, здравина и красивина заслужватъ удивление и на най-модернитѣ инжинери-архитекти. Дървенитѣ мостове сѫ рѣдки и то само въ малкитѣ рѣки и по незначителнитѣ пѫтища.

Въобще Срѣднитѣ Родопи, по географическото си положение, по расположението на билàта, расклоненията и долинитѣ, и въ други много отношения, иматъ най-го-

лѣма сгодность за едно бѫдѫще съединяванье брѣговетѣ на Егейското море съ плодоносното Маричино корито съ прокарваньето на нѣколко шосейни пѫтища и желѣзница, които ще бѫдѫтъ отъ първостепенна важность въ търговско и стратегическо отношение, както и въ икономическо, при богатитѣ минерални: —природни — богатства на Срѣднитѣ Родопи. Та и сега най-прѣкия пѫть отъ Пловдивъ за Бѣломорското крайбрѣжие — Ксанти, Гюмюрджюня —е прѣзъ Срѣднитѣ Родопи, като прѣсича горнето течение на Арда.

Лѣтно врѣме билàта сѫ най прѣкитѣ пѫтни съобщения и по тѣхъ ставатъ циркулиранията за Пловдивското поле, Приморската равнина и другадѣ, а зимѣ прѣзъ долинитѣ и ущелията на рѣкитѣ, които съ криволичанията си, отнематъ повече врѣме за пѫтувания. По билата пѫтищата сѫ естественни, равни, безъ стръмнини и безъ опасни мѣста и много хубави и живописни за пѫтувания, по които се виждатъ като единъ нескончаемъ океанъ отъ насѣяни бърда, долини и върхове на хубавитѣ Родопи. Главни пѫтища, по които никога не спиратъ циркуліранията, и по които ставатъ съобщенията отъ Пловдивското поле прѣзъ Срѣднитѣ Родопи за Приморската равнина сѫ тѣзи: Отъ Пловдивъ, Марково, Бѣла-черква, Хвойна, ущелието на Чепеларската рѣка, Чепеларе до границата Роженъ, Рупчоска Околия. (Тоя пѫть до Чепеларе е доста поправенъ). Отъ Роженъ (Турция) с. Дерекюю, ущелието на Бѣла-рѣка, Устово, прѣсича склонътъ между Арда и Черна рѣка, по билото *Длъоага-усойка*, слазя въ с. Паласъ, прѣсича Арда (Паласката рѣка) и по ущелието на Пискюллю-дере, минува водораздѣлното бѝло Елидже, слазя въ горнето течение на Елидже-дере и се раздѣля на два клона: а) единий се завива за с. Козлуджа, Пашавикъ, по билото Гюкче-бунаръ, прѣсича го и слазя въ ущелието на Скечснската рѣка при с. Муставшово и отъ тамъ излазя въ г. Ксанти; в) вторий отива по ущелието на самого Елидже-дере и при с. Сениково, или минува прѣзъ Алемъ-тарла (Гюмюрджюнския Карлъкъ), или пъкъ слѣдва течението на рѣката до с. Царлѫ-кьой и отъ тамъ по политѣ на Кърлъкъ отива въ Гюмюрджюня. Послѣдния се прѣд-

почита зимно врѣме. По билото Гюкче-бунарь се отдѣля и срѣденъ клонъ, който върви подъ билото на Кетенликскитѣ върхове и слазя въ Приморската равнина въ нѣколко точки мѣжду г. Гюмюрджюня и Ксанти. Отъ Ардиното корито (с. Устово, Смилянъ, Арда) има клонъ прѣзъ Олу-яйла или Кушларь за долината на р. Мѣста и отъ тамъ прѣзъ Бозъ-дачъ, Зиляхово за Драмското поле и г. Сѣръ и юженъ за г. Кавала. Тоя пѫть е първия и най-главния, прѣзъ когото съобщенията сѫ и най-сгодни, и най-много циркулиратъ. Отъ г. Станимака излазя другъ клонъ по ущелието на Чепеларската рѣка и се събира при с. Хвойна съ главния пѫть. Прѣзъ Станимака работи зимно врѣме, когато Бѣла-черква често пѫти спира отъ снѣгъ и прѣспи.

Втория главенъ пѫть е отъ Станимака и полето прѣзъ с. Тополово, Тополовския проходъ, прѣсича водораздѣлното било и слазя въ Ашикларъ-дере, прѣсича го и слазя въ Малка Арда, послѣ въ сѫща Арда, прѣсича ѭ и прѣзъ Сарѫ-яйла отива въ Дарѫ дере, отъ гдѣто прѣзъ Мемковската планина се събира съ главния за г. Ксанти и Гюмюрджюня. Тоя пѫть повечето работи лѣтѣ и има значение само за близско лежащето му население. Третия е този, който тръгва отъ г. Хасково за Кърджалѫ, гдѣто прѣсича срѣднето течение на Арда и по долината на Соютлю-чай, прѣзъ Мастанлѫ (Султанъ-ери) прѣзъ Гюмюрджюнския Карлъкъ отива въ Гюмюрджюня, или пъкъ прѣзъ г. Дерѫ-дере и главния пѫть за г. Ксанти. Тѣзи пѫтища сѫ главнитѣ търговски клонове и отъ тѣхъ между-селски и казалийски се отдѣлятъ много. Освѣнъ тѣхъ по течението на Арда е главния пѫть отъ вътрѣшностьта за Одринъ и на западъ за долината на Мѣста.

Второ-стъпенни пѫтища, които сѫ още по-прѣки, ала избѣгватъ по малкитѣ села и сѫ сгодни само лѣтѣ, като намаляватъ пѫтуването съ нѣколко часа по-малко, сѫ тия, що минуватъ по билàта на склоноветѣ и главнитѣ билà. Напр. отъ Пловдивъ, Фердинандово се въскачва по Дерменъ-дере единъ пѫтъ за билòто на Кара-балканъ. Отъ с. Бойково той тръгва по билòто Мѫдаръ, Персенкъ, Циганския кьошкъ, сѫщия Кара-бал-

канъ и между с. Широка-лѫка и Чепеларе излазя на главното водораздѣлно било, гдѣто прѣзъ Кара-манджа се спуща въ долината на Арда, при главния пѫть (Пашмаклѫ, Райково, Устово); отъ тамъ пъкъ излазя на водраздѣлното било Олу-яйла, Кушларь, Чингене-асарь и Руянъ въ г. Ксанти. Другъ и много прѣкъ пѫть е този, който отъ Станимака слѣдва Юговската рѣка, прѣзъ с. Югово излазя на билото на Радова балканъ и прѣзъ водораздѣлното било Калъчъ-бурунъ, Момина вода, Друмътъ за Устово и долината на Арда.

Прѣнасяньето и пѫтуваньето прѣзъ Срѣднитѣ Родопи става съ конье и главно съ мулета—мъски, нъ ако има шоссирани пѫтища, много лесно ще ставатъ съобщенията и съ кола. (Отъ Пловдивъ до Чепеларе по сегашния пѫть е излазяла кола да искара желѣзна касса за управлението и митницата въ Чепеларе.) Митарственни станции по границата въ Срѣднитѣ Родопи сѫ: главната въ Чепеларе съ пунктове Тополово и Фердинандово и въ с. Кованлъкъ за Кърджалѫ. Отъ Турция главни митници сѫ въ с. Левочево (Ахѫ-челебийско) за Ахѫ-челеби (Устово, Райково и пр.) съ пунктове срѣщу Българскитѣ и Кърджалѫ.

Като земемъ главния пѫть Пловдивъ — Станимака за г. Ксанти, ще имаме: отъ Пловдивъ до Устово 20 часа, отъ Устово до г. Ксанти 18, всичко 38 часа пѫть, а отъ пѫтьтъ по бйлото Кара-балканъ и Кушларь-Руянъ до Ксанти не повече отъ 30 часа. Отъ Тополово прѣзъ долината Ардина за г. Гюмюрджюня ще има не повече отъ 35 часа, а отъ Пловдивъ, Чепеларе, Устово до Гюмюрджюня 40 часа. Отъ Хасково, Кърджалѫ, Мѫстанлѫ до Гюмюрджюня нѣщо около 28 часа. Ако земемъ и срѣднята широчина на Приморската равнина 5 часа, ние ще имаме горнитѣ цифри увеличени съ още по 5 часа до брѣговетѣ на Егейското море и главното му пристанище въ тая посока Порто-Логосъ отъ една страна и Тракийското поле отъ друга. Разбира се, че горнитѣ цифри значително би се намалили, ако имаме що-годѣ добри пѫтища, или пъкъ се поправѣхѫ сѫществующитѣ.

САНИТАРНО ОПИСАНИЕ

НА

Рупчоската околия.

Отъ *Д-ръ Д. С. Пасманикъ.*

(Продължение отъ II книга.)

Сега ще опишемъ расположението на селата, съставляющи Рупчоската околия.

Рупчоската околия състои отъ 10 административни общини съ 28 села. Въ центърътъ на околията се намиратъ двѣ села: Хвойна и Павелско, между които разстоянието е само 2 километра. Хвойна е расположена тъкмо при вливанието на Орѣховската рѣка въ Чепеларската, а Павелско нѣщо около 15 минути отъ Чепеларската рѣка отъ десна страна.

Хвойна, административний центъръ на околията, е расположено въ котловината, която между мѣстното население се казва *ропката.* Самото село, при брѣгътъ на рѣката, не е на много стръмно мѣсто, ала пъкъ обърнѫто къмъ югъ и съ гола отъ дървета околность, на нѣколко минути само захваща стръмното расклонение, прѣзъ което минува пѫтьтъ за Бѣло-черквенскитѣ върхове и отъ тамъ за Пловдивъ. Тукъ нигдѣ при кѫщитѣ нѣма да срѣщнете поне една малка градинка, която е тъй важна въ хигиеническо и естетическо отношение; тъй щото въ самото село нѣма никаква растителность, съ исключение на нѣкое еденично овощно дърьце, отгледано и запазено случайно отъ майката природа. Намѣсто това цѣли планини боклукъ украшавахѫ до послѣдне врѣме всѣкой дворъ, а нѣгдѣ и сега. Както всички плански села, то и тукъ нѣма ни една права улица. Въ Хвойна се срѣщатъ два пѫтя: единий иде по ущелието на Чепеларската рѣка отъ Станимака, а другий прѣзъ Бѣла-черква отъ Пловдивъ за Чепеларе.

Павелско е по-голѣмо село, нъ като е отстранено отъ главния пѫть, то не може да служи за центъръ на околията. Това село споредъ сѫществующего въ населението прѣдание, е най-старото въ околностьта и че отъ него сѫ излѣзли основателитѣ на голѣмитѣ български села въ Арденската долина, Устово, Райково и др. и Хвойна е основана отъ него. И Павелско е въ сѫщата котловина, отъ десно Чепеларската рѣка, на източния край. Котловината се издига постепенно тукъ, за това и Павелско е по-високо малко отъ Хвойна, и е въ самитѣ поли на извѣстната Пашалица планина. Расположението му е по-равно отъ Хвойна, по отворено, ала външния му изгледъ въ нищо не различава отъ първото.

Чепеларе е едно отъ най-хубавитѣ села въ цѣлата околия. Това село се намира въ едно живописно мѣсто и само има много хубавъ из-

гледъ. Расположено е въ горнето течение на Чепеларската рѣка, гдѣто тя се образува отъ околнитѣ и извѣстнитѣ погранични върхове и гдѣто водата се слави съ своя вкусъ и чистота. И Чепеларе е заобиколено отъ всѣкждѣ съ планини, ала повечето покрити съ гори и то нѣкои богати. Важното е, че тукъ всички гори сж иглолистни, чиито дървета въ нѣкои части на селото достигатъ въ самитѣ двохрове ан кжщитѣ. Едно само е лошо, че почвата тукъ е напоена съ вода до такъва степень, щото пролѣть и есень е доста влажно, ала мѣстото не ще каже че е блатисто. Чепеларе етнографически съвпада къмъ българитѣ въ Ардината долина, гдѣто всичко показ а, че тукъ е имало стара култура, която не е изгубила слѣдитѣ си и сега, и гдѣто ние имаме едно развито и пъргаво население. Чепеларе е, може да се каже, най-интелигентното село въ цѣлата околия. Ако би центърътъ на околията да си бѣше тукъ, както е било до 1890 година, Чепеларе щѣше да стане хубавъ градецъ и нѣщо повече: центърътъ на Родопитѣ въ всѣко отношение, а най-много въ умственно а това е много важно де се знае, отъ гдѣто трѣбва. Чепеларе се намира въ една равна долина, съ гори и прошаренa съ добри ливади и стройни кжщи Селото е прѣкжсано отъ хубави, равни и доста широки улици, а това още повече украсява селото.

Богутево се намира не далечъ отъ Чепеларе и е населено само съ помаци. Расположено е $^1/_4$ часъ отъ десно отъ Чепеларската рѣка и, както всички почти помашки села, е задъ и на скалисто мѣсто. Собственното село е много малко, ала жителитѣ отъ тая община сж распръснжти по махали и колиби, всички по височинитѣ и стръмнинитѣ.

Гюнджшица е отъ лѣвата страна на Чепеларската рѣка, въ северозападна страна отъ Чепеларе. Расположено е на единъ отъ клоноветѣ на Кара-балканъ, нарѣченъ на сжщото име, и състои отъ двѣ махали, расположени отъ двѣтѣ страни на речения клонъ. Населението му е само помашко, а административно е частъ отъ Чепеларската община.

Чокуръ-кьой, отъ мѣстното население наричано и Забърдо, лежи на $2^1/_2$ часа въ северо-западна посока отъ Чепеларе. Расположено е въ една тѣсна клисура, прѣзъ която тече рѣка на сжщото име —Чокуръ-дере— и която се влива въ Чепеларската рѣка. Селото е втѣснено отъ стръмни, камениsти и голи скали, които не даватъ никаква утѣха за окото. И неговото население е само помашко.

Сафтжще е расположено 2 часа на истокъ отъ Чокуръ-кьой на сжщия клонъ, само че по-високо отъ рѣката. Административно е частъ отъ Хвойненската община и населението му е тоже помашко.

Малево, българско село и частъ отъ Хвойненската община, е въ речената по-прѣди котловина — ропката. Расположено е въ долина на сжщето име, притокъ на Чепеларската рѣка, съединенъ съ Орѣховската. И неговото мѣсто положение е стръмно.

Орѣхово е 8 километра далечъ въ западна посока отъ с. Хвойна. Това село е расположено въ едно стръмно ущелие, голо и скалисто, прѣзъ което минува Орѣховската рѣка, която иде отъ върховетѣ Персенкъ. До прѣди една двѣ години бѣше населено повечето

отъ помаци, които въ послѣдне врѣме се изселихѫ всички, съ изключение на четире петь цигански семейства и бѣдни помаци, които останахѫ да поддържѫтъ мохамеданското величие. Голѣмата стръмность на мѣстоположението и още нѣкои други причини правѭтъ и това село въ нечиститѣ села въ околията. Орѣхово е извѣстно, защото отъ три години насамъ въ него се намира Държавното Трикласно училище.

Въ ѫгълътъ на западъ на Рупчоската околия при турската граница сѫ концентрирани три села, които до прѣди нѣкоя година образувахѫ една община; тѣ сѫ: Широка-лѫка, Върбово и Стойкитѣ. Въ срѣдата отъ тия три села е с. Широка-лѫка, което село собствено състои отъ десетина махали, распрѣстнѫти въ едно разстояние отъ 10 километри. Центърътъ на това село се намира въ една долина, прѣзъ която тече р. Вѫча и която дѣли Карлъкъ съ Карабалканъ. Вѫча при с. Върбово напуща българската територия, та минува въ Турция и послѣ пакъ излиза въ България и се втича въ р. Марица. Широка лѫка е едно отъ най-неудобнитѣ села по своето мѣстоположение. То е расположено въ една тѣсна клисура, която на никждѣ нѣма изгледъ свободенъ. Шеговититѣ селяне наричатъ селото Тѣсна-лѫка, вмѣсто Широка-лѫка. И това е вѣрно. По тия причини и махалитѣ му сѫ тъй распрѣстнѫти. Въ други отношения Широка-лѫка е както и Чепеларе—животъ и хора по уредни.

Върбово се намира нѣщо 2 часа въ севѣро-западна посока отъ Широка-лѫка и $1/2$ часъ отъ границата. По положението си и това село прилича на с. Широка-лѫка, само че е въ горнята часть на стръмния склонъ, а не долѣ въ долината. То е много малко и е като стиснѫто въ една тѣсна дупка.

Стойкитѣ се намира въ юго-источна посока отъ Широка-лѫка. Това село по положението си е вече най-отдалеченото отъ България къмъ Турция. По височината си то надминава съ нѣщо Чепеларе. Расположено е въ севѣрнитѣ подножия на вододѣлного било Караманджа. Мѣстоположението на Стойкитѣ въ Рупчосъ напомнева Беатенбергъ въ Швейцария. Въ това отношение могѫ само това да кажѫ: по природнитѣ си свойства Стойкитѣ стои ако не по високо, то не и по низко отъ прочутия Беатенбергъ, който се посѣщава ежегодно отъ стотини болни и отъ хиляди туристи. Разликата е много малка . . . . . . въ колтурата. Гѫстата иглолистна гора, която на всѣкждѣ распространява миризмата на катранъ, е като че да е нарочно създадена за хора съ грждни болѣсти въобще и охтични специялно. Ала болния ще умрѣ, доклѣ да стигне: нѣма пѫтища. Второ, ако пѫкъ пристигне живъ, ще умрѣ отъ гладъ. Прочаа, и едното и другото могѫтъ се отмахнѫ, ала кога . . . . . !

Въ Дермендерската долина, която отива отъ турската граница къмъ Пловдивското поле, сѫ расположени слѣдующитѣ села:

Дилково се намира $1/2$ часъ до границата, расположено на источнитѣ склонове отъ Персенкъ, на едно високо и створено мѣсто, съвсѣмъ лишено отъ гори наблизо.

Ситово е на северо-истокъ отъ Лилково. Расположено е на много стръмно место, ала е отворено на всекжде. Самото место, обаче, е лишено отъ всекакви природни хубости. По нататъкъ къмъ Пловдивъ е с. *Бойково*, расположено въ една доста равна местность, заобиколена отъ всекжде съ гори и съ орошени градини. Бойково се слави съ своята кристална, чиста и много вкусна вода отъ тукашните извори. Бойково по положението си принадлежи къмъ най-хубавите села въ цялата околия. Отъ Бойково къмъ истокъ на $1/2$ часъ е с. *Дедово*, най-близкото отъ тая околия до Пловдивъ село. Местоположението му е стръмно, ала въ други отношения то прилича на Бойково.

По пжтьтъ къмъ Станимака се намиратъ следоющите села:

Шейтанъ-кьой (Дяволско село), расположено на най-стръмното место въ околията. По-верно название на това село незная да ли може се намери. Когато го гледа човекъ отъ околните върхове, то действително прилича на дяволско местопребивание. При главния пжть не е, а нещо $1/2$ часъ отклонено отъ него и е стиснжто между два склона.

Наречень е на самия пжть отъ Хвойна за Станимака, въ ущелието на Чепеларската река. Това село, казватъ, е най-старото село въ цялата околия, а въ настояще време е най-бедното и най-нищожното отъ всички други тукъ. На около му има гористи места

Въ Юговската долина (Дрениво-колу) се намиратъ две българскн села и седемь помашки. Въ последните неколко има смесь и отъ сжщи турци. Всичките тия села сж расположени въ съвършенно стръмни места, некои отъ техъ на почти недостжпни скали, дето пжтуваньето е толкова приятно, колкото въ адътъ. Отъ тези села само *Югово* и *Борово* сж действителни села, другите сж распрьстнжти въ махали и колиби. Имената на другите села сж: *Ерь-кюприя, Белица, Карамушъ, Лжкавица, Крушево, Дрениво* и *Мънастиръ*. Последнето е новооснована преди две години българско селце отъ преселници българе отъ Турция (Ири-дерска кааза).

Това е въ кжси думи описанието на отделните села въ Рупчоската околия[1]). За нашата цель не ни трябва подробно географическата описание, което, вѣрваме, читательтъ ще намери въ сжщото списание за въ бждаще отъ други по компетентни отъ мене автори по тоя въпросъ.

Извънредно важни въ санитарно отношение сж климатическите свойства на данната местность. Ала климатическото описание иска много големъ предварителенъ трудъ, многочисленни и дълговременни изследвания, а за постиганье на това необходимо е да имаме време и инструменти. Нето едното, нето другото иматъ лекарите. Най-после лекарьтъ може да наблюдава само въ тоя градъ или село, дето той живее, а другите села оставатъ неизследвани. Ние за това по тоя въпросъ можемъ да дадемъ само общи сведения.

---

1) И при кжсото си описание на селата, азъ се ползувахъ повечето отъ цитирания по горе трудъ на г. Хр. П. Константиновъ.

Климатътъ въ Рупчоската околия принадлѣжи къмъ най-здравитѣ въ цѣлата България. Тъй като Рупчосъ се намира въ планинитѣ, при това и на доста високи планини, то температурата е тукъ равномѣрна, т. е. разликата между най-високата и най-ниската температура е незначителна—дневнитѣ и годишни крайности не сж голѣми. Колкото мѣстото е по високо, толкова и климатътъ е по равномѣренъ. Селото Стойкитѣ затова въ климатическо отношение е най-здравото въ цѣлата околия. Рупчоския климатъ се отличава още и въ това, че той не е нето много сухъ, нето много влаженъ. Само въ нѣкои села (Чепеларе) той е пролѣть и есень по влаженъ. Ний трѣбва добрѣ да имаме прѣдъ видъ прѣкрасния климатъ въ Рупчосъ, за да можемъ да разберемъ дѣйствителнитѣ причини на распространението на нѣкои болести тукъ [охтика]. По личенъ опитъ азъ могж да кажж, че Рупчоския климатъ е много по-добъръ, отъ колкото климатътъ въ нѣкои отъ най-прочутитѣ Швейцарски курорти.

III.

Сега ще пристжпимъ къмъ разгледванието на населението.

Общата цифра на населението въ Рупчоската околия е:

По прѣброяванието въ 1888 година 16.664 жители;

По „ „ 1893 „ 18.784 „

Значи за петгодишенъ периодъ населението се е увеличило съ 2120 жители, спр. 13%, или по 2.6% всѣка година. Нъ тѣзи данни още не сж точни, тъй като отъ Рупчоската околия всѣка година се изселватъ много хора, а именно помацитѣ. Тъй прѣзъ двѣгодишенъ периодъ [отъ 1 Августъ 1891 година до 31 Юлий 1893 год.] сж се изселили 169 семейства съ 914 души. Прѣзъ сжщото врѣме пакъ сж се заселили 43 семейства съ 181 члена, тъй щото оставатъ изселени 733 души[1]). За жалость, ние неможахме да намѣримъ данни и за другитѣ по напрѣдъ години, ала приблизително ние можемъ да опрѣдѣлимъ това по тоя начинъ: за двѣ години се изселили 733 души, значи за една година 366, а за петъ години 1830 души. И така настоящето уголѣмяване на населението не е 2120 души, а 3950, спр. 23.9% за петъ години, или 4.8% всѣка година; съ други думи всѣка година хилядата жители се уголѣмяватъ съ 48 души. Това показва извънредна плодовитость на населението. За сравнение ние ще приведемъ нѣкои данни отъ други държави.

Прѣзъ 1872 до 1877 година се е уголѣмявало населението всѣка година на 1000 жители:

1.	Германия	12.7
2.	Италия	7.3
3	Австрия	6.9
4.	Англия	14.4
5.	Швеция	12.0

Отъ това излазя, че населението въ Рупчоската околия се уголѣмява отъ 3 до 6 пжти по-скоро, отъ колкото въ различни западно-европейски държави.

1) Изложение за състоянието на Пловдивския окржгъ прѣзъ 1892—1893 год. стр. 17 и 18,

Да видимъ сега распрѣдѣлението на населението въ околията по общини, като сравнимъ резултатитѣ на двѣтѣ последни прѣброявания въ 1888 год. и 1893 година.

ТАБЛИЦА 1.

№ по редъ	Наименование на общинитѣ и отдѣлнитѣ села въ тѣхъ	По прѣброяването въ 1888 год.	По прѣброяването въ 1893 год.	Уголѣмяванье	Намаляванье
1.	Богутерска община	426 ж.	661 ж.	56%	-
2	Бойковска "	773 "	631 "	—	19%
	а) с. Бойково	411 "	451 "	10%	—
	б) с. Дормушево	362 "	180 "	—	50%
3.	Боровска община	1061 "	1814 "	75%	-
	а) с. Борово	444 "	700 "	59%	—
	б) с. Бѣлица	250 "	356 "	40%	—
	в) с. Еръ-кюприя	252 "	427 "	70%	-
	г) с. Карамушъ	115 "	331 "	198%	—
4	Вървовска община	562 "	661 "	18%	—
5	Дѣдовска "	500 "	503 "	0.6%	—
6	Лилковска "	802 "	838 "	4.5%	—
	а) с) Лилково	606 "	731 "	20%	—
	б) с) Брѣзовица	196 "	107 "	--	46%
7.	Лжкавска община	1150 "	1619 "	42%	—
	а) с. Дрѣново	430 "	438 "	2%	—
	б) с. Крушево	94 "	183 "	200%	—
	в) с. Лжкавица	626 "	875 "	41%	—
	г) с Мънастиръ	— "	123 "	123%	—
8.	Орѣховска община	902 "	920 "	2%	-
9.	Павелска "	1561 "	1569 "	0.5%	—
10.	Ситовска "	695 "	664 "	—	4.4%
11.	Стойческа "	636 "	670 "	5.5%	—
12.	Хвейненска "	1908 "	2050 "	7.5%	-
	а) с. Малево	513 "	477 "	—	7.5%
	б) с. Сафтжще	243 "	286 "	19%	—
	в) с. Хвойна	716 "	815 "	14%	—
	г) с. Шейтаново	434 "	472 "	9%	—
13.	Чепеларска община	1804 "	2017 "	12%	—
	а) с. Гюндюзица	225 "	288 "	30%	—
	б) с. Стамболово	— "	75 "	75%	—
	в) с. Чепеларе	1579 "	1654 "	5%	—
14.	Чокуръ-кьойска общ.	532 "	550 "	3.5%	—
15	Широка-лжкска "	2100 "	2330 "	11%	—
16.	Юговска "	1252 "	1287 "	3%	-
	а) с. Нарѣченъ	330 "	274 "	—	18%
	б) с. Югово	922 -	1013	10%	—
	ВСИЧКО	16,664 "	18,798 "	13%	—

ТАБЛИЦА II.

По прѣброяваньето въ 1893 год.

№ по редъ	Наименование на общинитѣ и отдѣлнитѣ села въ тѣхъ	Полъ		Вѣроизповѣдание		ВСИЧКО
		мѫжски	женски	Православно	Мохамеданско	
1.	Богутевска община	285 д.	376 д	—	661 д.	661 д
2.	Бойковска „	301 „	330 „	456д.	175 „	631 „
	а) с. Бойково	212 „	239 „	447 „	4 „	451 „
	б) с. Дормушево	89 „	91 „	9 „	171 „	180 „
3.	Боровска община	900 „	914 „	8 „	1806 „	1814 „
	а) с. Борово	349 „	351 „	2 „	698 „	700 „
	б) с. Бѣлица	172 „	184 „	4 „	352 „	356 „
	в) с. Карамушъ	173 „	158 „	2 „	329 „	331 „
4	Върбовска община	305 „	356 „	624 „	37 „	661 „
5	Дѣдовска „	232 „	271 „	503 „	— „	503 „
6.	Лилковска „	389 „	449 „	556 „	282 „	838 „
	а) с. Брѣзовица	48 „	59 „	2 „	105 „	107 „
	б) с. Лилково	341 „	390 „	554 „	147 „	731 „
7	Лѫкавска община	771 „	848 „	123 „	1496 „	1619 „
	а) с. Дрѣново	198 „	240 „	4 „	434 „	438 „
	б) с Крушево	80 „	103 „	2 „	181 „	183 „
	в) с. Лѫкавица	423 „	452 „	6 „	869 „	875 „
	г) с. Манастиръ	70 „	53 „	111 „	12 „	123 „
8.	Орѣховска община	475 „	445 „	513 „	407 „	920 „
9.	Павелска „	757 „	812 „	1486 „	83 „	1569 „
10.	Ситовска „	330 „	334 „	661 „	3 „	664 „
11.	Стойченска „	331 „	339 „	621 „	49 „	670 „
12.	Хвойненска „	962 „	1088 „	1547 „	503 „	2050 „
	а) с. Малево	233 „	244 „	467 „	10 „	477 „
	б) с. Сафтѫще	112 „	174 „	„	286 „	286 „
	в) с. Хвойна	393 „	422 „	614 „	201 „	815 „
	г) с. Шейтанново	224 „	248 „	466 „	6 „	472 „
13.	Чепеларска община	996 „	1021 „	1009 „	1008 „	2017 „
	а) с Гюндюзица	128 „	160 „	— „	288 „	288 „
	б) с. Стамболово	47 „	28 „	64 „	11 „	75 „
	в) с. Чепеларе	821 „	833 „	945 „	709 „	1664 „
14.	Чокуръ-кьойска общ.	244 „	306 „	10 „	540 „	550 „
15.	Широко-лѫкска „	1098 „	1232 „	1835 „	495 „	2330 „
16	Юговска „	642 „	645 „	1191 „	96 „	1287 „
	а] с. Нарѣченъ	133 „	141 „	185 „	89 „	274 „
	б] с. Югово	509 „	504 „	1006 „	7 „	1013 „
	Всичко	9 018	9,766	11,143	7,641	18.784

RodopskiStarini.com

Да направимъ сега едно обяснение къмъ приведенитѣ двѣ таблици. Втората таблица ни показва, че православнитѣ съставляватъ 61%, а мохамеданитѣ 39% отъ цѣлото население. Освѣнъ това, тая таблица ни показва, че женитѣ прѣобладаватъ надъ мѫжетѣ; отношението между тѣхъ е: на 100 мѫже се надатъ 108.3 жени, явление, което ние почти всѣкждѣ срѣщаме. При това интересенъ е още и тоя случай, че въ помашкитѣ села женитѣ още повече прѣобладаватъ надъ мѫжетѣ, ала това може да се обясни, че много често младитѣ помачета, които трѣбва да отбиватъ военската повинность, бѣгатъ въ Турско и че повечето се изсѣлватъ помаци мѫже. При все това, намъ пакъ се струва, че у мохамеданитѣ много повече прѣобладава женския полъ, отъ колкото у православнитѣ. Ако това се укаже вѣрно, то има извънреденъ интересъ прѣдъ видъ на това обстоятелство, че помацитѣ не сѫ чисти турци, а потурчени българи. Нъ за това послѣ.

Първата таблица ни показва измѣнението на населението въ всѣка една община прѣзъ послѣднитѣ петь години. Първо, ние видимъ, че въ послѣднитѣ петь години сѫ заселени двѣ нови села: с. Мънастиръ /Лѫкарска общ./ съ 123 члена и с. Стамболово /Чепеларска общ./ съ 75 члена. Второ, забѣлѣжваме, че въ петь села е станжло намаляванье: въ двѣ помашки /Дормушево и Брѣзовица/ и въ три български /Ситово, Малево и Нарѣченъ/. Трето, ние констатираме, че уголѣмяваньето въ разнитѣ села е не еднакво: разлики варириратъ между 0.5% и 200%. Освѣнъ него, интересно е още и това, че най-голѣмото уголѣмяванье е станжло въ помашкитѣ села, и че голѣмитѣ общини /като Павелско, Чепеларе, Широка-лѫка/ даватъ само срѣдне уголѣмяванье: Павелско има минималното уголѣмяванье /0.5%/.

Распрѣдѣлението на населението е равномѣрно: тукъ, въ Рупчоската околия, нѣма нито единъ градъ; никждѣ население нѣма концентрирано. Да, и селата съ малки исключения сѫ распрѫснати на махали, между които разстоянието е повече отъ единъ километръ. Слѣдователно, ние не можемъ да очакваме тукъ болеститѣ, причинени отъ извънредната концентрация на населението. Рупчоската околия по рѣдкостьта на населението не може да се сравни съ селскитѣ кантони въ Швейцария или въ Франция. И въ самата България тая околия принадлежи къмъ най-рѣдко населенитѣ околии. Това трѣбва да има голѣмо влияние на санитарното положение на населението, тъй като ние знаемъ, че колкото е по гжсто населението, толкосъ повече болести се развиватъ, толкосъ по-голѣма е смъртностьта. За да разберемъ пълното значение на този факторъ, ние трѣбва по напрѣдъ да изучимъ условията, при които живѣжтъ тукашнитѣ селени. Въ тоя случай ние ще видимъ, че условията сж толкова лоши, не хигиенически, щото ще се чудимъ, какъ може да се уголѣмява количеството на населението при такива просто ужасни условия. Най-важното отъ тѣзи условия е икономическото положение на тукашното население: при това ние подъ икономическото положение подразумяваме въобще всичко, което служи за удовлетворение на материалнитѣ потрѣбности на човѣка. Голѣмото значение на тоя факторъ ни доказватъ всичкитѣ санитарни статистики въ другитѣ държави. Тъй напр. статистическото изслѣд-

вания на последнята холера въ Хамбургъ ни показва, че холерата е най много върлувала между бѣднитѣ хора, именно въ тѣзи квартали, гдѣто населението е сиромашко. Ние за товъ трѣбва малко по наподробно да се заемемъ съ материалното положение на населението въ Рупчоската околия.

IV.

Главнията занаятъ на тукашното население е земледѣлието. По прѣброяванието отъ 1 Януарий 1893 се оказва, че отъ 18,784 жителя съ земледѣлие се занимаватъ 10.382 или 55%: а 45% се занимаватъ съ други работи, отъ които най-важнитѣ сж слѣдующитѣ: 1598 или 9% се занимаватъ съ домостроителство—дюлгерликъ: 892 или 4 8% съ скотовъдство: 653 или 3.5% като домашни слуги: 648 или 3.4% се занимаватъ съ дърводѣлство и 436 или 2 3% съ кираджилъкъ. Обаче, тѣзи данни не сж съвсѣмъ точни, тъй като тукъ собственно много малцина сж такива, които хичъ да не се занимаватъ съ земледѣлие; много често срѣща човѣкъ семейства, гдѣто мжжетѣ отиватъ прѣзъ месецъ Мартъ въ разни краища на България и Турция и тамъ се занимаватъ съ дюлгерликъ и др., а по Петровъ-день се завръщатъ, за да си довършатъ полскитѣ работи и кждѣ началото на Октомврий пакъ отиватъ. Така сжщо и кираджиитѣ слѣдватъ само своя кираджилъкъ, щомъ другитѣ членове въ семействата имъ могжтъ да гледатъ полскитѣ работи Абсолютно липсва тукъ градинарството, съ исключение само на едно село, Дѣдово, гдѣто селянитѣ прѣзъ послѣднитѣ години сж почнжли да се занимаватъ и съ това. Лозарство, като специално занятие, тукъ нѣма, ала въ много села има и лозя. Прѣзъ 1889 година е имало всичко 196 уврата лозя, отъ които се е добило 3532.8 килограмма вино и 217.6 килограмма ракия, всичко за собственно употрѣбление [1]. Фабрики тукъ съвършенно липсватъ. Нъ въ какво положение се намира благосъстоянието на тукашното население? Това може се познае най-добрѣ по дажднята, които плаща Рупчоското население.

За 1892 година Рупчоската околия е платила емлякъ 9020 л. Ние знаемъ, че емлякътъ /даждието върху недвижимитѣ имоти/ се плаща по 4 на 1000. Значи недвижимата собственность на Рупчоската околия е оцѣнена за 2.255,000 /9020:4 =2255/. Отъ това число на всѣки единъ жителъ въ Рупчоската околия се пада недвижима собственность близо за 120 лева.

Бегликътъ за 1892 год. е 38,038 лева 88 ст., а за 1893 год. 46.664 л. 96 ст. Отъ това ние не можемъ още да заключимъ, колко има тукъ едъръ и дребенъ добитъкъ Прѣзъ 1890 год е имало едъръ добитъкъ 7639 главъ, а дребенъ 60.490. [2] Обаче, има данни, че прѣзъ послѣднитѣ години количеството на добитъкътъ, особенно на дребния, се е намалило. Нъ и да земемъ прѣдъ видъ даннитѣ отъ 1890 год ние пакъ нѣма да получимъ особенно благоприятни цифри за благосъстоянието на тукашното население

1) Вижъ: „Изложение за общото състояние на Пловдивския окржгъ прѣзъ 1889 90 год стр 16".
2) Ibid стр. 16.

Десятъкътъ въ Рупчоската околия е билъ прѣзъ 1892 год. 53,950 л. 81 ст., а за 1893 год. 61,740 л. 17 ст. това ще каже че Рупчоската околия е произвождала стока /разбира се земледѣлческа/ въ 1892 год за 539,591 л. а въ 1893 год. за 617.417 лева или на всѣки житель за 1892 год по 30 лева, а за 1893 год. по 33 л. Това въ всѣки случай не говори за особенното благосъстояние на тукашчото население, което най-добрѣ можемъ да заключимъ отъ образътъ на живота тукъ, въ Рупчосъ

Въ хигиеническо-санитарно отношение най-важното е: храната и жилището.

Храната на жителитѣ въ Рупчоската околия е дѣйствително жалка, непитателна. Месо обикновенно яджтъ въ голѣми праздници; даже не всѣки недѣленъ день яджтъ месо, и това е за по заможната класса отъ населението. Повечето хора яджтъ случайно месо; може да се каже, че тукъ се пости цѣлата година Прѣзъ поститѣ се хранжтъ съ ръженъ черенъ хлѣбъ, чушки, барабой, фасулъ, смѣсенъ съ начупена царевица (трахана) или леща, просто сварени. Най-обичното ядене е мамалига, която състои отъ царевично брашно, сварено съ водa и малко зехтинъ прѣзъ постно врѣме, а прѣзъ блажно съ масло и малко сирене. Прѣсно млѣко се дава само на болни хора, а здравитѣ употрѣбляватъ само кисело. Доста се яде сирене и кашкавалъ, ала само у тѣзи хора, които иматъ овци и кози. Изобщо хората тукъ не разбиратъ нищо отъ млѣчното хозяйство. Много малко се употрѣбяватъ тукъ овощия и зеленчуци, освѣнъ лахаѣата. Въ нѣкои села (Чепеларе, Широка-лжка и др.) се употрѣбява и риба, повечето солена. Интересно е, че въ тѣзи именно села употрѣбяватъ повечето и месо и въобще малко подобра храна. Ако земеме едно обикновенно селско семейство, то то се храни така: сутринь много рано се яде чорба отъ леща, или каша отъ царевица (мамалига) На обѣдъ сжщо, или пъкъ кисело млѣко и сирене. Вечерьта пакъ сжщо. Само въ извънрѣдни случаи, особенно въ праздлични дни, на обѣдъ ще сварятъ и месо. Нъ тая храна се яде само въ блажно врѣме. Въ постно врѣме цѣлия обѣдъ състои отъ лахана и хлѣбъ. При всѣко ядене не се пие всѣкога вино и не у всички. Виното се купува и е безъ исключение отъ най-долнето качество. Не може да се каже, че тукъ хората пиянствоватъ; обаче, има нѣкои села (Пазелско, Широка-лжка), гдѣто често се пие безъ мѣра. Съ една рѣчь, ако ние можехме направи анализъ на тукашната храна, то математически точно щѣхме да покажемъ, колко лоша и недостатъчна е храната на Рупчоскитѣ селяне и колко тя е непитателна, а за чистотата на сждоветѣ и готвеньето, по-добрѣ да замълчимъ.

Въ още по-жалко състояние се намиратъ тукъ жилищата. Кжщитѣ се правжтъ винаги на два ката; вънкашнитѣ стѣни сж съградени отъ камени съ калъ и много рѣдко омазани съ варъ Вжтрѣшнитѣ стѣни се правжтъ отъ чамъ или лѣскови пръчье, оплетени и налепени съ калъ и само отъ горѣ сж олипи съ варъ, ала и то не всѣкждѣ. Въ долния катъ има една по голѣма стая, въ която живѣжтъ зимно врѣме; а въ горнитѣ двѣ три стаи, въ които жи-

вѣжтъ лѣтно врѣме. Въ долния катъ съ много малки исключения се помѣщава и добитъкътъ. Боклукътъ прѣзъ цѣлата зима си остая тукъ при стаята, гдѣто живѣжтъ и хората. Винаги въ една и сжща стая спи цѣлата челядь, колкото тѣ и да е многочисленна. Кревати или одрове за спанье тукъ нѣма, а спжтъ на подътъ, който винаги е направенъ отъ дъски. Печки рѣдко се употрѣбяватъ; стаята се нагрѣва отъ огънь, който постоянно гори на огнището, което е до една отъ стѣнитѣ и който постоянно пълни стаята съ димъ. Прозорци има на стая по единъ и рѣдко повече и то толкова малки, щото съвършенно слаба свѣтлина пропущатъ вътрѣ; двойни стъкла нигдѣ не се употрѣбяватъ, а нѣгдѣ и безъ стъкла. Ако влѣзете зимно врѣме въ една тукашна кжща, то вие ще видите слѣдующата картина: при влизаньето обхваща ви една неприятна миризма отъ торътъ и нечистотиитѣ; така сжщо и въ стаята въздухътъ е страшно развалень, тъй като всички сж въ една и сжща стая. При влизаньето си вие не виждате нищо: цѣлата стая е напълнена съ димъ, а малкитѣ прозорци, често покрити съ черга, пропущатъ много малко свѣтлина. При огнището е топло, а при противоположната стѣна водата замръзва. И въ такава една стая се яде, работи, живѣе и спи! Само лѣтѣ хората дишжтъ чистъ въздухъ, който, обаче, въ самото село е развалень по причина и на твърдѣ примитивнитѣ заходи. Тукъ не правжтъ ями за заходитѣ, а просто при самата кжща се огражда едно малко мѣсто съ дъски и това служи за заходъ. Бани тукъ никждѣ нѣма, а тъй като и рѣкитѣ сж такива, та не е възможно да се кжпе човѣкъ и въ тѣхъ, та хората тукъ никога въ животътъ си не миятъ тѣлото си; всѣкога спжтъ въ дрѣхитѣ си. Отъ казаното можете си прѣдстави за тукашната чистота! Тукъ дѣйствително е чудно, какъ населението се умножава въ такива голѣми размѣри! Още повече е удивително, колко сравнително малка смъртность има тукъ

Горѣописаннитѣ условия на тукашния животъ не се дължжтъ исключително на тукашната сиромашия: и по-богатитѣ селяни не ядатъ по-добра храна и не живѣжтъ по-добрѣ. Всичко това много, твърдѣ много, се дължи на невѣжеството на тукашнитѣ хора. А невѣжеството въ Рупчосъ е много голѣмо Спорѣдъ послѣднето прѣброяванне е имало тукъ всичко на всичко 2139 грамотни души, спрѣчъ 11% (Въ това число влизатъ и помацитѣ грамотни, чиято грамотность е извѣстна въ какво се състои.) Въ цѣлата Рупчоска околия има едно държавно трикласно училище (въ с. Орѣхово) съ 60-70 ученика, четире общински двукласни и 45 първоначални. Въ какво състояние се намиратъ тѣзи училища, нѣма да описвамъ, затова че азъ не съмъ специялистъ по тая работа, ала при все това могж да кажж, че положението имъ не е особенно блѣскаво. Училищнитѣ здания сж тѣсни, вѣтхи, нехигиенически, а столове, чинове сж още отъ дѣдо Адама; въ тѣзи училища дѣцата си още повече развалятъ здравьето; именно училищата често способствоватъ за распространението на разни болести епидемически.

Грамотностьта не всѣкога служи за критериумъ на интелектуалното състояние на единъ народъ. Тукъ е важенъ и цѣлия него-

кръгозоръ: неговото религиозно мировъзрѣние, неговитѣ вѣрвания и суевѣрия. Тукашното население е много религиозно, нъ тая религиозность е чисто формална, обрядова, външна, а не вътрѣшна. Нѣма да срѣщнете тукъ човѣкъ съ истинска идеялна религиозность: всичко е само форма, нъ необходима форма. Всичкитѣ явления на природата сж заплетени въ разни суевѣрия, които много често прѣчжтъ на лѣкаря въ неговата медицинска дѣятелность. Ние не можемъ тукъ да опишемъ суевѣрията: ние много малко познаваме тукашното население, нъ който се интересува, може да намѣри богатъ материалъ въ „Сборникъ за народни умотворения, etc“ издаваемъ отъ Министерството на Народното Просвѣщение, въ книжкитѣ на настоящето списание и въ разнитѣ брошурки на Ст. Н. Шишковъ. Така сжщо азъ не могж да се заемж и съ описването на тукашната народна медицина, като прѣдоставямъ това на по-компетентни лица отъ мене. Могж да кажж само това, че нѣма нето една болѣсть, която да се не лѣкува отъ тукашнитѣ баби чрѣзъ мачканье, баянье и др. подобни; че тукъ научната медицина всѣка крачка трѣбва да отвоюва съ голѣма борба а най-важното е, че лѣкаря трѣбва да се откаже абсолютно отъ всѣкакво материално възнаграждение. Мене ми се е случвало не еднажъ и не двaжъ да загубж болни именно за това, че тукъ така разсжждаватъ: „нека доктора лѣкува, нъ нека и баба помачка.“ При всѣкаква болѣсть се мачка и много често болния умира подъ ржцѣтѣ на бабата, която мачка. Българското население почнова да навикнова на медицинска помощь, ала помацитѣ упорито се отказватъ отъ нея. Много, много трѣбва да се работи, за да завоевие научната медицина почвата; тукъ немогжтъ да помагатъ никакви строгости срѣщу натуралнитѣ лѣкари за това, че населението ги крие и има въ тѣхъ вѣра. Трѣбва отъ една страна да се унищожи невѣжеството, а отъ друга пъкъ доктора да е прѣдаденъ на призванието си, за да може да се приучи населението къмъ научната медицина. Това ни показватъ и нашитѣ градове, и европейскитѣ държави.

(Слѣдва.)

БѢЛѢЖКИ

изъ съврѣменния политико-икономически строй на Срѣдне-Родопското население.

в. Ржчни издѣлия и потрѣблението имъ.

Пише: Недѣлевъ.

Продължение отъ II книжка.

Другъ единъ лостъ въ поминъкътъ на Срѣдне-Родопското население е, така да кажемъ, Срѣдне-Родопската индустрия, срѣдището на която е главно Ардината долина (Ахж-челебийско, Дарж дерско и Ири-дерско) и слѣдъ нея Рупчоско, Доспатско и южнитѣ склонове. Тая индустрия състои главно въ работеньето и произвожданьето на ржцѣ разни вълнени платове, особенно разни видове аби и шаеци, които до послѣдната руско-турско война така много се цѣнѣхж, че тѣ имахж потрѣбители и износъ въ цѣлото почти Пловдивско поле (дѣсния Марицинъ брѣгъ), Одринско, Цариградъ, Македония, Босна, Сърбия, Гърция, Бѣло-морскитѣ острови, Мала-Азия и чакъ дори въ Египетъ. Една голѣма часть е потрѣбявало и турското правителство за облѣкло на своята войска и жандармерия.

Въ тъй-наричанитѣ *„непрѣдадени села"* — Вакъфската кааза и Доспатъ—се работятъ бѣли и черни аби, които сж по-дебели, по-груби, ала пъкъ извънмѣрно трайни, тѣ сж извѣстни въ търговията подъ името *„фотини, фолиги"* и главно се употрѣбяватъ за ямурлуци, грѫхни дрѣхи, на овчаритѣ въ Мала-азия. Въ горнето и срѣднето течение на Арда, Соютлю-чай и южнитѣ расклонения на Срѣднитѣ Родопи, гдѣто повече се развъждатъ кози, отъ козината имъ се работятъ постелки и покривки, които тукъ носятъ названията: *халища, черги, покрове, козиневици* и др; слѣдъ тѣхъ идатъ разни мутавчийски издѣлия, като чолуве, дисаги, чували и др. подобни. Нъ най-главната и най-важната въ това отношение страна е Ахж-челебийската кааза, Дарж-дерската и часть отъ Рупчосъ [с. Чепеларе, а главно Широка-лжка], чиито вълнени платове сж най-истънченитѣ тукъ, най-распространени и най-много се произвождатъ и сж извѣстни въ търговията подъ името „Кара-дере", име дадено отъ названието на познатата вече на читателитѣ Ахж-челебийска долина. Тукъ се произвождатъ и разнасятъ въ голѣмо количество разноцвѣтни шаеци— сини, червени, пъстри, шарени; абисости, лити — бѣли, черни, сини, червени (нечени) и др., прочути по своята трайность, качество, цвѣтъ и здравина на боята имъ. Тѣ се употрѣбяватъ главно за дрехи. Въ Ардината долина се намиратъ и главнитѣ въ страната търговски центрове за тия аби—Дарж-дере, Устово, Райково и др., голѣми, уред-

ни и цвѣтущи на врѣмето си и до сега отъ части български села, тъй като главната търговия на тѣхъ исключително се е намирала въ ржцѣтѣ на българитѣ. Въ тая мѣста ржцѣтѣ на всѣка българка и помакиня сж цѣла фабрика[1]. Всички тия ржчни издѣлия се работжтъ само отъ женския полъ. Цѣли семейства очакватъ прѣхраната си само отъ тая мѣстна индустрия и не рѣдко една бѣдна вдовица, съ петь шесть сирачета, се прѣхранва и поминува само съ хурката и станътъ, а прѣди десетина години тя е могла още и да скътва по нѣщо за „черни дни“.

Да разгледаме по подробно какъ става самото работенье, производжанье и търгуванье съ главнитѣ стръкове отъ тия мѣстни платове. Търговцитѣ закупвать сурова вълна въ приморската равнина пролѣть отъ мѣстнитѣ и външни скотовъдци; (доклѣ последнитѣ не сж излѣзли отъ полето въ планинитѣ да лѣтуватъ, остригватъ овцитѣ си и вълната продаватъ на мѣстото) други купуватъ отъ Одринъ и Карнобатъ, а имало е случаи, когато се е купувала вълна чакъ отъ Алжирия. Търговецътъ, като се снабди пролѣть съ вълна, колкото му е нуждна, закарва іж дома си, опира іж и іж раздава съ тегло на женитѣ изъ селата. Послѣднитѣ отъ своя страна остава да изработжтъ вълната на готови аби, какъвто цвѣтъ, видъ и качество е поржчана отъ търговеца. Абата е още сурова и остая на търговеца самъ да іж истепа на топавица, да іж боядиса, ако има нужда и да іж улегне, така щото една часть отъ самата работа пада и на търговцитѣ. Възнагражденнето, което се плаща на работницата жена, е различно, споредъ качеството на платътъ, ала обикновенно се плаща отъ 20 до 60 гроша на единъ *станъ* — два топа аба, на дължина отъ 40 до 50 лакте и двата и съ тегло отъ 5 до 8 оки. Нѣкои въ послѣдне врѣме плащатъ и на ока; напр. търговеца даде 6 или 7 оки вълна опрана и ще плати на работницата жена отъ $3^1/_2$ до 9 гроша на ока, а ще тръси готова аба въ тегло пакъ толкова съ съвсѣмъ малка фира (женитѣ запазватъ всички скъсани нишки, нъдеръ и др. и при прѣдаванье абата, тегли и тѣхъ за оправдание). Така работжтъ обикновенно абитѣ почти всички търговци. Нѣкои пъкъ, които иматъ малко много препечеленки срѣдства, сами си купуватъ вълна, колкото имъ допуща състоянието и семейството имъ іж изработжтъ въ готови аби, които продаватъ на лакти на търговцитѣ. Въ послѣдния случай, разбира се, излазя повечко възнаграждение. Самата вече готова аба у търговцитѣ различно се изнася вънъ и търгува съ неіж. Болшинството абаджии — търговци сж и роботници — шивачи. Тѣ знажтъ, гдѣ какъвъ видъ, форма и цвѣтъ дрехи се носжтъ, та прѣзъ лѣтото накрояватъ и нашиватъ почти половината си приготвена аба на готови дрехи, които прѣзъ началото на есеньта закарватъ

---

1) Въ катастрофата прѣзъ 1876 година извѣстната благодѣтелка Англичанка, Леди Стангфордъ, като купувала въ Пловдивъ отъ Ахж челебийци търговци мѣстни аби за помагание въ облѣкло на пострадалитѣ Перущица, Батакъ и други български села въ севѣрнитѣ Родопини поли, попитала ги съ удивление: „колко фабрики за такива платове има у васъ?“ — Колкото кжщи и жени има въ тѣхъ“, и отговорили съ насмѣшка продавачитѣ — търговци.

тамъ, дѣто щжтъ да ж распродаватъ. Прѣзъ зимата изшиватъ и другата си стока, която дома не са сварили да изшиятъ, и купувачитѣ вече си купуватъ по вкусътъ си дрехи. Разбира се, че самъ търговецътъ не успѣва да изшива абитѣ си, та води и калфи. По тоя начинъ се изнася по голѣмата часть отъ произвожданата тукъ стока и това изнасяние става отъ срѣдната ржка търговци, които иматъ незначително състояние. Почти въ всички острова на Егейското море, въ всички градове на Европейска и Азиятска Турция и въ Гърция ще срѣщне човѣкъ абаджии изъ Родопитѣ, главно изъ Ахж-челебийско и Дарж-дерско. До прѣди послѣдната руско-турска война е имало доста абаджии и изъ Рупчоско, които сж купували и търгували съ Ахж-челебийски аби, като най-истънчени, ала сега такива нѣма нето единъ. Другитѣ, голѣмитѣ, търговци продаватъ въ голѣми количества аби сурови вънъ и вжтрѣ на дребнитѣ.

Работеньето на абитѣ става, както и всичко друго по тия страни, пакъ по доста примитивенъ начинъ: на прости хурки съ ржцѣ, чекръци и станове, тоже мѣстно издѣлие. А това отъ една страна е доста важно за да се констатиратъ хубавитѣ качества, енергия, практичность, умѣние и даровитость на тукашната селянка и селянинъ, които при по-сгодни условия обѣщаватъ много нѣщо въ културно отношение. Ала колкото и да е важно това, толкова е и съсипателно за мѣстната индустрия, която неможе да отстои на чуждестраннитѣ фабрични платове, които въ послѣднитѣ години сж наводнили почти всѣка паланка на Европейска и Азиятска турция, единственнитѣ назари на тукашнитѣ аби[1]). Както всички занятия, така и абаджилъкътъ е ималъ въ Срѣднитѣ Родопи своятъ цвѣтущъ периодъ. Най-свѣтлата му епоха е била прѣди тридесеть и нѣщо години, или въобще до послѣдната руско-турска война. Тогава и самото турско правителство е подкрепяло мѣстнитѣ аби, тъй като едно голѣмо количество аби (нѣщо до 70 — 80 хиляди топа годишно) е купувало, или пъкъ само чрѣзъ свои хора обработвало на мѣстото, за военнитѣ си потрѣби. Всѣкой въздиша за ония врѣмена, и неможе да ти наприказава, какъ сж докарвали паритѣ на товари, какъ всѣкоя жена е можала да печели на равно съ мжжетѣ. По голѣмата часть на населението, а въ Ахж-челебийско и Дарж-дерско почти всичкото, е било занято съ работеньето аби само за правителството. Покойния Гюмюшь-гердань отъ Пловдивъ е билъ главния доставчикъ

---

1) Единъ търговецъ абаджия ми е расправялъ, че английски фабрики имали своитѣ агенти въ Смирна, Солунъ и другадѣ, на които грижата е била, всѣкога да надзиравать промѣнитѣ на мѣстнитѣ аби и шаеци и да купуватъ отъ тѣхъ мостри, които пращатъ въ фабрикитѣ, за да изваждатъ платове, подражание на мѣстнитѣ. „Току-дойде нѣкои въ магазата ти, разглѣда разнитѣ видове аби и видими, че ти дава цѣна, колкото поискашъ. Купи ги и слѣдъ три — четири седмици цѣли кола заскърцатъ съ нови английски аби петь пжти по широки и по лъскави отъ нашитѣ, а по цвѣтъ и видъ досущъ прилични на послѣднитѣ. И знаете, че единъ метръ продаватъ по 10 гроша, а намъ сермията е повече отъ 15 гроша. Е, иди търгувай тогава . . . . . .“ Завърши съ въздишка отчаяния търговецъ.

и търговецъ на турското правителсво. За него Родопитѣ сж били грамадна фабрика. Той е пращалъ голѣмо количество вълна и свои хора въ Ахж-челебийско, дѣто съ помощьта на властитѣ сж карали женитѣ да предхтъ и тъчхтъ съ насила и въ най-голѣмитѣ празднични дни. Много бѣдни до крайность тогава семейства подобрили състоянието си и станжли отъ послѣ богати търговци — абаджии. Тогава хората се криели да изработхтъ и за себе си по нѣкой топъ аба, която трѣбвала за вънъ отъ Родопитѣ за потрѣба на търговцитѣ, а не на правителството. Особенно мѣстнитѣ аби сж били цѣнни по врѣмето на Кримската война и по прѣди на руско-турската въ 1827 — 28 години. Това насила работенье и това внимание, което турското правителство давало на мѣстнитѣ аби, е имало голѣмо влияние въ самото производжданне, тъй като то е дало потикъ да се научхтъ да работхтъ и по-добри качества аби; съ една речь подтикнжло е самата сржчность на населението. До прѣди десетина години рѣдко семейство да не си е изработкало отъ петь до двадесетъ и повече топа своя аба, която е продавало на търговцитѣ и улеснявало доста отъ своитѣ нужди, а това не е било малко за едно семейство въ поминжчно отношение, тъй като на всѣка минута то е намирало кредитъ у всѣкой търговецъ. Тогава сж имали стойность и сж се работили само *сосши*, лити аби и съвсѣмъ малко шаеци, а въ сегашно врѣме се работхтъ разноцвѣтни и трайни шаеци, нѣкои по подражание на фабричнитѣ, а други съ мѣстенъ цвѣтъ и шарки, ала пакъ по старня си начинъ — на ржцѣ. По-старня видъ аби, печени, бозеви и други въ сегашне врѣме почти съвършенно слабо се работхтъ, защото тѣхния пазарь се е ограничилъ само въ нѣкои турски кжтове изъ вътрѣшностьта на самитѣ Родопи и въ Македония (Кърджалийско- Султанъ-ерско, Драмско, Серско и др.). Хубвитѣ сини аби, които се славхтъ не само по трайностьта, ами и по съвършенната здравина на боята и външния си видъ, сж останжли да се изнасятъ въ съвсѣмъ незначително количество и въ малко страни, когато напрѣдъ тѣ сж пълнѣли всички почти търговски мѣста въ Сърбия, Босна, Тракия, Македония и другадѣ.

Тая мѣстна и цвѣтуща въ едно не отколешно врѣме индустрия въ послѣднитѣ десетина години значително се съсипа и бързо отива назадъ. А съ нейното съсипваънье много тѣсно е свързанъ поминъкътъ на една крупна часть отъ Срѣдне-Родопското население, когото сиромашията бързо огбръща. Имаме вече цѣли села, едно врѣме цвѣтущи, а сега току-речи съсипани поминъчно; едно врѣме рѣдки семейства сж били безъ една значителна частьсвой капиталъ, а сега всички, откакъ сж изгубили своето, сж останжли до уши въ дългове, отъ които никога немогхтъ се избави. Селата Долне и Горне Райково, Левочево, въ Ахж-челебийско, и доста семейства и отъ с. Широка-лжка, Рупчоско, по-голѣмата часть отъ населението имъ, което е боравило съ абаджилъкъ, въ днешне врѣме прѣдставляватъ лоша картина въ поминъчно отношение. Абаджия, който е ималъ повече отъ по 100, 200 лири капиталъ, водилъ по петь шесть калфи, харчилъ и изработвалъ годишно отъ 100 до 300 и 500 топа аби, днесь, откакъ е изгубилъ

всичко, е направилъ и толкова длъгъ, чийто лихви ще носи на гръбътъ си до гробътъ.

Причинитѣ на това испадванье на абаджилъкътъ сж много, и, както се види, не е далечъ врѣмето, когато съвършенно ще исчезне, ако се остави на волята на сждбата, както е било до сега. Тежкитѣ мита и новитѣ политически условия отъ послѣдната руско-турска война сж главнитѣ виновници, а може би и единственнитѣ за съсипваньето на тая мѣстна индустрия. Прѣди войната въ Босна и Сърбия отивахж отъ Родопитѣ съ хиляди топа аби, а сега ни единъ: тежкитѣ мита найповече прѣчжтъ. Въ Тракия (Пловдивско) до прѣди войната се внасяхж само отъ Ардината долина повече отъ 30 до 40 хиляди топа годишно, а сега едва ли нѣколко стотинъ. Въ Гърция, която до скоро бѣ останжла единъ отъ важнитѣ пазари на тукашни вълнени платове, отъ петь шесть години рискува съвършенно да затвори пазаритѣ си за тѣхъ. Вносътъ до 1885 година на Срѣдне-Родопска аби и шеєци е билъ тамъ пакъ отъ нѣколко десятки хиляди топа, а сега е намаленъ на нѣколко стотини: това причинихж тройнитѣ ѝ мита, а нейното въ послѣднитѣ години лошо финансиално положение се отрази чакъ и въ Срѣднитѣ Родопи, тъй като единъ търговецъ-абаджия, който закарва стоката си тамъ, на връщанье трѣбва да понесе 40 % и повече загуба ото непослѣдователностьта и скжпото ажио на златото. Цѣли семейства абаджии се опропастихж тамъ въ послѣднитѣ нѣколко години. Прочаа, остава една Азиятска и Европейска турция, гдѣто по настоящемъ се изнасятъ и продаватъ тукашни вълнени платове. Нъ и тамъ новитѣ врѣмена и европейскитѣ фабрични платове вече значително сж подкопали основитѣ на мѣстнитѣ, и той хубавъ стръкъ отъ Срѣдне-Родопския поминъкъ, който е давалъ на-сжщния хлѣбъ на хиляди семейства, е въ агонията на съвършенното си издъхванье. Могло би да се направи нѣщо въ задържаньето поне, ако не въ подиганьето, на мѣстната индустрия — абитѣ, и съ тева значително би се помогнжло, ако у врѣме се земѣхж нѣкои мѣрки и то бързи. Главния лѣкъ е въ турското правителство. Ще ни обвинятъ, може би, че само отъ правителството не е право да се чака всичко, ала тукъ се отнася до толкова, колкото би могло, може и трѣбва да направи то. Ако има държави, които ни наймалко да сж се погрижили за изучванье и подиганье поминъкътъ на поданницитѣ си, то послѣдната отъ тѣхъ е Турция. Въ централната власть се съзиратъ идеи, инициятива и, вѣрваме, желала би на всѣка минута да направи и повече, отколкото ѝ се нада, ала дървото е осждено да изсъхне, щомъ невидимитѣ му и незначителни коренчета въ тъмнината на земята не испълняватъ опрѣдѣлената си работа. Напримѣръ, могло би и трѣбва самата власть да намали вжтрѣшнитѣ си митни налози, които не служжтъ за нищо друго, освѣнъ за врѣда на мѣстото. Могло би да подаде инициятива въ въвожданье улучшения въ самото изработванье и произвожданье на абитѣ и да насърдчава всѣчески частната. А най-главното е да прѣдпочете за военнитѣ си потрѣби поне една часть отъ мѣстни платове прѣдъ чуждестраннитѣ, както е било на врѣмето. Това е най-много въ интересътъ на са-

мата държава по длъжность да направи, ако не иска да се бори въ недалечно бѫдѫще съ една сиромашия въ Срѣднитѣ Родопи, чието зло мѫчно ще се намали.

Друга авжна причина за упадъкътъ на тукашнитѣ абаджии и въобще на массата, която очаква голѣма часть отъ прѣхраната си отъ работеньето на аби, и която причина не може да се замълчи, е и тая. Отъ нѣколко години насамъ сѫ излѣзли нѣколко аги — помаци— въ нѣкои села изъ Ардината долина, които сѫ се заловили съ работеньето и търгуваньето на аби по единъ страненъ и съсипателенъ, ала сгоденъ за обстоятелствата и условията на страната начинъ. Тѣ могѫтъ да купуватъ по извѣстни причини вълната отъ мѣстнитѣ скотовъдци много по евтино, отъ колкото слабитѣ, беззащитнитѣ и не влиятелнитѣ въ извѣстни мѣста абаджии. Независимо отъ това, тѣ си иматъ и свои многочислени стада. Тѣхната вълна се изработва отъ массата, бѣдната масса, население, особенно помашкото, пакъ по извѣстни причини и съ извѣстни срѣдства най напрѣдъ и то на повечето пѫти даромъ, межия, тлака единъ видъ. Разбира се, че тѣ винаги ще конкуриратъ, гдѣто и да било, съ когото и да било, когато безъ една пара разноски отъ сурава вълна направи готова аба. Слабия абаджия търговецъ ще купи напр. 6 оки вълна по 12 гроша оката; за направа ще даде по петь гроша най-малко и др. разноски (топавица, боя улагание и пр.) по петь, та ще има единъ топъ най-много 25 лакте за 132 гроша, значи лакътя по петь гроша и нѣщо. Агата търговецъ ще купи 6 тѣ оки вълна по 10 гроша и за боя, топавица и др. разноски ако даде по три, ще му костува цѣлия топъ аба за 80 гроша, а на абаджията съ 52 гроша по-скѫпо. Е, тогава тоя ага на ли може да държи юздатѣ на абаджийстрого, както си ще? Не ли конкуренцията е въ рѫцѣтѣ имъ и то въ ущърбъ на самитѣ работници? Освѣнъ това, тѣзи аги могѫтъ да продадѫтъ стоката си на който търговецъ искатъ и съ каквато цѣна, ако не въ брой, то на вѣра, ала съ нуждния процентъ лихва. И това пакъ правѫтъ обстоятелствата мѣстни. Ако ли и това не сторѭтъ, тѣ могѫтъ да ѭ дадѫтъ, комуто си щѫтъ съ условие, тѣхната стока най-напрѣдъ да бѫде продадена за една нищожна комиссионна. По тоя начинъ всичко става въ полза на тия влиятелни и силни на мѣстото лица; оборотитѣ имъ ставатъ лесно и бързо; конкуренцията имъ сполучва и др. под., а всичко това нека си помислимъ за минута, колко много влияе, за да сиромашее болшинството бѣдна и работна класса отъ населението, а вънъ да се съсипватъ другитѣ, пакъ болшинство търговци-абаджии, които сѫ лоститъ въ изнасяньето. Цѣли села, особенно помашки, прѣдставляватъ жалка картина въ поминъчно отношение по тия само причини. Както споменѫхме и при десятъкътъ, така и тукъ ще повторимъ, че никой не смѣе да се отстрани отъ желанието на такива лица и нито дума да изчесе вънъ, защото отъ послѣ безбройни опасности го очакватъ. Вѣрно е, че и висшата власть, колкото и да е въодушевена отъ благи желения и намѣрения да отмахне злото и да помогне въ много отношения въ тоя случай, не може да направи нищо, за-

щото нѣма какъ да узнае това зло. Такъвъ е днешния видъ и състояние на Срѣдне-Родопската индустрия. която до скоро е била гордость на тия закрити отъ свѣтътъ планини и която е отнела залъгътъ на хиляди хора.

Отъ скоро врѣме почнѫхѫ да се работѭтъ тукъ тамъ изъ Ахѫчелебийско и Дарѫ-дерско и така наричанитѣ тукъ *„кичени халища“* съ разноцвѣтни бои и дълги вѫси; тѣзи кичета се отличаватъ по своята трайность и сѫ много красиви за кѫщни постелки — мобили. Тѣ напослѣдъкъ сѫ зели да се цѣнѭтъ много добрѣ въ Цариградъ и други турски градове. Тъкѫтъ се на станове, подобно абитѣ, ала отъ много дебели нишки; послѣ се китѭтъ отъ едната си страна съ избрани и усукани вѫси отъ вълна. Работѭтъ се само отъ едра и остра влакнѣста вълна, която не може да служи за аби и която се добива отъ каракачанскитѣ овци. Тѣзи кичета ставатъ разнообразни на дължина и ширина, въобще съ голѣмина, каквато пожелае човѣкъ. Въ нѣкои помашки села помакинитѣ работѭтъ и така наричанитѣ *„ихране,“* единъ видъ келими, които тоже се цѣнѭтъ изъ турскитѣ градове за постелки при молитва на турцитѣ. Работѭтъ се още и доста тънъкъ и добъръ платъ за поеси и много сгоденъ за фланели.

ОБЩЕСТВЕННИ ЗАБАВЛЕНИЯ И ПРАЗДЕНСТВА У ПОМАЦИТѢ ВЪ ЧЕПИНО.

Съобщава: Хр. Н. Константиновъ.

Нѣколко вѣка сѫ се изминжли отъ какъ мохамеданството е било въведено между една голѣма часть отъ Българския народъ; обаче то не е могло да заличи съвършенно българскитѣ нрави и обичаи. То ги е само прошарило, но българскиятъ имъ видъ е запазенъ. Общебългарското хоро е изоставено отъ помацитѣ, но то е замѣнено съ единъ видъ друго хоро, което и до днесъ се играе въ Западна България на Лазарица, както християнскитѣ праздници Коледа и Великдень сѫ замѣнени съ мохамеданския байрямъ. Колкото е било невъзможно на българина да си измѣни языка съ измѣнението на вѣрата, толкова му е било мѫчно да забрави прѣдѣдовскитѣ си нрави, обичаи, празденства и общественни забавления. Ние желаемъ да запознаемъ читающата публика съ нѣкои отъ общественнитѣ забавления на помацитѣ въ покрайната Чепино.

1. *Хоро.*

Прѣзъ байрямскитѣ дни, като се огиздѭтъ и накитѭтъ помакинкитѣ, събиратъ се, при хубаво врѣме на нѣкоя ливада, а въ лошо врѣме подъ нѣкоя широка сушина. Срѣщу тѣхъ, на друга купчинка се събиратъ момчетата, въоружени съ пищоле, и ако сборътъ е на ливада, тѣ насѣдватъ срѣщу момитѣ. Двѣтѣ многочисленни групи иматъ очитѣ си обърнѫти една къмъ друга. Тукъ народниятъ обичай е прѣодолѣлъ надъ мохамеданския фанатизмъ. На байрямското хоро не се вижда нито слѣда отъ задължителното за прѣзъ другитѣ дни и други мѣста криянье (завиванье лицето, забулванье).

Помакинкитѣ играѭтъ хорото така:

Нахващатъ се едно до друго 10 — 20 момичета на корда (въ правъ редъ). Тѣ запѣватъ нѣкоя байрям-

ска пѣснь и завървяватъ напрѣдъ тактично, споредъ слоговетѣ на думитѣ въ пѣсеньта. Пѣайкя притѫживатъ до тамъ до гдѣто е граничната точка на хорото, та че се обръщатъ назадъ и по сѫщия начинъ вървѭтъ къмъ страната, отъ гдѣто бѣхѫ тръгнѫли. Другитѣ момичета раздѣлени на два дѣла, стоѭтъ прави отъ двѣтѣ страни на хорото и гледатъ веселбата, а момчетата гледатъ, провикватъ се и гърмѭтъ съ пушки.

При байрямското хоро помачетата иматъ възможность да изгледватъ помакинкитѣ и да си избиратъ бѫдѫщи ступанки; защото въ други деньe момичетата се забулъватъ, закриватъ се, обръщатъ се къмъ друга страна, щомъ съзрѫтъ помаче.

При такова хоро е запазенъ и единъ български обичай, варденъ въ всичкитѣ почти български покраини. Това е земание (по помашки *кръпание*) или крадение момината китка отъ нейния любовникъ, било направо, било чрѣзъ друго лице. Чепинскитѣ помачета, при прошаренитѣ отъ ислямизма народни обичаи, крадѫтъ момината китка посрѣдствено, тъй като доближаването мома прѣдъ много свѣтъ и то на байрямъ, едва ли не би имало за сѣтнина публично наказание виновния. Заради това, възрастнитѣ помачета извикватъ дребни помакинки и ги провождатъ да открадватъ (кръпнуватъ) момината китка. Щомъ момиченцето открадне китката бѣжишкомъ ѭ занася демонстративно на момъка. По тозъ начинъ се засвидѣтелствува залюбваньето на двама млади. Когато дребнитѣ помакинки нерачѫтъ да омтиватъ и крадѫтъ моминскитѣ китки отъ главитѣ, момчетата имъ се обещаватъ по 5 — 10 пари бакшишъ, ако сполучливо извършѫтъ порѫчката.

На байрямското хоро, помакинитѣ най-много пѣѭтъ слѣднитѣ пѣсни.

I.

Стану льу черну чернилу,
Стану льу живи железа,
Субирaі Стану набирaі,
Щу си іуд маіка субрала.

— Субрала ми сам набрала.
Девекь тувара имапье.
Іа десетиіа сахапье.
Една тенесіа іустави́х.
И тьа небила хубава
На средòта бе прудрана,
Махалòта бе скриена.
— Утиваі Стану утиваі.
Куга са вориах іутдòлу
Іутдолу іуд зимовище.
Іуставих риза непрана
И тьоанку платну неткàну
И девекь ризи непшити.
Бре калòнь сапунь нетри ли?
Цржнуту рỳху непра ли?
Бре бели рòки прутри ли?

II.

Іане ле стара маіку ле.
Иди пòвикай Верàта.
Вреàта Іане лйбето.
Де да е Іане да дòіде,
Че си са болна разбулèх,
Никому не сòм казала.
Иди пòвикаі Верата,
Да си чалмòта развие
Да ми главòта приварзè,
С негува бела шамиіа.
Данò ми глàва замѝне.
Замине Іане помѝне;
Да ми понуда дунесе
Понỳда блага іабулка,
Крехта гулиіа Банянска
Яручку пиле печену,
Кьустендиль чорни сливѝци.

III.

Путèкла е вудѝца
Из èлуву коренче,
Чекаі іане чекаі,

Куга вода да доіде.
Бел ми кутѐл и налѐі.
Руси мѝми и пулѐі.
Моіте друшки наі-напрѐш.

IV.

Іоі ле іане маіку ле.
Куга доіде лѝбету
Хубаве ми пѝстели.
Постели іане настели.
Мек ми дьушек іутдѝле.
Кѝпен іурганъ іудгѝре.
— Іоі ле штерку мѫнинка.
Маіка ти іе пуслѝла.
Чекаі либе да доіде.
Чекаі штѐрьку прѝгарни.
Младуста са не вѝди;
Куга станеш кату мень,
Тугѝс либе нетрѝсиш.

V.

Іане мила маіку ле.
Се си легам хас рѝну,
Чекам либе да дѝіде.
Чѐкам чѐкам нема гу,
Мѐсечинка изгрѐла;
Нема либе да дѝідѐ
Прѫф петѐл си прупуіѝ.
Нѐма либе да дѝіде.

---

2. Вртка

Друго едно увеселително забавление прѣзъ байрямскитѣ денье е въртѣние на вѫртка. Побиватъ дълбоко въ земята едно дебело дърво (**попасъ**) и го закрѣпятъ съ каменье. Вършникътъ на дървото така е подсѣченъ щото да може да се заврѣ и върти около него едно дълго дърво, пробито на срѣдата. На двата края на хоризонтално прикаченото о кола дърво се облега на корема и придържа съ рѫцѣтѣ по единъ чо-

вѣкъ и испърво се издигатъ и снишаватъ а послѣ се въртѭтъ.

На байрямската въртка се събиратъ, за да се въртѭтъ и момчета и момичета. Въртѭтъ се момче съ момче и момиче съ момиче. Напрѣдъ се въртѭтъ момичетата а послѣ момчетата. При вѫрткaта нѣма пѣсни а само веселби и смѣхории.

---

3. Шедствия съ тѫпанъ.

На байрямъ става увеселение и съ тѫпанъ. Съберѫтъ се 20-30 момчета въоружени се пищолье и базавички[1]) Забиратъ отъ прѣдѣ си единъ тѫпанарь и ламъ лумъ ламъ лумъ, кръстосватъ селскитѣ пѫтища викайки гласно, и пушки гърмейки.

4. Боренье.

Бореньето (пехливанлѫкъ) става и на байрямъ и на свадби. Съберѫтъ се всичкитѣ мѫжки на една *равнишка* (мейданлѫкъ, площадъ) и наседѫтъ *изъ около въ около* тaка, щото вѫтрѣ въ крѫга да остане доста широко пространство. Излиза тогава едно дѣте борецъ (пехливанинъ) и съ въспретнѫти ракаве се разхожда въ праздното пространство, като отъ врѣме на врѣме поплюва рѫцѣтѣ си и ги плеска. Въ това врѣме всичкитѣ сѣдѣщи по изотпрѣдъ и стоящи по изотзадъ зрители, трепершкомъ дочакватъ да излѣзе и втори пехливанъ, който тоже съ въспретнѫти ракаве излиза на сцената и най-напрѣдъ се рѫкува и теменува.[2]) Слѣдъ това тѫпаньетѣ по-силно затумкватъ и зурнитѣ по-гласно засвирватъ нарочната за при такъвъ случай жална мелодия, а двамата пехливанье се расхождатъ горделиво, поглеждатъ се накривѣ и до петь пѫти се доближатъ, похващатъ се по за рамо, ужъ да се борѭтъ, и пакъ се пущатъ, разбира се слѣдъ рѫкуванье и взаимно теменна. Най-послѣ, заловяватъ се здраво, замѫкватъ се и нѣкой пѫть като опрѫтъ главитѣ си и се вкопчѫтъ съ рѫцѣтѣ си, дър-

---

1) Детински пушкала, стволътъ (намлия) на които е отъ тенекия, а дръжката отъ дърво. Стволътъ е пробитъ на гѫзера сл и отъ тамъ се подпалва барутътъ съ прахѫнъ.

2) Прави темена. Турски начинъ за поздравление чрезъ допиране рѫката на гърдитѣ, брадата и челото.

жжтъ се въ такова напрегнжто положение до по половина часъ, до гдѣто умората прѣодолѣе надъ единогото и го застави да промѣни положението си. Подиръ това слѣдва заловяванье, или за кръстъ, или за шия, или за кракъ, но пакъ много пжти се случва пехливаньетѣ, заловени да стоіжтъ продължително врѣме въ недвижимо положение, до гдѣто умората промѣни стойката и едина отъ юнацитѣ падне на земята. Тукъ има нѣколко интересни правила, които заслужватъ отбѣлѣжванье.

1) Ако падне единътъ отъ борцитѣ не на гърба си, а на корема си, той не се счита за надвитъ и противникътъ ще трѣбва да употрѣби достатъчна сила по единъ най-искусенъ начинъ, за да не би като го обръща, за да го постави да легне на гърба, нѣкакъ искуственно да бжде уловенъ и подтегленъ да падне на гърба си. Заради това, при борението, и двамата пехливанье внимаватъ да не би нѣкой отъ тѣхъ да легне на корема си и се залости на насипаната съ ситенъ пѣсъкъ земя, въ който случай съперникътъ му ще има усилна работа съ избращаньето, такава работа, която много пжти се свършва въ полза на легнжлия.

2) Ако нѣкой отъ борцитѣ сполучи да залови съперника си о кръста и да го повдигне до два пръста отъ земята, послѣдниятъ—повдигнжтиятъ—се счита за надвитъ. Заради това борцитѣ много се вардіжтъ да не бждатъ заловени о кръста, защото въ такъвъ случай, едва може да се расчита за надвивание.

3) Когато двама пехливане немогжтъ да се надвіжтъ за едно доста продължително врѣме, по настояваньето на многочисленнитѣ любопитни зрители, единътъ прави *евалла* и бореньето се приостановява. За пехливанинъ на сцѣната остава не направившиятъ *еваллата* макаръ и да се несчита за съвършенъ побѣдитель.

4) Слѣдъ надвиванието, двамата пехливанье правіжтъ бараникъ — примирение, като се ржкуватъ, та че се хващатъ по за рамо и събиратъ бакшишъ въ пари, отъ по заможнитѣ зрители. Ако борението е на евадба мжкътъ, бждящиятъ младоженецъ раздава нѣколко цѣнни подаръка (чоха за дрѣхи, овенъ, бикъ, крава конь) на побѣдителитѣ.

5) Нѣколко деня прѣди борението, пехливанитѣ, по професия, се хранѭтъ съ чесновъ лукъ.

6) По-дребнитѣ пехливанье (дѣцата) се борѭтъ облечени, а едритѣ — само по едни мишинени гащи. Голѣмитѣ пехливанье, отъ врѣме на врѣме при расхождането и слѣдъ всѣко заловяванье и пущанье мажѭтъ открититѣ части на тѣлото си съ дървено масло.

7) На дѣцата борци, момъкътъ подарява басма (бугасия) за елеци, а на едритѣ пехливанѣ — подаръци каквито горѣ се спомѣнѫха.

Пехливанлѫкътъ е любимо занятие на помацитѣ. Пехливанитѣ сѫ били всѣкога уважавани отъ населението и отъ правителството. Прѣзъ врѣмето на деребеилика самовластнитѣ управители на турскитѣ области и окрѫжия сѫ се надпрѣварвали, кой да има повече пехливанье-придружници въ походитѣ имъ за мѣждуособни боеве. Помаци пехлевани сѫ били приемани на служба и въ султанскитѣ палати въ Цариградъ, дори до убийството на Абдулъ-Азиза, извършено, по заповѣдь на заговорщицитѣ наши, отъ помаци пехливанье.

НОВИНИ
изъ
РОДОПИТѢ.

Въ миналата сессия на VII обикновенно Народно Събрание е прѣдвидено въ бюджета за тая година откриваньето на болници въ доста околийски центрове, мѣжду които и въ г. Станимака и село Хвойна, центърътъ на Рупчоската околия. Нуждата отъ подобни заведения и въ едното и въ другото мѣста на Родопитѣ е повече отъ належаща, особенно пъкъ за Рупчоската околия. Мѣстоположението на послѣдната, бѣдностьта на населението и отдалеченностьта му отъ близолежащитѣ градове Пловдивъ и др. не даватъ възможность и на легко боленъ човѣкъ да търси медицинска помощь у врѣме вънъ отъ околията. Освѣнъ това, нъ тая болница има да послужи и на пограничнитѣ на Рупчосъ български села въ Ардиното корито, села, които сж лишени отъ много нѣща въ здравословно отношение. Впрочемъ, желателно е часъ по-скоро да се тури въ испълнение приетото, особенно за въ с. Хвойна.

Отъ началото на тая пролѣть Пловдивската Постоянна Коммиссия е турила началото за една разсадна градина въ центърътъ на околията, с. Хвойна. Както се види, тая градина ще отглежда разни овощни дръвчета, които ще се раздаватъ на жителитѣ изъ околията за саденье и култивиранье. Като се земе прѣдъ видъ поминъчното състояние на тукашното население, то нѣма съмнѣние, че тая разсадна градина обѣщава доста нѣщо за напрѣдъ. Мѣстоположението на всички почти въ околията села отговаря за вирѣеньето на овощия, а такива за сега има само въ едно двѣ села. Липсвахж инициятива, примѣръ и възможность до сега за това. Впрочемъ, първата крачка напрѣдъ е сторена и ние сърадваме Почитаемата коммиссия за това ѝ похвално дѣло, като се надѣемъ, че и за въ бждѫще тя нѣма да лишава отъ грижитѣ си тая околия. Урежданьето на градината е повѣрено на г. помощника на горския инспекторъ тукъ.

Тая пролѣть въ едно врѣме се съгледа една бърза инициятива между нѣкои села изъ Рупчоската и Пловдивската околии въ поправянье на нѣкои отъ междуселскитѣ пжтища. Селата Павелско и Хвойна и отъ части Орѣхово, Малево, Дѣдево и Бойково, Рупчоско, и с. Коматево, Марково, Сотиръ и др. Пловдивско, доста работихж пжтищата помежду нѣкои отъ тѣхъ. Това е повече отъ полезно. Рупчоската околия има най-голѣма нужда въ това отношение, затова ние желаемъ да направятъ нѣщо и другитѣ села, на и споменжтитѣ по-горѣ да не оставятъ почнжтото на половина.

Отъ началото на миналия мѣсецъ Май, та до кждѣ половината му, се свършихж испититѣ въ основнитѣ училища въ Рупчоската, Пловдивската и Конушката околии. Споредъ свѣденията на лица, които сж присжтствували на нѣкои испити, учебното дѣло въ Рупчоската околия въ общи чьрти не може се каза, че е било отъ много добритѣ прѣзъ текущата учебна година. Причинитѣ на това сж много, които тукъ немогжтъ да се изброжтъ. За това мислимъ да поговоримъ въ една отъ идющитѣ книжки.

Некролози.

1. *Уста Петко Дѣлевъ Шенгата.* На 22 миналия Януарий н. г. се е починжлъ въ с. Габрово, Ксантийско, извѣстния въ тукашнитѣ мѣста родолюбецъ и първенецъ, Уста Петко Дѣлевъ, наричанъ още и съ прѣкоръ *Шенгата.* Покойния е роденъ въ сжщото село около 1883 година. На 12 годишна възрасть той останалъ сираче, безъ баща, безъ майка, и билъ даденъ на едни Райковски дюлгери, при които изучилъ тоя занаятъ, съ когото се е занимавалъ и поминовалъ до старость. Съ своето трудолюбие и остроумие, той успѣлъ да усъвършенствува занаята си, щото на врѣмето си е билъ единственния прочутъ *уста-башия* въ градъ Скеча, къмъ когото се обръщали всички аги, беeве, търговци за строенье на най добритѣ магазии и кжщи. Отъ това и прѣкорътъ *Уста* — майсторъ. Покойния е ходилъ съ своя чета работници изъ Македония, Тракия и чакъ дори въ Ромжния, гдѣто е зидалъ забѣлежителни здания и сводови черкви, между които една е отъ първитѣ градски черкви въ г. Чирпанъ, друга въ Зърново (Македония) и др.

Като българинъ, покойния Уста Петко е билъ единъ отъ най-распаленитѣ родолюбци, който най-ревностно е ратувалъ по възражданието на българитѣ въ Ксантийско и освобождението имъ отъ гръцкитѣ владици. Съ твърдъ и рѣшителенъ характеръ, знаещъ добрѣ говоримитѣ язици турски и гръцки, въодушевенъ отъ чувства най-искренни и пълни съ любовь къмъ родътъ си, покойния не е щадилъ ни трудъ, ни врѣме, ни средства за доброто на родътъ си. Най много той е желалъ да види освобождението на родния си край отъ гръцкитѣ владици, които тукъ сж били подкрѣпяни отъ богатия гърчеющи се градъ Ксанти. По тия причини съселянитѣ му Габровци въ борбитѣ си съ гъркоманитѣ и гръцкитѣ владици винаги се повѣрявали тежката миссия за борба на покойния, който много пжти е ходилъ по правителственнитѣ домове въ Драма, Скеча (Ксанти), Гюмюрджюна, Одринъ и Цариградъ, гдѣто смѣло е защищавалъ народнитѣ интереси.

Покойния не малко се е грижилъ и за училищата въ родния си край и на неговата честность, сдѣйствие и трудъ се длъжи и това забѣлежително обстоятелство, че родното му с. Габрово за сега располага съ повече отъ 1000 лири черковенъ капиталъ, който имъ дава възможность да иматъ едно добрѣ уредено основно училище, снабдено току-речи съ всички по-главни учебни пособия. Покойния е занимавалъ почетната длъжность черковенъ и училищенъ настоятель и членъ на Ксантийската българска община.

Българското население въ тая часть на Родопитѣ никога нѣма да забрави заслугитѣ на тоя си родолюбивъ и енергиченъ гражданинъ, чийто животъ е достоенъ за примѣръ и подражание.

Вѣчна памятъ и лека прѣсть на покойния.

Съобщава *Д. В. М.*

† Св. Константинъ Манoловъ

На 4 м. Априлъ прѣзъ нощьта се поминѫ въ с. Лѣсково (Конушка Околия, Пловдивски Окрѫгъ) Свещенника Константинъ Маноловъ. Покойниятъ е роденъ прѣзъ около 1825 год. въ с. Петково (Ахѫ Челебийска каза, Одринска Областъ). Баща му, бѣденъ дюлгеринъ, като желаялъ да го изучи на книга, далъ го да слугува на селския попъ, при когото покойниятъ се научилъ за нѣколко години да чете и пише съ грѫцки букви и да пѣе въ черквата, разбира се пакъ грѫцки, тъй като въ онази покрайнина славяно-българскиятъ языкъ отдавна е билъ замѣстенъ съ елническия. Учението, което придобилъ при селския попъ, е било достатъчно въ онова врѣме, за да може да стане даскалъ въ некое село; за това баща му Манолъ завелъ 22 годишния си синъ Данча — така е било името на попъ Константина прѣди рѫкополаганието му въ священическия чинъ — въ с. Тополово (Конушка Нахия) и го цѣнилъ за учитель съ годишна плата 40 гроша и храна. Слѣдъ двѣ години Данчо билъ повиканъ и условенъ за даскалъ въ родното си село, гдѣто не стоялъ повече отъ двѣ три години, защото първенцитѣ условили за учитель синътъ на единъ богатъ и влиятеленъ кехая. По тая причина дѣдо Манолъ, човѣкъ набоженъ и ученолюбивъ, завелъ сина си Данча въ прибѣломорския градъ Гюмурджина и го цѣнилъ въ праздници да пѣе въ черквата Св. Георги, срѣщу една малка плата а въ дѣлници да работи въ вѫжарницата на единъ българинъ изъ Враня, за храна. Слѣдъ една година добродушния Враннлия Величко измолилъ черковнитѣ настоятели да приематъ Данча и за даскалъ на дѣцата и за псалтъ въ черквата Св. Георги. Освободенъ отъ вѫжарската работа, покойниятъ, насърдчаванъ отъ благодѣтеля си Величка Враннлията, изучилъ въ Гюмурджина говоримитѣ грѫцки и турски языци.

Слѣдъ двѣ години, той пакъ билъ повиканъ за даскалъ въ родното си село Петково и събралъ много момчета да учи. Двѣ или три години слѣдъ това, а именно прѣзъ 1858 год той билъ рѫкоположенъ за священникъ отъ Скеченския Митрополитъ Панарета, който му промѣнилъ името отъ Данчо на Константинъ. Въ Петково той священнодѣйствувалъ до 1865 год. когато станало нуждно да отиде другадѣ, понеже при една му другарь, зеть на единъ чорбаджия, билъ рѫкоположенъ още единъ священникъ, тѫй пакъ синъ на единъ влиятеленъ кехая и зеть на черковния епитропъ. Слѣдъ едногодишно священнодѣйствувание въ с. Лѣвочево (Ахѫ-Челебийска каза) Петковци пакъ повикали попъ Константина. Прѣзъ 1869 год. той постигналъ желанието на селянетѣ не искане да се отцѣпче отъ Грѫцката Патриаршия; ала слѣдъ издаванието на фермана за учрежданието Българска

Екзархия, той на драго сърдце започнж да споменува „Вѣкое епископство православнихъ". Прѣзъ 1871 год. испроводи едного отъ синоветѣ си да се учи за учитель, а прѣзъ 1873 год. самъ растуря одаитѣ на старото селско училище и подъ неговъ надзоръ се направихж свѣтли стаи, изработихж се чинове, черна дъска и се купихж карти, портретътъ на Екзарха и други училищни потрѣби.

Прѣзъ врѣмето на Срѣдно-Горско-Родопското въстание въ 1876 год. попъ Константинъ е билъ подозиранъ отъ разюзденитѣ помаци за съучастникъ съзаклятието, вслѣдствие на което е билъ държанъ отъ баши-бозуцитѣ двѣ недѣли подъ стража постоянно е билъ заплашванъ, догдѣ му зематъ всичкитѣ парици — около 60 лири Подиръ Св. Стефанския договоръ, догдѣ се разбѣре добрѣ до кадѣ ще бждатъ границитѣ на България и Турция, въ Родопитѣ избухнж Мюслюманско въстание, подъ ржководството на англичане, поляци и маджари—бивши офицери на турска служба—за да се слисатъ рускитѣ окупационни власти. Прѣзъ врѣме на това въстание, на день Великденъ (1878 год.) единъ отъ главатаритѣ влѣзълъ въ черквата, когато се четело Евангелието на второ възкресение и извадилъ попъ Константина, та го закаралъ въ близнето село Карлуково, при устроената бѣсилипа за комити, [1]) гдѣто съ пари трѣбвало да откупи живота си.

Есеньта прѣзъ 1878 год. попъ Константинъ се прѣсели въ окупирания край на Родопитѣ и се установи въ с. Лѣсково, гдѣто священодѣйствува до 1890 год, когато, изнуренъ отъ постоянни трудове и грижи му биде опредѣлена по 30 лева мѣсечна пенсия за 42 годишно служение като учителъ и священникъ. Отъ тогава насамъ, той е билъ исповѣдникъ въ селата Лесково, Яврово Добри-Лжгъ. Всѣка недѣля той е проповѣдвалъ въ черквитѣ, гдѣто е служилъ.(2)

При всичко, че животътъ на покойниятъ е билъ една върволица отъ прѣмеждия — 1864 год. му изгорѣла кжщата, прѣзъ 1868 год. нощно врѣме е бастисванъ отъ турци, прѣзъ 1869 год. изгубилъ майка, дъщеря и жена, която му оставила 4 дѣца, прѣзъ 1876 и 1877 год. прѣслѣдванъ отъ башибозуци, 1878 година напуснжлъ родното си село и бащиното си огнище — той пакъ се постаралъ и далъ прилично възпитание на дѣцата си. Най-голѣмиятъ му синъ е стенографъ при Нар. Събрание, вториятъ му синъ е священникъ, третиятъ дограмаджия а, четвъртиятъ биде покосенъ отъ смъртьта прѣзъ 1890 год. тъкмо когато бѣше се е посветилъ на учителско поприще.

Вѣчна паметь на покойния. Дано живота му послужи за примѣръ и назидание на много священници изъ Българско

---

1) Гл. Вѣстникъ „Марица" 1878 год. Брой 25, Стр. 5.

Б. на Р. ни 2) Покойниятъ е взелъ живо участие и въ възраждането на българщината въ родния си край. Той е билъ единъ отъ учениците на известния попъ Григорий чиито дамаскини покойния заедно съ свещенникъ Кириякъ Бѣлковески отъ Устово първи сж препсвѣдвали на родния си языкъ и распространявали и измѣжду другитѣ свѣщенници. За това гледай Минист Сборн. Томъ I и II. статията: „Материяли за Изучвание Родопското наречие" отъ Хр. П. Константиновъ.

НАРОДНИ УМОТВОРЕНИѦ

изъ

Родопитѣ

Народни обичаи изъ с. Орѣхово, Рупчоско.

Записалъ *Ст. Н. Шишковъ.*

I.

Старци.

Въ понедѣлникъ на Сирната седмица въ с. Орѣхово, Рупчоска околия, правѭтъ тъй нарičанитѣ тукъ „старци“, които до нѣгдѣ приличатъ на карнавалитѣ, които ставатъ по гръцкитѣ мѣста. Тоя обичай е старъ въ всичкитѣ почти долни села въ тая околия, ала по настоящемъ въ другитѣ е току-речи изоставенъ, освѣнъ въ с. Орѣхово, гдѣто се пази много на почеть. Другадѣ въ Срѣднитѣ Родопи го нѣма, освѣнъ въ с. Еникьой и Габрово, Ксантийско, гдѣто го е имало до скоро; ала тамъ е билъ отъ съвсѣмъ другъ характеръ —само за развлѣчение и веселие, безъ никакви повѣрия свързанъ, и при това не прѣзъ Сирната седмица, а слѣдъ неѫ, въ първия день на поста. Вѣроятно, тамъ е запазенъ и останѫлъ по подражание отъ близския гърчеѭщи се градъ Ксанти (Скеча). Имало е случаи и въ нѣкои и отъ по голѣмитѣ български села въ Ахѫчелебийско да ставатъ подобни „карнавали“, ала и тѣ сѫ били по подражание на гръцкитѣ и при това винаги устроявани отъ гърци или власи, които по работа сѫ се намирали тамъ. Въ Рупчосъ тоя обичай е старъ, коренъ, народенъ така да кажемъ, който си има извѣстно митическо значение—свързанъ съ силни повѣрия въ населението,

Ето какъ става той:

Утриньта рано (прѣзъ Сирната седмица) четире души мѫже (обикновенно изъ между шегобийцитѣ). отъ които двамата млади момци, се обличатъ така: двамата момци въ женски—невѣстински—костюмъ като сѫщи жени, съ по една тояга и съ по една бѣла кърпа по въ рѫка; а двамата други се направятъ единия на сгърбенъ старецъ, а другия на арапинъ. Старецътъ се облича въ най-скъсани дрехи, на гърбътъ си прѣвързва въ единъ парцалъ слама, или пъкъ ѭ натѫпка подъ дрехата, та изглежда като на хамалски семеръ. Напълня си съ слама и потуритѣ така, щото едвамъ се движи и изглежда като жаба. Въ рѫцѣтѣ си носи една тояга, на върхътъ съ говеждо лайно, за чибукъ. Другия также сѫщо се облича и накичи съ подобни дрипели, ала безъ слама, а повечето гледа скъсани парцали да му висѭтъ отъ странитѣ. Лицето си покрива съ черна маска отъ кожа, така щото само очитѣ и устата му се виждатъ. На главата си облича една рунтава козлова кожа, която стърчи нагорѣ, като пирамида. Послѣдния е арапинътъ. Между другото има въ рѫцѣтѣ си и една тояга съ лайно на края за топузъ, а въ сѫще врѣме и една семерева дъска, която върти за сабля. Старцитѣ носѭтъ и по една зобилница и въ тѣхъ по една голѣма глава чесновъ лукъ за часовници. Съ една речь, тѣ се накичватъ колкото се може по смѣшно. По нѣкога се причислява въ тѣхъ и още единъ мѫжъ, който се облича въ цигански дрѣхи, въ рѫцѣтѣ си носи обвити парцали, съ които се прѣдставлява като циганка съ дѣте, която се счита за жена на старецътъ.

Облѣчени по тоя начинъ, тѣ тръгватъ изъ кѫща въ кѫща по селото, придружавани отъ единъ свирачъ съ цигулка или гайда, дѣца, възрастни и др., които ги слѣдватъ, подгонватъ ги, закачатъ ги и правятъ разни други смѣхории. На всѣка кѫща невѣститѣ влазятъ въ кѫщи, поскачатъ насамъ нататъкъ, поиграѭтъ хоро, погонѭтъ се съ момчетата и излазятъ на дворътъ, гдѣто пъкъ старецътъ и арапинътъ правѭтъ други смѣхории. Слѣдъ това (тѣ си водѭтъ и единъ шеговитъ човѣкъ, който да умѣе да слави „*наричiа*“) този,

който нарича, исказва своитѣ благопожелания къмъ домашнитѣ съ гласъ: „да са живи сайбиеа и сайбийки, и конеа, и волувеа, и уфчiареа, и уфчiарки, и крави, и телцеа; да са рада житу пуд пѫть и над пѫть, да гу преалива злату и сребру“, и всичкитѣ вкупомъ извикатъ „аминь“. Тогава домашнитѣ ги дарягатъ кой съ каквото иска: яйца, масло, кравaи и др., а на невѣститѣ по нѣкоя пара и кърпа.

Като обходѭтъ по тоя начинъ цѣлото село, вечерьта, слѣдъ като се стъмни добрѣ, отиватъ извънъ селото и тамъ на нѣкое равно мѣсто старцитѣ свалятъ парцалитѣ по единъ поединъ отъ себе си и при всѣко хвърляние на парцалъ старцитѣ наричатъ съ гласъ: „ко'-ту знаеа да мами на крави мл'аку, колькiу-су на сай вульгiа прахѫт, толькiу и нему ф думѫт“, и всичкитѣ пакъ извикватъ: „аминь“. На другъ парцалъ нарича: „ко'-ту знаеа да мами житу ут нива, колькiу-ту на сай вульгеа прахѫт, толькiу и нему ф думѫт“. По тоя начинъ като изреди всичко, което магесници могѫтъ направи човѣку прѣзъ животътъ и годината зло, най-сетнѣ нарича и за момитѣ и момцитѣ така: „ко'ту знаеа да разва'л'а на мумичеата и момчеата, нему мо'с тупус . . . . . .“ и всичкитѣ пакъ извикватъ аминь. Слѣдъ това истръсятъ сламата особно на една купчина, запалятъ ѭ и сторѭтъ хоро, та обиколѭтъ огъньтъ на три пѫти, че на третия пѫть се пуснѫтъ и трѫтѭтъ на бѣгъ до края на селото, до едно опрѣдѣлено мѣсто, за което по напрѣдъ сѫ се сговорили. Който испрѣвари отъ тѣхъ та дойде по напрѣдъ на отреденото мѣсто, то плодовитостьта прѣзъ годината е на негово щастие. Ако испрѣвари нѣкоя отъ невѣститѣ, знакъ е, че ще се роди чиста и отбрана пшеница прѣзъ тая година. Ако испрѣвари арапинътъ, пшеницата ще бѫде „*исказива*“ (ще има къклица), а ако пакъ испрѣвари старецътъ, то ръжьта ще бѫде изобилна.

Отъ събраното прѣзъ деньтъ старцитѣ си направятъ вечерьта угощение, а остатъкътъ даватъ на черквата. Тоя обичай въ с. Павелско казватъ „*пуснистарци*“.

II

Пѣсни изъ политическия животъ.

а) Изъ Дарж-дере.

Записалъ: К. Александровъ.

1.

Царь Муратъ и Мара българа.

Цàрь-ми-еа Мурàть кнѝга напратѝл:
—Ой Мàру, Мàру, беàла българу,
Ку-са-потỳрчишь, ща-ти-харѝсам
Пу-Беàлу мòреа іаки-неа калѐ,
5 Іàки-неа калѐ, калѐ с-касабѝ;
Пу-Сѝніу мòреа чѐсти-неа силà,
Чѐсти-неа силà, силà българцки.
Мàра-са сѐдна чіỳдом зачіỳди,
Ала-ми нѝма кòга да-пѝта.
10 Тà-си имеàшеа иднѝчку брàтчеа,
Иднѝчку брàтчеа, брàтчеа Алѐкши,
И-тò-са лàха ф-Влàшка-на зѝмеа.
Ф-Влàшка-на зѝмеа у-Влàшкеак бѐеа
Мàра-си, тугàф кнѝга напратѝ:
15 Ой брàтчеа, брàтчеа, брàтчеа Алекши,
Цàрь-ми-еа Мурàть кнѝга напратѝл,
Ак-са-пòтурчеа, щеа-ми-харѝса,
Пу-Беàлу мòреа іаки-неа калѐ,
Іаки-неа калѐ, калѐ с-касабѝ;
20 Пу-Сѝніу мòрса чѐсти-неа силà,
Чѐсти-неа силà, силà българцки.
Брàт-й Алѐкши кнѝга напратѝ:
Ой Мàру, Мàру сѝстру българу,
Ищи-му сѝстру, аку-ти-дадѐ,
25 Ф-Едрѝнеа пòлеа сирàцкеа-н имòт
И-ф-сридѐ Стамбòл бàшь беазеастѐнеан
Мàра-му тугàф кнѝга напратѝ:
—Аку-ми-дадѐшь, щỳ-си-ти ѝщам.
Тугàф-щеа Мàра да-са-потỳрчи.
30 И-цàрь-й Мурàть кнѝга напратѝ:
Ой Мàру, Мàру, беàла българу,

Кой-та приучѝ тувà да ѝщеашь?
Сирàцка стòка ни-са-харѝсва.
Чи-вреàмеа ѝдеа да-си-гу-зèмеат.

Слушана отъ майката на записвачътъ.

2.

Деалiу вайвода.

Излѐл-еа Деàлiу вайвòда
Ф-Дъмбовца и Караджовца:
Млòгу-еа мàйки расплàкал,
Нàй-млогу млàди нивеàсти.
5 Нѫрачеа Деàлiу, пурѫчеа,
Дарѝдеарцкеам-неам аiàнеа,
Аiàнеа, кабадайеа:
— Трѝ сиестри ѝмам ф-сѝлу-ну,
Дỳматеа да-ги-тỳрчитеа;
10 Да-ни-ги-потỳрчiуватеа,
Чи-кугà дòйда ф-сѝлу-ну,
Деàтеа-щеа ф-мàйка пуплàка,
Зарадѝ вiàра христiàнцка.
Опцеа-си дỳма дỳмаха:
15 И-Деàлiу-си-еа задàдеа
С-хилiàда млàди мòмчеата:
Врiỳть-беаха с-беàли фустàнеа,
Пак-Деàлiу с-чѐрни шелвàреа.
Кугà-ми дòйдеа ф-сѝлу-ну,
20 Тòй-си-ми прàвеа утѝдеа
У-Пàсчеа башь-терзѝеана:
— Дѐ-да-ми, Пàсчiу, поскруѝшь,
Поскруѝшь, Пàсчiу, ушѝеашь
Сърминеа-н минтàнь, кадифѐн!
25 — Ни-мòга сърма да-шѝеа,
Ни-мòга чохà да-крòеа.
Деалiу-си Пàсчiу вѝкашеа:
— Острa-гу сàбьеа скрỳѐва,
Тѐнка-гу пỳшка ушѝва.
30 Стàна-си Деàлiу, търна-си
Кугà-си Деàлiу утѝдеа

Пуд-сѝтничка-на чирнѝца.
Чѝфтом пищòлеа пỳкнаха,
Та-Деàлеа ф-сърцеа удрѝха.
35 Деàліу-си òхна, заплàка,
Гіульсеіỳмеа-си-му вѝкашеа:
— Имаш-ли жѐлну за-неàщу?
Пак-си-й Деàліу друмòнеа:
— Врàна-са кòнеа наіàхах,
40 Рỳба-са чохà нанòсих,
Тỳрцки-са мòми нагàлих,
Хỳбаф-са силіàх нанòсих,
За-иднò имàм балничку:
Гòра-на-са-еа лѝснала,
45 Уфчіàреа-неа-са свѝрнали
И-стàду-ну-са пỳснали,
Пак-Деàлеа нѝма да ѝма,
Геаргèфску іàгнеа да пичè,
Чеарвѝну вѝну да-пѝеа,
50 Сас-жèлеан кавàль да-свѝри:

Слушана отъ сжщата

3

Русанкеа царица.

Цàреа-п Никòлу друмòнеа:
— Та-пòдайтеа-ми діулбіỳнтеа,
Та-прис-діулбіỳнтеа да-вѝдеа,
Сѝніу-ну мòреа длибòку,
5 Щỳ-ми-са беàлу беалеàеа:
Деа-лѝ-еа беàли чеадъàреа,
Алѝ-еа тỳрцеа татàреа?
Нитò-еа билò чеадъàреа,
Нитò-еа тỳрцеа татàреа,
10 Ами-еа билò Русàнкеа.
Русàнкеа кнѝга пѝсова
Нàх-Варна да-еа-напратѝ:

Забѣлѣжка. За въспѣтия въ горнята пѣсень Делю войвода гледай: „Родонски Старини, материяли изъ Дарж-дерско, кн. IV, 1892 г. Печатница Единство Пловдивъ“.

КНИГОПИСЪ

Списания и книги получени въ редакцията ни:

Новоземледѣлие полумѣсечно списание. Редакторъ-издатель Никола А. Кърджаевъ въ София. Излазя на 5 и 20 число всѣки мѣсецъ на свитъци отъ по 20 страници. Абонаментъ прѣдплатенъ. Въ България за година 7 лева, а за въ чужбина се прибавят и пощенскитѣ разноски; за ученицитѣ 5 лева. Год. I. Май 5

Ветеринарна сбирка мѣсечно списание по ветеринарната медицина и скотовъдство въ София. Година III, броеве I, II, III, IV. Излазя единъ пжть въ мѣсеца не по малко отъ 1 1/2 печатни кола. Абонаментъ за България 6 лева, а за въ странство 7 лева, прѣдплатени.

Българска сбирка списание за книжнина и обществени знания. Излазя подъ редакцията на г. г. Стефана С. Бобчевъ и Михаилъ Ив. Маджаровъ въ Пловдивъ. Година I, книги I, II, III, IV, V и VI. Мѣсечнитѣ книжки с стоятъ отъ по 5 печатни коли. Годишенъ абонаментъ 10 лева за въ България, а 12 лева за вънъ.

Дело листъ за науку, књижевность и друштвени живот Април. уредник Ст. М. Протич. Београдъ парна радикална штампария 1894 год. Излазя всѣки мѣсецъ отъ по 10 до 12 печатни коли. Абонаментъ за година 16 динара въ Сърбия, а 20 за въ странство.

Книжката за м. Априлий отъ това хубаво списание има разнообразно и хубаво съдържание. Особено интересна за насъ е статията въ отдѣлътъ на научната хроника: Преглед географске литературе о Балканскоме полуострву за 1892 и 1893 год., уредио Д-ръ Јован Цвијћ.

Дѣтинска почивка излазя въ срѣдата на всѣки мѣсецъ, освѣнъ юлий и Августъ. Годишна цѣна въ прѣдплата: за въ България 2 лева 50 ст. Год. III, кн. I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX и X. Силистра. Редакторъ-издатель Д. Тончевъ.

Учитель мѣсечно педагогическо-обществено списание за учители и възпитатели. Год. I кн. VI, VII, VIII, IX и X. Абонаментъ годишенъ и прѣдплатенъ: 8 лева, а за ученици 7 лева. Пловдивъ. Редакторъ-издатель Хр. Д. Максимовъ.

Изворъ илюстровано ученическо списание излазя всѣки мѣсецъ, освѣнъ Юний и Юлий, въ 4 печатни коли. Годишенъ абонаментъ за въ България 6 лева, а за въ странство 7 лева прѣдплатени. Година III. Априлий 1894 год. Редактори Т. Ц. Трифоновъ и Ив. Ивановъ, а издатель Берецъ Иос. Алкалай. Русе.

Дума литературно-научно-обществено мѣсечно списаний. Редакторъ Ив. Н. Поповъ въ София. Година III, кн. VIII и IX. Февруарий и Мартъ 1894 година. Годишенъ абонаментъ за въ България 8 лева, а за въ странство 12 лева прѣдплатени.

Природа илюстрованъ журналъ за наука, стопанство, ловъ и риболовство. Излазя всѣки мѣсецъ, освѣнъ юлий и Августъ. Год. II. Априлъ и май. брой 1 и 2. Редакторъ Георги К. Христовичъ София. Абонаментъ само въ прѣдплата: въ България за година 4 лева, а за въ странство 5 лева.

Какъ се живѣе въ свѣта, очеркъ изъ борбата за съществувание у животнитѣ. Премия на „Природа" за ония абонати, които прѣдплатятъ най късно до края на м. юний, н. г.

Годичный актъ императорскаго С. Петербургскаго университета 8-го Февраля 1894 года.

Обозрѣніе преподаванія наукъ въ императорскомъ С. Петербургскомъ университетѣ на осеннее и весеннее полугодія 1893 1894 года.

Протоколы засѣданій совѣта императорскаго С. Петербургскаго университета за весеннее полугодіе 1893 года № № 48 и 49.

Мисъль списание за наука, литература и критика. Редакторъ Д-ръ К. Кръстевъ. Година IV Книжка III и IV, Юний и Юлий. Годишна прѣдплата за България 10 лева, за странство 12 лева. Съ премия на прѣдплатившитѣ абонати Донъ Кихотъ отъ Мигуелъ Сервантесъ (около 20 печатни коли, съ 15 илюстрации въ текста).

(Слѣдва)

Отъ Комитета на Журналистическия Конгресъ въ София се получи за обнародванье слѣдоющето:

„Умолявате се да имате добрината да обнародвате на първата страница слѣдующитѣ резолюции, взети отъ 1-й Конгресъ на българскитѣ журналисти и писатели, въ засѣданията му отъ 13-й до 17-й Юлий т. г."

Комитетътъ.

София 8-й Августъ 1894 год.

Конгресътъ на Българскитѣ журналисти и писатели исказва желание:

I. Правителството да отмѣни по законодателенъ редъ дѣйствующия законъ за печата.

II. Да се не даватъ помощи, освѣнъ за съчинения и издания изъ научната и педагогическата область. За издания и списания, както белетристически, тъй и политически, членоветѣ на Конгреса се задължаватъ да не искатъ и да не приематъ никакви помощи.

Забѣлѣжка. Подъ думитѣ *„съчинения и издания изъ научната и педагогическата область"*, да се разбиратъ само специално научни съчинения или трактати изъ тая область, а не педагогически и популярни научни списания и учебници.

III. Да се приложи часъ по̀-скоро тая часть отъ Закона за телеграфитѣ и пощитѣ, която урежда междуселската поща на държавна почва, като се впише въ държавния бюджетъ нуждната за това сумма.

До отпущанието нуждитѣ кредити за горнята цѣль, правителството часъ по-скоро да въведе въ междуселската поща тия измѣнения: 1) да опрѣдѣли строга тарифа на селскитѣ куриери, и 2) куриеритѣ да приемаъ корреспонденцията отъ пощенскитѣ станции, а не отъ околийскитѣ управления.

IV. Да се издаде единъ албумъ — паметникъ съ заглавие „прѣди 50 години и подиръ 50 год." (1844 — 1894) и първата часть да съдържа фотографията на Фотинова и неговото „Любословие", а втората — по

единъ брой отъ всичкитѣ български вѣстници и периодически списания, които сѫ излизали тая година до 9-й Юлий включително. Въ тоя албумъ да се помѣстѭтъ и списъкъ и фотографиитѣ на журналиститѣ и писателитѣ, участвували въ I-й Бълг. Журналистически Съборъ, както и протоколитѣ на Конгреса и на прѣдварителнитѣ събрания.

V. Българското Книжовно Дружество въ София часъ по̀-скоро да усили своята дѣятелность, като се свика отъ Настоятелството му Годишно Събрание, съгласно изричнитѣ постановления на устава, за да се уреди Дружеството и подобри журнала си.

VI. Като констатира печалния фактъ, че извѣстна часть отъ Европейската пресса, въодушевявана не отъ правдата и истината, а отъ допстоосѫдителни и неблагородни побуждения, или пъкъ злѣ освѣдомявана отъ подкупени корреспонденти, — въ продължение на цѣли осемъ години систематически е изопачавала фактитѣ относително истинското положение на работитѣ въ нашето отечество, та чрѣзъ това въ голѣма степень е съдѣйствувала за закрѣплението на дълготрайностьта на единъ най-безчеловѣченъ и най-съсипителенъ за страната ни режимъ, на виновника на който тя и днесь още продължава да плете вѣнци, безъ да дава нѣкаква цѣна и внимание на възгласитѣ на въскръсналия днесь народъ, — счита за своя свята длъжность високо да протестира противъ това крайно осѫдително и недостойно поведение на казаната пресса, а, сѫщеврѣменно — да искаже и своята най-голѣма благодарность къмъ онази часть отъ Европейската преса, която винаги е държала високо знамето на правдата и на хуманностьта и безпристрастно е прѣдставлявала и нашитѣ работи въ тѣхното истинско положение и освѣтление прѣдъ образованния свѣтъ.

VII. Да се прѣпорѫчи за напрѣдъ на всички списатели и вѣстникари, да употрѣбляватъ по̀ благоприличенъ язикъ.

VIII. Исказва своето пълнейше прѣзрѣние къмъ инсинуациитѣ, исказани по адресса му, въ в. „Свобода“ отъ 15 Юлий 1894 год.

IX. Да се ходатайствува прѣдъ правителството за освобождението, по законенъ редъ, отъ затвора на списателя Петко Каравеловъ и натоварва избранния отъ него комитетъ да прѣдстави настоящата резолюция на правителството.

X. Да се испроводѭтъ трима прѣдставители да участвуватъ въ идущия международенъ Конгресъ на журналиститѣ.

XI. Да се искаже благодарность къмъ Дружеството „Славянска Бесѣда", което оказа гостоприемство на I-й Бълг. Журнал. Съборъ, чрѣзъ отстѫпяние помѣщението си за засѣданията му.

ЕДНО ПОМАШКО ПРѢСЕЛВАЧЬЕ.

(Расказъ изъ съврѣменния помашки животъ).

Пише +⁺+

(Продължение отъ кн. III).

— Имашъ ли си баща, майка, братя и сестри, Хасане? Зададохъ първия въпросъ на Хасаня.

— Имамъ си, какъ не. Имамъ си и баща, и майка, и два брата по-малки отъ мене, и една по-голѣма оженена сестра.

— Ами какъвъ ви е гичинмека тамъ, Хасане?

— Ехъ, Кольо! (При тия думи Хасанъ въздъхнѫ изъ дълбоко, позамисли се малко и продължи.) Гичинмека намъ е много добъръ; ние сме *ленжюпѣре* люде, имаме си хубави ниви, два чифта волове, като *барчйни*, три крави, два коня и кѫдѣ сто и петдесеть овци. Когато му се угоди годината, намираме до 150 кила теджереть, та откакъ ни стигне до ново, още ни артисва, та и продаваме. Всичко ни е хубаво, *лѐкимь* сега незнаѭ *киná* щѫтъ да правѭтъ, защото ги оставихъ самй, пъкъ братьетѣ ми сѫ още малки и слаби. Баща ми самичъкъ *киná* по-напрѣдъ да види: овци ли, орань ли, въ кѫщи ли, че и *нѐня* ([1]) е остарѣла вече, та зе да не може да се *даендйсва* на работа, пъкъ съ чужди очи се свѣтъ не върти.

— Ами тебе какъ се е *лáхало* да ги оставишъ? Вижъ, отсутра казваше на баща ми, че не можешъ и да се върнешъ тамъ; най-послѣ налучихъ азъ на въпросътъ, който най-много ме интересуваше.

— Ехъ, *жанъмъ* Кольо, *жанъмъ* кардашъ, моята работа е злѣ, ала нѣма *киná* да се прави: тъй ми е било писано отъ Аллаха, тъй ще да е сега. *Мáдемъ* ([2]) искашъ да се научишъ, слушай да видишъ, *киná* съмъ

Б. на Р. Курсивътъ сѫ думи чисто мѣстни, помашки.

1) Въ Рупчосъ не само помацитѣ, ами въ нѣкои села и българитѣ казватъ на майка си неня, неньо.

2) Думата мадемъ се често употрѣбява тукъ, особено отъ помацитѣ. Има еднакво значение като причиненъ съюзъ защото, понеже, тъй като и пр.

притеглилъ. Менѣ се е *набу́рило* сърдцето, та тамамъ щѫ си поотдъхнѫ, ще ми поолегкне—ми отговори Хасанъ, сви колѣнѣтѣ си на кръстъ, въ знакъ, че се приготви за дългъ разговоръ и продължи нататъкъ. — Ланското лѣто мене зехѫ аскеръ въ градъ Х. Шесть души момчета бѣхме отъ наше село, ала другитѣ избѣгахѫ прѣди да ни прегледа комисията, пъкъ мене баща ми не ми даде и да споменѫ бѣганье. Отидохъ тамъ и, за *кина́* да думамъ криво, много ни бѣше хубаво: хубава руба, нови чизми, на̀ до колѣнѣтѣ, ката день месо и чорба да ти артисва, откакъ се наѣдешъ, -- отъ всѣка страна бѣхме добрѣ. Наистина, учението е строго и нѣкъвъ мѣсецъ отъ първо е *бира́съ збрно*, ала не ли е команда на езика ти, всичко се сѣташъ и много лесно и бързо се научавашъ; че научи ли се човѣкъ единъ пѫть, минѫтъ ли се два, най-много до три мѣсеца, то е *игра́нкеа* вече. Менѣ станѫ хубаво тамъ, като че бѣхъ у дома си, пъкъ и на баща ми бѣше много драго да си отслужѫ службата, та сетнѣ да ни е лесно. Щомъ понарастѣхѫ братчетата ми (едното е сега на 13 години), можехъ и стражаринъ да станѫ. Нашия началникъ въ П. е много *до́стъ* на баща ми, пъкъ е и хубавъ човѣкъ, хитъръ, *сѣтенъ;* той се бѣше *фта́салъ* на баща ми и му бѣше рекълъ: „щомъ се уволни твой Хасанъ отъ службата, щѫ го земѫ при мене стражаринъ“.

До шесть-тѣ мѣсеца азъ бѣхъ много добрѣ: и съ момчета, и съ зводни, и съ фелдфебели, и съ капитани, и съ всички ми бѣше добрѣ, защото се бѣхѫ *ла́хали* въ нашата рота не, ами и въ цѣлата дружина, всичкитѣ да сѫ добри людье. Мене много обичахѫ всички, имахѫ ме като тѣхенъ братъ, не като войникъ; *хе́ле* пъкъ когато ме накарахѫ да имъ попѣѭ нашенски пѣсни — ахрянски — *зи́новахѫ* да ме слушатъ. Ала за *кина́* е казано да се не радва човѣкъ много много, когато му е хубаво, та и менѣ не е било късметь тъй да върви до край. Зимоска се разболѣ нашия фелдфебелъ, та намѣсто него турихѫ другъ, незнаѭ отъ коя дружина дойде; той ми стори това лошо. Той бѣше лошъ, *е́връ* човѣкъ, *кина́* да ти кажѫ, когато рекѫтъ и въ червата имаше лошотия; всичкитѣ момчета пищѣхѫ отъ

него. Такъвъ лошъ човѣкъ азъ не съмъ виждалъ и дано не е късметъ и башъ душманина да види. *Хéле* мене бѣше най-много турилъ нà-очи. Научи се, че съмъ турчинъ — ахрянинъ — та ме зѐ при него не за друго, ами да ме мѫчи. Че *кинá* да ти казвамъ, кардашко, то не довода съ казванье! Да ти рекѫ петь, пъкъ ти речи десеть пѫти на день ме караше само чизмитѣ му да боядисвамъ, не за друго, ами да намира махана, за да ме бие. Незнаехъ сънь *кинá* се вика: цѣла нощь да сѣдѫ при вратата на стаята му *диванъ-чепразъ*. Найде ли нѣкоя *сýшка* нѣгдѣ, или друго нѣщо, току ме извика въ стаята си, затвори вратата, пъкъ ме зарита съ чизмитѣ си, заудря ме съ юмруци по глава ли, по лице ли, гдѣто фтаса, и ми задума, че *кинá* да ти казвамъ, *кинáто* му *флéзг* въ устата: „динсизъ-имансъзъ, тикво, щѫ ти сберѫ коститѣ въ торба, ти си свине! . . . . . и *кинá* друго да ти казвамъ. Азъ теглѣхъ и мълчехъ, теглѣхѫ и всичкитѣ други момчета. Аскерликъ не ли е, неможешъ да се оплачешъ: тамъ закона е много лошъ. Пъкъ и да се оплачешъ, та и нему ще артиса, ала и намъ сетнѣ е *зарúтъ* пепельта. И той бѣше хитъръ, *синчъка единъ*; аслѫ лошитѣ людье сѫ и хитри: знаѭтъ какъ да правѭтъ лошотиитѣ си. Биеше ни *скритомъ* да не види гдѣто рекѫтъ и Господь, а вънъ като че нищо не е било; не лукъ яло, не на лукъ мирисало, както казватъ. Другитѣ момчета ми казвахѫ, че мене биелъ и ми се канѣлъ да ме не остави живъ да се върнѫ при баща си и майка си, защото го било много ядъ на турцитѣ. Въ карашмалъка били убили турцитѣ баща му и брата му, та на мене си зимаше *ахтътъ*. Пъкъ да знаехъ азъ нѣщо, та дà, дà ме убие, ами въ карашмалъка азъ бѣхъ дѣте, а баща ми на косъмъ нѣщо нѣкому не е *добарнѫлъ*. Него знаѭтъ всичкитѣ наши комшие, и турци и българи. Теглихъ, теглихъ до едно врѣме, че артъкъ ми се стъмни въ очитѣ и азъ сторихъ *наетъ* да бѣгамъ, та *кинáто* Аллахъ даде.

— Ами защо не обади на баща си, Хасане? Той можеше да се оплаче на капитанитѣ ви да накажѫтъ фелдфебела, попитахъ азъ Хасаня.

— Е, е, жанъмъ Кольо, да знаешъ ти баща ми

какъвъ е човѣкъ! Азъ му казвахъ, все *кълчишъ* дойдѣше въ градъ да ме обиде, ала той ми не даваше и да продумамъ. „Сто̀ри ми щешъ главата *резѝль*, та се мисли; не щѫ те тогава да ми виждашъ очитѣ, ми викаше той. Азъ съмъ станѫлъ на петдесеть години човѣкъ, та не съмъ се *осрамотѣвалъ*, та ти да ми чернишъ *лѝце-со*. Това е аскерликъ, слушай, да ти е хубаво“, ми речеше и иди му думай тогава.

— Хубаво, докажи си баремъ до край, какъ избѣга, повторихъ азъ съ силно любопитство.

— Една вечерь бѣхъ караулъ. Нощьта бѣше тиха, врѣмето ясно, като яйце, а мѣсечината бѣше тамамъ на *пълнина̀*. Кѫдѣ срѣдъ нощь бѣше моя редъ и азъ трѣбваше да стоѭ цѣли два часа на караулъ прѣдъ казармата. Минѫ се, не минѫ половина часъ, хванѫхъ *кара̀ръ*, че всички сѫ заспали, и азъ турихъ патронъ въ пушката. По разгледахъ се на около, нѣмаше никого, че полегка легка издалечихъ до сто шага, па му дадохъ единъ *фу̀кутъ* прѣзъ полето, та право за балкана. Отъ казармата наша до балкана имаше или не два часа. Аллахъ даде, та ме никой не видѣ; сетнѣ *кина̀* е станѫло, кога сѫ ме усѣтили, че ме нѣма, тръсили ли сѫ ме, или не, хичъ не знаѭ.

Отъ градъ Х. до наше село има цѣли осъмь часа пѫть кираджиско ходенье, ала азъ го зехъ за четире часа и когато стигнѫхъ у дома, имаше още половина часъ до съмванье. Нашитѣ си още спѣхѫ. Събудихъ ги. Като ме видѣхѫ, прѣблѣднѣхѫ отъ страхъ. Най-много ги уплаши войнишкото ми облѣкло и пушката, по които тѣ си помислихѫ, че трѣбва да съмь сторилъ нѣкой голѣмъ *кабаха̀тъ*, та бѣгамъ такъвъ и въ това врѣме. Баща ми ме гледаше сърдито и замислено, а майка, щомъ ме видѣ, хвана̀ ме прѣзъ шия и заплака. И двамата бързахѫ да ме распитватъ, *кина̀* тръсѭ азъ по това врѣме такъвъ у насъ, отъ гдѣ идѫ, защо идѫ и *кина̀* съмь сторилъ. Азъ имъ казахъ, че съмь здравъ, че никому нищо не съмь сторилъ, та че имъ исказахъ всичко, що съмь притеглилъ и което ме е накарало на тоя умъ. Въ това врѣме майка ми ме гладѣше по лицето, по главата, стискаше ми рѫцѣтѣ и

плачеше, а баща ми се намрѫщи, погледнѫ въ лицето ми гнѣвно, послѣ обърнѫ очитѣ си къмъ земята и се позамисли. Азъ се сѣтихъ, че моето побѣгванье никакъ не му се ареса.

— Аферимъ, синко, хубава работа! Ти ми си сторилъ *резилъ* главата, та да не могѫ да ходьѫ по свѣтътъ и да не могѫ да видьѫ никого, ми задума той сопнѫто, гнѣвно. Това е аскерликъ, *киня́* ти казваше баща ти *гечендé*.....? Незнаешь ли, че тамъ не постилатъ човѣку; тамъ не трѣбватъ хора, които тръсьѫтъ рахатъ! Отъ кина има да се плачите? Ще ви *укьори* хлѣба, гдѣто сте яли, и рубата, гдѣто носите! *Киня́* искате? Обличатъ ви добрѣ, като на байремъ: хранѫтъ ви, като въ тавла, е, е, още *киня́* ви не стига.....! Слушайте, да ви не биѭтъ. Акълъ се тъй сбира. Баща ти е правилъ аскерликъ цѣли осъмь години и аскерликъ, не като васъ осъмь часа пѫть, всѣкой день да виждашъ людье и рода отъ *мевлекетя* си, отъ селото си, ами хе, е, е, двадесеть конака далече! За осъмь години само два пѫти приехъ *михтюбъ* отъ нашитѣ да ги знаѭ живи ли сѫ, умрѣли ли сѫ. Цѣли осъмь лѣта баща ти е горило слънцето въ Еменъ, гдѣто нето езикъ знаешъ, нето нѣкого познавашъ, пъкъ пуста *хава́!* Ката день курбани зема......! Че не стига това лошо, ами и инъкъ ни бѣше злѣ: дрехи ни даватъ единъ катъ за три години да се чудишъ, да ги гледашъ ли, да ги носишъ ли. Пари нѣмашъ да си купишъ, пъкъ и кой да ти даде тамъ! Пъкъ съ храна още по-злѣ: Падишаха всичко *болъ болъ* даваше, ала до насъ не стигаше: паше, бимбашии, миралаи, каймаками, кятипи и незнаѫ още какви,—всички земахѫ *ýемъ;* тѣ му виждахѫ файдата, пъкъ ние мремъ тамъ отвѫдѣ като кучета. Това се вика лошо, синко! Това е аскерликъ! Ами сега? Това не бива, синко; ти да си идишъ да си свършишъ службата, та сетнѣ и менѣ, че и тебѣ да ни е лесно. Азъ щѫ идѫ днеска още въ П. при господинъ началникъ, щѫ му се примолѭ да пише на капитанитѣ въ градъ, *киня́то* се сѣта, да ти простьѫтъ *кабахатя* и да си те приемѫтъ. Ти знаешъ какъвъ хубавъ човѣкъ е той и какъвъ голѣмъ достъ

ми е, та нѣма да ми повърне дума, завърши серiозно баща ми.

Менѣ притъмнѣ въ очитѣ, като чухъ тия думи на баща ми. „Заколи ме, убий ме, тате, неможж да се върнж вече тамъ. Простжтъ ме, не простжтъ азъ се натеглихъ вече и отъ сега нататъкъ умрѣлъ се връщамъ въ аскерътъ въ г. Х., живъ не; който е *себѣпа*, нему и *гюняха* да е,“ казахъ съ половина уста на баща ми, едно отъ срамъ, друго отъ страхъ.

Майка ми само плачеше и мълчеше до това врѣме, та че като видѣ *наетътъ* на баща ми, намѣси се и тя къмъ мене и най-послѣ каза на баща ми, че ще го напустне, ще го стори *резилъ*, ако той настоява да идж изново аскерь да ме убиjжтъ. Баща ми се мжчи да ме убѣди; *майци* се кара, дума, че като видѣ, че не ще може да излѣзе *нá-глава*, остави ме, като каза: „е тъй, храни *кути*, че не знаешъ *кинá* ще ти докара *дъ-глава!*“ Той се страшно ядоса и не вдинж очи да ме погледа.

Азъ неможехъ да сѣджж много у насъ, защото трѣбваше слънцето да ме не вижда. Много е било лошо да се крие човѣкъ за *кинáто* и да е отъ людьетѣ. Ако се научехж, че азъ си бѣхъ у дома, лошо бѣше: тамъ закона за качеци солдати е крушюмътъ; друго нѣма. Прѣсѣдѣхъ една нощь и два дни у дома, ала какъ, самичъкъ си знаjж. Прѣзъ втората нощь съблѣкохъ войнишкитѣ си дрехи, оставихъ пушката на баща ми, която незнаjж *кинá* е сторилъ, даде ми баща ми два лева харашлъкъ (той бѣше тамамъ платилъ беглика, та се бѣше *лáхало* съвсѣмъ да се *оберé* за пари тогава), простихъ се съ майка, съ братчетата ми и сестра ми и отъ тамъ прѣзъ *криви-лѣви* пжтеки избѣгахъ отсамъ въ Турско; баща ми ме испрати до границата, па се върнж.

При тия думи на Хасаня се напълнихж очитѣ, наведе горкия лицето си къмъ земята и изъ грждитѣ му се истръгнж една дълбока и тжжна въздишка.

— Хубаво си могълъ да минешъ границата, Хасане; вижъ, казватъ, че е много лошо да се наеме човѣкъ да бѣга прѣзъ границата, гдѣто има много ваши

стражари, които сѫ били много лоши: убивали сѫ като кокошка човѣка. Нали лани едно наше момче, кираджийче, за два галагана го убихѫ, защото не минѫло прѣзъ митницата да плати мито за единъ товаръ жито, запитахъ изново азъ Хасаня.

— Отъ наше село до границата е два часа; други села нѣма, нѣма и *джеде* за пазарджии. Наистина, лошо е, и Аллахъ никому да не дава да бѣга, *лéкимъ кинá* да ти кажѫ, Аллахъ ме *очу́ва*. Балканъ не ли е, лесно се у́крива човѣкъ, пъкъ и нощѣ е лесно. Наистина, стражари има, ала и тѣ не ли сѫ людье, едно, че нощѣ спѫтъ, друго, че и тѣхъ е страхъ. Та и знаели ли сѫ, че ще има *качекъ*, та да го чуватъ? Минѫхъ границата и безъ да се маѭ тукъ тамъ, право се спрѣхъ въ ваше село, защото за тука ми бѣхѫ очитѣ. Още когато съмь дохождалъ съ жито прѣди двѣ години, ми се бѣше *вдражило* ваше село, пъкъ има и други наши момчета избѣгали тука. Незнаешъ ли Мутя, гдѣто е у Парнарци ратай? Той ми е *амуджоллия*, и той за такъвъ себепъ полани избѣга отъ аскерликъ. Късметь е било у васъ да ямъ хлѣбъ, и сега Аллахъ здравье да ми дава да се не *осрамотѣвамъ*, та хайде,“ завърши Хасань своята история за бѣганьето си.

По думитѣ на Хасаня ясно личеше, че той не е отъ ония помачета, които гледатъ на работитѣ въ България само прѣзъ мохамедански очила. Той бѣше синъ на семейство, у което грубия фанатизъмъ не е намирилъ почва да пустне своитѣ гибелни корени, които подровватъ цѣлото. Той бѣше синъ на родители, които дишели по всичко на строга нравственность, патриархалность, у които, за щастие, е било запазено всичко душевно хубаво, дѣвственно, кръвно отъ родътъ си, нѣща, както виждате, които не сѫ рѣдки изъ дѣвственнитѣ кѫтове на тия хубави планини, на които било писано много работи да видѭтъ на тоя Божи свѣтъ. Въ такива кѫтове тукъ хората сѫ прѣдадени исцѣло на своята работа и поминъчнитѣ си потрѣби, а сѫщеврѣменно и строгото съблюдаване и испълнение на своитѣ традиции, чисти, непорочни, бистри и свѣтли като кристалътъ. Ако Хасань въ тая си възрасть е

направилъ едно нарушение на семейнитѣ надежди и сѫществующитѣ закони на своето отечество. които сѫ били причина да се прости съ бащината си стрѣха, съ родители и въобще съ всичко мило и скѫпо на единъ синъ на една земя, на единъ край, то това станѫло по причини, които, погледнѫти отъ нѣколко страни, се оправдаватъ. Има мѫки, които лесно се прѣнасятъ, ала пъкъ има и жестокости, отъ които човѣкъ съ свѣщь въ рѫка търси смъртьта си, само да се избави отъ тѣхъ. И Хасанъ като човѣкъ съ свое „азъ" е търпѣлъ до извѣстно врѣме, до гдѣто тѣзи мѫки минѫли вече своитѣ граници и той се рѣшилъ на такава една постѫпка, да напустне редовете позорно, да напустне и родината си и да се скита не милъ не драгъ вънъ отъ бащиното си огнище.

Хасанъ ми описа своята мъничка, ала важна и интересна, историйка искренно, отъ сърдце, наивно, защото неговата душа бѣше чиста, непорочна; тя незнаеше прѣструвка, лъжа, хитрость; тя бѣше въспитана и облагородена въ самата балканска уединена природа, безъ участието на човѣшкото искуство. Неговитѣ теглила и неговото на тая минута положение ме още повече привързахѫ къмъ Хасаня и той стана моя истински любимецъ.

Слънцето вече се бѣше навалило да се скрие кѫдѣ баирнитѣ върхове, когато ние упоени съ Хасаня въ такава интересна бѣсѣда, се усѣтихме, че е врѣме вече да напустнемъ разговорътъ, който ни накара да не познаемъ какъ сѫ се изминѫли цѣли четире часа. Хасанъ улови мулетата, стегнѫ ги, товарихме ги и опнѫхме се за село.

Той вече научи нашата гора и азъ отъ тогава послѣ само още нѣколко пѫти ходихъ съ него вънъ, за да му покажѫ други наши ниви и ливади. Това бѣше слѣдъ Петровъ день, когато у насъ настава косидба и жътва.

Азъ съ Хасаня се виждахъ отъ тогава послѣ всѣка сутринь и вечерь. Азъ смѣтахъ, че като свършимъ испититѣ да се не отдѣлямъ отъ него, ала баща ми ме спрѣ въ дюкяньтъ, та нашитѣ бѣсѣди, за

голѣмо мое нещастие, се прѣкъснѫхѫ само съ толкова, тъй като у дома нето той, нето азъ намирахме свободно врѣме.

За Скеча и Кърджалѫ ходѣше Хасанъ, а за Пловдивъ и Станимака азъ. Прѣзъ есеньта като се отвори училището, тогава баща ми пращаше мулетата съ други кираджии, пъкъ Хасанъ работѣше друга работа. Азъ бѣхъ пъкъ ученикъ.

(Слѣдва.)

СРѢДНИТѢ РОДОПИ.

Отъ Ст. Н. Шишковъ

(Продължение отъ III книга.)

III. Днешния административенъ строй на Срѣднитѣ Родопи. — Каази и тѣхни сѣдалища. — Община, общински власти и Управление. — Етнографически прѣгледъ на Срѣднитѣ Родопи.

Както всички владѣния на Турция, така и Срѣднитѣ Родопи до прѣди 60—70 години сѫ принадлѣжали исключително въ рѫцѣтѣ на многобройни дере-бееве, спахии — *аяне* — които сѫ имали неограничена власть надъ мѣстното население. Едва отъ половинъ вѣкъ насамъ турското правителство е почнѫло и прѣкратило напрѣднитѣ вътрѣшни междоусобия, самоуправство и неограничена власть на тия постоянно враждующи *аяне* — мънинки монарси. Лични слѣди отъ тѣхъ имаме дори и сега въ тия планински кѫтове. Отъ тогава насамъ Срѣднитѣ Родопи сѫ прѣтърпѣли нѣколко промѣни въ чисто административно отношение. Севѣрнитѣ расклонения на Срѣднитѣ Родопи до водораздѣлното било между Ардиния и Маричиния и една часть мѣжду Мѣстния и Маричиния улеи до послѣднята руско-турска война, па и сега една часть отъ тѣхъ (Непрѣдаденитѣ помашки села по р. Вѫча), сѫ били единъ видъ подъ неограничената власть на извѣстния Тъмрешки помакъ — ага — Ахмедага, ала сѫ съвпадали въ

Пловдивския пашалъкъ. Отъ водораздѣлното било на Маричиния и Ардиния улеи до Егейското море на югъ, западната часть отъ Срѣднитѣ Родопи (днешнитѣ Ахѫчелебийска, Ксантийска и малка часть отъ Ирндерската и Даржѫдерската каази), до 1850 — 55 година сѫ съвпадали къмъ Драмския така да кажемъ аянлъкъ, а Солунски пашалъкъ. Отъ 1855—1860 год. до Берлинския договоръ цѣлото горне, срѣдне и часть и отъ долнето Ардино корито сѫ принадлежали къмъ Пловдивския санджакъ (Ахѫ-челебийско, Султанъ-ерско и Кърджалийско), Гюмюрджюнско къмъ Гелеболския, а Ксантийско къмъ Солунския. Слѣдъ Берлинския договоръ, като останѫхѫ севѣрнитѣ расклонения отъ Срѣднитѣ Родопи и часть отъ срѣдното Ардино корито — лѣвата му страна Кърджалийско — въ така автономната Источна Румелия, то всичката останѫла часть отъ Срѣднитѣ Родопи заедно съ цѣлата Приморска равнина отъ коритото на р. Мѣста до Макри се обърнѫ въ единъ административенъ отдѣлъ, скърпенъ отъ частитѣ на другитѣ казани по-горѣ три, който се присъедини въ Одринската область. Тоя отдѣлъ се нарече Гюмюрджюнски санджакъ и за окрѫженъ градъ се избира приморския градъ Гюмюрджюня. Слѣдъ 1885 година и отстѫпенитѣ тогава на турция „Непрѣдадени села“ по течението на Вѫча въ севѣрнитѣ расклонения и Кърджалийската околия въ срѣднето Ардино корито се присъединихѫ като двѣ самостоятелни каази къмъ Гюмюрджюнския санджакъ. По тоя начинъ районътъ на тоя санджакъ станà доста голѣмъ и по настоящемъ се простира на севѣръ до водораздѣлното било на р. Марица и Арда, на западь вододѣлътъ Арднинъ и Мѣстинъ съ долнето Мѣстино корито лѣвия му брѣгъ, на югъ Егейското море, а на истокъ каазитѣ: Димотишка, Орта-кьойска, Софулиска и Деде-агачска. Послѣднитѣ заематъ цѣлото пространство на Источнитѣ Родопи, освѣнъ частитѣ отъ тѣхъ, които падатъ въ Чирменската кааза и Харманлийската околия. При това пространство на Гюмюрджюнския санджакъ влазя и втоката отстѫпени сега по р. Вѫча, които споменѫхме по-горѣ, чакъ до с. Тъмръчъ, надъ Пловдивското поле. Отъ всичко

това излазя, че Гюмюрджюнския санджакъ трѣбва да се счита планински и въ него влазятъ исцѣло Срѣднитѣ Родопи съ много малки исключения: севѣрнитѣ расклонения, отъ които състои Рупчоската околия, части отъ Пловдивската, Конушката, Хаджи-Ейлеската и Хасковската, които сѫ въ България.

Гюмюрджюнския санджакъ административно е раздѣленъ на слѣдоющитѣ каази:

I. *Вакъфска кааза*, която състои само отъ селата по течението на р. Вѫча, съ сѣдалище на каазалското управление с. Дйовленъ, 350 кѫщи само помашки.

II. *Ахж-челебийска кааза*, обема цѣлото почти горне течение на р. Арда, въ ѫгълътъ на водораздѣлнитѣ била Арда и Марица и Арда и Мѣста до лѣвия Ардинъ притокъ Малка Арда, до Саръ-яйла отдѣсно и една часть отъ южнитѣ расклонения. Сѣдалището на каазалското управление е с. Пашмаклѫ, 800 кѫщи смѣсено (130 български и 670 помашки).

III. *Иридерска кааза*, обема часть отъ горнето и часть отъ срѣднето Ардино корито съ сѣдалище с. Иридере, 300—350 кѫщи помашки и турски.

IV. *Кърджалийска кааза*, обѣма старата И. Румелийска околия въ срѣднето Ардино корито, съ сѣдалище Кърджалѫ, 400 кѫщи турски.

V *Даръ-дерска кааза*, обема горнето течение на притокътъ Соютлю-чай и часть отъ южнитѣ расклонеиия, съ сѣдалище с. Даръ-дере, 1020 кѫщи смѣсено (860 к. помашки и 160 български.)

VI. *Джебелска кааза*, обема срѣднето течение на Соютлю-чай и частъ отъ южнитѣ расклонения, съ сѣдалище с. Кошу-кавакъ, 100-150 турски кѫщи.

VII. *Султанъ-ерска кааза*, обема долнето течение на Соютлю-чай съ десната страна отъ срѣднето Ардино корито, съ сѣдалище Мастанлѫ 350-400 кѫщи турски.

VIII. *Гюмюрджюнска кааза*, обема часть отъ южнитѣ на Срѣднитѣ Родопи и часть отъ западнитѣ расклонения на Источнитѣ Родопи заедно съ Приморската равнина отъ Макри до Боругьоль, съ сѣдалище г. Гюмюрджюня, 1700 кѫщи, отъ които около 300 к. български.

IV *Ксантийска (Скечанска) кааза*, обема часть отъ южнитѣ расклонения на Срѣднитѣ Родопи и Приморската равнина между Бору-гьоль и устието на р. Мѣста, съ сѣдалище г. Ксанти (Скеча), около 3000 кѫщи, отъ които повече отъ 300 кѫщи български

Всѣка една кааза се управлява отъ единъ каймакамъ — началникъ — и въ всѣко каазалско сѣдалище се намиратъ слѣдующитѣ правителственни учреждения:
Околийски съвѣтъ — Милкйе Идаре-междлиси.
Околийско сѫдилище — Бидеетъ междлиси.
Полицейско управление — Полисъ идареси
Околийско ковчежничество — Сандъкъ-емени
Сѫдебенъ изслѣдователь — Мюстаандикъ.
Околийско бирничество — Малъ-мюдюрлюкъ.
Земледѣлческа касса — Зиретъ банка.
Началникъ на владалата — Тапу-меймуретъ (ефкафъ).
Жандармерийски началникъ — Жандарма-милезими идареси.
Горско управление — Орманъ меймуретъ.
Акцизно управлеиие — Гюмрюкъ "
Телеграфо-пощенско управление — Поща "
Градски съвѣтъ — Биледие.

Отъ тѣзи учреждения въ околийския съвѣтъ и въ околийския сѫдъ се допущатъ и по единъ изборенъ членъ отъ всѣка народность и вѣроисповѣданне, припознати отъ властьта въ каазата. Тѣзи членоне, наричани *аази*, се избиратъ отъ общинитѣ по за двѣ години, плаща имъ се мѣсечно по $2^1/_2$ лири турски и болшинството отъ тѣхъ иматъ рѣшающъ гласъ по дѣлата въ каазата, които влазятъ въ тѣхната компетентность. Само въ тѣзи учреждения се допущатъ и българи, гдѣто ги има, а въ всички други нѣма. А това е въ цѣла Турция, когато отъ другитѣ народности — гърци, евреи, ерменци и др. — се допущатъ и до високи длъжности, не само низки. Наистина, като че и самото българско население се гледа да страни нѣкакъ си отъ правителственни длъжности, ала главната причина лежи въ самото турско правителство.

Всѣка една кааза се дѣли по на нѣколко нахии — мюдюрлюци — които се управляватъ пакъ отъ общи-

нитѣ по за три години. Тѣзи мюдюри иматъ и по двама члена съвѣтници — *аази* — съ права и мандатъ сѫщи, както и мюдюритѣ. Мюдюритѣ съ тѣхнитѣ аази сѫ облѣчени повечето въ полицейско-сѫдебна власть; тѣ рѣшаватъ спорове и сѫдебни искове не за повече отъ 300 гроша и възнаграждението имъ за всичко се състои само отъ глоби и проценти $2^1/_2$ % отъ парични искове. Въ всѣка нахия има и по единъ нахийски пѫдарь, плащанъ отъ нахията, а назначаванъ отъ мюдюря.

Нахиитѣ състоѭтъ отъ по нѣколко административни общини—джумаеть—въ които влазятъ по нѣколко малки села и махали, ако не е голѣмо селото. На села почти по-малки отъ 100 кѫщи не се допуща да бѫдѫтъ самостоятелни административни общини, а само когато сѫ отъ 100 нагорѣ. Това е хубаво отъ много страни, а най-много че се не натрупватъ излишни разноски на населението. При все това пакъ на едно малко село, ако по нѣкои уважителни причини пожелае да си бѫде отдѣлна административна община, властьта не му запрѣщава, стига да се увѣри, че това не ще причини голѣма тяжесть на населението му. Общинитѣ всѣка година прѣзъ мѣсецъ Мартъ си условватъ кметове съ такава годишна заплата, каквато самото население си опрѣдѣли. Нѣкои кметове и не зематъ опрѣдѣлено възнаграждение, а само единъ процентъ на % върху всички правителственни данъци, които годишно плаща общината. Така сѫщо се избиратъ и общински старѣи—съвѣтници — *аази, ихтяръ-междлиси*, отъ четирма до шесть лица. Кметоветѣ съ членоветѣ сѫ само отговорнитѣ лица прѣдъ правителственнитѣ власти за точното събиранье на данъцитѣ и запазванье тишината въ общината. За по-нататъкъ тѣхната власть е ограничена не толкова отъ правителството, колкото отъ първенцитѣ и богатитѣ въ общината. Отъ една страна турското правителство оставя доста неограничени общинскитѣ власти, защото всѣка община може да си расхвърли общинско даждие за училище, за черква, за пѫтища и за др. общински нужди колкото си намѣри за добрѣ и за събиранието имъ съ-

дѣйствова и правителството. Ала пъкъ отъ друга страна всичко е въ рѫцѣтѣ, волята и желанието не на избранитѣ, а на влиятелнитѣ и богати въ селото първенци. Послѣднитѣ сѫ господаритѣ, които иматъ неограничена власть и прѣдъ правителството идѫтъ като единъ видъ привилигировани лица. Въ всѣки случай, обаче, при такива права на общинитѣ, които имъ дава турското правителство, може много нѣщо да се направи отъ едни общинари, ако тѣ сѫ хора честни, разумни и добри, а въ такъвъ случай най-много могѫтъ се ползова българскитѣ общини. За примѣръ могѫтъ ни послужи много грьцски паланки и градове, гдѣто иматъ по сумма учреждения благотворителни и въспитателни, всички излѣзли и крѣпени отъ населението въ общинитѣ. За жалость, обаче, твърдѣ рѣдко се случва подобна българска община въ Срѣднитѣ Родопи въ сегашне врѣме. Прѣди десетина двадесеть години е имало такива устроени общини съ разумни и енергични общинари и първенци, особенно въ голѣмитѣ български села въ Ахѫ-челебийско, щото тѣмъ се дължи тогава отхвърлянието на грьцското духовно иго и въ тия закрити отъ свѣтътъ български мѣста. Благодарение на тѣхъ, сега нѣма въ Срѣднитѣ Родопи, особенно въ Ардината долина, българско село безъ своя черква и училище. Самата мѣстна власть се е бояла да прѣдприеме нѣщо въ страната безъ тѣхното съгласие. Такива първенци сѫ имали силно и могѫще влияние не само надъ българското население, ами и надъ помашкото, което ги е уважавало, подкрѣпяло и винаги уповавало на тѣхъ. Сто и петдесетьтѣ български семейства въ Дарѫ-дере и днесь заслужватъ похвала и примѣръ за подражание, тъй като тѣ сѫ поставили себѣ си така високо, щото иматъ рѣшающъ гласъ въ цѣлата кааза, която състои само отъ турски и помашки села. А черковнитѣ имъ и училищни работи сѫ такива, щото и видни български градове иматъ право да имъ завиждатъ. Такова нѣщо е прѣдставлявало и селото Устово (Читакъ) въ Ахѫ-челебийско прѣди русско-турската война и тогавашното му обаяние и до днесь още не е изгубено.

Като знаемъ географическото и административно опрѣдѣление на Срѣднитѣ Родопи, лесно ще видимъ и етнографически какъ стоѭтъ тѣ. Ако земемъ въ общъ видъ цѣлитѣ Родопи, догдѣто тѣ се простиратъ на длъжъ и на ширъ, ще видимъ, че само севѣроисточния ѫгълъ отъ тѣхъ, между Гюмюрджюнския Карлъкъ на югъ, долнето течение на Соютлю-чай, долнето и малка часть отъ срѣднето Ардино корито до течението на р. Марица, заема турското население. Една малка часть — едно треѫгленниче—отъ расклоненията на билото Руянъ и Чингене-асаръ къмъ р. Мѣста е тоже населена съ турци. Всичко останѫло пространство отъ цѣлитѣ Родопи е населено съ българи, раздѣлени на двѣ вѣроисповѣдания: българи-мохамедани — помаци — и българи християни отъ източно (православно) вѣроисповѣдание; друга народность въ Родопитѣ не сѫществува. Впрочемъ, цѣлитѣ Родопи етнографически сѫ български.

Срѣднитѣ Родопи лежѫтъ на линията, гдѣто турското население се граничи съ българското, ала само единъ малъкъ отрѣзъ отъ тѣхъ на източния имъ край е населенъ и отъ турци. Всичка останала часть отъ тѣхъ — току-речи седемьтѣ осми - е населена съ българи, безъ никакви примѣси. Като извадимъ севѣрнитѣ расклонения, които сѫ въ България, за населението етнографически въ останѫлата часть отъ Срѣднитѣ Родопи, заедно съ приморската равнина — значи цѣлия Гюмюрджюнски санджакъ — ще ни освѣтли слѣднята таблица.

№ по редъ	Наименование на каазитѣ.	Какво е населението въ тѣхъ.
I	Гюмюрджюнска кааза	Турско, българско, помашко и грѣцко
II	Ксантийска "	" " " "
III	Джебелска "	Турско и помашко
IV	Султанъ-ерска "	" "
V	Кърджалийска "	Турско и българско
VI	Ири-дерска "	Турско, българско и помашко
VII	Ахѫ-челебийска "	Българско и помашко
VIII	Дарѫ-дерска "	Българско, помашко и турско
IX	Вакъфска "	Помашко и българско

Отъ горнето виждаме, че отъ деветьтѣ административни каази на Гюмюрджюнския санджакъ, нѣма ни една само съ турско население. Наистина, въ Кърджалийска, Ири-дерска, Даръ-дерска и Вакъфска каази българското (християнско) население е съвсѣмъ малко, както ще видимъ на редътъ си, ала все едно е, че има. Безъ помашко население имаме само една кааза — Кърджалийската кааза; въ всичкитѣ други има въ нѣкои повече, въ нѣкои по-малко, а двѣ каази — Ахъ-челебийска и Вакъфска, нѣма турско население никакъ. Отъ тѣзи каази трѣбва да се има прѣдъ видъ и това още, че Ахъ-челебийската кааза е току-речи два пѫти по-голѣма и по пространство, и по население почти отъ всѣка друга въ санджака. Въ горнето исчисление влазя и Приморската равнина, гдѣто помашко население нѣма, а само турци, българи и гърци.

По численность на села, кѫщи и жители мѫчно може се опрѣдѣли [1] за турското и помашкото население не само въ Гюмюрджюнския санджакъ, ами и въ цѣла Турция, защото тамъ прѣброяванье нѣма, па и данни на устъ мѫчно се събиратъ. Наистина, въ Турция се издаватъ вилеятски — областни — салнамета — календари, въ които се помѣщаватъ и статистически свѣдения за селата, населението и др. ала едва ли трѣбва и тѣ да се считатъ близо до достовѣрностьта. Това е лесно да си обяснимъ, щомъ знаемъ, че тѣзи данни се доставятъ отъ каазалскитѣ власти, които ги вписватъ по показъ, а не по едно специялно и точно прѣброяванье. Отъ друга страна кой не знае, че и самото турско и помашко население въ Турция много крие истинското число на семействата и населението, защото си мисли, че това се прави за данъци, па и само много обича да се укрива отъ военната повинность. При все това, прѣдполага се, че помашкото население въ цѣлитѣ Срѣдни Родопи отсамъ и отвѫдъ границата трѣбва да възлиза до 130,000 жители. За Гюмюрджюнския санджакъ се прѣдполага, че брои около 300,000 жители

1) При всичкитѣ ми старания отъ доста врѣме насамъ, азъ не успѣхъ да съберѫ всички данни за помашкото и турско население. Колкото ги имамъ, не сѫ достатъчни, затова г и оставамъ за сега. Ако бѫдѫ щастливъ да ги допълнѭ за въ бѫдѫще, добрѣ; ако не, ще се чакатъ други обстоятелства. Б. на Авт.

население, отъ които 110, до 115.000 ж. помашко население, 50—60,000 българско, 80.000 турско, 30.000 гърцско и останѫлитѣ цигани, евреи и други народности. Въ това число, разбира се, влазя и Приморската равнина.

За българското население въ Срѣднитѣ Родопи, безъ севѣрнитѣ расклонения, които сѫ въ България (Рупчоската околия и прииолскитѣ села въ Конушката, Пловдивската, Хаджи-Ейлеската и Хасковската околии, които се намиратъ въ приполскитѣ ребра и трѣбва да се считатъ за жители на Родопитѣ), и безъ Приморската равнина, за която ще говоримъ на друго мѣсто, ще ни освѣтли слѣдоющата таблица, за достовѣрностьта на която нѣма съмнѣние, тъй като тя е старателно изучвана и провѣрявана:

№ по редъ	Наименование на каазитѣ.	Наименование на селата.	Числото на кѫщитѣ.	Забѣлѣжка.
1	I. Вакѫфска кааза	Катранъ-чокуръ	20	Отбѣлѣженитѣ съ * сега сѫ смѣсени, ала въ таблицата числата показватъ само българскитѣ кѫщи.
2	„ „	Горски долъ	15	
3	II. Ахѫ-челебийска кааза	Пашмаклѫ *	130	
4	„ „	Горне Райково *	310	
5	„ „	Долне Райково	315	
6	„ „	Устово	500	
7	„ „	Дунево	70	
8	„ „	Левочево	230	
9	„ „	Бостина	76	
10	„ „	Долне-Дерекюю	130	
11	„ „	Горне-Дерекюю	250	
12	„ „	Карлуково *	140	
13	„ „	Петково	230	
14	„ „	Арда *	72	
15	„ „	Турйянъ	56	
16	„ „	Кременье	38	
17	„ „	Пещеря	60	
18	„ „	Доганово	34	
19	„ „	Аламидере	280	
20	„ „	Фатово	76	
21	„ „	Габрово	34	
22	„ „	Хасовица	48	
23	„ „	Писаница	38	
24	„ „	Чокманово	240	
25	„ „			
26	III Ири-дерска кааза	Давуџево *	70	
27	IV Кърджалийска „	Юлюкъ	110	
28	„ „	Габрово	20	
29	V Дарѫ-дерска „	Дарѫ-дере *	160	
30	VI Ксантийска „	Габрово	210	
—	„ „			
—	VII Джебелска „	Ени-кьой *	192	
—	VIII Султанъ-ере а „	Нѣма	—	
		—	—	

Всичко 30 села съ 4154 кѫщи.

Въ горнята таблица помѣстихме само двѣтѣ села въ Ксантийската кааза, които сѫ въ вътрѣшностьта на Родопитѣ, — всички други въ тая и Гюмюрджюнската кааза оставихме за редътъ си, когато ще говоримъ само за Приморската равнина.

Отъ казаното до тукъ пие виждаме, че българо-християнското население се намира най много въ горнето Ардино течение и то въ първоначалнитѣ ѝ притоци отъ лѣва страна. Съвсѣмъ малка часть има въ Срѣднето Ардино течение (Юлюкъ и Габрово) и въ течението на Соютлю-чай (Дарѫ-дере). Така сѫщо и въ южнитѣ расклонения имаме само двѣ села българо-християнски (Габрово и Ени-кьой). Други български села тукъ се срѣщатъ само въ Приморската равнина и покрай политѣ на Родопитѣ, въ Гюмюрджюнско и въ приполскитѣ ребра, ала пакъ се считатъ въ полето. Всичко останѫло пространство отъ Срѣднитѣ Родопи е съ помашки и турски села. Така сѫщо и въ севѣрнитѣ расклонения се срѣща българско население, съ исключение на долината Вѫча.

По гѫстота на населението най-гѫсто населени сѫ Ахѫ-челебийската и Кърджалийската, ала първата е повече. Слѣдъ тѣхъ идѫтъ другитѣ. Срѣдне число на единъ кв. к.м. въ Срѣднитѣ Родопи се падатъ по около 30 души въ слабо населенитѣ части, а по повече отъ 250 души въ по-гѫстонаселенитѣ.

Казахме и по-прѣди, че освѣнъ българско-помашкото и турското население друга народность въ Срѣднитѣ Родопи не сѫществува, па и нето се помни да е сѫществувала нѣкога. Имаме цигански семейства въ цѣлия Гюмюрджюнски санджакъ на повече отъ 1500 семейства, които сѫ пръснѫти по едно двѣ семейства въ всѣко село за упражнение занаятътъ си — ковачество. Циганитѣ въ Срѣднитѣ Родопи, освѣнъ въ турскитѣ села (кърджалийско), говорѭтъ български и по всичко сѫ сѫщи помаци, ала послѣднитѣ, както и турцитѣ ги не навиждатъ; считатъ ги за отдѣлна народность и не желаѭтъ да иматъ съ тѣхъ никакви сношения и връзки. Самитѣ тѣ се иматъ за помаци. Па и самото турско правителство ги има за цигани.

До 1876 година отъ тѣхъ се не зимахѫ войници и отъ тогава послѣ турското правителство почнѫ да имъ налага военната повинность, както на турцитѣ и помацитѣ. Циганитѣ въ Срѣднитѣ Родопи живѣѭтъ единъ видъ оседнѫлъ животъ. не излазятъ не само изъ Родопитѣ на вънъ, ами и отъ каазитѣ, па и мѣстеньето имъ отъ село въ село е рѣдко. Повечето отъ тѣхъ си иматъ и собственни и постоянни жилища. Отъ сѫщитѣ цигани въ полетата се различаватъ съвършенно, па ги и ненавиждатъ. Впрочемъ, тѣ трѣбва да се считатъ за помаци.

Въ Срѣднитѣ Родопи въ българскитѣ села, особенно въ Ахѫ-челебийско, отъ отдавна сѫ се заселили и нѣколко десятки влашки семейства (около 30—35 семейства) изъ кѫдѣ Янина. Тѣ се занимаватъ съ бакаллькъ, ала повечето отъ тѣхъ сѫ се задомили за българки и сега тѣ вече сѫ броѭтъ като българи.

Повечето села въ Срѣднитѣ Родопи сѫ малки отъ по 50, 120, 150 кѫщи. Има доста и махали отъ по петь, десеть и повече кѫщи, распрѫстнѫти изъ бърдата и долинитѣ. Въ махали живѣѭтъ помацитѣ и турцитѣ; българитѣ сѫ концетрирани повечето въ голѣми села. Отъ 1000 кѫщи на горѣ нѣма (само Даржѫдере е 1000 кѫщи). Най-голѣми села има въ Ахѫчелебийско и Рупчоско, напр. селата Тозборунъ, Арда, Пашмаклѫ, Устово, Смилянъ и др. въ Ахѫ-челебийско, Чепеларе, Широка-лѫка, Павелско въ Рупчоско. Кѫщитѣ въ всички села и голѣми, и малки сѫ не сгѫстени, а това е много хубаво. Вѣкѫдѣ тѣ сѫ обиколени наоколо отъ градини, ливади и ниви, а нѣгдѣ и горички, затова тукъ и едно село отъ 100 кѫщи има изгледъ като отъ 500, а голѣмитѣ села стоѭтъ като цѣли градовци.

(Къмъ страница 23)

ТАБЛИЦА III.

За умиранията и ражданията въ Рупчоската околия.

№ по редъ	Наименование на общинитѣ.	1891 год.			1892 год.			1893 год.		
		Родени	Умрѣли	Уголѣмяване (+) или намаляване (—)	Родени	Умрѣли	Уголѣмяване (+) или намаляване (—)	Родени	Умрѣли	Уголѣмяване (—) или намаляване [-]
1	Богутевска	10	2	+ 8	4	20	— 16	15	13	+ 2
2	Бойковска	25	11	+ 14	18	14	+ 4	32	16	+ 16
3	Боровска	26	18	+ 8	14	45	— 31	47	39	+ 8
4	Върбовска	32	20	+ 12	17	20	— 3	22	13	+ 9
5	Дѣдовска	33	6	+ 27	17	14	+ 3	17	32	— 15
6	Лилковска	15	8	+ 7	23	19	+ 4	5	—	—
7	Лѫкавска	22	26	— 4	41	57	— 16	7	23	— 16
8	Орѣховска	53	30	+ 23	24	34	— 10	22	11	+ 11
9	Павелска	59	53	+ 6	61	65	— 4	56	43	+ 13
10	Ситовска	33	22	+ 11	24	20	+ 4	34	26	+ 8
11	Стойченска	28	11	+ 17	21	18	+ 3	20	10	+ 10
12	Хвойненска	102	62	+ 40	70	73	— 3	93	71	+ 22
13	Чепеларска	61	23	+ 38	54	39	+ 15	57	28	+ 39
14	Чокуръ-кьойска	4	2	+ 2	10	5	+ 5	15	7	+ 8
15	Широко-лѫкска	55	33	+ 22	43	40	+ 3	100	31	+ 69
16	Юговска	57	35	+ 22	50	43	+ 7	50	45	+ 5
	Всичко	615	362	+ 253	491	526	— 35	607	422	+ 185

САНИТАРНО ОПИСАНИЕ

на

Рупчоската околия.

Отъ Д-ръ Д. С. Пасманикъ.

(Продължение отъ III книга)

V

Сега ще прѣминемъ собственно къмъ санитарното описание.

Ние видѣхме, какви блѣскави резултати ни даде официялната статистика за уголѣмяванието на населението въ Рупчоската околия. Ние видѣхме, че всѣка година всѣка хиляда жители се уголѣмява съ 48 души, сир. нарастваньето е 4.8%, когато въ другитѣ държави нарастваньето не е по-голѣмо отъ 1.5%. Обаче, ние трѣбва по-добрѣ да анализираме тѣзи данни, а именно по слѣдоющитѣ причини: има други статистически данни, които ни даватъ други резултати, които данни сѫ много по точни и повѣрни, — тия данни сѫ статистиката за ражданията и умиранията. Такива данни за Рупчоската околия ние можахме да намѣримъ само за послѣднитѣ три години (1891., 92 и 93 г.д.). Ето тия свѣдѣния: * Виж. таблица III

Отъ приведената таблица ние виждаме, че за три години населението се е увиличило съ 403 души, или срѣдно за всѣка година съ 134 души, а това ще изда, ако приемемъ количеството на населението по прѣброяваньето отъ 1888 год. само 8.5 на хилядо, сир. по-малко отъ 1%. Сравнението на послѣднитѣ двѣ прѣброявания ни показа, че населението се е уголѣмило съ 2120 души, или 25.6 на хиляда, а 2.5%: обаче нашитѣ данни показватъ, че срѣднето уголѣмяванье прѣзъ послѣднитѣ три години е било съ 134 на година, или за петь години 670. Ако исхвърлимъ даннитѣ за 1892 година, гдѣто имаме намаляванье съ 35, и се установимъ на даннитѣ само за двѣтѣ години, 1891 и 1893 год., то ние ще имаме за тѣзи двѣ години уголѣмяванье съ 438 или за всѣка година 219, а за петь г. 1095, тогава уголѣмяванье ще имаме на всѣка хиляда прѣзъ всѣка година съ 12 или 1.2%. Това исчисление показва, че ние нестоимъ по-високо отъ гѫстонаселенитѣ държави, като Германия (1.2%), Швеция (1.2%) и Англия [1.4%]. Ние съ нашето рѣдко население, което се занимава съ землedѣлието, което е заобиколено отъ всѣкждѣ съ гори отъ, части, което живѣе въ мѣстность съ най-добъръ климатъ, се размножава по-бавно, отъ колкото населението въ гѫстонаселената и фабрична Англия! Това е фактъ много важенъ. При това не зависи отъ туй, че у насъ не се раждатъ много дѣца, както въ Франция. Нъ статистиката ни показа, че у насъ се раждатъ срѣдно число на всѣка хиляда всѣка година 35 дѣца. Ако оставимъ за уголѣмяванието само 12, ще ни остане смъртностьта 23 на 1000. Дѣйствително, статистическитѣ данни, приведени въ нашата таблица, показватъ, че въ Рупчоската околия смъртностьта възлиза на 27 на 1000, сир. на всѣка хиляда жители всѣка година

умиратъ 23—27 човѣка. За да можемъ да оцѣнимъ значението на тѣзи данни, ние трѣбва да ги сравнимъ съ данни отъ други държави. За жалость, обаче, ние не разполагаме тукъсъ необходимата литература по тоя въпросъ. Засега ние се задоволяваме съ слѣдоющитѣ данни: [1]

Държави	На 100 жители		
	Родени	Умрѣли	повече родени
Англия	35.9.	21.5.	14.4.
Германия	41.7.	29.0.	12 7.
Австрия	40.1.	33 2.	06.9.
Италия	38.1	30.8.	07 3.
Швеция	31.6.	19 6.	12.0.

А въ Рупчоската околия ние имаме на 1000 жители родени 35 6, а умрѣли 27. Излиза, че смъртностьта въ Рупчоската околия е по-малка, отъ колкото въ Австрия, Италия и Германия, а по-голѣма, отъ колкото въ Швеция и Англия, ала затова пъкъ въ първитѣ държави повече се раждатъ, отъ колкото у насъ. При това важно е още и слѣдоющето обстоятелство: извѣстно е всѣкиму, че смъртностьта е много по-голѣма въ градоветѣ отъ колкото по селата, а Рупчоската околия е несъмнѣнно единъ селски край, гдѣто хората може да се каже живѣжтъ распръснжти въ горитѣ; затова ние трѣбва да намѣримъ по-добъръ критериумъ. Доказано е, че въ селскитѣ краища въ Англия (Nealthy Districts смъртностьта е била всичко 17.56 на хилядо, и съ тия цифри, именно, трѣбва да сравнимъ и даннитѣ за Рупчоската околия, а въ такъвъ случай Рупчоската околия въ санитарно отношение не стои добрѣ. Вьобще може да се каже, че щомъ смъртностьта по градоветѣ прѣвишава числото 25. а по селата 20 на хилядо, то това показва не нормалнитѣ обстоятелства И тѣзи данни не сж идеялни. Ако може да се говори въобще за идеялъ въ санитарното отношение, то нашия идеялъ е да се достигне такъво състояние, когато смъртностьта не прѣвишава числото 14.3 на хилядо, тъй като това е възможно само тогава, когато всичкитѣ хора живѣжтъ по 70 години. Ала до тоя идеялъ е още много далече: той изисква много, много нѣща, които за сега сж недостижими.

Сега ние ще прѣдставимъ настоящата таблица, въ която ще разгледаме по наподробно характерътъ на самата смъртность тукъ.

ТАБЛИЦА IV.

За възрастьта на умрѣлитѣ

№ по рѣдъ	Наименование на общинитѣ	о малки отъ 1 год.	отъ 1—5 год.	отъ 5—20 год.	отъ 20—40 год.	отъ 40—60 год.	отъ 60—80 год.	отъ 80 год. на-горѣ	всичко
1	Богутевска		3	2	1	6	1	—	13
2	Бойковска	8	—	2	2	4	—	—	16
3	Боровска	4	10	9	3	8	5	—	39
4	Върбовска	5	1	—	3	2	—	2	13

1) Flügge: Hygiene p. 3.

5	Дѣдовска	3	6	7	5	4	4	3	32
6	Лилковска	2	1	1	2	1	7	—	14
7	Лжкавска	1	—	8	2	4	8	—	23
8	Орѣховска	3	2	1	2	1	1	1	11
9	Павелска	2	19	—	3	2	16	1	43
10	Ситовска	1	13	3	3	5	—	1	26
11	Стойченска	4	—	1	2	1	2	—	10
12	Хвойненска	10	22	12	10	6	9	2	71
13	Чепеларска	3	5	4	5	6	5	—	28
14	Чокуръ кьойска	1	—	2	1	2	1	—	7
15	Широко-лжкска	12	1	3	2	8	5	—	31
16	Юговска	10	14	2	4	9	2	4	45
	Всичко	69	97	57	50	69	66	14	422

Отъ тая таблица ние виждаме слѣдоющето: прѣзъ 1893 година въ Рупчоската околия на хилядо жители умрѣли:

до 1 година 3. 8
отъ 1 до 5 год. 5. 4.
„ 5 до 20 „ 3. 1.
„ 20 до 40 „ 2 7.
„ 40 до 60 „ 3. 8.
„ 60 до 80 „ 3. 7.
„ 80 на горѣ „ 0. 8.

Ние наблюдяваме тукъ сжщето явление, както е констатирано и другадѣ, че най-малко хора умиратъ въ срѣдната вѫздрасть между 20 и 40 години, а най-много отъ рождението до 5 години. Интересното въ нашата статистика е сравнително по малката смъртность на дѣцата до 1 година. Това обстоятелство се обяснява отъ туй, че климатътъ въ Рупчоската околия е по-равномѣренъ: това е общеизвѣстенъ фактъ, че, тамъ, гдѣто климатътъ е много неравномѣренъ, тамъ смъртностьта на дѣцата е много по-голѣма, отъ колкото тамъ, гдѣто климатътъ е равномѣренъ. Голѣмата смъртность на дѣцата отъ 1 до 5 години се обяснява чрѣзъ това, че дѣцата не могжтъ лесно да навикватъ на извънрѣдно лошата храна и поради това умиратъ въ по голѣмо количество. Важно е за насъ да констатираме че *въ първитѣ 5 години на животътъ умиратъ почти толкова, колкото отъ 5 до 60 години.* Това ни показва, гдѣ трѣбва да се работи, гдѣ особенно се иска най-голѣмото внимание на лѣкаритѣ. Спасявайте дѣцата и вие ще спасите цѣлото население.

Сега ни остава да прѣдставимъ статистиката на болезненностьта въ Рупчоската околия. Азъ разполагамъ само съ даннитѣ за 1893 год. Прѣзъ тая година бѣхж прѣгледани 2466 болни и се падатъ по болести, както се вижда отъ слѣдоющата таблица.

ТАБЛИЦА V.

За болеститѣ въ Рупчоската околия прѣзъ 1893 год.

№	Название на болеститѣ	Мжже	Жени	Всичко	Забѣлѣжка
1	Abcessus	57	23	80	3,2 %
2	Cholera	—	—	—	
3	Combustio	1	—	1	

4	Congelatio	1	—	1	
5	Contusio . . .	8	3	11	
6	Diphtheritis . . .	3	5	8	
7	Dysenteria	41	18	59	2,4%
8	Erysipelas . . .	—	—	—	
9	Febris intermittens .	320	101	421	17,9%
10	Fistula	9	7	16	
11	Gangraena	—	—	—	
12	Morbilli	52	56	108	4,5%
13	Parotitis epidemica .	6	4	10	
14	Phlegmone . .	46	27	73	3%
15	Pustula maligna . .	—	—	—	
16	Rheumatismus. . .	33	11	44	
17	Scarlatina	29	10	39	
18	Scrophulosis . . .	36	27	63	2,5%
19	Syphilis	15	12	27	1,1%
20	Tuberculosis . . .	60	22	82	3,3%
21	Tumor	1	5	6	
22	Tussis convulsiva. .	—	—	—	
23	Typhus abdominalis .	17	15	32	
24	Jnfluenza	66	28	92	3,7%
25	Vulnus contusio . .	37	9	46	5%
26	„ caesum . .	34	7	41	
27	„ punctum . .	13	8	21	
28	„ scloputarium.	11	5	16	
29	Apparatus nervorum .	61	35	96	4%
30	„ respiratorii .	270	102	372	15,1%
31	„ circulationis	109	87	196	8%
32	„ digestivi .	189	98	287	11,7%
33	„ genito urinarii	21	22	43	
34	„ ossium . .	14	2	16	
35	„ articulationum	5	3	8	
36	Organi auditus . .	6	2	8	
37	„ visus . . .	44	29	73	
38	Morbi venerici .	21	9	30	
39	„ cutis . . .	27	11	38	
	Всичко . . .	1663	803	2466	

Отъ приведената таблица ние виждаме слѣдоюшето: единъ боленъ пада на 8 жители; отъ общото количество на болнитѣ мжжетѣ съставятъ 67 4%, а 32 6% женитѣ, сир. $^2/_3$ мжжетѣ, а $^1/_3$ женитѣ. Това обаче не казва още, че мжжетѣ повече боледуватъ отъ женитѣ: послѣднитѣ много мжчно се рѣшаватъ да отидатъ при лѣкаря, отъ колкото мжжетѣ. Жената, първо, се срамува, второ, тя е много по-суевѣрна отъ мжжътъ и повече има довѣрие кжмъ разни баяния и бабешки срѣдства. Това е фактъ, забѣлѣженъ на всѣкждѣ.

Отъ всичкитѣ болести най-распространена е Felris intermittens (блатна трѣска); 17-9%. Това е много интересенъ фактъ, три

Рупчоската околия нѣма природни условия за блатна трѣска: блата нѣма, климатътъ е сухъ и равномѣренъ, прѣзъ лѣтото нѣма горѣщина, съ една дума, тукъ природнитѣ условия сѫ тъкмо такива, гдѣто блатната трѣска не може да се развива, още повече, че цѣлата Рупчоска околия е планинска. Когато изслѣдвахъ причинитѣ на честото появяванье и голѣмото распространение на Malaria тукъ, азъ намѣрихъ, че тя е донесена отъ вънъ. Работата за нея състои въ това, че мнозина отъ Рупчоскитѣ селяни отиватъ по всичкитѣ крайща на България, като дюлгери и др., които, разбира се, често отиватъ въ такива мѣста, гдѣто блатната трѣска е ендемическа; тѣ тамъ се заразяватъ и подиръ като се вѫрнѫтъ въ домоветѣ си, заразяватъ и домашнитѣ си. При тѣзи антихигиенически условия, при които живѣѭтъ тукашнитѣ селяни не е чудно, ако донесената отъ вънъ зараза се распространява съ извънрѣдно голѣма бързина. Грамадното теоретическо значение на тоя фактъ ние ще разяснимъ на друго мѣсто. Практически това явление е важно за туй, че то показва, какъ една мѣстность страда отъ болѣститѣ на друга.

Втората по количеството си група на болеститѣ е тая на дихателнитѣ органи, която болесть е особенно распространена прѣзъ пролѣтьта и есеньта, по причина на честото промѣнение на климатътъ. Третята група е болеститѣ на смилателнитѣ органи. Тукъ е интересно да се отбѣлѣжи, че най-много се появяватъ такива болести нѣколко дни подиръ постеньето, когато почватъ да блажѫтъ. Това се обяснява лѣсно, че, първо, стомахътъ отвиква прѣзъ поститѣ отъ блажната храна, и, второ, че въ първитѣ дни подиръ поститѣ тукъ ядѫтъ безмѣрно. Обаче, въ тая група влиза доста голѣмо количество и на хронически болни. Най-често се срѣща тукъ Dilatatio ventiriculi (расширочаванье на стомахътъ) и хронична диспепсия. Тѣзи болѣсти ние трѣбва да отдадемъ само и само на извънрѣдно лошата храна на тукашното население. За това именно е и твърдѣ мѫчно лѣкуванье-то тукъ на тѣзи болѣсти, защото неможе да се унищожи причината имъ. Слѣдоющата група болести е тая на кръвообращението. Интересно е тукъ това, че ние можемъ да подтвърдимъ едно явление, констатирано и отъ швейцарскитѣ лѣкари, а то е, и у хората, които живѣѭтъ въ планински мѣстности, много често се развива хипертрофия на сърдцето [Hypertrophia cordis idiopathica), по причина на ходеньето по планинитѣ. Доста важно е още и това, че тукъ доста е распространена анемията въ всичкитѣ нейни форми, а особенно като Chlorose у момитѣ. Доста значително сѫ распространени и Tuberculosis (охтиката) и Scrophulosis (живеница). Не трѣбва да се забрави, че по-голѣмата часть отъ групата на абцеси [Abscessus] сѫ пакъ туберкулозни. Отъ казаното по-горѣ още не прѣдставлява дѣйствителното распространяванье на охтиката тукъ: селянинъ иде при доктора, когато има остра болесть; при хроническитѣ болести, каквато е и охтиката, гдѣто резултатътъ на лѣкуваньето не е очевиденъ, той прѣдпочита да се обръща къмъ народната медицина. Тукъ има села, гдѣто въ рѣдка кѫща да нѣма туберкулоза или скрофулоза. Това трѣбва ние да отдадемъ исклю-

чително на лошитѣ искуственни условия [кѫщитѣ, храната], при които живѣѭтъ тукашнитѣ хора, тъй като природнитѣ условия сѫ тукъ дѣйствително антитуберкулозни. Тукъ лѣкарьтъ не може нищо, или пъкъ съвсѣмъ малко, да помогне. Трѣбва още да споменемъ и това, че както туберкулозата, така и скрофулозата, повече се срѣщатъ въ селата, които сѫ расположени въ по-низскитѣ мѣста [Хвойна, Павелско, Малево Орѣхово и др.).

Групата на нервни болести състои повечето отъ епилептици Едно нѣщо е за очудвание, че обикновенно въ планинскитѣ мѣста се срѣщатъ твърдѣ често хора съ Struma (гуша), която ние намираме твърдѣ распространена въ Швейцария, Карпатитѣ и въ нѣкои мѣста на Германия. Тукъ това нѣма, нъ за това пъкъ доста често се срѣща епилепсията. 4 % отъ всичкитѣ болни страдатъ отъ нервни болести и то въ една земледѣлческа мѣстность съ първобитенъ животъ — това е твърдѣ много. Ние за това мислимъ, че епилепсията въ всичкитѣ форми е тукъ ендемическа болесть, ала за да докажемъ това, трѣбва продължително наблюдаванье и изслѣдванье.

Най сетнѣ трѣбва да обърнемъ вниманието на една група: сифилисъ. Тая болесть е распространена само между помацитѣ и води началото си още отъ руско-турската война, когато малоазиятскитѣ аскери сѫ заразили цѣли села. Твърдѣ мѫчно е да се искорени тукъ сифилисътъ, тъй като помацитѣ се криѭтъ и не допущатъ никакво лѣкуванье. Особенно у женитѣ е мѫчно лѣкуваньето.

Прѣзъ 1893 година Рупчоската околия е пострадала и отъ нѣколко епидемии, а именно: 1) *Дифтеритъ* (8 случая) въ с. Павелско. Тая епидемия бѣше донесена отъ друга околия, обаче, енергичнитѣ мѣрки спомогнѫхѫ да се ограничи тая грозна епидемия 2) *Дизентерия* (59 случая) въ деветъ села. Тая епидемия се появи прѣзъ мѣсецитѣ Августъ и Септемврий, спр. прѣзъ най-горѣщото врѣме тукъ. Болнитѣ бѣхѫ повечето дѣца отъ 1 до 10 години, ала имаше 7 случаи и между възрастнитѣ, отъ които и единъ 70 годишенъ старецъ. 3) *Маларiя* 421 случая. За тая епидемия говорихме вече по-горѣ. 4) *Инфлуенца* 94 случая. Тая епидемия върлуваше прѣзъ Октомврий, Ноемврий и Мартъ минѫлата година. Всичкитѣ случаи сѫ распрѣдѣлени на 12 села. Най-много се констатира въ с. Хвойна, ала може би само за това, че въ Хвойна живѣе лѣкаря, така щото болнитѣ иматъ възможность по-скоро да отиватъ при него. Изобщо болестьта бѣше доброкачественна, само подирь оздравяваньето траеше до 1-2 седмици една обща слабость. Единъ случай прѣдставляваше само особенъ интересъ: единъ стражарь, който много ходѣше по служебни работи, болѣдува до 10 дни отъ инфлуенца. Подирь оздравяваньето той не можа да ходи никакъ, спр. установи се пълна абазия (Abasie — не може да ходи). Чувствителностьта бѣше нормална, само моторната функция на краката бѣше поврѣдена. Това състояние трая повече отъ единъ мѣсецъ. Сега тоя боленъ е съвършенно здравъ. 5) *Сипаница* (Morbilli) (108 случаи), распрѣдѣлени на 5 села Изобщо тая епидемия бѣше доброкачественна, безъ всѣкакви комликации. При това можа да се прослѣди ясно источ-

никътъ на тая епидемия, а именно, че въ всичкитѣ села, гдѣто тя вързуваше, бѣше донесена отъ Пловдивъ. 6) *Бруcница* (Scarlatina) 39 случая, които бѣхж само въ едно село — Ситово. Интересно е, че когато вече се прѣкрати тая епидемия, появи се друга: Parotitis epiбemica 10 случая. Послѣдната хванж дѣцата, които не болѣдувахж отъ брусницата. 8) *Сифилисъ*, за която говорихме по горѣ. 9) *Тежка болесть* (Fyphus aббaminalis) 32 случая, распрѣдѣлени въ три села. Въ с. Широка-лжка [27 случая] тифътъ бѣше комплициранъ съ въспаление на бѣлитѣ дробове и грждннтѣ цини /Pleuropneumonie/.

Това е общото описание на Рупчоската околия въ санитарно отношение и специялно за 1893 година.

VI.

Заключение.

Да дадемъ сега едно общо резюме за санитарното положение на Рупчоската околия.

Природнитѣ условия на Рупчоската околия изобщо сж много добри, климатътъ е даже прѣвъсходенъ, а нѣкои села, каквото е напр. с. Стойкитѣ и Чепеларе по положението и климатътъ си не отстжпватъ на много швейцарски и австрийски курорти. Обаче, санитарното състояние на населението не е въ много добро състояние: сиромашията и невѣжеството довождатъ до най-нехигиенически животъ, слѣдствието на когото се явява доста голѣма болезненность и и смъртность. Заразителнитѣ болести съставляватъ 42 % отъ всичкитѣ болести, а нашия идеалъ е, ако не пълното унищожаванье на тѣзи болести, то поне тѣхното редуциранье до минимумъ. Това обаче не зависи отъ личната дѣятелность на лѣкаря: тукъ енергията на единъ човѣкъ не помага. Какъ може тукъ да се помогне, това вече излиза вънъ отъ рамкитѣ на лѣкарската специялность и компетентность. Лѣкаря е задълженъ само да прѣдстави точно описание на фактическото положение, нъ не трѣбва да се занимава съ разни проекти, които нѣма да принесжтъ каквато и да е полза. Ние трѣбва още еднъжъ да укажемъ на това, че, първо, ние говорихме само и само за Рупчоската околия, второ, че и за Рупчоската околия ние не можехме да говоримъ съ пълната подробность, тъй като ние располагахме съ материялъ само за една година, Затова ние придаваме на заключенията ни само и само едно релативно значение, а не абсолютно. Съ нашия „опитъ“ ние искаме да възбудимъ въ нашитѣ колеги сжщето желание, да опишжтъ въ санитарно отношение повѣреннитѣ имъ околии и окржзи, като знаемъ, че има много по-авторитетни отъ насъ въ това отношение. Тогава ще може малко по-малко да се състави едно общо санитарно описание на цѣлата България, нѣщо, което е твърдѣ необходимо и практически полезно. Пакъ повтаряме: нашето описание за санитарното състояние на Рупчосъ е само единъ опитъ. Прѣди да свършимъ, трѣбва да споменемъ още и това, че тая година се открива и една III-класна болница въ Хвой-

ня; това се посрѣщнѫ съ голѣма радость и благодарность отъ цѣлото население.

Ще си позволимъ да обърнемъ вниманието на едно прѣдложение: много необходимо е да се усили прѣподаваньето на хигиената и въ народнитѣ училища, и въ държавнитѣ, така сѫщо и въ духовнитѣ семинарии. Тогава само селската интелигенция (свѣщенницитѣ, учителитѣ и писаритѣ) ще оказватъ голѣма помощь на лѣкаря, особенно пъкъ въ врѣме на епидемия Невѣжественното население често оказва страшно съпротивление на лѣкаритѣ, особенно когато трѣбва да се зематъ мѣрки противъ епидемии, или пъкъ мѣрки за чистотата. Ако се въведе прѣподаванието на хигиената и въ народнитѣ училища, то и между самитѣ селяни ще се явѭтъ съ врѣме по-разбрани хора, които ще влияѭтъ и върху другитѣ селяни.

ХОРОГРАФИЯ.

Писма изъ Ахѫ-челебийско. (1)

Отъ Ш.

VI

Въ досегашнитѣ ни писма любезнитѣ читатели отчасти се запознахѫ съ главнитѣ български села и тѣхното положение въ Ахѫ-челебийската кааза. Остава ни, прочаа, да пообиколимъ останѫлитѣ.

Като напустнемъ Устово и уловимъ пѫтя по течението на Бѣла рѣка въ северозападна посока, слѣдъ 3/4 часа ще стигнемъ въ малкото селце Бостина. Пѫтьтъ отъ Устово до Бостина върви по самата рѣка отъ лѣва страна. Той е равенъ и не толкова лошъ. Отъ дѣсната страна е склонътъ, който идѣше отъ билото Кара-манджа-Студенецъ и който се свършва въ Устово, като дѣли долинитѣ на двѣтѣ рѣки: Черна и Бѣла рѣка. Отъ лѣвата пъкъ страна е склонътъ, който идѣше отъ билото Роженъ-Калъчъ-борунъ и който главно дѣли Малка Арда отъ Четакъ-дере — Кара-дере (съединенитѣ до Устово двѣ рѣки: Бѣла и Черна рѣка). Тоя склонъ държи голѣмо пространство на дължъ и

1). Горнитѣ „Писма изъ Ахѫ-челебийско“ отъ Хорографията сѫ били назначени за обнародванье въ Цариградския вѣстникъ „Новини“, въ когото сѫ и обнародвани I, II, III, IV и V писма въ броеве 54, 74, 84, 6, 8 и 9, 1893 година; ала понататъшното имъ обнародванье е било спрѣно отъ цензурата. Поради това авторотъ имъ ги отстѫпи на сп. „Славиеви гори (Родопи),“ гдѣто ще бѫдѫтъ на драго сърдце помѣстяни въ послѣдоѭщитѣ книжки. Б. Р.

на ширъ; по него сѫ прѣстнѫти десетина села и селца и въ по-малкитѣ си расклонения се образуватъ нѣколко малки рѣкички — долове.

Отъ Устово до Бостина склоноветѣ падатъ по полегато, обрастнѫли сѫ и отъ двѣтѣ страни съ тукъ-тамъ гори, прошарени съ ниви, а по самото корито на рѣката се простиратъ раскошни ливади. Пѫтуваньето е много приятно тукъ. До подъ самото село Бостина отъ лѣво иде Присойския долъ, а отъ десно — Левочевския. Послѣдния иде отъ с. Левочево. Присойския долъ събира водитѣ си отъ мѣстностьта, наричана Присойката, която състои отъ полегата площь на лѣвия склонъ, чиято десна страна отъ Устово, та до селата Горне и Долне Дерекюю, е Устовско землище. Присойката е извѣстна по изобилнитѣ си овощни дървета и по доста интересни прѣдания. Приказва се, че тукъ е имало старо поселище, а на горния ѝ край, до подъ самото било на склонътъ — Друмътъ — носи името *Боже-име*, гдѣто има развалини отъ голѣма сграда; тукъ се намиратъ строшени грънци, желѣзни згурии и др. Много често сѫ се намирали и римски и византийски монети, а единъ Устовчанинъ прѣди двадесеть години намѣрилъ сребърна кадилница и единъ малъкъ бронзовъ кръстъ. Въ мѣстностьта Боже-име притежателитѣ на тая околность всѣка година въ единъ извѣстенъ день прѣзъ лѣтото колѭтъ курбань. Тукъ има и повече отъ десетина колиби, останѫли отъ доста отдавнашно врѣме на притежателитѣ на мѣстностьта, въ които прѣзъ 1853/54 години, както и отъ по-напрѣдъ, отъ Устово сѫ живѣели доста семейства и сѫ се криели отъ върлующата тогава по тия мѣста чума — *мбр* — както казватъ тукъ.

Селцето Бостина състои отъ 76 български кѫщи; помаци нѣма. Кѫщитѣ сѫ расположени отъ двата брѣга на рѣката високо отъ самото корито и въ стръмно до нѣгдѣ мѣсто; долу сѫ ливади и градини повече и отъ десетина воденици и топавици. Тукъ нѣколко села отъ двата срѣщоположни склона, които сѫ лишени отъ вода, дохождатъ на воденица за меленье брашно. Бостина е единъ видъ прѣдградие на Устово, административно е въ Устовската община, та на Устовско зем-

лице се и намира. Населението му е много бѣдно, особенно отъ 1877/78 години, отъ когато то се ограби отъ бѣгащитѣ турски войски, то неможи никакъ да се подобри. Поминъкътъ му е главно отъ земледѣлие и скотовъдство, до колкото такива сѫ възможни въ тия планински мѣста, особенно въ сегашния имъ видъ и условия. За сега поголѣмата часть отъ жителитѣ му сѫ надничари — зидари, които упражняватъ занаята си въ Пловдивско и Гюмюрджюнско.

Въ по-цвѣтущитѣ поминъчни за тия хубави мѣста врѣмена Бостинчане сѫ успѣли да си съградѭтъ една много хубава каменна трисводова черква св. апостоли Петъръ и Павелъ. Съградена е въ 1870 година, а въ 1877/78 откакъ ѭ ограбили турскитѣ войски и испотрошили вѫтрѣшностьта ѝ, ами ѭ и подпалили и благодарение, че била каменна, устояла отъ съсипванье, ала доста много се поврѣдила. Слѣдъ войната нѣколко позаможни Устовци на свои срѣдства ѭ поправили и изново снабдили съ нѣкои и други принадлежности, а въ 1881-82 година до неѭ направили и една отдѣлна сградица съ три стаи за училище. Всичко хубаво, ала бѣдностьта на населението не е въ състояние, та и черквата имъ стои безъ свѣщенникъ, и училището безъ учитель, па и дѣчицата имъ не отиватъ поне въ Устовскитѣ училища. Свѣщенникъ дохожда сегисъ-тогисъ, когато се окаже нужда, отъ Устово. Отъ това селце се отдѣля прѣзъ десния склонъ, прѣзъ мѣстностьта, наричана *Падалá*, единия пѫть за пограничното било и отъ тамъ за Пловдивско.

БѢЛѢЖКИ

изъ съврѣменния политико-икономически строй на Срѣдне-Родопското население.

г.) Занаяти-бояджийство, шивачество и дърводѣлство.

Пише Недѣлевъ.

(Продължение отъ III книга.)

Съ работеньето на разнитѣ рѫчни платнени издѣлия—абитѣ и др.—сѫ тѣсно свързани и бояджийството и шивачеството. Отдѣлни семейства да се занимаватъ само съ бояджийство има малко, ала

никъ всѣкой търговецъ-абаджия и производитель на аби е въ сжще врѣме и бояджия. За домашнитѣ пъкъ потрѣби рѣдка българка и помакиня да не умѣе да боядисва. Въ това отношение Ахж-челебийско и Даржк-дерско пакъ стоятъ на първо мѣсто, а заедно съ тѣхъ и помацитѣ въ Рупчоско и българскитѣ села Чепеларе и Широка-лжка.

Абитѣ и шаецитѣ се боядисватъ въ синьо и бѣлѣзникаво синьо отъ синило—индиго—и все въ топла вода съ лютиво и сѣрата отъ вълната. Синия цвѣтъ на тукашнитѣ аби е толкова съ приятенъ вкусъ и траенъ, щото дрехата стане на конци, а цвѣтътъ не е изгубилъ първоначалния си видъ и вкусъ. Шаецитѣ въ послѣдне врѣме се пъстрятъ съ разновѣтни шарки—зелени, кавеви-орѣхови, пъстри-смѣсъ, морави и др., всичкитѣ еднакво приятни на гледъ и трайни. Много хубаво се боядисва тоже и вълна и вълнена прежда, па дори и коприна въ най-разноцвѣтни бои, по хозяйственъ начинъ. ала всички хубави и трайни. Умѣнието въ въ бояджийството, разнообразието на цвѣтоветѣ и тѣхното качество най-хубаво личжтъ въ народното облѣкло.

Съ шивачество—терзилъкъ – се занимаватъ почти всичкитѣ по-малки търговци-производители на аби, които исшиватъ абитѣ и шаецитѣ си въ готови мжжски дрехи и така търгуватъ. Само спромашката часть отъ тѣхъ, които нѣматъ свои срѣдства и кредитъ, сж само шивачи—работници. И послѣднитѣ тоже се скитатъ по чужбина да работятъ занаятътъ си било на части—парчета, било съ надница или при търговцитѣ на мѣсечна и годишна плата. Съ шивачеството се занимаватъ българитѣ въ Ахж-челебийско и Даржк-дерско, съвсѣмъ малко въ Рупчоско и другадѣ. У помацитѣ се срѣщатъ рѣдко шивачи, ала само за тѣхни нужди и по просто и не умѣло. Най-istънчени шивачи има въ Ахж-челебийско, гдѣто съ голѣмо искуство и умѣние везжтъ най-сложнитѣ и пъстри орнаментики отъ коприна, сърма, гайтанъ и др. Тамъ има и жени шивачки на мѣстната носия женски дрехи, които сж извѣстни по своята истънченость и гиздавина.

На ржцѣ се шиятъ всѣкакъвъ видъ мжжски и женски дрехи. Въ послѣдне врѣме мнозина почнжхж да шиятъ и европейски кроежъ дрехи отъ мѣстни шаеци. Шавачеството стои току-речи на сжщата стъпень въ испадижлость, както и абаджийството. Мнозина отъ шивачитѣ почнжхж да напущатъ занаятътъ си и се залавятъ и търсятъ въ друга работа поминъкъ. Шивачитѣ сж една отъ бѣднитѣ и мжчнопоминиващи класси отъ мѣстното население. Панталонджилъкътъ би могълъ да даде прѣхрана на доста отъ тѣхъ, само ако той се осъвършенствоваше и отидѣше съ исканията на врѣмето, които вече не станжхж чужди и въ Турция.

Досегашнитѣ гори, както и безконтролното имъ експлоатиранье въ Турция, сж спомогнжли да се развие въ достатъченъ размѣръ дърводѣлство и у българитѣ, и у помацитѣ, безъ разлика на мѣсто. У българитѣ паралелно съ дърводѣлството отива и зидарството, което тукъ носи общо име дюлгерлъкъ. И у еднитѣ, и у другитѣ се

срѣщатъ доста добри майстори—дограмаджии, а у помацитѣ поредъ умѣжтъ да бичатъ дъски отъ различенъ размѣръ, дървета, черчевета и др. Суравъ дървенъ материялъ се изнася въ огромно количество въ Пловдивско, Одринско, Ениджен ско и др. изъ Срѣднитѣ Родопи. У помацитѣ въ нѣкои села е доста развито и стругарството; приготвятъ се доста хубави дървени сждове, каци, качета, бурета, бъклове, заструзи, лжжици, паници и много други такива. Дървенитѣ части на всички прибори, сѣчива и инструменти на всички сжществующи въ Срѣднитѣ Родопи занаяти се приготвжтъ на мѣстото и въ голѣмо количество изнасятъ и на вънъ. Дърводѣлството е въ ржцѣтѣ на помацитѣ, които въ много отношения притежаватъ за това сгодни условия, създадени тѣмъ било отъ самия имъ поминъчень строй, било отъ обстоятелствата мѣстни.

НОВИНИ

ИЗЪ

РОДОПИТѢ.

Въ началото на минжлия мѣсецъ Юлий Негово В. Прѣосвѣщенство св. Пловдивския Митрополитъ, г. г. Натанаилъ, направи една пастирска обиколка по нѣкои села изъ Рупчоската и Конушката околии, които лежжтъ на пжтьтъ отъ Пловдивъ за с. Широка-лжка; а на 3-ий Юлий освѣти новосъградената черква св. Недѣля въ една отъ Широколжкскитѣ махали, наричана Сулища, 70 кжши, въ политѣ на Карлъкъ. На освѣщението имаше голѣмо стечение народъ отъ цѣлата околия и много малко отъ съпрѣдѣлната Ахж-челебийска каза. Отъ послѣднята, чието население се отличава по голѣмата си набожность, се готвѣли да тръгнжтъ много хора за освѣщението, ала пограничнитѣ турски митарственни власти станжли причина да си останжтъ, тъй като между многото формалности поискали да обложжтъ добитъцитѣ имъ и съ износно, и съ вносно мито.

Третя година е съ настоящата, откакъ холерата стана причина щото турското правителство да постави военень кордонъ по всичката погранична линия въ Родопитѣ (на всѣки 5 до 10 километра по единъ взводъ войници), гдѣто до сега не е имало. Не стига, гдѣто холерата съ карантиннитѣ мѣрки причини несмѣтни поврѣди на пограничното население, което има двувластни имущества най-много отсамъ границата и гдѣто циркуликанията на мѣстното население съвършенно се спиратъ въ най-работното врѣме, когато да прибира своитѣ посѣви, ами и отъ други страни му се правжтъ всевъзможни нжчнотии. Така напр. съвършенно строго се прѣтърсватъ всички пжтници, които минуватъ границата, и най-малкото книжле, написано макаръ и съ една дума на него не на турски езикъ, се зема отъ войницитѣ, унищожава се, а носительтъ му се подлага на хиляди рас-

питвания. Ахж-челибийско най-много земания-давания има съ Пловдивско и единъ бѣденъ работникъ за да прати нѣкоя и друга пара за домътъ си заедно съ два реда писмо, не му се позволява. За такива трѣбва да се пращатъ съ пощата прѣзъ Одринъ, отъ гдѣто доклѣ стигнжтъ въ Ахж-челеби, трѣбва да минжтъ мѣсеци и пакъ повечето пжти пропаднжтъ безслѣдно. Прѣзъ Родопитѣ поща нѣма. Ангаритѣ и др. подобни пъкъ, на които сж подложени мѣстнитѣ жители, сж особни.

До сега по дължината на цѣлата граница отъ Одринъ до Неврокопско имаше турски гарнизонъ само въ извѣстни стратегически пунктове — Карджалж и Тъмрѫчъ — а сега се отпущатъ значителни сумми да се строжтъ още на нѣколко пункта *къшли* по границата, които да побиратъ по нѣколко роти войници. Нѣщо около 400 лири турски напослѣдъкъ сж отпуснжти отъ турското правителство за строенье подобна къшла и въ с. Левочево, Ахж-челебийско, $1^1/_2$ до 2 часа навътрѣ отъ границата. Въ Левочево се намира и турската митница на главния пжть отъ Пловдивско прѣзъ Родопитѣ за Бѣло-море.

Прѣди три години се заселихж въ Рупчоската околия двѣ нови български селца току-речи на самата граница отъ прѣселенци българи изъ Турция. Едното отъ тѣхъ се назовава Мънастиръ, нѣщо около 35 кжщи, изселени отъ селото Давудево, Ири-дерска кааза, а другото — Прогледъ, 20 кжщи, изселени отъ селото Долно-Дерекьой, Ахж- челебийска кааза. Имуществата току-речи всички на тѣзи селца се намиратъ отсамъ границата, ала кжщитѣ имъ, покжщнина и нѣкоя и друга нива си сж отвждъ останжли, непродадени, тъй като турскитѣ власти не допущатъ по никой начинъ на българското население да се изселва отсамъ. Колкото бѣдни и неуредени оше и да сж тѣзи селца, намъ е приятно да сжобщимъ, че селцето Мънастиръ си е съгрдило приврѣменно едно параклисче, а за прѣдстоящата учебна година тъкмѣто да си отвори и училище. Ние сме дълбоко увѣрени, че нуждитѣ на тѣзи нови и бѣдни селца ще се поулеснжтъ, отъ гдѣто трѣбва.

Въ. с. Чепеларе, Рупчоска околия, отъ 1-ий Априлий, 1890 година, е основано акционерно-спестовно дружество, подъ название „Родопски изворъ“, на което уставътъ съ врѣме е утвърденъ отъ правителството. На 30-ий минжлия м. Юний е сключена четвъртата равносмѣтка на това дружество, спорѣдъ която чистия капиталъ, състоящъ отъ акциитѣ му и мѣсечни влогове, възлиза на 9106 лева и 55 ст., чиста печалба 2440 лева и 25 ст., всички раздадени съ лихва, а цѣлия му пассивъ и активъ стои на цифрата 14, 924 лева и 5 ст. Подобни спестовни дружества има и въ селата Широка-лжка, Павелско, Шейтанкьой,Ситово, Дѣдово и Орѣхово, ала тѣхния вървежъ не ни е извѣстенъ. Между всички, впрочемъ, Чепеларското стои най-добрѣ за сега и съ най-много капиталъ. Желаемъ му успѣхъ и напрѣдъкъ.

Прѣзъ минжлата 1893/94 учебна година въ Държавното Трикласно училище въ с. Орѣхово, Рупчоска околия, сж били записани

въ началото 63 ученика. Отъ тѣхъ прѣзъ годината напустнжли 10, а до края останали 53, отъ които въ I классъ 10, въ II 16 и въ III 27 ученика. Отъ цѣлото число ученици единъ е билъ отъ София, единъ отъ Конушката околия, трима отъ Пловдивската, а останжлитѣ всички отъ Рупчоската околия. Учителския персонелъ при училищтео е състоялъ отъ петь души учители, единъ писарь и единъ слуга.

Извѣстно е на читателитѣ, че десятъкътъ въ Турция се отдава на търгъ и тоя, върху когато остане едно село, или една околия, или го прѣпродава на други, или пъкъ самъ го пише и събира. Прѣзъ текущата 1894 година десятъкътъ въ цѣлата Ахж-челебийска кааза клони да остане върху едно лице, именно Кочо-олу, родомъ отъ Тъмрѫчъ, а въ врѣме на руско-турската война прѣселенъ въ с. Енузъдере, Ахж-челебийско. Той е единъ отъ първитѣ аги въ тая кааза, богатъ и търговецъ. Кочо-олу е далъ първоначална стойность за десятъкътъ на цѣлата кааза 600,000 гроша златни.

Прѣзъ минжлия мѣсецъ Юлий около 50 помашки семейства отъ помашкото сего Ерь-кюприя, Рупчоска околия, сж избѣгали за Турция. Това село лежи около 1 до $1^1/_2$ часъ до границата и кои сж причинитѣ на избѣгваньето имъ и оставяньето си домоветѣ и имотитѣ, не сж извѣстни. Знайно е само това, че турскитѣ войници, които сж на границата, сами влѣзли нощѣ въ селото имъ и имъ помогнжли да избѣгатъ, безъ да могжтъ находящитѣ се тамъ двама български стражари да имъ попрѣчжтъ.

Почитаемото правителство напослѣдъкъ е испратило окржжно до всички общини, съ което се искали свѣдения и мнѣния, като кои сж причинитѣ, които заставятъ и сж заставяли турското население да се изселва изъ територията на княжеството. Вѣрваме, че отговоритѣ ще бждятъ много разнообразни, ала до колко ще бждятъ близски до самата истина, не можемъ да знаемъ за сега. Частно за помашкото изселванье изъ Родопитѣ за Турция ние ще се повърнемъ въ една отъ идящитѣ ни книжки.

Извѣстно е на читателитѣ, че братството отъ Бачковския мънастиръ нѣщо прѣди три мѣсеца бѣше дало заявление прѣдъ Св. Екзархия и Българското правителство, че за напрѣдъ напуща грьцката патриаршия и се присъединява къмъ Св. Екзархия. Тая новина се посрѣщна съ неописуема радость отъ населението нэй-много на Конушката и Рупчоската околии, чиито пожертвования прѣзъ години сж били най-щедри къмъ речения мънастиръ. За праздникътъ на храмътъ, 15 Августъ, братството бѣше распратило покани до всички общини, съ които покани се явяваше, че мънастирътъ за пръвъ пжть отъ толкова години ще отпразднува тоя праздникъ по български и пр. Българското население, което отъ десетина години насамъ бѣше прѣстанжло да посѣщава мьнастиря, сега съ радость и готовность прие поканата. На 15 Августъ е имало такова множество посѣтители, какъвото мънастиря не е билъ виждалъ отъ доста години насамъ. Служ-

бата тоя день се извършила на български езикъ, нѣщо отдавна желателно за българското население, което е крѣпило материялно отъ стотини години тоя мънастиръ.

КНИГОПИСЪ.

I. Оцѣнка на нови книги, имеѫщи интересъ за Родопитѣ.

Митницитѣ на Българско-турската граница. Издава Дружеството „Родопска искра" въ с. Чепеларе, Рупчоска околия. Пловдивъ, 1894 г., печатница „Стара-планина", цѣна 40 ст., стр. 36.

Тѣзи дни ни попаднѫ на рѫцѣ озаглавената по-горѣ и току-що издадена отъ Чепеларското Дружество „Родопска искра" брошурка по въпросътъ за митницитѣ на Българско-турската граница. Брошурката е сборъ отъ петь статийки, първитѣ двѣ обнародвани въ издаваемия се прѣзъ 1886 година въ Пловдивъ в. „Новини," а останалитѣ три—въ в. „Пловдивъ." Първата статийка носи подписътъ на добрѣ познатия нашъ публицистъ г. Михаилъ Ив. Маджаровъ, втората е безъ подписъ, а останѫлитѣ три сѫ написани отъ г. В. Дѣчевъ, който нѣколко години наредъ е билъ митарственъ чиновникъ въ разни пунктове по южната ни граница съ Турция, слѣдователно, ималъ е възможность да изучава ползитѣ и врѣдитѣ, които митницитѣ помежду двѣтѣ съсѣдни държави, Турция и България, принесохѫ и принасятъ, както на пограничното и отъ двѣтѣ страни население, така и на общото ни икономическо положение.

Въ първата статийка г. М. Ив. Маджаровъ първъ е издигнѫлъ гласътъ си въ 1886 г. за слѣдствията, които ще докаратъ за нашитѣ търговски интереси току-що отворенитѣ тогава отъ нашето правителство на границата ни съ Турция митници. Останѫлитѣ статийки сѫ допълнения, пояснения и свѣдения съ примѣри и цифри на рѫцѣ и лични наблюдения, грижливо сгрупирани за лошитѣ слѣдствия на митницитѣ. Наистина, цѣли осемь години се изминѫхѫ отъ тогава и резултатитѣ на нашия и турския митнически кордони сѫ явни. 1-о. Митницитѣ помогнѫхѫ за съсипваньето поминъчно на пограничното население и отъ двѣтѣ страни на границата ни съ Турция. 2-о, Нашата износна търговия за Турция се постави недобрѣ. Въ послѣдния случай доста е да погледне човѣкъ на положението на нашитѣ гайтани, шаеци, жита и др; до което тѣ сѫ достигнѫли въ Цариградъ и въобще въ цѣла Турция, която е главния пазарь за нашитѣ произвѣдения. Ами „прѣградата и на духовното си влияние, което до сега (до поставянье на митницитѣ въ 1886 г.) еме упражнявали посрѣдствомъ поминъчнитѣ свръзски въ задграничнитѣ български населения" и пр? (Вижъ стр. 7.) Колко вѣрна истина, която, прѣди всичко, най-напрѣдъ трѣбва до има на сърдцето си всѣки българинъ, всѣко българско правителство!

Добрѣ, нъ въпрѣки всичко това възможно ли е съвършенното прѣмахванье на митницитѣ на границата ни съ Турция? Това е въпросъ, който изисква изучвания. Едно ние не можемъ да приемемъ въ въпросната брошурка, гдѣто писательтъ, за да подкрѣпи още по-силно мнѣнието си, че митницитѣ трѣбва да не сѫществуватъ никакъ на Българско-турската граница, мисли, че митницитѣ сѫ причината за изселваньето на помацитѣ отъ Родопитѣ въ Турция. Изселваньето на помацитѣ датира още отъ 1879 година, т. е. когато никакви митници нѣмаше. Впрочмъ, помашкото изселванье крие другадѣ своитѣ причини, а не въ митницитѣ. Може би ще имаме случай да поговоримъ другадѣ за това.

Изобщо ние сърадваме Чепеларското Дружество „Родопска искра" за издаваньето му на тая хубаво и ясно написана брошурка, за единъ въпросъ, който заслужва сериозно внимание отъ тамъ, отъ гдѣто трѣбва, още повече, че въ нея съ особно внимание е засѣгнѫто поминъчното състояние и на планинското погранично население въ Родопитѣ, което имà нещастието най-много да испитва тяжестьта на митния кордонъ.

Недѣлевъ

II. Нови книги и списания получени въ редакцията ни.

Записки Императорскаго Харьковскаго университета, 1894 г. кн. 1, 2 и 3. Виходятъ четире раза въ годъ: 1-го Января, 1-го Марта, 1-го Мая и 1-го Ноября. Подписная цѣна для студентовъ Харьковскаго университета назначается по 2 руб. въ годъ, для посторонихъ лицъ, безъ пересилки 4 руб., а съ пересилкою 5 руб. въ годъ. Редакторъ Профессоръ Д. Овсянико-Куликовскій.

Сѫдебна библиотека ежемѣсечно списание за законодателство, правосѫдие и администрация. Редакторъ-издатель И. Н. Минтовъ. 1893 г. Год. шеста, кн. I до XII. Цѣната за годишното издание за въ България е 6 лева, а за въ странство –8 лева.

Свѣтлина, журналъ за наука, искуство и индустрия. Год. IY, кн, YI, 1894 г. Излиза всѣки мѣсецъ въ голѣмъ форматъ и съ илюстрации. Абонаментъ годишенъ 15 лева, а за въ странство 17 лева.

Православенъ проповѣдникъ илюстровано, религиозно-нравственно списание. Редакторъ-издатель П. С. Доброплодний, въ Самоковъ, Год. II, кн. Y Излиза еднъжъ въ мѣсеца, обикновенно отъ 16 стр. въ голѣмъ форматъ. Годишната му цѣна въ България е 3 лева, а въ странство 3 л. 60 ст.

Домашенъ приятель, мѣсечно списание за наука, религия, промишленность и домакинство. Редакторъ А. С. Цановъ въ Самоковъ, Годишна цѣна 3 лева и 50 ст. въ Княжеството, а 4 лева въ странство, прѣдплатени. Год. YI, 1894, кн. 7.

Цѣлина, селско мѣсечно списание за стопанство, поминъкъ, наука и книжнина. Год. III, кн. YII и YIII за Юлий и Августъ. Уредникъ Хр. Д. Максимовъ. Пловдивъ Годишната цѣна е за въ България 5 лева, а за въ странство 6 лева.

Медицинска бесѣда, популярно медицинско списание, излиза въ началото на всѣки мѣсецъ подъ редакцията на Д-ръ Витановъ въ Видинъ. Год. I, кн I 1894 год. Годишната му цѣна за въ България е 10 лева, а за въ странство—12 лева; за учащата се младежь е 8 лева.

Войнишка сбирка, издава учебното бюро при генералния щабъ въ София. Год. II, кн. II и III. Излиза еднъжъ въ мѣсеца не повече отъ 5 печатни коли. Годишенъ абонаментъ 5 лева.

Военни извѣстия, излиза въ вторникъ, четвъртъкъ и сѫбота. Издава учебното бюро при генералния щабъ въ София. Год. III. Годишенъ абонаментъ 8 лева, а за въ странство 10 лева.

Свѣтъ, мѣсечно списание за всѣкиго, издава книжовния комитетъ въ София. Год. II, кн. IV Годишенъ абонаментъ 2 лева, за въ странство 2-50 л.

Българско въздържателно знаме, органъ на Българския въздържателенъ съюзъ въ София. Излиза два пѫти въ мѣсеца на 1 и 15 число. Годишна цѣна за въ България е 3 лева, а за въ странство 4 лева.

България, 1-во Българско Застрахователно дружество въ г. Руссе. Основенъ капиталъ 1,500,000 лева златни напълно внесенъ. Застрахованье за животъ или спестяванье

Женски свѣтъ, съ притурка „Домакиня". периодическо списание, редактирано отъ госпожи и госпожици. Директорка: г-жа Теодора Г. Ноева въ Варна. Излиза на 1 и 20 число всѣки мѣсецъ, а притурката само еднъжъ—на 10 число. Година II. Годишенъ абонаментъ за въ България съ притурката 7 лева, а за въ странство 9 лева.

Българска сбирка, списание за книжнина и обществении знания. Излиза подъ редакцията на г. г. Стефана С. Бобчевъ и Михаилъ Ив. Маджаровъ въ Пловдивъ. Год. 1, книги VII и VIII. Годишенъ абонаментъ 10 лева за въ България, а 12 лева за вънъ.

Ново земледѣлие полумѣсечно списание. Редакторъ-издатель Никола А. Кърджиевъ въ София. Излиза на 5 и 20 число всѣки мѣсецъ на свитъци отъ по 20 страници. Годишенъ абонаментъ за въ България 7 лева, а за въ чужбина се прибавятъ и пощенскитѣ разноски; за ученицитѣ 5 лева. Год. I, кн. 3-4, 5-6. 7,8 и 9.

Дума мѣсечно-литературно-научно-обществено списание. Редактори-издатели: Ф. Панайотовъ и Ив. Ноновъ. Год. III, кн. X и XI. София, 1894 г. Априлъ и Май. Годишенъ абонаментъ за въ България 8 лева, а за въ странство 12 лева.

НАРОДНИ УМОТВОРЕНИЯ

изъ

Родопитѣ

I.

Пѣсни изъ обществения животъ.

Записалъ *Ст. Н. Шишковъ.*

1.

Двамѝна бра̀тьеа близна̀ци.

Има̀ла ма̀йка, има̀ла
Двамѝна сѝна близна̀ка:
Адьнѐнук зувоа̀т Буйда̀неа,
Дру̀геанук зувоа̀т Луза̀неа.
5. Дудѐ хи ма̀йка исхра̀ни,
Исхра̀ни о̀щеа иску̀ти,
Чіоа̀рна еа коа̀рпа нѐсила,
Чіу̀зда еа фурка пупрѐла.
Га̀ хи гулеа̀ми исхра̀ни,
10. Луза̀н Буйда̀ну вѝкашеа:
Бра̀теа леа, бра̀теа Буйда̀неа,
Ха̀йда ми, бра̀теа, да ѝдим,
Каза̀нчь ми да казандѝсамеа:
Дудѐ на ма̀йка исхра̀ни,
15. Исхра̀ни, о̀щеа иску̀ти,
Чіоа̀рна еа коа̀рпа нѐсила,
Чіу̀зда еа фу̀рка пупрѐла.
Ста̀нали, та си тоа̀рнали,
Ма̀лу са мло̀гу хо̀дили,
20. Ду̀ри ду дѐвеать гудѝни,
Ма̀лу са казандѝсали:
Хильеа̀да и двѐста увно̀веа.
Луза̀н Буйда̀ну вѝкашеа:
— Бра̀теа леа, бра̀теа Буйда̀неа,

25 Хайда си, братеа, йдимеа
Нах нашеа стара майчица.
Станали, та са тоарнали.
Варвеали, колку варвеали,
Флеали са ф гора зеалена,
30 Гора еа била хайдуцка,
Хайдутцка и харамицка.
Буйдан Лузану викашеа:
Братеа леа, братеа Лузанеа,
Саеа еа гора хайдутцка,
35. Хайдутцка и харамицка,
ЕАку са увни пудплашеат,
ЕАга да си са пусвартіоат,
Нимой уставеа кепеа-на,
Чи та ща братеа кайдиса
40. Заради воарлу хайдутчеа.
Лузан си ми еа забурил,
Та си устави кепеа-на,
Увни-неа да си пусварти.
Буйдан си фдигна пушка-на,
45. Та си Лузана удари.
Лузан си викна, припеа са:
Ох-леалеа, братеа Буйданеа,
Оти ма, братеа, кайдиса!
Знаишь ли, братеа, или не,
50. Дуде на майка исхрани,
Чіузда еа фурка пупрела,
Чіоарна еа коарпа носила!
Буйдану си са нажеали:
Извади нохчеа сребарну,
55. Та си са и той кайдиса.

Слушана отъ дѣдо
Радко Кацаровъ с. Чепеларе.

II Дѣтински пѣсни и залъгалки.

а) Изъ Ксантиско. Записалъ *Д. В. Мавревъ.*

1. Бабинко, стара бабинко,
Гърбава, бабо, шъалгава;
Баба й тешко носила,

Та са еа ба̀ба згъа̀рбила
Ут два̀ ми ду̀хли о̀реаха,
Ут трѝ ми пу̀фли леа̀шнички.
Ба̀ба си ді̀адка пру'оди
На удѝнца на бра̀шно,
Дано̀ го ка̀меапь притѝснеа.
Ді̀адо си смилѐ бра̀шнеанцеа,
Нара̀м' си улѝнка на гъарбъат
И камеа̀нь си гра̀бна на роа̀ки,
Та си го мо̀м' теам донѐсеа;
— На̀ ви си, мо̀ми, ка̀меанѫ-т,
Да си го сто̀ритеа прѐшнеаль чеак.
Пак си го ба̀ба пру'о̀ди
На байрі̀ѫ-т на доа̀рва,
Дано̀ го мѐчка-та изеадѐ.
Ам' го мѐчка н' изеа̀деа;
Начі̀ука су̀хи панжі̀урки,
Натвар' си ку̀цку магарчеа
И мѐчка с' фа̀ти за у̀хо,
Та си еа мо̀м' теам донѐсеа:
— На̀ ви си, мо̀ми, мѐчка-та.
— Да ви си меа̀си пѝта-та.
Пак си го ба̀ба пру'о̀ди
На беа̀л Ду̀наф на во̀да,
Дано̀ го Ду̀наф одьнеасѐ,
Одьнеасѐ ді̀адка, занеасѐ.
Ді̀адо си во̀да пато̀чи,
Бѝ'сра во̀да студѐна
И реака с' зава̀ди с нѐго,
Та си еа мо̀м' теам довѐдеа:
— На ви си, мо̀ми, реа̀ка-та.
Да си му̀йтеа, мо̀м' теа, нугѝ-теа,
Нугѝ-теа, мом'-теа, роа̀ки теа.

Слушана отъ баба Пруна Кирякозова въ с. Еникьой, като пѣеше на внучето си да играе.

б) Изъ Ахж-челебийско. Записалъ *Ст. Н. Шишковъ.*

1. Кѹц, кѹц, Марѝнеа,
Про̀вуди ба̀ба да рѝнеа
На го̀рни-неа кумѝнеа,

Да си наѝдеа парѝ-неа,
Да си кӳпи хальвѝца,
Да нахрàни деачѝца.

Слушана отъ Д. Костовъ въ с. Левочево.

в]Изъ Рупчоско. Записалъ *Сжщия.*

1 Цàнцара пàнцара, цàреа даржѝ кòчина, ти гу бахтѐш, зàупи, гу чі̀уйтж, смѐтж гòра сплѐтж, гі̀умжжі̀у, гу мàмж, валькі̀оà гу дàвж.

Слушана отъ Райчо Дуровъ въ с. Ш-лжка.

2. Игрàчкеа, плàчкеа, на лі̀увàда мѐчкеа, ф. г... му клѐчкеа.

Слушана отъ Аргиръ Димитровъ.

III Сънотълкувания.

Изъ Ахж-челебийско. Записалъ *Ст. Н. Шишковъ.*

1 Аку плàчиш на сòан, чи щиш да са рàдуваш.

2. Агӳпки акӳ гліоàдаш, бòлес щеа да ѝм пака; кута хàлат, чи ти щиш да са разбулеàиш.

3. Бòб зѐалѐн акӳ ѐадѐш на сòан, чи щиш да са еадòсаш.

4. Бòриш ли са на соàн съ будьнѐк, аку та надьвиѐ, за лòшу еà, пак акӳ надьвииш ти, хӳбаву еа.

5. Бòрна акӳ свеàтиш на соàн кеàр щиш да ѝмаш.

6. Воàлна чи чіоàкаш на соàн, акӳ еа беàла, хӳбаву еа, пак акӳ еà чіоàрна, бòлеас еà.

7. Воàшки чи ѝмаш, акӳ гліоàдаш, кеàр щиш да ѝмаш.

8. Гоàлаб акӳ убѝиш на соàн, щеà ти са дубѝеà деàтеа, алà файдоа нищѐш да вѝдиш ут нѐгу; пак ку си фоàрка, ѝли жѝф гу фàниш, хаирлж щеа да излеазѐ.

9. Гоàски акӳ гліоàдаш, кеàр еà.

10. Деацà дрѐбни аку гліоàдаш, чи залоàгуваш, рàсправа неàква сас еàд щиш да ѝмаш.

11. Деацà абанджѝеа акӳ гліоàдаш на соàн, бòлеас щеà да ѝма.

12. Дѝни чи еадѐш на соа̀н акѝ глі́оа̀дат, зеа̀лѐни акѝ са, еа̀д еа, пак ку са узреа̀ли, хѝбаву еа.

13. Жі́оа̀тва акѝ глі́оа̀даш на соа̀н, беареакѐть еа.

14. Жеана̀ абанжѝйка акѝ глі́оа̀даш, бо̀леас еа.

15. Жеана̀ пузна̀сана и угѝздеана акѝ глі́оа̀даш на соа̀н, ко̀рмеаста щеа да ста̀неа.

16. Жеана̀ чи еа го̀ла, еа сас кроапи дрѝпи чи еа, акѝ еа ко̀рмеаста, щеа са изеа̀луви, пак ку еа пра̀зна, за̀губа уд неакву щеа да ѝма.

17. Зѐльеа чи беарѐш акѝ глі́оа̀даш, щиш да са еадосаш уд неа̀кву.

18. Коа̀ща чи градѝш акѝ глі́оа̀даш на соа̀н, хѝбаву еа

19. Коа̀ща чи са валѝ акѝ глі́оа̀даш, умира̀лка на ссайбѝеа-теа̀ щеа да ѝма.

20. Коа̀рфь акѝ глі́оа̀даш чи ти теачѐ неа̀йдеа уд сна̀га-та̀, за̀губа щѝш да ѝмаш, будноа̀ш и бо̀леас спулѝта.

21. Леа̀шники чи беарѐш акѝ глі́оа̀даш, гальѐ щиш да ѝмаш.

22. Мѐчка чи игра̀еа, илѝ пак да'са бо̀ри, бо̀леас еа.

23. Мѐтла акѝ глі́оа̀даш чи меатѐш с нѐеа, умира̀лка еа.

24. Нашквѝ чи ѝмаш акѝ глі́оа̀даш на соа̀н, гро̀п еа (умира̀лка).

25. Оган сас пла̀меань акѝ глі́оа̀даш, кеа̀рі́увеа еа, пак ку нѐма пла̀меань, ами чеарнеа̀еа, за̀губа еа.

26. Парѝ дрѐбни акѝ бруйш на соа̀н, ла̀фувеа щеа да чі́ѝиш; пак акѝ са іоа̀дри и жіоа̀льти, кеа̀р еа, еа ихтиба̀рь щат да ти сто̀реат.

27. Пеа̀снеа акѝ пеаѐш на соа̀н, щиш да пла̀чиш; пак акѝ пла̀чиш на соа̀н, чи щеа да ти до̀йдеа ра̀дус ут пеа̀йдеа.

28. Поа̀ть акѝ варьвѝш на соа̀н, умира̀лка еа.

29. Свеа̀щеа акѝ пра̀виш на соа̀н, ло̀шу еа (умира̀лка), пак акѝ свеа̀тиш сас теа̀х, чи еа хѝбаву.

30. Рѝби акѝ глі́оа̀даш, мрас щеа̀ да станеа.

Слушани отъ Марина и Добра Маркови и Мария Стоева въ Устово.

IV Народенъ трепетникъ

Изъ Ахж-челебийско. Записалъ *Ст. Н. Шишковъ*.

1. Леа̀ву-ту о̀ку ага̀ ти игра̀еа, за ху̀баву еа.
2. Дѐсну-ту о̀ку ага̀ ти игра̀еа, за ло̀шу еа; еа зара̀рь неа̀каф щеа та на̀йдеа, еа̀ неа̀каф еа̀д щеа та вархлитѝ.
3. Аку̀ та засарбѝ плеасни̇̀цата на леа̀вата роа̀ка, чи щиш да да̀ваш парѝ.
4. Аку̀ та засарбѝ плеасни̇̀цата на дѐсната роа̀ка, чи щиш да зѝмаш па̀рѝ,
5. Аку̀ пухоа̀лцаш, спуми̇̀нат та неайдеа.
6. Аку̀ ти гурѝ у̀ху, еа десну-ту, еа̀ леа̀вуту, клеавѐтат та неа̀йдеа, еа за ху̀баву, еа за ло̀шу.
7. Аку̀ ти пуиграеа неа̀йдеа пу сна̀гата, то̀ еа жѝфку-ту и игра̀еа за здра̀вьеа.
8. Аку̀ ти пѝснат ушѝтеа, спуми̇̀нат та умреа̀ли-теа, та са̀ прѝкарсти и да̀й неа̀кву за душѐ-теа.

ЕДНО ПОМАШКО ПРѢСЕЛВАНЬЕ.

(Расказъ изъ съврѣменния помашки животъ).

Пише ***

(Продължение отъ IV кн.)

Цѣли двѣ години Хасанъ ратайова у насъ и нѣмаше да излѣзе още за длъго врѣме, ако да не бѣше се случило друго обстоятелство, което стана причина не само отъ насъ да излѣзе, ами и за винаги да се раздѣли и отъ земята, въ която бѣше роденъ.

Прѣзъ всичкото врѣме на Хасаньовото ратайованье у насъ, или по-добрѣ да кажемъ отъ неговото избѣгванье отъ родното му село, баща му, дѣдо Рустемъ, само три пѫти дохожда да обиде сина си и да прибере спестенитѣ парици отъ платата на Хасаня. А спестени бѣхѫ всичкитѣ, защото Хасанъ бѣше пестеливъ момъкъ, па и нѣмаше защо да харчи, тъй като ние го и обувахме, и обличахме. Дѣдо Рустемъ прѣсѣдѣше день, два, по-иcприкажехѫ се съ Хасаня за нивитѣ, за коньетѣ, за овцетѣ, за берекетътъ какъ отива по тѣхъ, за домашнитѣ му и за всичко, което го интересуваше, което бѣше прилепено на сърдцето му, па станѣше, нарамѣше торбичката на рамо, прѣметнѣше червения овчарски шалъ прѣзъ плещи и си отидѣше. А на Хасаня се струваше, като че самъ е билъ у дома си: порастѫжеше се съ баща си и съ огнището, съ своитѣ и мѣстото, гдѣто пръвъ пѫть е видѣлъ Божия светъ. И естественно е, че човѣкъ, когато се намира въ чужбина, гдѣто неможе всѣки пѫть да се срѣща съ хора отъ своя край, то когато се види съ такива, струва му се, че изново се роди. Изведнъжч нѣщо ново, прѣсно, весело стане у него, като че едно замѣняванье на истощени сили съ прѣсни и бодри настане и въ тѣлото му, и въ душата му, и въ сърдцето му. Въ такива случаи човѣкъ цѣлъ е духовно у дома си. А такива минути е испитвалъ, вѣрвамъ, всѣкой, който е странствувалъ по-задлъго врѣме, или пъкъ, който не е привикнѫлъ отъ дѣтин-

ство. Колко повече бѣше това за Хасаня, който не бѣше въ чужбина, а въ изгнание, и то изгнание и самоволно, и принудително го кажи, което слаба надѣжда даваше за неговото единъ день завръщанье у доми си!

Послѣднето дохожданье на Хасаньовия баща не бѣше за Хасаня такова, каквито бѣхѫ първитѣ.

То промѣни Хасаня и то промѣна неприятна, промѣна, която може само да покоси, да огорчи дълбоко едно младежко сърдце, пълно съ въспоминания, съ полѣтъ, съ любовь и съ надѣжди.

Всички въ кѫщи усѣтихме това. Не че Хасань промѣни своитѣ душевни качества, които така ярко красѣхѫ неговото младо и дѣвственно сърдце, не! Хасань си бѣше сѫщото честно, работливо, кротко и учтиво помаче. Тѣзи си качества той нето на иота намали. Нъ друго нѣщо у него се промѣни: покриванье съ тѫга неговото сърдце. У Хасаня се съзрѣ едно вѫтрѣшно, душевно мѫчение, много по-силно отъ първото, което притурено съ послѣднето, съвършенно злѣ го мѫчеше. Той другъ пѫть попѣваше, посвирваше съ своя любимъ кавалъ, пошегуваше се, а сега той отбѣгваше всичко това. Цѣли три мѣсеци се изминѫхѫ отъ тогава послѣ до неговата послѣдна раздѣла отъ насъ, и азъ вече не чухъ отъ него не смѣхъ, не пѣсень, не шега.

Изминѫла се бѣше почти цѣлата зима прѣзъ 188... година, и Хасань си оставаше все мраченъ, съ лице замислено, тѫжно, което явно показваше, че той страда отъ нѣщо тайно, нѣщо мѫчително, което като червей прояждаше неговото стройно и здраво, като желѣзо, тѣло и червеното му, като роза, лице. На всички въ кѫщи бѣше мѫчно а най-много на мене. Така поне мене се струваше. Всички обичахме и всички съжелявахме тоя левентъ момъкъ, който още отъ първитѣ дни на неговото дохожданье у насъ така се привърза той къмъ кѫщи и ние къмъ него, щото се считаше като нашъ, като сѫщи членъ отъ семейството ни. При все това, дълго врѣме никой въ кѫщи не смѣеше да попита Хасаня, какво бѣше това тайно

нѣщо, което толкова злѣ тежеше на сърдцето му.

По едно врѣме баща ми стори намѣрение да наруши това мълчение, да се открие тая неизвѣстность.

Бѣхѫ първитѣ дни на мѣсецъ Марта. Снѣгъ бѣше останѫло само въ усойкитѣ и въ вършинитѣ на барчинитѣ. Въ долината, въ село, по-край село и рѣката, всичко бѣше замерисало на пролѣть. Отъ една недѣля врѣмето все продължаваше да бѫде тихо и ясно, а слънцето бѣше толкова наякнѫло, щото вече *пробиваше гърба* на човѣка, както казватъ по насъ. Такова врѣме въ началото на баба Марта по нашитѣ мѣста рѣдко бива. Птички, пчели и почти цѣлия животенъ миръ се събуждаше отъ зимния сънь и прѣди всичко бързаше да се наслади отъ първитѣ знаци на райската пролѣть. Слѣдъ двѣ недѣли бѣше Врѫбница, а на третята—Великдень, дни, които по насъ особнно весело се прѣкарватъ, дочакватъ и испращатъ. Рѣката на длъжъ пълна съ момичета и жени, бързатъ да припержтъ, други да омиѭтъ и налѣпѭтъ кѫщитѣ за прѣдстоящитѣ праздници, колкото още и далечко да сѫ тѣ, като бързатъ да се въсползуватъ и отъ хубавото врѣме. Трети, по-пъргави, копаѭтъ градинитѣ и оградитѣ около кѫщи, чистѭтъ и бързатъ да засѣѭтъ ранни зеленчюци, а четвьрти, още по-пъргави, свършили си всички тия работи, насѣдали на слънце по дворове, по пѫтища, бързатъ да приготвѭтъ нѣкоя нова дрешка на нѣкого отъ кѫщнитѣ, който има нужда. Мѫжетѣ, едни градѭтъ съ плетища градинитѣ, ливадитѣ, други искарватъ торътъ, трѣти стѣгатъ сѣчивата, а четвърти сѫ на чужбина и броѭтъ ли, броѭтъ днитѣ, колко сѫ останѫли още до Свѣтлитѣ праздници, когато ще се завърнѫтъ въ домоветѣ си и видѭтъ домашнитѣ си, прѣкарали на-самѣ лютата зима. Дѣцата пъкъ припкатъ изъ пометенитѣ ливади и тъпчѫтъ току-що показалата се, като иглици, зеленинка. Всичко е въ движение, всичко е въ шумъ, всичко е весело и приятно!

Прѣзъ тоя день Хасанъ четире пѫти закарва торъ съ мулетата въ *Кайнадйна* и четире пѫти докарва отъ тамъ букова *прѣплѣта* за градината, която имаме прѣдъ

кѫщи. Вечерьта всички бѣхме въ кѫщи. Слѣдъ като се навечеряхме, излѣзохме и насѣдахме всички на потонътъ, гдѣто Хасанъ довечерваше. Слѣдъ млко баща ми се обърнѫ към Хасаня съ тия думи:

— Хасане, щѫ те питамъ нѣщо, ала да сторимъ, щото правичко да си ми кажешъ. Ние, *козумъ*, сме доволни всички отъ тебе и отъ работата ти. Едно ни е мѫчно само: *коджа* врѣме става и ние те гледаме, че не си напрѣдния. Кажи си ни *себепа* на това, лошо ли си чулъ отъ нѣкого въ кѫщи, нѣкоя болесть ли си сполѣтѣлъ, или пъкъ си се наситилъ да сѣдишъ повече у насъ? Кажи ни право, Хасане, та ние те имаме като наше дѣте и искаме да знаемъ. *Косуръ* за това нѣма.

Това внезапно запитванье на баща ми стреснѫ Хасаня, и една въздишка отъ дълбочината на сърдцето се истръгнѫ отъ грѫдитѣ му. Очитѣ му се напълнихѫ и слѣдъ минутно колебанье Хасанъ отговори съ единъ пъленъ съ тѫга гласъ:

— Дано не даде *Аллахъ* да се оплачѫ нѣкога отъ васъ, чорбаджи! Мене ще укьори хлѣба, гдѣто го ѣмъ сега двѣ години у васъ! *Аллахъ бинъ берекетъ версинъ*, чорбаджи, че ме прибрахте на онова врѣме и сега васъ познавамъ и за баща, и за *мáкеа*, и за всичко и такива щѫ ви знаѭ, до когато съмъ живъ. Нето лоша *хоратоа* сьмь чулъ отъ васъ, или отъ другадѣ, нето сьмь се наситилъ, нѣма и да се наситѭ отъ васъ, нето пъкъ нѣкаква болесть имамъ. За *кина* да ти криѭ, чорбаджи, менѣ си е мѫчно и бално, защото баща ми *комгеченде*, когато дохода, каза ми, че всичкитѣ наши ешии турци въ наше село сѫ се *сгодили* пролѣтъ до единъ да се вдигнѫтъ нахъ Анадолъ, пъкъ за *кина* и отъ какъвъ *себепъ*, не знаѭ. *Сгадатъ* се и нашитѣ у дома съ тѣхъ да станѫтъ. *Бално* ми е, чорбаджи, че ми е било писано отъ *Аллаха* да не могѫ *векеа* да видѭ наше село и наша земя, да . . . . !

Тѫгата и сълзитѣ задушихѫ юнашкитѣ грѫди на Хасаня при тия думи, мѫжкото достоинство и твърдость неможахѫ да одържѫтъ побѣда надъ бурното отъ печаль младежко сърдце и Хасанъ прѣкѫснѫ до

тукъ, безъ да може да произнесе послѣднитѣ думи. Той наведе очитѣ си къмъ земята, вѣроятно, за да скрие унинието си, като се мѫчеше съ послѣдни сили да въздържи и спрѣ кипящитѣ му отъ хълцания грѫди, които бѣхѫ пламнѫли, като вулканъ.

Сега чакъ ние се сѣтихме отъ гдѣ е произлазяло всичко това промѣнение на Хасаня, отъ гдѣ тия тѫги у него, тая скърбь въ душата му. Всички дълбоко съжалихме Хасаня, най-вече като го гледахме съ каква горесть исказа причинитѣ на неговата печаль, а азъ дори просълзихъ и очитѣ си. У мене се появи цѣла рана отъ милость и ми се искаше да замѣстѭ мѣстото на Хасаня и азъ да понесѫ неговитѣ мѫки и болки, толкова наивни, толкова прости и толкова сестественни и дълбоки.

Като неможа да продължава по-нататъкъ Хасанъ, баща ми побърза да го утѣши и повърне свѣжестьта му:

— Не кахъри се, Хасане, не ставай дѣте за такива никакви работи. Не ли сте всички живи и здрави? Азъ помислихъ, че може нѣщо лошо да се е случило по васъ, а то това е *бѣлъ кахъръ* — то *не е болка за умиралка. Белки* има човѣкъ на тоя свѣтъ да е *темеллия?* Гдѣто и да сме, на чуждо сме; нашето е тамъ горѣ, тамъ е за все, а тукъ е днесь за утрѣ. Та ти и баща-ти, ако искате, можете и да си сѣдите въ ваше село, пъкъ ако искате да се вдигате и вие заедно съ вашитѣ комшии, можете и тукъ, въ нашата кааза, да останите; все едно е — и тука е царь *падишаха*, и тамъ, ала ми се *правй*, че въ Анадолъ за васъ *по-ще* да е лошо, защото, както казватъ, които сѫ ходили, тамъ е много жега; водата е лоша, пъкъ *хавата* тежка, та не си е яко за люде като насъ, които сме родени и израсли въ балканъ.

— Гдѣ да знаѭ *ясъ*, чорбаджи, тамъ баща ми *кинато* рече, отговори Хасанъ, като се посъвзе малко отъ прѣдишното си състояние.

На пръвъ погледъ мѫкитѣ и тѫгитѣ на Хасаня може да се видѭтъ дѣтински и дори смѣшни, като се знае отъ какви прости причини сѫ произлѣзли тѣ.

Да, за множина тѣ ще се видѭтъ такива, ала не и за едно младежко сърдце, родено и порасло всрѣдъ очарователната планинска природа, гдѣто всичко „звѣръ и природа, земя и небо“ е чисто, непорочно, дѣвственно, мило!

Исповѣдьта на Хасаня, кратка и ясна, прѣдизвика истинско съжеление у всички ни въ кѫщи и всички гледахме да го утѣшимъ и да му внушимъ, че причинитѣ на неговитѣ тѫги, колкото прости и да сѫ тѣ, могѫтъ се отмахнѫ и че има за тѣхъ цѣръ и тоя цѣръ е въ неговитѣ и на баща му рѫцѣ. Баща ми дори му се обѣща, че щомъ дойде дѣдо Рустемъ, ще му говори и ще се мѫчи да го убѣди да не отива чакъ въ Анадолъ, а да остане въ нашата кааза, гдѣто колко да е, е въ сѫщия балканъ, въ сѫщата страна, близо до тѣхно село, и гдѣто имаше и други бѣженци турци отъ Шаркътъ прѣселени. Хасань се поутѣши, ала диритѣ вече личехѫ и на лицето му, и на сърдцето му, при всичко, че послѣднето е скрито въ дълбочината на грѫдитѣ, гдѣто то неможе да се вижда, както лицето.

Минѫ се зимата, дойде пролѣть. Бѣше мѣсецъ Априлий кѫдѣ половината татъкъ. Оставахѫ още едва ли петь-шесть деня до Гергевъ-день, срокътъ, до когато бѣше условенъ и Хасань да ратайова у насъ.

Пролѣтьта тая година бързо настѫпи, като че бързаше да навакса онова, което зимата бѣше причинила по нашитѣ мѣста. А тая зима бѣше една отъ тежкитѣ по насъ и въ нашитѣ планини. Помнѭ си като днесь, че кѫдѣ половината на Ноемврий паднѫ толкова голѣмъ снѣгъ, който затрупа всички пѫтища, що минаватъ по билата и върховетѣ, и чакъ въ началото на мѣсецъ Февруарий почнѫхѫ да приждатъ товари съ коне отъ Пловдивъ и Станимака. За Скеча и Кърджалѫ пѫтищата стоехѫ спрѣни само за двѣ-три седмици, защото по настояванье на правителственнитѣ власти всичкитѣ села по-редъ излазяхѫ и чистѣхѫ снѣгътъ съ лопати. Божия работа! Прѣзъ Декемврий и Януарий снѣгъ цѣли планини, за когото всички мислѣхѫ, че до Петровъ-день нѣма да се стопи, а

то̀, напротивъ, въ началото на Мартъ почнѫхѫ да сѣѭтъ зеленчукъ!

Тая зима много злини, много и добрини донесе по насъ. Първитѣ състоехѫ въ това, че сиромаситѣ купувахѫ по два гроша оката рѫжь отъ богатитѣ, а послѣднитѣ, заедно съ *юшюржиитѣ* (десяточнитѣ лица), напълнихѫ кесиитѣ си съ тлъсти и рѣдки печалби, спечелени отъ хиляди сиромашки гърла. Еднитѣ още повече осиромашехѫ, а другитѣ, обратно, набогатѣхѫ. Пълно испълнение на евангелската истинна: „тоя, който има, ще му се даде, а тоя, който нѣма, и това, щото има, ще му се земе." Идѣте и кажете, че нашитѣ социалъ-демократи нѣматъ право! А тая скѫпия въ долината на вѣчно шумящата Арда не бѣше отъ неплодородие, или отъ други подобни причини, а чисто и просто, че неможеше да се набави, поради лошото врѣме. И това не трая много врѣме: нѣщо около мѣсецъ и половина, два, ала то бѣше повече отъ достатъчно за семейства и население, което днесь работи, днесь ѣде, а за утрѣ, добъръ е Господь. Какъ се прѣкара тая лоша зима въ тия толкова хубави планини прѣзъ тая година, незнаѭ, или по-добрѣ за другъ пѫть да оставимъ, а ще споменемъ още и това, че не бѣше злото едно—зимата не се задоволи само съ гладътъ, ами зема и десетина човѣшки жъртви въ нѣдрата на исполинскитѣ прѣспи снѣгъ.

Една вечерь Хасань ни каза, че днесь утрѣ тѣхнитѣ ще минѫтъ за Анадолъ. Пѫтьтъ имъ бѣше прѣзъ наше село за Скеча и Караачъ—пристанището на Ениджевско на Бѣло-море.

Минѫхѫ се или не два три дни, отъ когато Хасань ни обади това, не помнѭ кой день бѣше, докаралъ бѣ дърва и ние бързахме да ги дигнемъ на дърварника. Мама щъташе въ кѫщи, а баща ми бѣ въ дюкянътъ. Часа бѣше кѫдѣ 11 по турски вечерьта по *„обиръ слънце"*, когато изведнѫжъ на портитѣ се испрѣчихѫ три коня и едно магаре, добрѣ натоварени, единъ възстаръ помакъ, една помакиня, едно момче голѣмко и едно по-малко. Това бѣхѫ родителитѣ на Хасаня. Азъ се затекохъ въ кѫщи, обадихъ на

мама и ние излѣзохме всичкитѣ на дворътъ.

— *Драговате* ли *мисефире*, чорбаджийко? попита дѣдо Рустемъ майка ми, като държеше юларьтъ на единия конь и не смѣеше още да влѣзе въ дворътъ.

— Какъ не, питанье ли иска? Влѣзте, влѣзте да видимъ живо здраво ли сте всички, отвърнѫ майка ми и побърза, та отвори и другия *канатъ* на портитѣ.

Гоститѣ влѣзохѫ въ дворътъ, *здравовахѫ* се и почнѫхѫ да растоварятъ конетѣ, струпахѫ денковетѣ на дворътъ и се качихѫ на горѣ въ кѫщи. Азъ оттърчахъ да обадѭ на баща ми въ дюкяньтъ и, когато се върнѫхъ, тѣ бѣхѫ вече насѣдали въ *кьошкътъ* (особна стая, назначена за госте). Слѣдъ малко дойде и баща ми колкото да ги здравова, поразмѣнихѫ още нѣкоя и друга дума, па си излѣзе, за да затвори дюкяньтъ.

Родителитѣ на Хасаня не бѣхѫ сами. Тѣ бѣхѫ цѣли 54 домочадия тоя пѫть, които бѣхѫ изведнѫжъ станѫли отъ селото си, а другитѣ останѫли още за една двѣ недѣли. Всичкитѣ бѣхѫ се настанили по ханищата, и само дѣдо Рустемъ бѣше потеглилъ за дома, едно, защото ни познаваше, и друго, че и Хасань трѣбваше да послѣдва баща си, слѣдователно, трѣбваше да се видѭтъ съ насъ, да се простѭтъ и да си прѣгледатъ смѣтка. Тая вечерь бѣше вече послѣдната на Хасаньовото стоенне у насъ, та конетѣ и наши, и тѣхни ги вързахме въ *подникътъ* и имъ дадохме сѣно. Часа кѫдѣ половина отъ вечерьта дойде и баща ми, който тоя пѫть по причина на гоститѣ затвори отрано дюкяньтъ.

(*Слѣдва*)

СРѢДНИТѢ РОДОПИ.

Отъ Ст. Н. Шишковъ.

(Продължение отъ IV книга)

Жилища и тѣхно устройство.

Както другадѣ, така и въ Срѣднитѣ Родопи жилищата (кѫщитѣ) на мѣстното население по устройство, удобность, хубость и вънкашность показватъ вкусътъ, нуждитѣ и състоянието на стопанитѣ имъ; нищо повече отъ това. Погледнѫти, обаче, отъ друга

гледна точка, тѣ ясно показватъ, че на тѣхната конструкция не малко влияние сѫ оказали и самитѣ политически обстоятелства на страната, условията на животътъ и самото занятие на стопанитѣ имъ. Така напр. кѫщата на абаджията се отличава отъ къмъ доста страни отъ тая на скотовъдеца; на послѣдния пъкъ отъ тая на зидарина и т. н.

Въ цѣлитѣ Срѣдни Родопи нѣма да срѣщнете кѫща за живѣенье на земята, едно-етажна, както сѫ въобще полскитѣ у насъ. Нѣма да намѣрите и модернитѣ кѫщи въ нашитѣ градове по-голѣми, които постъпенно отъ десетина години насамъ се строѭтъ. Срѣдне-Родопскитѣ кѫщи по всичко прѣдставляватъ отпечатъкъ мѣстенъ, вкусъ и видъ особенъ. На тѣхъ тукъ се гледа съ особенно внимание, съ много незначителни исключения. Отъ една страна тѣ показватъ, че Срѣдне-Родопския житель има по-добри понятия за тѣхъ, като желае щото кѫщата му да може да послужи и слѣдъ смъртьта му на нѣкого отъ потомството му, а отъ друга страна пъкъ показватъ съобразителностьта и стрѣмлението на стопанитѣ имъ да ги направѭтъ сгодни за случайни и непрѣдвидени нужди, които би се испрѣчили отъ исключителни обстоятелства.

Кѫщитѣ въобще въ Срѣднитѣ Родопи нѣматъ особенъ дворъ, ограда, въ когото да се намиратъ отдѣлно хамбаритѣ, курницитѣ, оборътъ, плѣвникътъ, дръвникътъ и др. п., както това е въ полскитѣ села. Тукъ тѣ сѫ построени така, щото всичкитѣ потрѣбности и всичкия движимъ имотъ на едно семейство да се побира вътрѣ въ кѫщи, подъ единъ покривъ, на едно мѣсто запазено, и закрито отъ всѣкакви прѣмеждия. Наистина, по-заможнитѣ семейства често пѫти ограждатъ около кѫщата си широкъ дворъ, съ голѣмъ и ягкъ камененъ зидъ — *харéи* — и въ него дворъ отдѣлно поставятъ оборътъ съ плѣвникътъ, стая за слугитѣ, дръвникътъ и др. т., ала тия огради повечето служѫтъ за по-надѣждно запазванье имотътъ си, отколкото за удобство. Нарѣдко, особно въ помашкитѣ и турскитѣ села, се срѣщатъ при кѫщата на единъ стопанинъ отдѣлно помѣщение за добитъкътъ отъ долѣ, а плѣвникътъ от-

горѣ, безъ обаче да сѫ вградени въ ограда, дворъ. При все това, и тѣ сѫ каменни и постройката въ нищо почти не различава отъ тая на кѫщитѣ. Оградитѣ, оградени съ камъни, харенитѣ споменѫти по-прѣди, омазани отъ вънъ и вътрѣ добрѣ, сѫ високи нѣколко метра отъ земята и безъ помощьта на стълба човѣкъ неможе ги прѣскочи или надникне въ вътрѣшностьта на дворътъ.

Всѣка кѫща е цѣла каменна отъ основата си до покривътъ и само отъ първия етажъ на-горѣ нѣкоя отъ странитѣ — стѣнитѣ — се постройва съ омазанъ плетъ, като сѫща стѣна, наричанъ тукъ *чи́тъ*. Обикновенната имъ форма е четвъртита и нѣкой пѫть съ издатки отъ основата на вънъ отъ къмъ едната половина на лицето; покрити сѫ съ каменни плочи — *ти́кли* —, нѣкои съ слама и дъски и само въ южнитѣ расклонения и нѣгдѣ въ срѣднето Ардино корито и съ керемиди. Покривътъ винѫги бива наведенъ и къмъ четиретѣ страни, на срѣдата издигнѫтъ, пирамидаленъ и съ широко издадени на вънъ стрѣхи. Нѣкои отъ етажитѣ отъ къмъ лицето сѫ и съ малки издатки на вънъ отъ стенитѣ, надпустнѫти отъ самитѣ подни греди, които отъ вънъ показватъ лицето на стаитѣ вътрѣ. Долния етажъ, който е на земята и който тукъ не се счита за етажъ, а се казва и има за дворъ, се постила съ плочи, или пъкъ се омазва добрѣ съ каль. Въ него никога не живѣе семейството, или и ако се случи подобно нѣщо, то е само въ една пакъ издигнѫта на дървенъ подъ стая въ нѣкой ѫгълъ, която служи само за зимно врѣме, като по-топла. Въ дворътъ, т. е. въ кѫщата, се влазя прѣзъ голѣми пѫтни врата — *пъ́рти, капи́и* — които обикновенно сѫ на улицата и сѫ толкова голѣми, щото да може свободно да влазя прѣзъ тѣхъ съ какъвто и да е товаръ добитъкъ. На противоположната страна на дворътъ, ако кѫщата е на равно мѣсто, или пъкъ на първия етажъ, ако е на наведено, има втори, единъ видъ закрити врата, прѣзъ които да може да минува само човѣкъ и които водѭтъ за въ градината, ливадата, гората или пъкъ съсѣдната кѫща. Тѣ сѫ назначени специялно за исключителна

потрѣба; напр. стопанитѣ на кѫщата много лесно и незабѣлѣзано могѫтъ да избѣгатъ изъ кѫщи въ гората, когато съмнителни хора се появѭтъ на пѫтнитѣ врата. На дворътъ на една страна се отдѣля съ зидъ оборътъ за добитъкътъ, курникътъ за домашнитѣ птици, дръвникътъ съ дървата за горѣнье, коритото за пранье, станътъ за тъченье и др., а нѣкой пѫть и изба за държенье зимовище. Дворътъ се освѣтлява отъ самитѣ врата и отъ едно дльго и тѣсно отверстие, направено врьзъ тѣхъ или на друга страна. То не е прозорецъ, а по-голѣмо и високо на стѣната подъ самия подъ и е закрѣпено съ паралелни дьрвени и ягки прѣчки. Оборътъ е тъменъ безъ никакъвъ прозорецъ, а само съ едно тѣсно на стѣната отверстие. прѣзъ което едно малко дѣте неможе прѣминѫ и което служи само за по-лесното исхвърлянье торътъ на вънъ, когато се натрупа много. Това отверстие се казва *Прблíуф* (Ахѫ-чел.), *мазгáл* (Рупч.). Отъ дворътъ за първия етажъ се излиза по сълба, на горния край пакъ съ врата за самия етажъ — за потонътъ. На тоя етажъ, който е вече назначенъ за живѣенье на семейството, обикновенно прѣграждатъ съ *чить* една, двѣ или повече стаи, единъ *килéрь* — *клéт* — потонътъ, а ако нѣма вторъ етажъ по-горѣ, или пъкъ отдѣлно, и плѣвникъ. Стаята за живѣенье е обикновенно голѣма и заема единия ѫгълъ къмъ лицето, а задъ неѭ е прилепенъ килерътъ. Тя е отгорѣ окована съ дъсченъ таванъ, на когото често пѫти има окачени на длъжъ върлини, на които зимѣ сушѫтъ царевицата на връзски; въобще може се каза, че тѣ сѫ житницата за царевицата, гдѣто става тя. До самата стѣна е огнището, съ издадена на вънъ пещь за печенье хлѣбъ, надъ огнището закрѫгленъ о стѣната дървенъ *кбшъ* за димътъ, а отъ него на горѣ въ стѣната иззиданъ и нагр аденъ чакъ до надъ покривътъ повече отъ единъ метъръ коминь. Стѣнитѣ сѫ измазани добрѣ и равно съ бѣла пръсть или варь и на околовръстъ сѫ оковати съ по единъ *рафтъ*. На противоположната стѣна отъ огнището сѫ долапитѣ, *хлѣбáрникътъ* съ нощовитѣ и др. прибори за мѣсенье хлѣбъ; *полúцитѣ* за сѫдоветѣ и одърътъ за

покривкитѣ и постелкитѣ. Въ помашкитѣ и турскитѣ кѫщи единъ отъ долапитѣ при стѣната е измазанъ добрѣ отъ вътрѣ и на голѣмина, колкото единъ човѣкъ стоящъ на крака; той е назначенъ за миенье и обикновенно се казва *хамáмъ*. По нѣкога вратата за тия стаи сѫ двойни, съ малко тъмно коридорче по-мѣжду тѣхъ, въ което трети вратчка водѭтъ за килерътъ, който е само помѣщение безъ прозорци, и само съ една малка дупка въ стѣната на вънъ. Въ килерътъ се държѫтъ дрѣхитѣ и друга по-важна покѫщнина; той е закритъ отъ окото на вънпінитѣ хора. Стаята за живѣенье се освѣтлява обикновенно отъ единъ малъкъ прозорецъ и много рѣдко два, нѣкои съ стъкла, а нѣкои олепени зимѣ съ книги, а лѣтѣ открити съвсѣмъ. Прозорцитѣ сѫ закрѣпени съ дървени или паралелни, или квадратни, прѣчки, а нощѣ се притварятъ съ дъсчени *канáти*, единъ видъ малки вратчка. Тая стая е най важната отъ всички други, колкото би имало въ кѫщата, защото тя е и готварницата, и трапезарията, и спалнята, и работната за цѣлото семейство, па често пѫти и за приемание гостье. Въ нея се помѣщаватъ почти всичкитѣ готварски сѫдове, ястията, *помáйтѣ* за добитъкътъ, покривкитѣ, постелкитѣ и др. Обаче, всичко това се нарежда и чисти по особенъ начинъ; по стѣнитѣ се накичватъ кърпи, *тóрби* и др. п., постила се съ рогозки и връзъ тѣхъ съ голѣми домашни козяци — *чéрги* (Рупч.), *хáлища* (Ахѫ- челеб. и Даржд.), а около стѣнитѣ се нареждатъ домашни пъстри възглавници. Когато се приематъ гостье въ нея, или пъкъ на нѣкой голѣмъ праздникъ, тая стая прѣдставлява особенъ видъ и пъстрота, още повече, че въ Срѣднитѣ Родопи страстно обичатъ да иматъ вътрѣшната си по-важна покѫщнина на показъ и гола стая, не напъстрена и накичена, прѣзиратъ и е знакъ на крайна сиромашия и неуредность. На огнището се кладе огънь безъ печка; послѣднитѣ сѫ въведени отъ ново врѣме, ала само у заможнитѣ семейства и въ особни стаи, които специялно сѫ назначени за гостье. Единственната вентилация на стаята сѫ вратата и коминьтъ; прозорцитѣ се отварятъ само въ лѣтнитѣ горѣщини и то пакъ не всѣкога. Тая стая,

която обикновенно се поставя надъ оборътъ, за да е топла, побира цѣлото семейство, което само лѣтѣ нощува вънъ по потонътъ или вънка, ако сѫ на работа. Столове и маси не сѫществуватъ тукъ и сѣдѣньето става на подътъ на колѣнѣ, или пъкъ съ кръстосани крака.

Потонътъ, както се казва тукъ, обема останѫлата часть отъ етажътъ, освѣнъ плѣвникътъ и друга стая, ако има такива. Той е единъ видъ голѣмъ отворенъ салонъ и е обикновенно къмъ лицето на кѫщата и пѫтнитѣ врата, широкъ и по-голѣмъ отъ всѣка стая, рѣдко пѫти съ таванъ и никакви долапи и др. подобни нѣма по него. Цѣлата една стѣна, често пѫти и двѣтѣ, на него отъ половината на горѣ се оставя открита за освѣтляванье, която е распрѣдѣлена да се затваря съ единъ видъ голѣми дъсчени канати, подобни на врата и наричани *кепѐнци*; тѣ сѫ закачени отъ горѣ на таванътъ и денѣ се повдигатъ и прикрѣпятъ о гредитѣ, а нощѣ се спущатъ и притварятъ. У помашкитѣ и турски кѫщи, освѣнъ тѣхъ, както и кѫщнитѣ прозорци и почти всѣко съмнително отверстие е прикрѣпено и закрито и съ единъ видъ дъсчени решетки, наричани *кафѐзи*, които прѣчѫтъ да се вижда отъ вънъ на вътрѣ, а отъ вътрѣ на вънъ — мохамеданския обичай за криенье женския полъ. На потонътъ се оставя на една стѣна отъ вътрѣ, или пъкъ издаденъ на вънъ, *миѐлник* (Ахѫ-челеб.) *мѝвник* (Рупч.) за миенье сѫдоветѣ. Нѣгдѣ се издига и единъ видъ одъръ — *пѐйка* — за сѣдѣнье, особенно за лѣтно врѣме. Ако кѫщата има и другъ етажъ, както сѫ повечето кѫщи въ Ахѫчелебийско и други по-голѣми села изъ тия мѣста, то и той е така распрѣдѣленъ отъ втѫрѣ, както и първия. Често пѫти отъ долния — първия — етажъ издаватъ на вънъ и голѣми дъсчени чардаци, безъ стени и покривъ, а само съ подъ, единъ видъ открити съвършенно салони, които служѫтъ за сушенье дрехи, вълна, храни и др. подобни. Етажитѣ сѫ въобще ниски,—едва ли не колкото е ръстътъ на единъ срѣденъ човѣкъ. Отъ вънъ често пѫти сѫ измазани съ варъ, или пъкъ проста глина.

Такова е горѣ долу устройството на кѫщитѣ въ

общи чърти на болшинството сиромашка класа отъ Срѣдне-Родопското население. Заможнитѣ и богатички стопани издигатъ двоетажни и триетажни кѫщи, съ по нѣколко стаи на етажъ, голѣми, овършени съ отборъ дървенъ материялъ, често пѫти дограма, съ много прозорци, омазани отъ всѣкѫдѣ съ варь и хубаво украсени изъ вътрѣ съ домашно издѣлие мобелировка, много трайна и дори вкусна. (Въ Срѣднитѣ Родопи, съ исключение на нѣкои села изъ Рупчоско и южнитѣ склонове, нѣма да срѣщните стая за живѣенье, дори и въ найсиромашката кѫща да бѫде тя, безъ да е постлана добрѣ съ домашни постелки и възглавници.) Най-голѣмитѣ и хубави кѫщи сѫ въ Дарѫ-дерско и Ахѫ-чилебийско и отъ части въ двѣ три села въ Рупчоско и Ксантийско до нѣгдѣ, обикновенно въ голѣмитѣ български села и въ нѣкои и отъ помашкитѣ. Въ днешно врѣме пъкъ, особенно българското население, отдаватъ още по-голѣмо значение на кѫщитѣ и всѣкой гледа, независимо отъ състоянието си, да бѫде стопанинъ колкото се може на по-голѣмичка, по-гиздава и въобще покрасива кѫща. Ахѫ-челебийскитѣ и Дарѫ-дерскитѣ кѫщи, ако и не по модернитѣ планове и вкусъ, сѫ отъ много страни прѣвъсходни и външно, и вътрѣшно и нѣкои отъ тѣхъ костуватъ на стопанитѣ си по повече и отъ 500 лири турски, независимо отъ работата на домашнитѣ, евтинията на строителния материялъ тукъ, заплатата на работницитѣ, която всѣкога е по-долня тукъ отъ другадѣ, и още други мѣстни условия. Такава кѫща въ единъ срѣденъ въ България градъ винѫги би костувала петь пѫти повече, отъ колкото е тукъ. Въобще Срѣдне-Родопското население има тоя обичай, че всѣкой момъкъ трѣбва непрѣмѣнно да бѫде господарь и стопанинъ на кѫща за свое живѣлище, ако иска да се задоми, па билъ е строилъ нова, купувалъ или ималъ по наслѣдство; инъкъ такъвъ момъкъ ни една мома не ще приеме за свой другарь и ни едни родители нѣма да го допуснѫтъ за зеть, освѣнъ ако нѣматъ момче, та го приведѫтъ въ кѫщата си — *на прѝвѣт*. Отъ 10, 15, та до 25 и повече годишна възрасть единственната грижа на единъ момъкъ е кѫщата. Да

живѣе човѣкъ въ чужда кѫща подъ наемъ тукъ е голѣма рѣдкость и на такъвъ се гледа съ не добро око, въобще като човѣкъ прахосникъ, некадърнъ за семенъ животъ и единъ видъ чуждъ отъ обществото. Това е още повече обикновенно у българското население, което обича отдѣленъ и самостоятеленъ животъ и у него единъ баща, колкото синове и да има, за всѣкиго отъ тѣхъ непрѣмѣнно трѣбва да има по отдѣлна кѫща, отъ какъ се задомѭтъ, освѣнъ най-малкия, комуто по право, споредъ мѣстнитѣ въ тоя случай обичаи, принадлежи родителската кѫща. Ако родителитѣ на единъ момъкъ сѫ състоятелни, ще му помогнѫтъ и дори сами построѭтъ кѫща, ако ли противното, тогава всичката грижа остая на неговия собственъ трудъ и грижа за всичко да си уреди самъ. У помацитѣ често пѫти, доклѣ сѫ живи родителитѣ имъ, могѫтъ да живѣѭтъ на едно всичкитѣ задомени братия и слѣдъ смъртьта имъ се раздѣлѭтъ, а нѣгдѣ си остаятъ и за по-нататъкъ. У тѣхъ не е рѣдкость да живѣѭтъ и работѭтъ задружно, въ една обикновенно по-голѣма и съ десетина помѣщения изъ вътрѣ кѫща, нѣгдѣ и въ отдѣлни една до друга, не само жененитѣ братия, а и браточеди, единъ видъ цѣла задруга, за което ще имаме случай да споменемъ по-нататъкъ; ала у българитѣ въ днешно врѣме е голѣма рѣдкость и, ако се случи да се срѣщне подобно нѣщо, то е само въ нѣкои села въ Рупчоско.

Отъ казаното до сега за жилищата въ Срѣднитѣ Родопи се вижда, че тѣ се строѭтъ по особенъ начинъ и мѣстенъ вкусъ и видъ, нѣгдѣ и въ нѣкои отношения доста красиви на гледъ, хубави и голѣми, ала въ хигиеническо отношение много злѣ, както и въ икономическо на днешнитѣ поминъчни условия и обстоятелства мѣстни не отговарятъ, още повече у българитѣ, които въ послѣднитѣ нѣколко години значително сѫ увеличили своя луксъ въ много отношения и криво-разбраната цивилизация е почнѫла да си пробива пѫть и въ тия дѣвственни, патриархални и хубави мѣста. Едно е само хубаво, че отъ вънъ селата повечето иматъ приятенъ изгледъ и че при строението на жилищата

тукъ, както споменѫхме и на друго мѣсто, най-много се внимава да бѫдѫтъ на далечъ едно отъ друго и всѣко семейство и въ най-голѣмитѣ села гледа да си има при кѫщата по възможности и нѣкоя градина, ливада и пр., които грижливо обградени, уредени и усѣяни съ овощни дървета, зеленчюци и др. п. правьѫтъ изгледътъ още по-живописенъ и село отъ 300 кѫщи на-горѣ прѣдставлява единъ малъкъ градецъ. Това е особенно въ Дарѫ- дереко и Ахѫ-челебийско, гдѣто много села сѫ съ прѣкрасенъ изгледъ отъ вънъ, като единъ видъ хубави градини, съ своитѣ стройни и варосани кѫщи, огради, градини и ливади.

(*Слѣдва*)

БѢЛѢЖКИ

изъ съврѣменния политико-икономически строй на Срѣдне-Родопското население.

д) *Зидарство.*

Пише Недѣлевъ.

(Продължение отъ IV кн.)

Единъ отъ доста распространенитѣ занаяти въ Срѣднитѣ Родопи е зидарството, което тукъ въобще наричатъ дюлгерликъ. Най-много се занимаватъ съ него въ Ахѫ-челебийско, въ Рупчоско, въ селата Широка-лѫка и Югово, и послѣ по-малко въ другитѣ части. Собственно зидарството тукъ не е само зиданье, а и работенье и дъсчени и дървени части, мазанье, така щото всѣки зидарь — дюлгеринъ — тукашенъ знае, не само да зида зидове отъ керпичи, тухли, хорасанъ и камъне, па и послѣднитѣ хубаво да дѣла (каменарство), ами и да маже варь и да работи дъсченитѣ и дървенитѣ части на каква и да е сграда. Всѣки зидарь, като изработи и изгради каменната часть на каква и да е сграда, напуща тия сѣчива и залавя ония, за дъсчената, послѣ за мазанье и така нататъкъ. Почти всѣки дюлгеринъ отъ Срѣднитѣ Родопи е добъръ каменорѣзецъ, добъръ и дограмаджия. По-рѣдко се срѣщатъ зидари у помацитѣ, едва ли по нѣколцина въ едно по-голѣмо село и то само за мѣстни нужди, безъ да ходѭтъ по вънъ.

Срѣдни-Родопскитѣ зидари — дюлгери — работѭтъ занаята си не само по всички части на Родопитѣ, ами и въ цѣлото Пловдивско поле, Дедеагачско, Eниджeнско, Драмско, въ нѣкои отъ островитѣ на Бѣло-Море, па достигатъ чакъ и до Софийско. Отъ първо врѣме

тукашнитѣ зидари отиватъ да работѭтъ зидарството на чѐти, дружини, единъ видъ цѣли задруги. Въ всѣко село, гдѣто има зидари, се сгрупирватъ на дружини отъ по трима, петима, па дори и до сто души на едно, събирани и управлявани отъ по единъ първомайсторъ, наричанъ *уста-башия*. Тѣзи дюлгерски задруги иматъ своитѣ установени правила, обичаи, длъжности и пр., прѣдавани и съхранявани отъ поколение въ поколение — цѣло дружество съ взаимни интереси и задлъжения. Отъ кога води своето начало тази похвална чърта у Срѣдне-Родопскитѣ дюлгери, не се знае и никой не помни. Обаче, старитѣ приказватъ съ въсхищение за тѣзи чѐти въ по-старитѣ врѣмена, когато тѣхнитѣ основи били ягки, правилата и обичаитѣ имъ свѣщенни, а задлъженията имъ по-строги и по-испълними отъ какъвъ и да е писанъ кодиксъ.

Първомайсторъ е всѣкой отъ дюлгеритѣ, който се е отличилъ въ умѣние на занаята си, въ пъргавостьта си, въ разсѫдливостьта си, съ една речь, който морално умѣе да постави себе си така високо спрямо коллегитѣ си, щото тѣ да му дадѫтъ довѣрието си въ всичко. Първомайсторътъ исцѣло оцѣнява сградитѣ, които ще се строѭтъ, расправя се съ стопанитѣ за всичко, държи смѣткитѣ, разноскитѣ, управлява морално дружината си, помирява скаранитѣ въ неѭ и ѭ прѣдставлява прѣдъ властитѣ и клиентитѣ си. Всички живѣѭтъ наедно, хранѭтъ се отъ обща трапеза и като дойде врѣме да си отиватъ въ домоветѣ, всички задружно ще си разгледатъ смѣткитѣ, първомайсторътъ ще наплати всѣкиму припадаѭщата му се часть, останѫла отъ общата печалба и ще задържи и за себе си толкова, колкото е уговорено въ начало. Коньетѣ въ тия дружини се хранѭтъ всѣкиму за смѣтка, тъй като не всѣки дюлгеринъ има добитъкъ; чирачетата и калфитѣ иматъ тоже опрѣдѣлено възнаграждение, общо или въ надница, което се плаща на майсторитѣ имъ. Възнаграждението имъ се опрѣдѣля отъ всичката дружина въ началото по общо съгласие, като се гледа на физическата имъ сила, работата имъ и възрастьта имъ. Калфитѣ зематъ по високо възнаграждение отъ чирачетата. [1] Първомайсторътъ работи заедно съ дружината, нъ се ползува на повече почивка отъ другитѣ и по-избрана работа. Той прави планътъ на сградата, указва кое какъ ще се работи и всички сѫ длъжни да го слушатъ, да му се покорjаватъ и когато стане нужда, да го питатъ. Първомайсторътъ се уважава и въ домътъ си, когато се намира.

Нѣкои отъ тѣзи първомайстори (особенно въ послѣдне врѣме) си уславятъ съ надница дружината си, всѣкиму спорѣдъ умѣнието и работата, а тѣмъ каквото остане на края отъ направенитѣ постройки. Въ послѣдния случай тѣ сѫ като прѣдприемачи, отъ което често пѫти и изгубватъ. Обаче, има опитни и вѣщи майстори, които

1) Всѣко момче, което още неможе да зида зидъ, да управлява сѣчива, а носи само каль и др. п., се казва чиракъ. Чиракътъ слѣдъ нѣкоя година, като почне да работи нѣкои и други по-несложни работи. напр. зиданье, дѣланье и др., тогава е калфа. А слѣдъ нѣколко годишно калфуванье, откакъ изучи вече добрѣ занаятътъ, тогава се казва майсторъ.

съ такъва математическа точность умѣѭтъ да прѣсмѣтнѫтъ и най-сложнитѣ и голѣми постройки, щото знаѭтъ какво ще спечелѭтъ и винаги печелѭтъ. Не е рѣдкость въ Срѣднитѣ Родопи да намѣри човѣкъ въ всѣко българско село, гдѣто има повече дюлгери, майстори безъ никакво техническо образование, често пѫти и съвсѣмъ неграмотни, да умѣѭтъ да чъртаѭтъ планове и строѭтъ постройки, които очудватъ всѣкиго по своята симетрия, изгледъ, вкусъ и здравина. Най-много тукашнитѣ майстори се отличаватъ на каменни сгради, мостове, черкви, маази, джамии и др.

Въ послѣднитѣ врѣмена дюлгеритѣ като че почнѫхѫ да напущатъ тия хубави и полезни въ всѣко отношение тѣхни задруги — чети – и само на малки чети, често пѫти и единично, отиватъ да работѭтъ занаята си. На чети отиватъ повечето въ селата, гдѣто всѣки стопанинъ на нѣкоя постройка, въ сѫщо врѣме дава и храна на майсторитѣ. Между дюлгеритѣ има да се занимаватъ и съ горенье варь.

Като направимъ малки исключения, ще видимъ, че дюлгеритѣ въ Срѣднитѣ Родопи въ сравнение съ днешнитѣ скотовъдци, абаджии, шивачи и др. нѣкои мѣстни занаяти, които сѫ изгубили своето прѣдишно значение, стоѭтъ нѣкакъ по-добрѣ поминъчно Това добро състои въ туй, че дюлгеринътъ гдѣто и да било, щомъ е здравъ, намира работа, слѣдователно и едно какво и да е възнаграждение, което колкото нищожно и да е то, все може да посрѣща поне належащитѣ му нужди. Въ другъ случай дюлгерликътъ и въ това отношение има по-сгодни условия, защото въ него не се иска капиталъ, както въ абаджилъкътъ, скотоводството и др. При все това, скудното възнаграждение на дюлгеритѣ (надницата имъ никога не минува отъ три лева нагорѣ съ много малки исключения), мѫкитѣ, които прѣтърпѣватъ тѣ физически, странствованията имъ и др. п. правѭтъ и тая класса отъ мѣстното население една отъ мѫчно поминуващата се, и въ много случаи тѣ сѫ за съжеление. Само съвършенно строгата пестеливость може да крѣпи единъ срѣдня рѫка Срѣдне-Родопски дюлгеринъ да поминова днесь за утрѣ, безъ да може да скѫта нѣщо за *черни дни*.

МАТЕРИЯЛИ

по възражданьето на българщината въ Ахѫ-челебийско.

Съобщава Икономъ Василий Авраамовъ.

I.

Роденъ съмъ въ 1835 година, мѣсецъ Юлий . . . . день, отъ православни родители Авраамъ Николовъ, родомъ отъ с. Горне-Дерекьой, и Вълка Стоянова, родомъ отъ с. Широка-лѫка, а съмъ кръстенъ отъ въсприемника ми хаджи Бѣлю Аврамовски отъ с. Пашмаклѫ. Азъ съмъ най-послѣдния синъ на родителитѣ си

До петата година азъ съмъ въспитаванъ отъ родителитѣ си, а отъ петь до петнадесеть годишната ми възрасть съмъ слѣдвалъ въ училище, споредъ тогавашната имъ уредба по нашитѣ мѣста. Първия ми учитель бѣше Иеромонахъ отецъ Григорий, или *„попъ Лигорко“*, както го казватъ по насъ; той бѣше и свѣщенникъ една година въ нашето село. Вторня ми слѣдъ него учитель бѣше Костадинъ прѣкоросванъ *Каркалята*, родомъ отъ г. Станимака, който слѣдъ четиригодишно учителствованье се ржкоположи за свѣщенникъ въ селото ни, а по послѣ станж и Скечански гръцски владика. Слѣдъ това още по една година ученикувахъ на първия ми учитель Иеромонахъ отецъ Григорий и на свѣщенника Димитра Апостоловъ. Въ това врѣме въ цѣлата наша кааза още не бѣше извѣстна българската книга, та ученнието ставаше по гръцки езикъ по извѣстната система въ тия врѣмена. Да продължавамъ понататъкъ ученнието си вече неможеше у насъ; трѣбваше да идж вънъ нѣкждѣ и родителитѣ ми ме испратихж въ г. Скеча (Ксанти), гдѣто тогава се чуеше нѣкой си учитель на име Самуилъ, при когото слѣдвахъ двѣ години. Казахъ, че тогава ученнието по нашитѣ мѣста ставаше до гръцски езикъ, когото вече азъ доста изучихъ да четж, пишж и разбирамъ. При все това, почнжло бѣше да се по подказва тукъ тамъ изъ по-развититѣ по насъ занаятчии и търговци и за българска книга, ала за неж не можеше да се намѣри току-тъй лесно учитель, още повече да приеме да дойде въ мѣста, като нашитѣ. Прѣзъ врѣме на ученикуваньето ми, азъ успѣхъ да си купж току-що излѣзлия отъ Отца Неофита Новия Завѣтъ на български езикъ, научихъ се самъ на него да четж по български, а по него и черковно-славянски. Азъ вече пѣехъ и апостола въ черква на родния си езикъ.

Покойнитѣ ми родители, колкото бѣдни и да бѣхж, имахж силно желание да се изучж добрѣ, колкото това бѣше възможно тогава. Азъ до нѣкждѣ постигнжхъ тѣхното желание, ала тѣ още не бѣхж доволни; заради това ме и пратихж въ с. Бойково, Рупчоска околия, гдѣто се бѣше прочулъ тогава за ученъ нѣкой си свѣщенникъ Павелъ. При него азъ слѣдвахъ една година, прѣзъ която изучихъ добрѣ псалтика *(мусикия)*, а сжщеврѣменно бѣхъ и пѣвецъ въ черковата имъ. Това бѣше прѣзъ 1847 година. Въ 1848 година, мѣсецъ Юлий, се върнжхъ въ родното си село, гдѣто останжхъ за учитель и пѣвецъ до 1850 година, сжщия мѣсецъ. Слѣдъ това напустнжхъ учителството и станжхъ терзия (шивачъ), като се сдружихъ съ единъ Устовчанинъ, по име Стайко Михалевъ. Въ 1854 година азъ напустнжхъ терзилика и се условихъ пакъ за учитель и пѣвецъ въ с. Павелско, Рупчоско, гдѣто ми дадохж най-голѣмата тогава учителска плата, 1200 гроша за година, като ми іж повишавахж постъпенно, до гдѣто достигнж суммата 2000 гроша на третята ми година. По това азъ пакъ напустнжхъ учителството и се заловихъ съ търговия (абаджилъкъ) и занаята си шивачество и слѣдъ петгодишно скитанье по чужбина, гдѣто можахъ да спечелж единъ достатъченъ капиталъ, азъ пакъ станжхъ учитель въ 1862 година въ селото Карлуково. Причината да прѣгърнж пакъ трудното тогава учителство

бѣше изгубването ми всичкия капиталъ въ послѣдната година, поради извънмѣрното спаданье на курсътъ на паритѣ и др. п. Прѣзъ 1863 година азъ се задомихъ.

Прѣзъ това врѣме селото ни бѣше останжло безъ священникъ, та съселянитѣ ми ме поканихж и силно настоявахж да приемж священическия санъ. Азъ слѣдвахъ да се колебаж и най-послѣ склонихъ. Въ 1864 година, прѣзъ мѣсецъ Мартъ, азъ заминжхъ съ всичкитѣ необходимости за единъ кандидатъ за священникъ за г. Скеча да се ржкоположж, тъй като Ахж-челебийската кааза тогава духовно бѣше привързана къмъ Ксантийската (Скечанска) гръцка епархия, на която канонически митрополитъ тогава бѣше Прѣосвѣщенния Дионисий. Придружаваше ме и единъ отъ по първитѣ ни селяни, Димитъръ К. Бакларевъ. Прѣдставихъ се прѣдъ дѣдо Дионисий, който ме прие доста добрѣ, пораспита ме за едно друго и ме спрѣ да живѣж въ Св. Митрополия, за да се приготовлявамъ, като ми каза, че ще ме ржкоположи и за идущитѣ Великденски праздници испрати въ селото ни. Великдень тогава бѣше на 19 Априлий. Слѣдъ нѣкой и другъ день азъ се надѣехъ да ме ржкоположжтъ, обаче, дѣдо владика спрѣ ржкоположението ми чакъ до Великдень, защото първенцитѣ отъ нашата кааза били спрѣли да не плащатъ владичината и другитѣ за владиката данъци, което по-надолѣ ще разгледаме.

Най-послѣ на день Великдень ме ржкоположи за иеродяконъ, а на 23 Априлий за священникъ, а слѣдъ двѣ седмици дѣдо владика слѣдъ нуждннтѣ наставления и благопожелания въ новия ми санъ си ме испрати въ родното село, гдѣто до 1866 година, 31 Юлий свѣщеннодѣйствовахъ заедно съ прѣстарелия тогава священникъ Петръ Шукеревъ. На 1 Августъ, сжща година, по покана на първенцитѣ въ градеца Устово, азъ се установихъ тамъ при новосъградената черква Св. Богородица, гдѣто свѣщеннодѣйствовахъ цѣли 12 години непрѣкъснжто до 1878 година.

Борбата въ това врѣме мѣжду Ксантийската гръцка митрополия и населението въ каазата ни бѣше въ най-голѣмия си разгаръ. Кипеньето бѣше почнжло още отъ по-рано, ала отъ 1863 година излѣзе открито и борбата се почнж, която, за жалость, и до днесь продължава въ тая страна. Въ 1863 година, около края на мѣсецъ Декемврий, се свикваше единъ Епархиаленъ съборъ въ г. Скеча отъ дѣдо владика, въ който съборъ трѣбваше да вземжтъ участие първенцитѣ отъ всѣка кааза, и въ който съборъ щѣше да се расхвърли владичината по съразмѣрность на всѣка кааза. Общата сумма, която трѣбваше да се плати на дѣдо владика отъ цѣлата Скечанска епархия, бѣше опрѣдѣлена на 52,000 гроша златни. За прѣдставители отъ Ахж-челеби бѣхж заминжли Данчо Кирияковъ, Савашо Стратевъ, наричанъ съ прѣкорътъ Келешъ, и Дечю Стояновъ отъ градеца Устово и Радю Георгиевъ отъ с. Долне Райково. Въ засѣданието дѣдо владика съ Скечанскитѣ първенци прѣдложили, щото 26,000 гроша отъ общото число владичина да се плати отъ българското население въ Ахж-челебийската кааза, което броело 2,700 кжщи тогава. Такова рѣшение сеземало, защото Скечанската епархия състояла

отъ малъкъ районъ, както си е и сега (градътъ Скеча и нѣколко гръцки села въ Скечанската и още нѣкоя кааза), па може би и за да се сплаши Ахж-челебийското население, което бѣше почнжло да се събужда отъ сънътъ и да тръси спасение отъ гръцкото иго. Разискванията въ съборътъ ставали на гръцки езикъ, отъ когото Саващо Стратевъ се прѣсторилъ, че ужъ не разбира, та помолилъ да му разяснжтъ на български. Казали му. Щомъ чулъ съ каква сумма искатъ да обложжтъ Ахж-челеби, той се въспротивилъ силно, скаралъ се съ владиката и станжлъ причина да се растури съборътъ, безъ да може да земе рѣшение. Владиката толкова силно се ядосълъ на Келешъ Саващо, щото прѣдъ цѣлия съборъ му извикалъ гнѣвно *„пукни,“* ала смѣлия Саващо не му трѣпвало окото и още по-гнѣвно му отговорилъ *„ти пукни.“* Това накарало владиката, та го афоресалъ, а по-послѣ заедно съ другитѣ гръцки първенци въ Скеча и Пловдивъ го наклеветили като размирникъ прѣдъ пашата въ послѣдния градъ и благодарение на смѣлостьта му и хитростьта му, както и на подръжката отъ българската Пловдивска обшина, той можилъ да се оправдае и излѣзе побѣдитель.

Като неможилъ да стане първия съборъ, дѣдо владика свикалъ второ и то само отъ първенцитѣ други, безъ Ахж-челебийско. Тоя съборъ рѣшилъ, щото Ахж-челеби да плати суммата 26.000 гроша златни владичина за тая година, 1864. Владиката испрати свой протосингелъ Иеродияконъ Никола да събере владичината съ молба и до мѣстнитѣ власти, щото и тѣ да му окажжтъ съдѣйствие. Келешъ Саващо не се стреснж отъ нищо; той нагласи по-първитѣ отъ населението въ всичкитѣ почти села въ каазата, съ нѣкои исключения, които това и чакахж. Въспротивихж се на това несправедливо владиково рѣшение и не дадохж да се събира тая владичина. Властьта, като видѣ общото негодувание на българското население, отказа да дава съдѣйствие на владиковия пратеникъ, който се завърнж въ Скеча, безъ да може да стори нѣщо Работата останж да се намѣси по-горнята правителственна власть и тя да рѣши спорътъ. Владиката се отнесе съ оплакване въ Пловдивъ при пашата, като испрати и казанния по-горѣ свой протосингелъ. Ахж-челебийската кааза административно тогава принадлежеше на Пловдивския пашалъкъ и чакъ Берлинския договоръ ѭ отцѣпи, та по настоящемъ се намира въ Гюмюрджюнския санджакъ. Станж нужда да се подведе работата сериозно. Селата опрѣдѣлихж за свои прѣдставители — пълномощници — сжщия Келешъ Саващо отъ Устово и Кара-Марко отъ с. Долне-Дерекюю, които заминжхж за Пловдивъ, за да се сждятъ съ владиковия пълномощникъ. Тъкмо въ това врѣме и азъ се намирахъ въ Скеча въ митрополията и чакахъ да се ржкоположж. Когато протосингелътъ се върнж отъ Ахж-челеби, безъ да можи да събере владичината, тогава дѣдо Дионисий ме спрѣ, като се стараеше по разни начини да направи расцѣпванье мѣжду Ахж-челебийци, па привлече нѣкои къмъ себе си, та за да може да ги ослаби и постигне цельта си. Ала като видѣ, че не ще му се удаде това исцѣло, като видѣ, че може да изгуби и тоя малъкъ приходъ за моето ржкоположение, ржкоположи ме, както споменжхъ по-горѣ.

Пашата повикалъ нашитѣ пратеници и ги попиталъ, по какви причини тѣ не се покоряватъ на дѣдо владика, който е тоже царски човѣкъ съ бератъ и защо не искатъ да му платѭтъ, което му се слѣдва. Келешъ Саващо, който знаеше прѣвъсходно турски езикъ, отговорилъ, че Ахѫ-челебийското население признава Свѣтата Велика Черква и нейнитѣ закони, ала хората, които сѫ въ неѭ, не може да познава, защото не държѫтъ законитѣ ѝ. Ахѫ-челебийското население неможе да плати владичина 26,000 гроша сега, когато до сега е плащало 18,000. Пашата се мѫчилъ всѣкакъ да ги спогоди съ протосингела, нъ неможилъ. Нашитѣ, подкрѣпяни отъ Пловдивскитѣ български първенци, най-послѣ подали протестъ на пашата въ слѣдоющата смисъль: понеже владиката не приема тѣхното прѣдложение, което състоело да си платѭтъ владичина толкова, колкото е била до тогава; понеже царскитѣ закони даватъ право на всички народности да си иматъ свой езикъ; понеже на духовнитѣ власти никой царски законъ не прѣдвижда да теглѭтъ на сѫдъ своето стадо, което не е задлъжено безусловно да дава толкова, колкото му искатъ, и най-послѣ, понеже въ Ахѫ-челеби нѣма гърци и слѣдователно населението като българско, нѣма право да признава Скечанския гръцки владика, то Ахѫ-челебийското население неможе за напрѣдъ да признава ни единъ гръцки владика и гръцската патриаршия и моли да остане въ Пловдивската българска община, гдѣто каазата се намира и административно, и каквато владичина опрѣдѣлю тя, такава ще плаща.

Борбата срѣщу гръцкия владика и въобще срѣщу гръцската патриаршия и въ Ахѫ-челебийско станà открита. На чало на неѭ се яви най-напрѣдъ градеца Устово съ своитѣ смѣли и състоятелни първенци, на чело на които бѣше упорития Келешъ Саващо, който станá заклетъ врагъ на всичко гръцско. Той можа въ кѫсо врѣме да поведе слѣдъ себе си почти цѣлата кааза, която винаги го избираше за свой прѣдставитель за защищаванье интереситѣ му отъ гръцското духовенство, щомъ станѣше нужда.

Съ откриванье борбата противъ гръцското духовенство, трѣбваше да се исхвърли и гръцкия езикъ отъ училищата. Желанието въ Устовци да учѫтъ дѣцата си на българска книга щеше да се испълни нѣколко години по-рано, защото идеята за това отдавна бѣше узрѣела, ала спънката бѣше въ това, че нѣмаше учители. Още въ 1847/48 години въ Устово сѫ били донесени, казватъ нѣкоя и друга българска книга отъ нѣкой си Пловдивчанинъ Никола Султановъ, който е учителствувалъ двѣ години въ Устово и нѣкоя и друга година въ с. Горне-Райково. Ала това сѫ били опити само и нищо неможело съ тѣхъ да се направи. Въ 1862/63 година дохожда за учитель въ Устово г. Христо Ковачевъ, сега живущъ въ София, който прьвъ въвелъ български езикъ въ Устовското училище, а съ това и въ цѣлия тоя кѫтъ на Родопитѣ. Г-нъ Ковачевъ е учителствувалъ двѣ години и слѣдъ него дошълъ смѣлия и енергиченъ г. Дино Д. Македонски, сега пенсионерь въ София.

Хвърлената искра въ тоя български край трѣбваше да се расклѣе и да згрѣе сърдцата на всички; идеята трѣбваше демонстративно да се популяризира и распространи по възможности все по-широко и по-широко въ населениесо. Между водителитѣ и между по-събуденкитѣ имаше истинско и силно кипенье. Тѣ бързахѫ по какъвто и да е начинъ да заягкчѫтъ основата на народното събужданье. Въ 1865 година, ако се не лъжѫ, бѣше, когато по инициятивата на г. Христо Ковачевъ, Устовския учитель, се отпразднува за пръвъ пѫть въ Ардината долина праздника на Св. Славянски Просвѣтители на 11 Май. Това отпразднуванье бѣше масло въ огъня хвърлено за цѣлата кааза. Нѣколко дни напрѣдъ Устовскитѣ първенци бѣхѫ распратили покани по всичкитѣ села въ каазата, въ които се канѣше всѣки, който е българинъ, да посѣти тържеството на тоя день, което щеше да стане въ Устово и за пръвъ пѫть да почете памятьта на ония народни святци, които дадохѫ своя азбука на народътъ си и съ това го избавихѫ еднъжъ за вѣки отъ домогванията на враговетѣ ни. Азъ присѫтствувахъ на това тържество, чието отпразднуванье бѣше така велико, въодушевението и радостьта толкова голѣма у всички, щото азъ немогѫ да я искажѫ. Гостье имаше голѣмо множество отъ всичкитѣ села. Отъ тогава послѣ тоя праздникъ и до днесь се празднува въ всички села въ тая кааза така тържественно, като втори Великдень.

(Слѣдва)

ХОРОГРАФИЯ

Писма изъ Ахѫ-челебийско.

Отъ III.

VII

Като излѣзе човѣкъ селцето Бостина и улови пѫтя по самото ущелье на рѣката, намѣри се изеднъжъ въ една тѣсна и стръмна клисура, която споредъ коритото на рѣката кривуличи, така щото само по десеть двадесеть крачки отъ пѫтя виждашъ отпрѣдѣ си. И отъ двѣтѣ страни на рѣката стърчѫтъ и се спущатъ стръмни и голи скали отъ варовикъ и само тукъ тамъ да ти се мѣрне нѣкое кѫсче ливадка по течението на рѣката. Тѣзи стръмнини се просичатъ тукъ тамъ съ малки долчета. Дървета около рѣката сѫ по-рѣдки, а по нагорѣ по стръмнинитѣ се срѣщатъ повечко купчинки оцѣлѣла гора, която е намѣрила спасението си само въ извънмѣрната стръм-

нина и непристѫпность на скалитѣ. Пѫтника нищо друго тукъ не види, освѣнъ небето надъ него и голитѣ скали около него, които като че ли тайнственно си шушнѫтъ нѣщо по мѣжду. Въ тая глуха долина само рѣката нарушава пустотата съ своето вѣчно плисканье о скалитѣ. Пѫтьтъ е много лошъ, камънистъ и добитъкъ съ товаръ мѫчно минува. Пази Боже да се не срѣщнѫтъ два товарени добитъци. Въ такъвъ случай единия непрѣмѣнно трѣбва да се върне назадь, догдѣ намѣри пѣгдѣ малка широчинка, за да стори пѫть да мине другия. Страшно се пѫтува прѣзъ тая клисура, която е единъ отъ главнитѣ пѫтища за Ардината долина, бѝлото Роженъ и Пловдивско. Много въспоминания крие въ себе си тя. Поради своята сгодность за грабежи, тукъ мѣстото има голѣма цѣнность за разбойницитѣ, които толкова изобилватъ въ Турция. И колко пѫтници прѣзъ минѫлитѣ години сѫ събличани до дрешка тукъ! Колцина клетници сѫ оставили своитѣ кости въ тия канари! Колко плачъ, колко скърбь, колко нещастие сѫ причинили тия скали!

Като измине човѣкъ около $1/2$ часъ и нѣщо отъ Бостина, тъкмо на половината пѫть до с. Долне-Дерекюю, е изворътъ „*Хупча*", извѣстенъ вече на читателитѣ ([1]) Той се намира отъ лѣвата страна на рѣката, петь шесть метра надъ брѣгътъ. Извира отъ една пукнатина въ скалата, която е стръмна и висока; повисокъ е върхътъ ѝ отъ двата склона. Водата е бистра като кристалъ и изобилна толкова, щото до самия изворъ работѭтъ двѣ три воденици и една топавица. Върхътъ пъкъ надъ него се казва „*Сакарка*". Той е едно кѫжеловидно бърдо, на върхътъ плоско и само отъ къмъ югозападната му страна достѫпно за добитъкъ и хора, гдѣто има и ниви. Гора има рѣдка и малко на него и около му. На върхътъ има развалини, за които населението приказва, че сѫ остатки отъ едноврѣмешенъ мънастиръ. Поради изворътъ, та и

1) Вижъ: Министерския Сборникъ, т. II „Прѣдания за лица и мѣста," и кн. I, Срѣднитѣ Родопи на списанието „Славиеви гори (Родопи)" за м. Априлий.

цѣлата долина отъ Бостина до Д. Дерекюю носи названието му „*Хупча*“.

Слѣдъ три четвърти отъ часъ пѫтуванье все по тая клисура отъ Хупча и часъ и четвъртъ, до часъ и половина отъ Бостина се стига въ селото Долне Дерекюю. Тукъ вече букътъ е рѣдкость, а елитѣ и борикитѣ сѫ въ дворовете на самитѣ кѫщи. Тѣснотата на долината е сѫщата и самата долина свършва заедно и съ кѫщитѣ на горния край на това село, расположено въ самото подножие на бйлото Роженъ. Излѣзешъ отъ селото и напущашъ долината, за да се искачишъ на билото, до върхътъ на което има половина часъ. Самото село Долне-Дерекюю е расположено въ почти половина часъ длъжина въ долината. Кѫщитѣ сѫ наредени и отъ двата брѣга по редъ една до друга, защото самото мѣстоположение е такова. Чуди се човѣкъ, какъ си живѣѭтъ тѣзи хора въ такова мѣсто, на което само небето и скалитѣ да гледашъ прѣзъ цѣлия си животъ! Като че тежко наказание прѣкарватъ, на което тѣ сами сѫ подложили себе си. Непомнѭ отъ кой приятель на тия мѣста съмъ слушалъ, че въ селото Долне-Дерекюю най-много излазятъ умопобъркани хора (всѣка година почти по единъ), отколкото всичкитѣ села въ каазата вкупъ земени, и причината на това е, голѣмата тѣснота на мѣстото гдѣто е селото и крайната му ограниченность, въ която то държи човѣка. Кой знае, до колко това е тъй, ала мене ми се струва, че по лошо наказание не ще има за единъ затворникъ отъ това, което му би било причинило ограничаваньето да живѣе въ Долне-Дерекюю. Малки кѫсчета праздники около кѫщитѣ се срѣщатъ, въ които само зеленчюкъ да се сѣе. Всичката работна земя на това село е по билото и тò отсамъ границата, въ България. Землището имъ е широко и прочуто по хубавата си паша за добитъкъ. По причина на височината на мѣстото тукъ се обработва само ръжь, овесъ и барабой. Води има чудесни и жителитѣ на това село се отличаватъ по извънмѣрната си здравина.

Селото Долне-Дерекюю брои нѣщо около . . . кѫ-

щи; всички българи. Има си една хубава, сводова и каменна черква, градена едноврѣменно съ всичкитѣ черкви въ каазата. До черквата е и училището имъ, дървена и несгодна сграда. Училището се посѣщава въ сегашне врѣме едва ли отъ 50—60 ученика съ единъ учитель, чиято заплата се дава отъ черквата. Селото съставлява една енория съ единъ свѣщенникъ. Това селце прѣди десетина години бѣше едно отъ най-цвѣтущитѣ и въ поминъчно, и въ обществено отношение. Тукъ всички жители сѫ скотовъдци—овчари и кехеи, и въ минѫлитѣ години не е имало човѣкъ, комуто собственнитѣ овце да бѫдѫтъ по-долѣ отъ 100 и 150 главъ, а кехеитѣ съ по хилядо и повече. Декекюю бѣше първото скотовъдческо село въ Ахѫчелебийско и на това му помагахѫ хубавитѣ му и широки планински паши. Отъ десетина години насамъ това селце съвършенно испаднѫ и друго село по-сиромашко отъ него въ днешно врѣме нѣма въ цѣлата кааза. Причинитѣ на такова бързо съсипванье, казватъ да сѫ: митницитѣ отъ двѣтѣ страни границата, тежкитѣ даждия въ Турция и още нѣкои други, прѣдизвикани и отъ самитѣ днешни врѣмена и условия. (1)

Населението ако и скотовъдческо,—земледѣлческо, отличава се съ своя твърдъ и честенъ характеръ и на врѣмето си то е много спомогнѫло за отхвърлянье властьта на гръцкото духовенство. Училището му е било по уредно, по-добри учители е издържало и любовь и взаимно съгласие имаше въ всичкитѣ имъ черковно училищни и обществении работи. Сега всичко е назадь и причината на това е хлѣбътъ.

1) Вижъ кн. II отъ списанието „Славиеви гори (Родопи)“ статията: „Бѣлѣжки изъ политико-икономическия строй на Срѣдне-Родопското население, б) Скотовъдство.“

НѢКОЛКО ДУМИ

По изселваньето на помацитѣ изъ Родопитѣ.

Отъ Недѣлевъ.

Въ една отъ минжлитѣ книжки на сп. „Славиеви гори (Родопи)" ние се обѣщахме да се повърнемъ и поговоримъ за причинитѣ, споредъ насъ, на изселваньето на помашкото население отъ тая часть на Родопитѣ, които споредъ Берлинския договоръ въ 1878 година, и по послѣ споредъ съглашението ни съ Турция въ 1886 година, останжхж въ територията на Княжеството ни. Помацитѣ въ Родопитѣ крижтъ въ живота си неисчерпаемъ источникъ градиво за нашето минжло въ всѣко едно отношение, въпросъ много широкъ и цѣненъ, ала, за жалость, никакъ не расчопленъ до сега и въ така слабата ни още книжнина. Ние имахме намѣрение да се опитаме съ едно по-пространно и по-обстоятелственно описание на минжлото и сегашното на цѣлия помашки миръ и отсамъ, и отвждъ границата, ала тоя опитъ ще остане за въ бждъще, ако, разбира се, не се случи да ни мине нѣкоя лѣсица пжтъ. Още повече, че за такъвъ опитъ се искатъ дълги трудове, обикалянье, изучванье, лишения и др. п., които се удвояватъ и утрояватъ, когато се земжтъ прѣдъ видъ и обстоятелствата, въ които днесь по-голѣмата часть отъ Родопитѣ се намиратъ. Всичко това, обаче, нѣма да ни попрѣчи въ желанието ни сега да кажемъ двѣ думи за тоя толкова важенъ общественъ въпросъ у насъ. Поводъ на това ни даде споменжтото въ минжлата книжка окржжно на Министерството на Вжтрѣшнитѣ работи въ София, испратено прѣзъ минжлото лѣто, ако се не лъжемъ, до всички общини въ Княжеството, въ което окржжно между другото имало и нѣколко запитвания и за причинитѣ на мюслюманското изселванье у насъ. Намъ е драго, че правителството се е позаинтересувало съ изучваньето на тоя въпросъ, ако и малко кжсничко да е това. Запитванията въ това окржжно се отнасятъ въобще до всичкото мюслюманско население, ала ние тукъ ще се ограничимъ само съ това, що се отнася до помацитѣ и то тия, които населяватъ севѣрнитѣ ребра на Родопитѣ и сж въ прѣдѣлитѣ на Княжеството. Това ограничение правимъ за това, защото за турското население оставяме да кажжтъ мнѣнието си по-компетентни лица, които сж живѣли и живѣжтъ помежду неговата среда, и, главно, защото за помацитѣ въпросътъ стои малко друго-яче—тѣхъ ги дѣли отъ насъ само една религия и сж болшинството въ важнитѣ въ много отношения за насъ Родопи—слѣдователно, за тѣхното изгубванье отъ насъ ние най много трѣбва да скърбимъ.

Въпросътъ да се узнажтъ истинскитѣ причини, които заставихж и още заставятъ нашитѣ еднородци, помацитѣ, да напущатъ своитѣ родни и гиздави планински огнища, е доста сложенъ. Тукъ

се иска трудъ и врѣме, а най-много и близски познавания всестранно мѣстото, условията, животътъ, обичаитѣ, нравитѣ, поминъчнитѣ нужди, душевнитѣ имъ качества, съ една дума, цѣлия духовенъ и материяленъ миръ на помацитѣ, заедно и съ тѣхното по-далечно и близско минжло. А такъвъ опитъ поне въ по-малъкъ кржгъ до сега у насъ не е направенъ. Наистина, още отъ първитѣ дни на нашето освобождение сж се явявали сегисъ—тогисъ изъ нашия печатъ нѣкое и друго мнѣние, прѣдлагали сж се доста разни мѣрки, исказвали сж се и разни желания па и натяквания прѣдъ правителствата Румелийско и Българско за ассимилираньето на помацитѣ, за тѣхното помиряванье и прѣвързванье съ настанжлитѣ за тѣхъ нови политически условия. Ала, струва ми се, че всички тия прѣпоржчвани срѣдства, всички тия желания, мнѣния, прѣдложения далечъ, много далечъ не постигнжхж нищо отъ цельта и надеждитѣ и то повечето по тия причини, че сж оставили само черно на бѣло. Нъ това не е всичкото. За жалость, ние видѣхме, че дори и едно не до тамъ благоприятно понятие за тия наши съграждани (помацитѣ) се състави изъ между една часть отъ нашата ржководяща интелигенция, понятие, което почнж да прониква и въ нѣкои отъ правителственнитѣ сфери. Нѣма тукъ да се спираме на мѣркитѣ, срѣдствата и трудътъ, които се употрѣбихж по едно врѣме, нито надеждитѣ, които се имахж, въ помашкото кжтче Чепино, което, земено въ сравнение съ другитѣ помашки мѣста въ Родопитѣ, на пръвъ погледъ прѣдставлява много повече шанси за сполука. Нѣма тоже да споминаме и разнитѣ мнѣния, които сме слушали отъ разни компетентни лица за тамъ. За всичко това доста е да видимъ, какво излѣзе отъ толкова шумъ и трудъ и какво е днесь Чепино.

Въ днешно врѣме току-речи общо установеното у насъ мнѣние, е много неблагоприятно за благополучното разрѣшение на въпросътъ. Ние всички казваме, че никакви други причини за изселваньето на помацитѣ нѣма, освѣнъ помашкия фанатизъмъ, създаденъ у тѣхъ отъ мохамеданската имъ религия и прѣсното имъ още минжло. Струва ми се, че много горчиво се лъжемъ съ това наше мнѣние. Наистина, помацитѣ сж масса, въ която дълбоко се е закоренила мохамеданската религия съ всичкитѣ нейни добри и лоши страни, и, като хора, които сж били часть отъ господствующето политическо тѣло на страната, чувствовали сж и себе си господствующъ народъ. Освѣнъ това, тѣ и икономически сж поставили себе си много по-високо, отколкото шъпата и беззащитно българско население, пръснжто, като капки въ морето, изъ широкия просторъ на хубавитѣ Родопи. Не е чудно, че всички тия условия много лесно и естественно сж повлияли и влияжтъ, щото нашитѣ еднородци помацитѣ да гледатъ не толкова съ добро око на сегашното положение на работитѣ, да се взиратъ съ страхъ на бждящето и да си споминатъ съ въздишки славното минжло, което, впрочемъ, е било още вчера—още едно поколение не се е изминжло отъ тогава. Не е чудно тоже, че и нѣколкото не за прѣпоржка чъртици въ характерътъ на една голѣма часть отъ тѣхъ, останжли отъ минжлия гос-

подарственъ строй на Турската империя, сѫ доста важна причина, щото тая частъ отъ помацитѣ да не е яко доволна отъ днешнитѣ нови за тѣхъ условия и редъ. Обаче, всички тия обстоятелства оставатъ много далечъ отъ мнѣнието, че у тѣхъ грубия мохамедански фанатизъмъ е толкова силенъ, щото е немислимо вече тѣхното задържанье у насъ и тѣхното по-нататъшно помиряванье съ новитѣ условия. Не рѣдко чуваме думитѣ, че фанатизъмътъ у помацитѣ е толкова якъ, щото по-добрѣ е тѣ да се изселятъ отъ насъ и на мѣстата имъ по възможность да се заселятъ българи. Това е много погрѣшно отъ наша страна. Това е едно голѣмо оскърбление не само за тая невинна и дѣвственна масса помацитѣ—наши кръвни братия — нъ то показва още, колко ние невѣжо мислимъ за нашето бѫдѫще, колко ние умѣемъ да познаваме собственнитѣ си народни и държавни интереси, като народъ съ национална самостоятелность. Не трѣбва да се чудимъ, не трѣбва и да ни е мѫчно, ако ние узнаемъ, че доста обстоятелства, въ които една часть отъ помацитѣ сѫ поставени отъ 20 години насамъ, ги правятъ, щото тѣ да чувствоватъ умраза противъ всичко, що не е мохамеданско. Тукъ твърдѣ справедливо можемъ да се попитаме, ние, като господствующъ народъ отъ освобождението ни насамъ, какво сме сторили, за да се покажемъ по хуманни по снисходителни къмъ тѣхъ? Да ли не сме ние по-голѣмата часть отъ причинитѣ за тѣхното изселванье? Да ли съ нашата необмисленность, съ наши нѣкои пороци, не дразнимъ постоянно помацитѣ и съ това справедливо прѣдизвикваме тѣхната умраза противъ насъ?

Трѣбва да призиаемъ, че помацитѣ както и всичкитѣ турци у насъ, като господствующъ народъ въ Турската империя цѣли вѣкове, сѫ повече, така да речемъ, дисциплинирана часть, отколкото ние, колкото не добри привички и да е оставила въ характерътъ имъ бившата, турската, господарственна уредба. Частно пъкъ помацитѣ въ Родопитѣ сѫ запазили повече патриархалность въ живота и нравитѣ си, отколкото всички други народности у насъ. У тѣхъ честностьта, скромностьта, учтивостьта, състраданието, самодоволностьта, снисходителностьта и др. п. сѫ много повече, отколкото у българското население. Впрочамъ, като народъ, който е заповѣдалъ до вчера, който не е познавалъ друга власть на себе си, освѣнъ своята: комуто личното достойнст о не е съвършенно угаснѫло и комуто своитѣ си чувства сѫ мили, би трѣбвало изведнъжъ да се не постѫпя спрямо него като къмъ прѣзрѣна класса, която е изгубила вече всѣко значение, която е осѫдена да се покорява само и нищо повече. Още отъ първитѣ дни на нашето освобождение, та и до днесъ, па може би и още за дълго врѣме и за въ бѫдѫще, ние въ нищо не сме показали на тия наши еднородци — помацитѣ — че чувството на умраза, на ненависть, на отмъщение, на лакомство за тѣхнитѣ имоти нѣма у насъ, че и тѣ сѫ равни прѣдъ зак на и правителството, и че нашия основенъ законъ не допуща да се прави разлика между господари и подчинени. Ще ни възразятъ мнозина, че имаме военна повинность, отстѫпка доста важна за тѣхъ. Голѣма ли е или не тая повидимому отстѫпка нѣма да споримъ тукъ, а ще кажемъ, че тя о ъ

наша гледна точка не съставя нето стотната часть отъ това, що бѣхме длъжни да направимъ спрямо помацитѣ, за да ги сдобримъ съ насъ и нашитѣ закони.

И така, причинитѣ на помашкото изселванье изъ Родопитѣ трѣбва да тръсимъ повече въ насъ, въ нашитѣ собственни дѣла и много малко въ други независящи отъ насъ обстоятелства, отколкото въ тѣхния мохамедански фанатизъмъ. Впрочемъ, да разгледаме сега нѣкои отъ тѣзи причини и да видимъ въ какво именно състоѭтъ тѣ.

1. Въ 1877/78 година, когато рускитѣ войски влѣзохѫ въ Пловдивъ, прѣкѫсахѫ пѫтьтъ на разбититѣ турски войски при Харманлий, послѣднитѣ заедно съ много турски челяди подехѫ пѫтьтъ прѣзъ Родопитѣ за Бѣле море. Паниката, която бѣше обзела тогава мохамеданския свѣтъ у насъ, обхванѫ и помацитѣ въ сѣвѣрнитѣ Родопини ребра и то затова, защото мнозина отъ тѣхъ бѣхѫ замѣсени въ работитѣ на Батакъ и Перущица, не толкова като касапи, отколкото полакомени и измамени за грабежъ. Много помашки челяди изъ Рупчоско, Пловдивско и др. напустнѫхѫ тогава селата си, ала него една минѫ Бѣло море за Мала Азия, а се распрѣстнѫхѫ изъ Ардината долина и южнитѣ Родопини ребра, гдѣто помашкото население, не опятнено въ нищо и отличающе се по крайно добродушния си характеръ, не искаше и да помисли за бѣганье. Щомъ стана примирието и помацитѣ се увѣрихѫ, че нѣма защо да се страхуватъ, върнѫхѫ се още прѣзъ сѫщата пролѣть обратно въ своитѣ жилища, които тѣ намѣрихѫ ограбени. Съвършенно слаба часть отъ тѣхъ не се върнѫ и то тия, които се страхувахѫ за нѣкои свои дѣла. При всичко, че прѣзъ лѣтото въ 1878 година почти цѣлия помашки свѣтъ се увлѣче въ извѣстното Родопско мохамеданско възстание, прѣдвождано отъ извѣстния англичанинъ Сенклеръ, ала щомъ се потуши то, всички помаци си останѫхѫ на мѣстата. Дори и тѣзи села, чиито жители зехѫ най-живо участие въ възстанието (Дрѣново, Лѫкавица и др. въ Рупчоската околия) и въпрѣки че и домоветѣ имъ бѣхѫ обърнѫти на пепель, тѣ пакъ се върнѫхѫ въ тѣхъ и си направихѫ нови жилища. Нарѣди се редовна власть, уталожихѫ се работитѣ и помацитѣ се прѣдадохѫ на своитѣ мирни занятия, на своето земледѣлие, скотовъдство и други. Нищо не се съзираше отъ начало, а болшинството сиромашка часть отъ тѣхъ се и радваше на настанѫлитѣ нови условия, защото въ тѣхъ тѣ виждахѫ справедливо расхвърлянье даньци, обстоятелство, което най-много тежи и до днесь на помацитѣ въ Турция. При това, тѣ си считахѫ И. Румелия на турска провинция, на която на всѣка минута падишаха можеше да заповѣда. И простително бѣше за тѣхъ да мислѭтъ така въ първитѣ дни на отнеманье отъ рѫцѣтѣ имъ господството отъ толкова вѣка. Тогава бѣше най-важния моментъ за поставянье трайна основа на помиряваньето имъ съ новитѣ обстоятелства, основа, на която можеше съ успѣхъ да се гради отпослѣ за попрѣчванье на тѣхното изселванье. Жалното е, че тоя моментъ не може да се схване и оцѣни, отъ гдѣто трѣбваше.

Българското население въ тия мѣста току-що вкусило отъ придобитата свобода, упоено отъ неѭ въ първитѣ дни на освобождението, лишено отъ хора, които да цѣнѭтъ положението, по-голѣмата часть отъ него почнѫ явно да мѣни своитѣ обноски спрямо помацитѣ, съ които до тогава бѣше живѣло като сѫщи братия. (1) Появихѫ се и разни разбойнически шайки по границата и отсамъ извътрѣ, въ които взехѫ участие и мнозина отъ мѣстното българско население. Тѣзи шайки ужъ подъ булото на патриотизъмъ явно нападахѫ помашкитѣ села, пѫтници, имоти и добитъци, безъ да има кой да ги обуздае, па дори и насърдчавани отъ нѣкои глупави хора, между които, за жалость, се срѣщахѫ и лица отъ мѣстната власть. За пръвъ околийски началникъ на новоучредената Рупчоска околия се постави единъ вънкашенъ турчинъ, който за всичко друго можеше да бѫде добъръ и полезенъ ала не и за такъва длъжность въ такъва страна и въ такива обстоятелства. Честолюбивитѣ помашки аги, между които не бѣхѫ рѣдкость хора съ енергия, вѣщина и влияние, още отъ назначаването на околийския началникъ погледнѫхѫ съ не толкова добро око. За да се защитѭтъ помацитѣ, явихѫ се контра шайки отъ тѣхъ. Родопитѣ тогава прѣкарвахѫ ѳдно безцарствие, между което, впрочемъ, царувахѫ разбойницитѣ. Помацитѣ по долината на Вѫча, отпърво толкова мирни къмъ новия редъ на работитѣ подъ диктатурата на извѣстния си ага, Ахмедаа отъ Тъмръшъ, който едно докаченъ отъ тоя обоorотъ на работитѣ и друго, вѣщъ и хитъръ, като видѣ разслабенностьта на мѣстната власть и настроението на по-голѣмата часть отъ мѣстното българско население, обявихѫ се противъ и прогласихѫ своята прочута независимость, която неможи никой да имъ отнеме отъ тогава послѣ

Ние нѣма тукъ да се впущаме въ подробности по тогавашното състояние на работитѣ въ Родопитѣ, защото, едно, че не пишемъ история на помацитѣ, и друго, че се крѭтъ доста сѣнчици, на които може би другадѣ да имъ дойде редътъ, и които искатъ още доста издирвания и изучвания.

Минѫхѫ се година, двѣ, три слѣдъ освобождението ни, ала за помацитѣ нигдѣ блага дума, нигдѣ искрица надежда. Отъ тѣхъ се не прие нето единъ на нѣкоя длъжность. На всѣкѫдѣ и отъ всѣкиго тѣ се гледатъ съ прѣзрение. Въ много случаи дори се и оскърбяватъ по единъ или по другъ начинъ. Въ мѣстната власть много често попадахѫ па и до днесь попадатъ хора, чиито обноски съ помацитѣ намалявахѫ и намаляватъ престижътъ на правителството прѣдъ цѣлия помашки свѣтъ. Настанѫтъ общински избори въ смѣ-

1) За мнимия помашки фанатизъмъ нека се знае още и това, че помашкото население въ цѣлитѣ Родопи, колкото и да го насъсквахѫ отъ вънъ, не се впустнѫ ни въ едно прѣстѫпно дѣйствие спрямо шъпата си съграждани — българското население — прѣзъ прочутитѣ 1876 и 77 години, съ исключение само на селото Бойково, Рупчоска околия, което изгорихѫ Тъмрешци по подстрекавания отъ Пловдивъ. Освѣнъ това, ами въ Рупчоско и Ардиното корито помацитѣ дори и защитихѫ мѣстното българско население отъ бѣгаѭщитѣ се и расвирепѣли турски войски и бѣженци въ 1877|78 година, които, ако не бѣхѫ тѣ (помацитѣ), щѣхѫ да направѭтъ всичко на прахъ и пепелъ.

сенитѣ села, гдѣто болшинството е помашко, изберѫтъ се нѣколко членове и отъ помацитѣ, избора се унищожава, само и само да попадне въ рѫцѣтѣ на българитѣ, или извѣстни отъ тѣхъ лица. Събиратъ се общински налози, окрѫжни, училищни и др., отпущатъ се и помощи за съграждание и подържание училища, нъ за тѣхъ нѣма и да помисли нѣкой. Нъ ние да спремъ тия работи, защото тѣ сѫ много и много. Въ всѣки дори и най-малъкъ случай не се испуща възможностьта, за да имъ се докаже, че тѣхното живѣенье тукъ никакъ не е желателно. Доста комедии сѫ разигравани съ помацитѣ и отъ много членове на мѣстната власть. Цельта на всичко това бѣше една: да се безпокоѭтъ до тогава, доклѣ се принудѭтъ да оставятъ хубавитѣ си имоти на българетѣ. И тя се постигнѫ. Докаченитѣ чувства най-напрѣдъ на заможнитѣ и честолюбиви помашки аги неможехѫ да понесѫтъ такова положение за длъго врѣме. Още въ 1879 и 80 години нѣколко помашки семейства отъ селата Хвойна и Павелско се изселихѫ. Това бѣше доста, за да се разниже чорапътъ. Днесь отъ едно село, утрѣ отъ друго, други день отъ трето, така постъпенно, постъпенно се изнизваше тая помашка аристокрация, която държеше въ влиянието си цѣлото помашко население. Послѣднето като видѣ, че лостоветѣ му го напущатъ, отчая се. Тукъ фактитѣ съвсѣмъ противното утвърждаватъ за страшния за нѣкои помашки фанатизъмъ. Въ селото Орѣхово, Рупчоска околия, което броеше повече отъ 150 помашки семейства, е имало единъ богатичъкъ помакъ хаджи Хасань, извѣстенъ по добродушния си характеръ и защитникъ на българското население. По уважителни причини и той рѣшилъ да се изсели въ 1886 година. Като се мѫчили всѣкакъ съселянитѣ му помаци да го разубѣдятъ да се не изселва, прибѣгнѫли до крайность. Нагласили една чета отъ Тъмрешци да го нападнѫтъ въ кѫщата му и го убиѭтъ. Нападението направили, ала не сполучили да испълнѭтъ цельта си и хаджи Хасань, се изселилъ, а до 1893 година и цѣлото село. Сѫщето станѫло и въ селата помашки Еръ-кюприя и Каратумъ, сѫща околия. Ето гдѣ се крие една отъ главнитѣ причини на помашкото изселванье изъ Родопитѣ. Трѣбва да признаемъ, че ако досегашнитѣ наши власти да бѣхѫ обуздали лакомството на мѣстното българско население, ако да бѣхѫ гледали съ повечко внимание какви хора праща и държи на разнитѣ правителствени учреждения въ тая страна, и ако още въ началото па и днесь да се бѣхѫ дали на нѣкой и другъ отъ по-виднитѣ помаци или тѣхнитѣ синове по нѣкоя, макаръ и най-нищожната да бѣше тя, правителствена длъжность, слѣдствията нѣмаше да дойдѫтъ до тукъ съ тѣхъ. (1)

II. Пословичното невѣжество на още по невѣжата турска власть ни бѣше оставила много и много рани за цѣренье въ освободенитѣ части отъ нашето отечество. Кой не знае, па и днесь кой не е слушалъ, ако не видѣлъ, колко невѣжествено, колко жестоко се ис-

1) Доста е да се знае, че отъ повече отъ стотина полицейски, погранични, митарствени и горски стражари въ Рупчоската околия, едва ли има двама или трима помачета, и то по особенни причини настанени.

кореняватъ безцѣннитѣ лѣсове въ Турция, съ които сж се славили и Родопитѣ до скоро. Доста е да зарнемъ въ тия хубави планини, особенно пъкъ въ тѣхната вътрѣшность, за да повѣрваме въ думитѣ си: голи зжбести бърда, сринжти на ярове и на стръмни камънаци отъ дъждовнитѣ порои, мѣста за нищо не годни вече.

Слѣдъ освобождението ни, разбира се, една отъ главнитѣ грижи на нашето правителство бѣше и спиранието тоя лошъ и немилостивъ истрѣбитель на горитѣ — пожаритѣ — и постепенното запазванье на едва уцѣлелитѣ, по щастие ли го кажешъ, какъ ли, гори и горички. Длъжность голѣма и свѣта на всѣко просвѣтено правителство. Добрѣ, ала какъ се прилагатъ въ дѣйствие такива полезни мѣрки и законоположения въ страна и население, като Родопитѣ и то тутакси слѣдъ освобождението? Съ своето невѣжество бившата турска власть е повече закоренила прѣдразсждъка и невѣжественното население неможе си обясни, защо ли е пъкъ такъва милость къмъ горитѣ и то къмъ собственния му имотъ, въ когото никой нѣма право да му се бърка и заповѣда, какъ да го владѣе. Отъ друга страна пъкъ и поминъчнитѣ условия на страната бѣхж и сж въ защита на това понятие въ населението, което лишено отъ други источници за покриванье нуждитѣ на живота си, най-напрѣдъ се държи о земледѣлието, до колкото такова е възможно въ подобни планински мѣста, гдѣто освѣнъ че земята е слаба по качество, ами и по количество недостатъчна за обработванье. Всѣко семейство гледа да посѣе, за да намѣри поне за една малка часть отъ годината храна за себе си, а едно че не му достига тая земя, колкото іж има, ами и която іж има, тя повече станжла негодна. Остава му да търси друга почва, здрава, неистощена, съ повече шанси за добра реколта, а такъва нигдѣ другадѣ нѣма да намѣри, освѣнъ мѣстото, гдѣто е покрито съ гора. Е, могжтъ ли вълнува тоя човѣкъ слѣдствията отъ едно истрѣбление на горитѣ, когато отъ една страна дебелъ мракъ отъ невѣжество го покрива, а отъ друга насжщния хлѣбъ за дѣцата му и себе си не му дава мира нето за една минута? Ето съ какво имаше да се борятъ всички разумни, полезни и необходими мѣрки за охранение горитѣ, които трѣбваше и бѣше прѣдприело да ги приложи правителството въ дѣйствие. А това е сжщето и днесь и ще бжде още за дълго врѣме и за въ бждяще, доклѣ сжществува невѣжеството и нуждата за дневния хлѣбъ въ тукашнитѣ мѣста.

Всѣки разбира отъ казаното де сега, че всички тия законоположения и ограничения отъ нашитѣ правителства за горитѣ въ Родопитѣ се посрѣщнжхж не толкова съ добро око отъ мѣстното население, а най-много отъ помашкото, което не борави и съ други занятия, освѣнъ земледѣлие, скотовъдство и църводѣлство. То никога не е и помислевало, че горския стражарь ще му съставя актъ за глоба и за една зелена пръчка, отсѣчена отъ собственната му гора, за да си подкарва добитъкъ. Въ което село изъ Родопитѣ и да отидете, когото и да запитате за поминъкътъ му, най-напрѣдъ ще ви се оплаче, че е станжлъ много лошъ и като ви изброява причинитѣ, споредъ неговитѣ понятия, нѣма да пропустне да ви каже

и това, че и законътъ за горитѣ е помогнѫлъ да се влоши и така мѫчния му поминъкъ. Особенно е мѫчно на помашкото население, отъ което за да се улесни единъ стопанинъ съ нѣкоя пара и си купи соль и сапунь, ще трѣбва да закара въ ближния, единъ день пѫть и повече, градъ дърва или нѣкой другъ дървенъ материялъ и отъ продажбата му да си набави тия нужди. А сиромаситѣ съ дървенъ материялъ трѣбва да си купѭтъ и по една двѣ крини жито за дѣцата си. Тѣ друго срѣдство въ рѫцѣтѣ си нѣматъ. Мишци и сила Господь далъ изобилно, ала гдѣ и въ какво друго да се употрѣбятъ. А прѣдставѣте си сега, какъ ще гледа на тия нови и непонятни за него нарѣдби, когато за да иде въ гората и отсѣче едно дърво, отъ което да приготви нѣкоя дъска или друго подобно, ще трѣбва да иде и намѣри горския инспекторъ, който може би се намира день и повече пѫть далече отъ колибата му. Тамъ ще даде заявление и ще чака може би още два дни за разрѣшение. Слѣдъ това ще трѣбва да обади на кмета, послѣ да търси горския стражарь за да му посочи, кое дърво ще може да сѣче и чакъ тогава да се залови за работа. Е, колко ли врѣме ще трѣбва да се мине, доклѣ се испълнѭтъ всички тия формалности! Да ли ще иматъ това търпѣние и неговитѣ гладни дѣца? Ами пари за заявлението, за гербова марка, горско право, общинско право и пр. отъ гдѣ да ги земе, когато дървото е още въ гората! На помашкото население сѫ много отекчителни всички тия формалности. И струва ми се, че иматъ и право, защото тѣ не сѫ само толкова, а има и други, които се крѭтъ отъ писания законъ. Та па и защо ли сѫ тия формалности, толкова сложни у насъ за горитѣ? Немогѫтъ ли тѣ да се пообкаcтрѭтъ, да се поопростворѭтъ, поизмѣнѭтъ и нагласѭтъ така, щото това толкова излишно губенье врѣме, записванье, расписванье, тръсенье и чаканье горски инспектори, помощници, стражари, кметства и пр. да нѣма или да не е съпроводено съ толкова трудъ и мѫки? А всичко това, като се земе прѣдъ видъ, може се даде до нѣгдѣ право на помашкото население да казва, че и горитѣ и законитѣ днешни по тѣхъ у насъ сѫ една отъ причинитѣ за тѣхното изселванье и избавянье отъ тѣхъ.

III. Които отъ уважаемитѣ читатели сѫ имали любознателността да прочетѫтъ нашитѣ „Бѣлѣжки изъ съврѣменния политикоикономически строй на Срѣдне-Родопското население. б) Скотовъдство“, въ II-та книжка на „Славиеви гори (Родопи),“ тѣ сѫ видѣли, колко е цъвтѣло до вчера, кога рекѫтъ, скотоводството въ Родопитѣ, които сѫ изобилни съ пространни и богати пасбища. Тамъ сѫ указани и по-главнитѣ причини за бързото съсипванье на тоя хубавъ стрѫкъ отъ мѣстния поминъкъ, мѣжду които главна е митницитѣ отсамъ, и отвъдъ границата ни съ Турция. Ала митнитѣ формалности, берии и мѫчнотии не се отнасять само до скотовъдцитѣ. Читателитѣ ще срѣщнѫтъ на друго мѣсто за напрѣдъ, че тукашнитѣ поминъчни условия сѫ много сложни и разнообразни, и поради това цѣлото мѣстно население, което е распръснѫто изъ гиздавитѣ и широки Родопи, постоянно трѣбва да циркулира, едни насамъ, други

натамъ по разни занятия, за да навакса своитѣ жизнени потрѣби Така напр. населението изъ Ардиното корито странствува изъ цѣла Тракия, Македония и другадѣ, едни съ занаяти, други съ търговия. Въ севѣрнитѣ Родопини ребра една голѣма часть отъ населението се занимава само съ кираджилъкъ (въ Рупчосъ цѣли села сѫ кираджии), които до поставянье на митницитѣ състоеше въ прѣкарванье храна и други потрѣби отъ Пловдивско за Ардината долина и отъ Приморската равнина покрай Бѣло море за Маричината долина разни морски продукти и др. такива. Митницитѣ спрѣхѫ току-речи повече отъ половина това циркулиранье, а съ това създадохѫ голѣми спънки на мѣстното населние. Единъ кираджия за да натовари добитъкътъ си съ храна или друга каква и да е кирия, напр. отъ Пловдивъ за Ахѫ-челеби, или за Скеча, той трѣбва да мине прѣзъ митницитѣ, което може би му струва най напрѣдъ единъ день пѫть повече. Слѣдъ това трѣбва да прѣмине и испълни десетина формалности и за всичкитѣ да плати извѣстни берии. Така напр. най-първо трѣбва да си земе задграниченъ билетъ, ако е за единъ, два часа на вътрѣ отъ границата, а ако е по далече, тогава пашепортъ; ще плати на двѣ митници вносно и износно мито и за стоката си, и за добитъкътъ си; ще плати и ветеринарно право на ветеринарния фелдшеръ за прѣглежданье на добитъкътъ му и др. още такива. А за всичко това като се направи една точна смѣтка, ще излѣзе, че не само кирията нѣма да му стигне, ами и отъ сермията трѣбва да наваксва. А знаете ли всичко това колко лошо тежи на мѣстното население, особенно на помашкото, които до вчера сѫ били пълнитѣ господари на планинитѣ и тѣхния просторъ? Ето защо и митницитѣ съ своитѣ многобройни фирмалности и берии отъ 1886 година още повече поувеличихѫ и така голѣмичкото помашко незадоволство и станххѫ поне една малка причина на оправдачие отъ ѣхна страна за тѣхното изселванье, а най-важното е, че тѣ (митницитѣ) най-много помогнххѫ да се увеличи поминъчната криза, която понастоящемъ толкова злѣ е обгърнѫла хубавитѣ Родопи.

IV. Между всичко казано до тукъ за причинитѣ на помашкото изселванье, въ очитѣ на помацитѣ най-много бие и отбиванье военната повинность. Нѣма да намѣрите помакъ, който да не се оплаче отъ това за тѣхъ и спорѣдъ тѣхъ най-голѣмо зло тукъ, въ България. Отъ освобождението насамъ стотини млади помачета сѫ дезертирали въ Турция едни отъ домоветѣ си, а други отъ редоветѣ на войската. Още повече, че въ Турция тѣ се посрѣщатъ съ съчювствие и властьта тамъ имъ оказва дори и помощь. И тукъ небива да се утвърждава, че мохамеданския фонатизъмъ е главното зло на това, щото тѣ да не желаѭтъ да служѫтъ подъ командата на „*неправовѣрия.*“ Наистина, трѣбва да приемемъ една малка доза и фанатизъмъ, ала малка, много по малка оттамъ, отгдѣто трѣбва да търсимъ основната причина. Да се обяснимъ. Помацитѣ дезертиратъ и отъ турскитѣ редове. И въ Турция, до колкото знаемъ, помацитѣ съ еднакво отвращение току-речи гледатъ на отбиванье военната си повинность, както и тукъ, у насъ. Погледнѣте и днесь, какво прави

помашкото население въ Турция. Тамъ рушветитѣ, скриваньето, дезертираньето и др. подобни сж въ най-голѣмото си развитие и въ врѣме на наборъ, и всѣкога. (1)

Едно село ако има за наборъ 10 момчета, то едва ли ще се прѣдставятъ прѣдъ наборната коммиссия двама. Отъ осъмь-тѣ едни сж никакъ не вписани въ списъцитѣ, като родени, други сж прѣдставени за умрѣли, трети сакати и така нататъкъ. Турската лѣнива администрация не иска и да знае за това, още повече, че по голѣмия континентъ отъ неѭ гледа съвсѣмъ отъ друга страна на длъжностьта си и държавнитѣ интереси. Лошото положение на войника въ турската войска и още нѣкои други подобни условия е накарало още отъ отдавна помацитѣ да гледатъ въ войската едно голѣмо зло, едно нещастие за дѣцата си. Ето защо помацитѣ и у насъ, при всичкитѣ несравнено по-добри условия на нашата войска, гледатъ всѣчески да избѣгнжтъ за дѣцата си военната тегоба. Правителството е съзнало всичко това, поради което то направи прѣди нѣкоя година, щото мюслюманското население включително и помацитѣ да може да отбива военната си повинность съ петстотинь лева. Това бѣше една искрица надежда за помацитѣ. Обаче, и тая отстжпка не удовлетворява цѣльта, и на помацитѣ тяжестьта въ това отношение отъ една ако се е намалила, отъ друга е натегнжла и то по твърдѣ оправдателни причини. Най-напрѣдъ нека си помислимъ за минута, че поминъчното състояние на болшинството сиромашка класса отъ помацитѣ никога неможе откупи дѣцата си отъ военната тегоба, защото, за да събере петстотинъ лева пари, трѣбва или да продаде имота си, или да плаща лихва, отъ която мжчно ще се избави, или най-послѣ да слугува петь шесть години най-малко, за да се исплати. Ами тѣзи бащи и майки, на които Господь е далъ три четире сина, които по редъ до единъ трѣбва да се откупватъ? За състоятелнитѣ помаци, наистина, това нищо не е и такива сами си признаватъ, че отстжпката имъ е голѣма, сравнително съ условията имъ въ Турция, гдѣто въ днешно врѣме трѣбва да брои 55 лири турски откупъ, десетина рушветь, и пакъ шесть мѣсеца въ редоветѣ войникъ. Друго щеше да бжде, ако тая военна повинность за турското и помашкото население у насъ се поставѣше на посгодни за цѣльта условия. Напримѣръ, ако откупваньето да ставаше съ 250 лева, вмѣсто съ 500, а тѣзи които неможжтъ или не искатъ да платжтъ и тая сумма, то службата имъ като войници въ редоветѣ да траеше два или три мѣсеца. Азъ съмъ слушалъ мнозина помаци да казватъ, че ако имъ се направѣше тая отстжпка (250 лева откупъ, или два мѣсеца служба), то ни едно помаче нѣмаше да

---

1) Въ 1887 година въ помашкото село Влахово, Ахж челебийско, сжстояще отъ нѣколко махали съ около 150 кжщи, въ разстояние на три четире години бѣхж укрили нѣщо около 60 младежи, подлежащи на наборъ. Единъ отъ селянитѣ се разсърдва на нѣкого отъ първенцитѣ и обажда, та ги изловватъ всичкитѣ, а на кмета и още нѣколцина прѣдлежеше тежко наказание. И младежитѣ, и първенцитѣ се избавихж съ рушвети и откупъ, а клеветника още слѣдъ една седмица убихж.

дезертира и въобще нѣмаше тия оплаквания и тия слѣдствия у тѣхъ. И наистина, колко голѣма би била ползата и за помацитѣ, и за хазната, най-послѣ и за цельта и моралната страна на държавния интересъ, ако правителството направѣше тая незначителна отстжпка на помашкото и турското население.

V. Най послѣ нека ни бжде позволено да исповѣдаме още единъ, може би най-тежкия, нашъ грѣхъ, още едно наше хладнокръвие, една съ нищо неоправдаема наша немарливость, които сме държели и слѣдваме още — да държимъ частно къмъ тия наши еднородци — помацитѣ — и които, благодарение само на тѣхното невѣжество, простодушие и непорочность въ нравитѣ, тѣ още несъзнаватъ; иначе, ние не бихме могли съ нищо да се оправдаемъ прѣдъ тѣхъ. Струва ми се, че историята и потомството има да ни сждятъ за тоя нашъ грѣхъ, за това наше нехайство, което ясно показва, колко ние умѣемъ до цѣнимъ своитѣ бждящи интереси въ всѣко отношение като политическа нация. Ние дори не сме и помислѣвали (съ много малки исключения и само на дума) до сега, па Господь знае щемъ ли и помисли за въ скоро бждяще, че трѣбва и съ други срѣдства да се помжчимъ да сдобримъ, да помиримъ и да задържимъ тия наши братия, за да не ги изгубваме еднъжъ зе винаги въ широкитѣ мохамедански полета на Мала Азия. Въ много отношения ние обичаме да подражваме и да указваме, какво вършжтъ другитѣ народи, много по-силни и колтурни отъ насъ, ала не и въ тоя случай? Ние нѣма да търсимъ чуждо. Ние не щемъ да създадемъ съ това нето друга Алзасъ-Лотарингия, нето Трансилвания съ ромжнското население, нето Стара Сърбия, нето пъкъ Велика Елада: ние трѣбва да си усвоимъ своето, да го задържимъ и то това, което си е наше, което минжлата сждба насилственно е отнела отъ ржцѣтѣ ни. Та съ изселваньето на помацитѣ въпросътъ не е само въ изселенитѣ; ние трѣбва да имаме прѣдъ видъ, че съ нашитѣ постжпки много и много морално губимъ и прѣдъ цѣлия помашки свѣтъ и отвждъ границата, гдѣто помашкото население, притиснжто подъ тѣжестьта на единъ несносенъ хомотъ, има обърнжто погледитѣ си къмъ тоя народъ, къмъ тая държава, която ще му даде отдъхванье. Ние нѣма тукъ да отекчаваме почтенния читатель съ описваньето на крайното добродушие и чистота въ нравитѣ на грамадното число помашко население въ широкото Ардино корито и южнитѣ Родопини ребра; нѣма да говоримъ за крайно плачевното поминъчно състояние на една голѣма часть одъ тѣхъ; нѣма тоже да изброяваме и непоносимитѣ данъци и на държавата, и на отдѣлни лица, силни на деня и мѣстото, които сж ги оставили съ полвинъ парцалъ на гърба. Ще кажемъ само тая истина, че сме били очевидци на много важния фактъ, съ какви сладки надежди се въодушевява тая грамадна, невинна масса за едно по-скромно освобождаванье отъ игото, подъ което сж. Слушали сме помаци, които сж минавали границата насамъ, какъ братски се радватъ и желаятъ нашата свобода. Тукъ нѣма тоже да спомняме мислитѣ, които ни дохождатъ на ума, и за бждящето значение въ стратегическо отношение на широкия просторъ на

Родопитѣ, усѣени съ това помашко население. Послѣдното не е по нашитѣ сили да разискваме, та то не е и по духътъ на сегашното състояние на самитѣ насъ; ние ще оставимъ това разискване за тогава, когато ще се оставимъ отъ да гледаме на такива въпроси съ илюзорни очи, съ иронии, въ нищо и съ нищо неоправдаеми. За сега за насъ е важно само толкова: да се поразмислимъ за минутка за всичко това и да се спремъ на въпроса: колко ли морално ние губимъ, като народъ свободенъ съ идеяли и съ бѫдѫще, като народъ, комуто прѣдстоѭтъ тежки задачи, прѣдъ тия наши еднородци — помацитѣ — които сѫ господаритѣ на тия наши и важни планини и които каквито и да били тѣ, все сѫ плъть отъ нашата плъть и кръвь отъ нашата кръвь.

Тукъ справедливо можемъ да си зададемъ въпроситѣ: какво сме направили ние до сега въ просвѣтително отношение къмъ помацитѣ? Колко и какви училища уредихме у тѣхъ, колко тѣхни дѣчица въспитахме? Колко помощи имъ отпустнѫхме за училищата имъ и джамиитѣ имъ, и най-послѣ на колцина отъ тѣхъ дадохме поне да ги позълъжемъ разсилни длъжности, ако не повече? Съ една дума, ние ги укоряваме въ невѣжество, въ грубъ фанатизъмъ и още купъ пороци имъ прѣписваме, ами какво сме направили до сега, за да ги просвѣтимъ, да ги оизвадимъ отъ това невѣжество, отъ тоя фанатизъмъ, да ги благородимъ и съ това да ги сдобримъ съ духътъ на врѣмето и новитѣ условия у насъ? Казваме нищо, защото и естественното имъ влѣчение сме спирали, когато тó е благоприягствовало за цельта. Нъ да не ни укорѭтъ въ голословие Двѣ години наредъ прѣзъ 1884 и 1885 години въ с. Чепеларе, Рупчоска околия се бѣше отворило съ помощьта на тогавашната Дирекция на Просвѣщението въ И Румелия едно триклассно училище. Въ разстояние на двѣ годипи въ това училище се въспитахѫ и петь шесть мѣстни помачета, единственния случай и до днесь, които помачета сега сѫ доста доволни отъ себе си и положението, макаръ че неможихѫ да свършѫтъ и тритѣ класса. Това училище, благодарение на избранния му персонелъ и сгодноститѣ въ всѣко едно отношение на мѣстото и условията му, си спечали такава репотация къмъ помашкото население, щото пишущия настоящето е билъ очевидецъ, какъ се готвѣхѫ нѣкои отъ виднитѣ помашки семейства и отъ близосѣдната Ахѫчелебийска кааза (Турция) да пратѭтъ на въспитание дѣцата си въ него, за да се научѫтъ на българска книга. Жалното е, че по врѣме на Съединението Чепеларското училище се закри, а за подновяването му отъ тогава послѣ нѣмá да помисли и до днесь никой. За сега нѣма да продължаваме понататъкъ по това, а ще кажемъ, че тукъ именно лежи нашата най-голѣма отговорность, тукъ трѣбва ние да насочимъ нашитѣ погледи и за въ бѫдѫще. Стига това нехайство, стига това наше равнодушие къмъ Родопитѣ и тѣхнитѣ обитатели! Врѣмето тече. не ни чака, а съ неговото изгубване загубитѣ съ нищо немогѫтъ се нето допълни, нето оправда.

Врѣме е вече да помислимъ за създаването и избирането мѣсто за единъ просвѣтителечъ умственъ центъръ въ сърдцето на Родопитѣ,

който да распръсне свѣтливи лучи и обгърне исцѣло тия широки и гиздави наши планини!

Още единъ трънливъ въпросъ ни остана за расчопванье и въпросъ много важенъ и сложенъ, въпросъ много тѣсно свързанъ както съ настоящата, така и съ бѫдѫщата сѫдба на Родопитѣ и тѣхното население; тоя въпросъ е *насѫщния хлѣбъ*, станѫлъ толкова коравъ за тукашнитѣ хора напослѣдъкъ, който като Демоклиевъ мечъ грози бѫдѫщето на Орфеевото отечество. Ние за сега ще оставимъ него, защото на друго мѣсто читателитѣ ще го четѫтъ.

Ето споредъ насъ гдѣ сѫ причинитѣ, гдѣто ние изгубихме и постъпенно губимъ помашкото население отъ Родопитѣ. Ето кое е причината, гдѣто отъ 1879 година до днесь ние сме изгубили повече отъ 800 помашки семейства съ около 4,500 жители само изъ едната Рупчоска околия, и то загуба безвъзвратна, защото както става съ тѣхното заселванье (1) и както е станѫло съ тѣхното изселванье, ние неможемъ ги видѣ още еднъжъ. Ние спираме до тукъ нашитѣ нѣколко думи, като мислимъ още единъ пѫть да се повърнемъ нѣкога върху тоя помашки въпросъ, гдѣто ще се постараемъ да допълнимъ нагледно какво е била урисала урисницата на тия наши еднородци и тукъ у насъ прѣди и по изселваньето имъ, и тамъ, въ новитѣ имъ жилища и отечество.

НОВИНИ
изъ
РОДОПИТѢ.

Въ минѫлата книжка на „Славиеви гори (Родопи)“ ние съобщихме, какъ извѣстния богаташъ Исеинаа Кочо-олу отъ с. Тъмръчъ, а прѣселенъ въ с. Енузъ-дере, Ахѫ-челебийско, е купилъ за текѫщата 1894 година десятъкътъ на цѣлата кааза, когото отпослѣ е прѣдпродавалъ съ печалба на отдѣлни села, или останѫлъ на други Исамъ да описва и събира. Сега се научаваме, че сѫщия пакъ тоя Исеинаа е закупилъ отъ турското правителство всичкитѣ правителственни пасбища (къшли) въ Приморската равнина (Гюмюрджюнско и Еницженско) за три годишенъ срокъ за 33,000 лири турски. До сега тѣзи пасбища си купувахѫ — пàшата имъ за зимѣ само — самѝ мѣстнитѣ отъ Родопитѣ скотовъдци — кехеп — на дребенъ доби-

1) Отъ изселенитѣ 800 помашки семейства изъ Родопската околия едва ли има 30-40 семейства да сѫ се заселили въ Европейска Турция, всичкитѣ други турското правителство много хитро е распръснѫло изъ вътрѣшностьта на Мала Азия и то по 20-30 семейства въ едно село, а инъкъ по день по два дни пѫть едни отъ други далече. Лошия климатъ, самитѣ условия на мѣстото, начинътъ на заселваньето имъ и др. под. ще направѭтъ, щото тия изселенци помаци въ едно късо врѣме съвършенно да се изгубятъ. Напослѣдъкъ се пръскатъ слухове, че мнозина отъ тѣхъ искали да се върнѫтъ обратно въ домоветѣ си тукъ, ала турскитѣ власти не имъ допущали.

тъкъ отъ правителството, а за напрѣдъ тѣ ще ѭ откупуватъ прѣзъ втора ржка отъ споменжтия ага, който по-настоящемъ е и най-голѣмия производитель и търговецъ на мѣстнитѣ аби въ Ардиното корито. Скотовъдцитѣ сега ще плащатъ, разбира се, по-скжпо за пашитѣ, а въ сжще врѣме ще бждатъ ангажирани нему да продаватъ и вълната, разбира се, по-евтино, а по тоя начинъ издихващитѣ въ Срѣднитѣ-Родопи скотовъдство и абаджилъкъ почтеннитѣ читатели нека се сѣщатъ, до гдѣ ще отидатъ за напрѣдъ.

Освѣнъ това, за голѣмитѣ му услуги въ това отношение реченния Кочо-олу напослѣдъкъ, казватъ, е билъ и декориранъ съ ордени отъ турското правителство.

За голѣма жалость, помашкото население продължава да се изселва изъ Рупчоската околия. Отъ селата Карамушъ и Борово, първото състоеще отъ около 50 кжщи, а второто нѣщо около 60 кжщи, напослѣдъкъ всичкитѣ му селяни сж взели задгранични паспорти и тѣзи дни щѣли да минжтъ границата за Турция. Прѣзъ истеклия мѣсецъ Октомврий около 30 помашки семейства отъ селото Богутево нощно врѣме избѣгали съ дѣцата и добитъцитѣ си за въ Турция, като оставили кжщитѣ и другитѣ си имоти. Приказватъ, че били платили 20 лири турски на извѣстния едно врѣме по тия мѣста разбойникъ Садъкъ изъ с Каршилж, Ахж-челебийско, който билъ дошълъ тайно съ нѣколко свои другари и ги извелъ изъ селото имъ, което отстои около $2^1/_2$ часа отсамъ границата.

За забѣлѣжванье е начинътъ и мѣстото, гдѣто турското правителство заселва бѣжанцитѣ помаци. Турскитѣ власти по никой начинъ недопущатъ заселваньето на помаци въ Европейскитѣ си владения, а праща всичкитѣ изъ вътрѣшностьта на Мала-Азия и то не по-повече отъ по 10, 20 или най-много тридесеть семейства на едно мѣсто, а едни отъ други по на день и два дни пжть далеко; тамъ имъ се дава и земя за работенье, като ги освобождаватъ по за нѣколко години отъ всѣкакви даждия и военната повинность. По тоя начинъ помашкото население много лесно и бързо ще може да се ассимилира съ тамошното турско население.

Прѣзъ настоящата есень пакъ се съглежда една инициятива за поправянье междуселскитѣ пжтища изъ Рупчоската околия, особенно на окржжния пжть, който води отъ Пловдивъ—Станимака, Чепеларе за долината на р. Арда, Турция, и оттамъ за Приморската равнина. Тоя пжть отдавна е на дума да се поправи, ала и до днесь той си стои еднакъвъ. Него би трѣбвало отдавна да видимъ поправенъ и сгоденъ за съобщение и то не окржженъ, ами държавенъ до турската граница, защото той е най-главния пжть за съобщение на Маричната долина съ брѣговетѣ на Егейското море прѣзъ гжсто населената вътрѣшность на тая часть отъ Родопитѣ. Тукъ ежеседмично минуватъ по петстотинь и повече товарни добитъцци съ храни само отъ Пловдивъ—Станимака за Родопитѣ, а пъкъ зимно врѣме той става доста опасенъ за пжтуванье.

Въ цѣлата Рупчоска околия между всичкитѣ села, помашки и български, само въ селото Широка-лѫка има що-годѣ удобна училищна сграда, построена прѣди нѣколко години. Въ всичкитѣ други села училищнитѣ помѣщения сѫ стари, тѣсни, никакъ не удобни и твърдѣ нехигиенически. Незнаѭ, гдѣ ли трѣбва да се търсѭтъ причинитѣ на тая немарливость въ учебно отношение на тая околия, ала все ни се струва, че тѣ сѫ двѣ: бѣднотията на мѣстното население и липсваньето на инициятива и дѣятели. Та тукъ и училищни инспектори рѣдко се виждатъ, поради неприятното за всѣкиго пѫтуванье изъ планинитѣ. Намъ е приятно да съобщимъ, че за напрѣдъ двѣ села сериозно сѫ се заловили съ съгражданьето на удобни и нови училищни помѣщения,—едното с. Хвойна, гдѣто отъ нѣколко години насамъ се намира мѣстното околийско управление, и. с. Чепеларе, при границата. Послѣднето е голѣмо българско село и много важно спорѣдъ мѣстонахождението си въ всѣко едно отношение, та би трѣбвало отдавна да има едно хубаво и удобно училищно помѣщение, вмѣсто сѫществующитѣ му за сега стари и негодни училищни сгради. Ала и тукъ сиромашията е прѣчила. За тая цель Чепеларската община напослѣдъкъ се е отнесла съ молба до Почитаемото Министерство на Народното Просвѣщение за помощь и вѣрваме, че спорѣдъ важностьта на мѣстото, молбата имъ не ще бѫде оставена безъ надлежното внимание.

Съобщава ***

КНИГОПИСЪ

I. Изъ вѣстницитѣ и списанията.

А.) Въ послѣдната XLVI книжка отъ „Периодическото списание на Българското Книжовно дружество“ въ София въ помѣстения тамъ трудъ на г. Юрданъ С. Наумовъ „За икономиитѣ по държавния ни бюджетъ“ на стр. 650 между другото е дадено мнѣние да се закрие и днешното Държавно Трикласно училище въ Рупчоската околия (с. Орѣхово), което е отворено сега четвърта година. Мотивитѣ за закриваньето му сѫ, споредъ г. Наумова, че Станимашкото подобно училище е близо при Орѣхово и по политически съображения (за сливанье го съ Станимашкото).

Кой истински родолюбецъ не е за икономиитѣ, ала не да се правѭтъ и тамъ, гдѣто тѣхната полза е толкова нищожна сразмѣрно врѣдата, която ще излѣзе отъ тѣхъ, щото е излишно даже и да се говори. Намъ е много чудно, гдѣто всичко друго сме вече уредили, та е останѫло да се спасимъ отъ банкрутство съ нищожната сумма отъ 12 до 15 хиляди лева, давани за просвѣщението на единъ захвърленъ нашъ край, като Рупчоската околия, за издържаньето съзоръ на едно трикласно училище въ страна като Родопитѣ, гдѣто трѣбваше отдавна да имаме едно хубаво уредено

не сѫ три класса, ами сѫ петь, или пъкъ друго нѣкое подходяще специялно училище. Ние сме твърдо увѣрени, че ако г. Наумовъ земѣше на рѫцѣ хартата и види расположението не на Рупчоската околия, ами исцѣло на цѣлитѣ Родопи тукъ, а при това ако се позаинтересуваше да узнае населението на тия мѣста, неговото морално и материялно състояние и още единъ купъ неизброими нужди, частни на тая бѣдна страна и общи на нашата млада държава, то той пръвъ щеше да издигне гласа си и укори всѣкакъвъ родъ икономии, които се отнасятъ до просвѣщението на тоя български край.

Въ Станимака сѫществува классно училище още отъ освобождението, въ Пловдивъ още по-отнапрѣдъ, а въ тая часть на Родопитѣ (Рупчоската околия) е имало триклассни училища въ с. Чепеларе и с. Павелско въ 1884 и 85 години, които сѫ сѫществували двѣ години и сега отъ четире години въ с. Орѣхово. Когато не е имало тукъ подобни училища, вънъ отъ Рупчоската околия въ разстояние на 17 години едва ли е имало 8 до 10 ученика да свършѫтъ по нѣкой и другъ классъ въ Пловдивъ и Станимака. Сегашнитѣ учители и общински писари въ Рупчоската околия и Ахѫ-челебийско сѫ плодъ на сѫществувалитѣ само по двѣ години Павелско и Чепеларско триклассни училища, а главно на послѣднето. А сега отъ четире години насамъ само Държавното Триклассно училище въ околията, за което е думата, е дало около 120 ученика съ триклассно образование, които, ако не сѫществуваше училището, тѣ неможехѫ да идѫтъ въ Станимака и Пловдивъ да се учѫтъ по много причини, между които главната е, че тамъ трѣбватъ по 400 лева ежегодно, а въ Рупчосъ тая сумма е много и за три години.

Щомъ въпросътъ се относя до икономии, г. Наумовъ многоподобрѣ щѣше да направи, па и доста основателни причини има, ако вмѣсто Държавното училище въ Рупчоската околия (едничката милость на правителството до сега къмъ този нещастенъ край), прѣдложеше да се унищожи самата околия, като се прѣвържехѫ едни отъ селата ѝ въ Конушката, а други въ Пловдивската, околии, и икономиитѣ отъ това се раздѣлѣхѫ половината за икономия на държавата, щомъ еднъжъ сме рекли икономии, та икономии, а останѫлата половина се употрѣбѣше въ уреждане и подържанье едно поголѣмо въспитателно завѣдение отъ сегашнето триклассно училище и съ това се даде възможность и на бѣдния родопчанинъ, който тоже наравно носи тегобитѣ на държавата, да въспита своитѣ дѣца.

Колкото за г. Наумовитѣ „политически съображения“ не отказваме, че има такива въ Станимака; ала азъ мислѭ, и така си е, че „политическитѣ съображения“ въ Родопитѣ сѫ много и много по-голѣми, отколкото гдѣ и да е другадѣ въ Княжеството.

(Б) По поводъ врѣвата на гръцската патриаршия и Станимашкитѣ гърци съ Пловдивската гръцска митрополия, относително Бачковския мънастиръ, чието братство най-послѣ рѣши да прѣгърне свѣтата правда и да се присъедини къмъ св. Екзархия и родътъ

си, издаваѫщия се въ Пловдивъ гръцски вѣстникъ *Оминиторъ ту Ему* въ единъ отъ скорошнитѣ си броеве е написалъ една Еремиева статия, въ която съ своето краснорѣчиво лукавство и шовинизъмъ, толкова свойственни на тия наши братия, хвърлятъ огненни стрѣли противъ нашето правителство. Ние считаме за излишно да отекчаваме почтеннитѣ си читатели съ прѣвежданьето на въпросния гръцски плачъ и доказванье неговата неоснователность, а ще се задоволимъ и приведемъ справедливитѣ думи на в. „*Македонски гласъ*" отъ 23 Октомврий, н. г. брой 48, съ които той е придружилъ прѣводътъ на почтенния гръцски вѣстникъ:

„Гърцитѣ могѫтъ съ своитѣ права да лъжѫтъ даже цѣлъ свѣтъ, нъ съ исключение на насъ българитѣ, които най-добрѣ знаемъ, що значи гръцко право. Гръцкото право у насъ винаги се е смѣтало, и така си е, да отнѣмѫтъ нѣщо българско или да се оставя заграбеното нѣкога отъ българитѣ, за да располагатъ съ него гърци, какъвто е случая сега съ Бачковския мънастиръ. Самото име издава тоя мънастиръ за български, а гърцитѣ вдигнѫли врѣва до Бога и шашардисватъ свѣта, че той билъ гръцски. Ние мислимъ, че е минѫло врѣмето, когато гърци ѣ ни плашехѫ и ни прѣдавахѫ поне за въ княжеството".

Недѣлевъ

II. Нови книги и списания получени въ редакцията ни.

1. R e v u e d e s t r a d i t i o n p o p u l a i r e s recueil mensul de mythologie, littèrature, orale, ethnographie traditionnele et art populaire. Tome IX, 9-e année № 10, Octobre, 1894. Paris, Émile lechevalier 39, guai des Grands-Augustins Ernest leroux 28, rue Bonaparte. Prix du № 1 franc vingt-cinq.

2. *Вѣстникъ иностранной литератури* ежемѣсечний литературно-исторический журналъ. Годъ IV, томъ I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, и X, 1894. С. Петербургъ. Редакторъ Т. И. Булгаковъ, издатель Г. Ф. Пантелеевъ. Подписная цѣна съ доставкою и пересилкою 4 р.

3. *Медицина* мѣсечно научно медицинско списание. Год. I, кн. IY за Юний и Юлий Редактори Д-ръ Ораховацъ и Д-ръ Ватевъ въ г. Ловечъ. Цѣната на списанието е 20 лева годишно.

4. *Китка* иллюстрирорано мѣсечно списание за дѣца, издава дружеството „Китка" въ г. Пловдивъ. Год. II, Септемврий кн. I. Цѣна за въ България 2,50 лева, а за въ странство 3,50 лева.

5. *Учитель* год. II, кн. I и II за м. Септемврий и Октомврий. Пловдивъ, 1894.

6 *Церковенъ вѣстникъ*, религиозно-нравственно списание. Излиза два пѫти въ мѣсеца, всѣко 1 и 15 число. Годъ I. бр. 1 и 2, г. Харманлий, 1894 г. Цѣната му за година за въ България 8 лева, а за въ странство 10 лева. Редактори свящ. М. Г. Минковъ и учитель Гр. Несторовъ.

7. *Цѣлина* год. III кн. IX, Пловдивъ, 1894.

НАРОДНИ УМОТВОРЕНИЯ

ИЗЪ

Родопитѣ.

I. Пѣсни изъ общественния животъ.

а) Изъ Ахж-челебийско.

Записалъ *Ст. Н. Шишковъ.*

1.

Добра нивеаста и Видра вайвода.

Пручіўла саеа Дòбра деавòйка
Ут Влàска зèмеа ду Арбанàска.
Ут дè еа зачіў Вѝдур вайвòда,
Та еа пуйска, дàдаха му еа.
5. Глàвеашь главѝха за три гудѝни,
Свàдба чинѝха за три нидеàли,
Та еа прикрѝха, завèдаха еа
Нис Влàска зèмеа, нис Арбанàска.
Нищè ли пàдна Дòбри нивеàсти
10. Од-леава стрàна дèсниеа-н пашмàк;
Нах прèшь изглìоàда, брàтьеа деалèку,
Назàть пуглìоàда, мàйка по-деалèку,
Ут дè еа вѝдеа Вѝдур вайвòда,
Та са навèдеа да хи пудадè,
15. Да хи пудадè дèсниеа-н пашмàк, (1)
Чи си му пàдна срèбаран ханджеарь,
Та си удàри Дòбра нивеàста
Спуреàт Дòбрину беàлу сарчèцеа,
Та са лѝйнаха еàсни-неа коàрвеа.
20. Запрìоàта Дòбра скŷтьеа, ракàвеа,
Та са ми запреà еàсни-неа коàрвеа.
Чеа си еа Дòбра кайреàть стòрила,
Кайреàть стòрила, удьвèдаха еа.
Га си утѝдеа на Вѝдуруви,

1) Часть отъ покривалото — подбулка.

25. На Вѝдуруви рàвни двòрувеа,
Чи ми излеàзеа Дòбрина бàба,
Та си изнèсеа срèбарни стòльеа,
Да си пусваліоàт Дòбра нивеаста,
Пак Дòбра си хи тѝху румòнеа:
30. — Іой бàбчіу, бàбчіу, іой мѝла бàбчіу
Ни ми еа прòсту да ти прỳдумам:
Нимòй изнѝса срèбарни стòльеа,
ЕАм ми ѝзнеаси кѝчни пукрòвеа (2)
Да си пусваліоàт Дòбра нивеàста,
35. Чи ми еа Дòбра кайреàть прàвила.
Да си ми вѝди Вѝдуруви-неа,
Вѝдуруви-неа рàвни двòрувеа,
Чи беàха еàцеа чіỳти, пручіỳти,
Ала са билѝ твоàрдеа хỳбави.
40. Гà пусвалѝха Дòбра нивеàста,
Чи си са Дòбра с дỳшеа раздеалѝ. *)

Слушана отъ *Кина Г. Поидовска*
Въ Устово.

2.

Буйдан іунак и сестра му Марица.

Буйдан си мàйци вѝкашеа:
—Мàлеа леа, стàра малеа леа,
Нищоà си забурѝ, мàлеа леа,
Мàрица нàшеа сеастрѝца,
5. Чи нèеа тỳрцеа плеанѝха,
Плеанѝха, мàйчіу, рубѝха!
Стàни ми, мàйчіу, ѝзвади
Ду шинѝк беàли грòшіувеа
И пулувнѝца еалтоàнеа,
Та ща да ѝда, мàлеа леа,

---

2) Вълнена покривка на голѣмина да се покриватъ петь и повече души за спанье на едно. Безъ такъвъ пукроф не бива зестрата на ни една невѣста.

*) *Забѣлѣжка.* Прѣданието говори, че до това врѣме е имало обичай зетьо-ветѣ да носѭтъ оржжие при свадбитѣ, като едно отъ най-главнитѣ труфила тѣхни, ала отъ ставаньето на случката нещастна, въспѣта въ горнята пѣсень, тоя обичай е изоставенъ и сега на зетьтъ не даватъ нето едно ножче да има у него, когато се жени.

Мàрица сèстра да троàсеа.
Акỳ еа нàйда лèфтеара,
Сас парѝ да еа òткупеа;
Пак ку еа нàйда жèнеана,
15. Прикіоà ща да еа прѝкіуса.
Стàна Буйдàнчіу та тоàрна
И мàйка си му вѝкашеа:
— Буйдàнчіу, сѝну Буйдàнчіу,
Агà ми блѝзу наблѝжишь,
20. Нимòй си глàсеа упỳска,
Нимòй си кòнчеа разигрà,
Пу глàсеа щеа та пузнàеа.
Буйдàн си мàйка ни слỳшеа.
Агà си блѝзу наблѝжи,
25. Чи си кòнеа-нук пудигрà
И еàсни глàсеа упỳсна;
Мàрица си гу пузнàла,
Та си му пòрти раствòри
И си Буйдàнчеа присріоàшна:
30. —Бреа дубрè дòйдеа, брàтеа леа!
Чеа гу нах коàщи фавèдеа,
Та гу служеàшеа, густеàшеа.
Буйдàна дреàмка привàри
Ут рòйну вѝну чеарвèну,
35. Лèгнал еа соàна да пуспѝ,
Пак гу Мàрица фàнала,
Фàнала òщеа воàрзала:
На нòги тіоàшки букаè,
На роàки беàли беалеахчè,
40. На шѝеа сѝтну шиньжѝрчеа.
Агà ми са еа моàркналу,
Чи си хи дòйдеа ліỳбеа ну;
Мàрица си му вѝкашеа:
— Ти си ми хòдишь, ліỳбеа леа,
45. На лòва да си ми лувѝшь,
Пак еà сам тỳва сидеàла,
Та си сам лòва фàнала,
Мòеа-ну брàтчеа Буйдàна.
Пак тòй му тѝху румòнеа:
50. — Буйдàнеа, гѝди, Буйдàнеа,

Тува ли да та погубеам,
Или да си та изведам
На висока-на планина,
Та там да си та погубеам?

55. Пак Буйдан си му викашеа:
— Зіоатіу ліу мои, зіоатіу ліу,
Хайда ма, зіоатіу, изведи
На висока-на планина.
Станаха та ми тоарнаха.

60. Ага са таму утишли,
На висока-на планина,
Чи си му Буйдан викашеа:
— Зіоатіу ліу мой, зіоатіу ліу,
Та попусни ми раки-сеа,

65. Да си посвалеа руба-са,
Руба-са да ни накарвавим.
Га му пупусна руба-на,
Руба-на ощеа раки-неа,
Пак той му плесна сабьеа-ну,

70. Та му главоа-на утсеачеа,
Чеа у Марица утидеа,
Та си на порти рукашеа:
— Марицеа сестру Марицеа,
Та излеази ми на порти,

75. Кончеа-ну да ми развеадешь.
Га си на порти излеазеа,
Чи си хи метна главана:
— На си ти, сестру, ліубеа-ту.
Тугаф си сабьеа пумоакна,

80. Марици глава утсеачеа,
Та си еа метна на кончеа,
На коніува-на зубильница, (1)
Чеа си еа майци удьнесеа
И майци си викашеа:

85. — На си ти, майчіу, Марица!

Слушана отъ *Кина Г. Поидовска*
въ Устово.

---

1) Зубильница е торбата, въ която даватъ зобъ (зобжтъ) конь…

3.

Тодур касапчеа и Тодурица нивеаста.

Сабрàли са са, сабрàли
Ду читрѝдеастеа касàпеа
На висòка-на плàнина,
Та ми са еàли и пѝли,
5. ЕАдѝн друк си са дỳмали.
Тòдур касàпчеа вѝкашеа:
— Чѝеа еа ліỳбеа най веàрну,
Най веàрну и най хѝтричку?
Тòдур касàпчеа вѝкашеа:
10. — Мòеа еа лиỳбеа най веàрну,
Най веàрну и най хѝтричку.
Стуеàн Тòдуру вѝкашеа:
— Тòдурчеа, млàду касàпчеа,
Еà ти ща ліỳбеа измàми.
15. Тòдур касàпчеа вѝкашеа:
— Стуеàнеа, гѝди Стуеàнеа,
Леàку ми лиỳбеа измамишь,
Халàль да ти еа ліỳбеа-ну.
Тугàф си Стуеàн утѝдеа
20. Ỳ Тòдурица нивеàста:
— Тòдуричку ліу, нивеàсту,
Ти чіỳла ли си, илѝ нè,
Чи ми еа Тòдур загѝнал!
Тòдуричка му вѝкашеа:
25. — Стуеàнеа, млàду касàпчеа,
Аку еа Тòдур загѝнал,
Ти си ут нèгу пò-хубàф,
Пò-хубàф и по кàматан.
Іоàла та, гѝди, преàмеанеа
30. С Тòдурува-на преàмеана.

Слушана отъ *Кина Г. Поидовска* въ Устово.

Маноль и хайдутеа

4.

Бре чіỳли ли стеа, илѝ не,
Каквò еа нòву стàналу

На висòка-на плàнина,
Чи са Манòлеа удрѝли?
5. Три му са пỳшки пỳкнали,
Три му са рани стòрили,
Три рàни, три крушіумеани.
Манòль са жеàлну мòлеашеа:
— Хайдỳтеа, брàтіеа да ми стеа,
10. Да си ми ни кайдѝсатеа
Душіоà-на да ми зоàмитеа!
Сеарміоà-на ми еа на кòнеа-н,
Парѝ-неа ми са ф кисіоà-на,
Ліу мень нимòйтеа кайдѝсва,
15. Чи ми еа бỳльчеа млàдичку,
Млàдичку и глỳпавичку,
Та щеа да ми са надеàеа
На пòрти да си пòчіукам
Да си ма бỳльчеа пусріоàшнеа,
20. Пòрти-неа да ми раствòри
И да ми фàнеа кòнчеа-ну;
Да си ми кòнчеа развеадè
Пу мòи рàвни двòрувеа!
Хайдỳтеа бѝли студѐни,
25. Та си му зоàха кòнчеа-ну,
Кòнчеа-ну òщеа с кисіоàна
И Мàнолеа си кайдѝсаха
И душіоà-на му извàдиха.

Слушана отъ *Кина Г. Поидовска*
въ Устово

5.

Деали Диму и жеам ЕАленка.

Дѝму, Дѝму, деалѝ Дѝму.
Деалѝ Дѝму мàйци вѝка:
— Мàлеа, мàлеа, стàра мàлеа,
Как соа гàлим с жеам Еалѐнка,
5. С жеам Еалѐнка Распòпува,
Сигà мàйчіу три гудѝни,
Та са гàлим, пак нивѝдим;
Нивѝдеах хи беалу лѝуеа.

Учи ма̀йчіу, на̀учи ма
10. Как да вѝдиам, жеам Еалѐнка,
Жеам Еалѐнка Распо̀пува.
Пак майка му тѝху ду̀ма:
— Сѝну, сѝну, деали Дѝму
Лѐгни сѝну, та за̀гини,
15. Да та но̀сим до̀лу, до̀лу,
До̀лу, до̀лу нах чіоа̀рква-на,
Щеа да до̀йдеа сѝчку сѐлу,
Сѝчку сѐлу, вріуть мо̀ми-нео
Да та пра̀щат и упра̀щат,
20. Щеа да до̀йдеа и жеам Еалѐнка
Да та пра̀ща и упра̀ща.
Га утѝдаха фаф чіо̀арква-на,
Та удрѝха камба̀ни-неа,
Расплѐтеа са ста̀ра ма̀йка,
25. Сабра̀ха са сѝчку сѐлу,
Сѝчки-неа са приварвѝха
Да пруща̀ват деалѝ Дѝма.
До̀йдеа сароа и жеам Еалѐнки,
Навѐдеа са да гу пра̀ща,
30. Дѝму еа фа̀на за рачѝца,
За рачѝца, за деаснѝца,
Чеа по̀пувеам о̀друмонеа:
— Іой, по̀пувеа, калу̀геареа
35. Ни упѐавайтеа деалѝ Дѝма,
Вѐнчеайтеа гу с жеам Еалѐнка.

Слушана отъ *Кина Г. Поидовска*
въ Устово.

6.

Никола и мума Малъмка.

Ма̀йка Нико̀лу вѝкащеа;
— Іоала са сѝну о̀стави,
Со̀сва ми ліу̀би Малъмка,
5. Нищоа Малъмка за сноа̀ха.
Нищоа̀ пу дво̀реа да хо̀ди.
Леа̀ку ми флеазѐ на дво̀реа,

Стоа̀пка-на ща хи ѝскупа,
С ліупа̀та ща еа изрина,
Нах веан ща да еа ѝсфарлеа,
10 Да еа ни гліоа̀дам на дво̀реа.
Іоа̀ла та ма̀йка углавѝ
На дру̀га, на по̀-хуба̀ва.
Нико̀ла ма̀йка пуслу̀шеа,
Та си Малъмка уста̀ви,
15 Та си гу ма̀йка заглавѝ
На друга, на по̀-хуба̀ва.
Ф піоа̀так гу ма̀йка заглавѝ,
Ф соа̀бута го̀деашь утка̀ра,
Ф нидеа̀леа бу̀льчеа дувѐдеа.
20 Га беа ф пуньдеа̀льник ву̀трина,
Нико̀ла ко̀нчеа завѐдеа
На беа̀ліеан Ду̀наф на во̀да
И Малъмка гу зглиоа̀дува,
Нара̀ми беа̀ли ха̀ркумки,
25 Та си Нико̀ла пристѝгна:
— Дубра̀-ти сріоа̀ща, Нико̀ла!
— Дал ти Бог дубро̀, Малъмку.
— Нико̀ла веа̀рна веа̀рнину
И о̀щеа пра̀ва пра̀внину,
30 То̀лкуф ли ти беа веа̀рну-ту,
Веа̀рну-ту и іуна̀цку-ту?
По̀внишь ли, ѝли забурѝ,
Какква̀ смеа ду̀ма ду̀мали
И кліоа̀тва са смеа кална̀ли
35 Два̀-на да си са зоа̀мимеа,
Чеа си ма̀йка ти пуслу̀шеа,
Та на Никола уста̀ви,
Та са на дру̀га ужѐни,
На дру̀га, на по̀-хуба̀ва.
40 Дувел си мла̀да нивеа̀ста.
Ага̀ ти хо̀ди пу дво̀реа,
Меа̀са ли мо̀еа хо̀деану?
Ага̀ та с о̀чи пугліо̀да,
Меа̀са ли мо̀еа гліоа̀дану?
45 Ага̀ ти ду̀ма пруду̀ма,
Меа̀са ли мо̀еа хуратоа̀?

— Малъмкеа, поа̀рва сеафдицеа,
Прукліоата да еа ма̀йка ми,
Га на сас тѐбеа раздеалѝ.
50. Дувѐл сам мла̀да нивеа̀ста,
Та га ми хо̀ди пу дво̀реа,
Та ми дво̀реа-неа размѝта,
На по̀тунеа гу дунѝса;
Ага̀ ми ду̀ма пруду̀ма,
55. Кайну̀ ми мѐчка ут балка̀н;
Ага̀ ма с о̀чи пугліоа̀да,
Кайну̀ ми коа̀рнак ут балка̀н.
Амѝ са чіудеа и мѝслеа
Как да ми сто̀реа ма̀йка ми;
60. Ма̀йка ми да си по̀губеам,
При Бо̀га нищоа̀ да ѝзлеазам;
Бу̀льчеа-ну да си по̀губеам,
Преашь-ліу̀діеа нищоа̀да ѝзлеазам.
— Нико̀ла веа̀ра веа̀рнину
65. И о̀щеа пра̀ва пра̀внину,
Ф сѐлу-ну ѝма по̀пувеа,
По̀пувеа и калу̀геареа,
Та си хи ѝди по̀викай,
Да си та с бу̀льчеа паріеа̀сат.
70. Та си Нико̀ла пувѝка
По̀пувеа и калу̀геареа,
Та си бу̀льчеа-ну паріеа̀са,
Та си са зоа̀ха с Малъмка,
С Малъмка назлъм деаво̀йка.

Слушана отъ *Марина Маркова*
въ Устово.

7.

Нидеалку баш хайдутина и ліубеа-ту му.

Пуфдѝгнал са еа Нидеа̀лку,
Нидеа̀лку башь хайду̀тина,
Заптѝсал Стара-пла̀нина,
Ду ка̀та доарву и чеадоа̀р,
5 Пуд вѝта ѐла синь чеадоа̀р;
Пуд чеадоара-н беа, ма̀леа леа,

Нидеа̀лку башь хайдутина-н
С Нидеалька поа̀рву лiубо̀вiеа.
Си̇чки-неа еадо̀ат и пиiоа̀т.
10. Нидеа̀лька ни еадѐ, ни пиѐ,
Ами̇ ми седи̇, та пла̀чеа.
Нидеа̀лку си хи ви̇кашеа:
— Нидеа̀льку поа̀рву лiубо̀вiеа,
Оти ми сиди̇ш, та пла̀чишь?
15. Го̀ла ли, боса пухо̀ди,
Гла̀дна ли, жiоа̀дна уста̀на.
— Нидѐалку поа̀рву лiубо̀вiеа,
Ни го̀ла, бо̀са пухо̀дих,
Ни гладна, жiо̀адна уста̀нах,
20. Ами̇ ми са еа дудеа̀лу
Коа̀рваву са̀бiеа ми̇еанiеа,
Тарго̀фски гла̀ви кри̇еанiеа.
Сно̀ща си душiо̀ал ут ло̀ва,
Та ми си дунѐл, Нидеа̀лку
25. Ду дѐвеать ри̇зи бурvнжiу̇к;
Ф еадно̀а-на имеа̀, Нидеа̀лку,
Iуна̀цка дѐсна рачи̇ца,
На роа̀ка срѐборан; поа̀рьстеань
Поа̀рьстеанеа-н меа̀са, Нидеа̀лку
30. Мо̀еану бра̀ту Нико̀лу!
— Нимо̀й ми пла̀ка, Нидеа̀льку,
ЕА ни соам прибия̇л бра̀та ти,
Ами̇ сам прибия̇л бра̀та ми.
Нидеа̀лька о̀щеа по̀-пла̀чеа:
35. — Кой да ти глiоа̀да, Нидеа̀лку
Наки̇ва дрѐбни сира̀ци.

Слушана отъ *Кина Игнатева*
въ с. Фатово.

8.

Диму Iунак и царiувата щерка.

Хра̀нил Ди̇му боа̀рза ко̀неа
У ханжи̇еа, меахеанжи̇еа,
Та исхра̀нил три̇ста гро̀шеа
На-iуна̀цка веареаси̇еа.

5. Дòйдеа вреа̀меа да-са-дàват,
Пароа̀ нѐма фаф-кисіоа̀-на.
Сіоа̀днал Дѝму да-ми-плàчеа,
Доа̀ли кòнчеа да-прудàва,
Или мàйка да-залàга.
10. Мàйка-си-му ȯдрумонеа:
— Дѝму, Дѝму, деалѝ Дѝму,
Нимȯй кòнеа-си прудàва.
Нимȯй мàйка-си залàга;
Фаф-чеаршѝеа теарлàрь рỳка:
15. „Кòй-си ѝма боа̀рза кòнеа,
Да-излѝза на-кушѝеа,
Чи-са-жѐни цàріува-на,
Цàріува-на мàлка штѐрка,
Кòй привàри кушіужѝеа,
20. Тòй да-зоа̀меа цàріува-на,
Цàрі́ува-на мàлка штѐрка.“
Еа̀хнал Дѝму боа̀рза кòнеа,
Та-утѝдеа нис-чеаршѝеа,
Нис-чеаршѝеа, вас-чеаршѝеа,
25. Та-утѝдеа у-куіумжѝеа,
Та-му-излеа̀ срѐбаранки,
Срѐбаранки пѐталчици,
Гòскувеа-неа мàламанки
И-тàм стòри двѐста грòшеа
30. На-іунàцка веареасѝеа.
Та-чеа-еа̀хна боа̀рза кòнеа
Нис-чеаршѝеа, вас-чеаршѝеа,
Та-утѝдеа у-налбàнтеа,
Та-пудкува̀ боа̀рза кòнеа,
35. И-тàм стòри двѐста грòшеа.
Та-чеа-еа̀хна боа̀рза кòнеа,
Та-утѝдеа на-меайдàньеа,
На-меайдàньеа при-кушіужѝеа.
Завàриха боа̀рзи кòньеа,
40. Чи-привàри деалѝ Дѝму,
Деалѝ Дѝму кушіужѝеа,
Та-си-ми-зоа цàрі́ува-на,
Цàріува-на мàлка штѐрка
С-трѝ тувàреа срѐбру, злàту.

45. Чеа-са-воàрна у-меахеанжѝеа,
У-налбàнтеа, куіумжѝеа,
Та-си-платѝ іунацкà-на,
Іунàцка-на веареасиеа
Й-си-платѝ, и-надплатѝ.

Слушана отъ *Никола Стаматовъ*
въ Устово.

9.

Мома геаркинеа и турчеа.

Сòвни-са, сòвни, нòштеа-леа,
Ни-сòвнува-са,
Чи-іунàк мѝсли, нòштеа-леа,
Рàну да-рàни,
5. Ф-гòра да-йдеа, нòштеа-леа,
Ф-гòра зеалѐна,
Дарвѐ да-деàла, нòштеа-леа,
Кòшта да-градѝ,
Мумà да-зѝма, нòштеа-леа,
10. Беàла геаркѝнеа.
Мумà іунàку, нòштеа-леа,
Тѝху румòнеа:
— Еà-шта да-зòма, іунàчеа,
Кой-са-наѝма,
15. Да-ми-дувеадѐ, іунàчеа.
Ут-дѐвеать барцà,
Вòда студѐна, іунàчеа,
Да-еа-дувеадѐ
На-рàвни двòреа, іунàчеа,
20. Да-еа-уградѝ
Чеашміò шеàреана, іунàчеа,
Отдеасна стрàна
Слòнцеа да-греаѐ, іунàчеа,
Одлеава стрàна
25. Меàсеачинка-на, іунàчеа
И-звеàздици-неа.
Наіòлу-са-еа, ноштеа-леа,
Пруклìòту тỳрчеа,
Та-си-дувѐдеа, нòштеа-леа,

30. Ут-дѐвеать барцà
Вòда студѐна, нòштеа-леа,
Та-еа-фавѐдеа,
На-рàвни двòреа, нòштеа-леа,
Та-еа-уградѝ,
35. Чеашміò шѐареана, нòштеа-леа,
Отдеасна стрàна,
Слòнцеа греаеàшеа, нòштеа-леà,
Одлеава стрàна
Меàсеачинка-на, нòштеа-леа
40. И-звѐаздици-пеа.
Чеа-си-укрàдеа, нòштеа-леа,
Мумà хỳбава,
Та-еа-фавѐдеа, нòштеа-леа
Фаф-сарàйеа-ну.

Слушана отъ *Тода Кисьева*
въ с. Чокманово.

10.

Маніува сноаха Тудорка и чіоарни татареа.

Хрàнил-еа Мàніу, кỳтил-еа,
Ду-деавеатѝна сѝпувеа,
Та-чеа-хи Мàніу пусабрà
Рàну ф-нидѐалеа вỳтирна
5. На-еаднò да-пругѐпцуват.
Сѝчки-неа еадьàт и-пиіоàт,
Тудòра сноàха нàй-малка,
Тà-ми ни-еадѐ, ни-пиѐ;
Нах-вòан, нах-воàтреа хòдеашеа,
10. Младòчни крàви дуеàшеа,
Дрѐбни-неа тѐлуеа лоàчеашеа.
Ева на-двòреа дòйдаха
Чіоàрни, та-тіоàвни татàреа;
Тѝеа Тудòрки вѝкаха:
15. —Мàніува сноàху, нàй-малка,
Тỳка-ли-си-еа деàду-ти?
Има-ли увнѝ за прòдань?
Тудòрка-си-хми вѝкашеа:
—Чіоàрни, та-тіоàвни татàреа,

20. Тỳва-си-ми-еа деàду-ми,
Нѐма-ми увнѝ за-прòдань.
Фчѐра-хи деàду прудàдеа
На-Енижеанцку пазàрьеа.
С-кулà имàньеа дукòра.
25. Татàреа-си-хи вѝкаха:
—Мàніува сноàху, нàй-малка,
Иди-си рѐчи деàду-ти
Нах-воàнка да-си-излеазѐ,
Дàра да-си-на-пударѝ:
30. Пу-шинѝк беàли грòшіувеа
И-пулувнѝца алтоàнеа.
Фрѝпна Тудòрка нах-воàтреа,
Та-си-деàду-си вѝкашеа:
—Тѝ-си-ми еадѐшь и-пиѐшь
35. Пак-си-ни-вѝдишь, деàду-дѐаду-ліу,
Каквѝ са душлѝ на-двòреа:
Чіоàрни, та-тіоàвни татàреа.
Тѐбеа-си ѝштат, деàду-ліу,
Нах-воàнка да-си-излеазѐшь,
40. Дàра да-си-хи-пударѝшь:
Пу-шинѝк беàли грòшіувеа
И-пулувнѝца алтоанеа.
Мàніу-си чеàшеа дарджеàшеа,
Та-си-чеàшеа-на испỳсна,
45. Исам-са (1) глàса припеàва:
—Марѝ-си, мòи сѝнувеа,
Та-вѐ-штат рòбъ-еа да-ѝдат
И-снашѝци-неа рубѝньки!
Тудòрка-си-му вѝкашеа:
50. —Деàду-ліу, Мàніу чіурбажѝ,
Доàржи-си, деàду, доàржи-си,
Ни-испỳскай-си чеàшеа-на.
Прѝдай-ми, деàду, садыòа-на
На-деавеатима сѝнувеа,
55. На-дѐвеать сноàхи пò-стари
И-ут-дѐвеать мазѝ òткліучеа,
ЕА-шта татареа упратѝ.
—Тудòрку, сноàху нàй-малка,
Халàль-да-ти-еа, сноàху-ліу,

1) Исам-гласа значи колкото гласъ има вика.

60. На-дѐвеать сѝна садьіоà-на,
На-дѐвеать сноàхи пò-стари,
На-дѐвеать мазѝ òткліучеа.
Тугàф-ми стàна Тудòрка,
Та-са-Тудòрка преамеанѝ
65. С-деàдува-на-хи преàмеана.
Нарàми тупỳс пирѝнчеан.
Гà прис-сарàеа-н варвеàшеа.
Та-са-сарàеа-н троàсеашеа,
Гà прис-скàла-на слѝзашеа,
70. Басамàци-неа пàдахà.
Агà на-двòреа утѝдеа,
Та-си-хи-ліу-врỳ пугỳби;
ЕАндò татàрчеа устàна,
И-тò-са зат-кòнь крѝеашеа
75. И-Тудòрки-си вѝкашеа,
Хем-вѝкашеа мòлеашеа:
—Мàніува сноàху, нàй-малка,
Іоàла ліу-мѐнеа òстави,
Да-хòдеам, да прикàзувам,
80. Кинà-еа мàйка хрàнила,
Хрàнила, òштеа кỳтила!
Пак-му-Тудòрка вѝкашеа:
—Чіòарну, та-тіоàвну татàрчеа,
Здрàву-та ништоà устàви.
85. Дѐсна-му роака утсеàчеа,
Леàву-му òку извàди,
Та-чеа-татàрчеа вѝкашеа:
Хòди, татàрчеа, та-кàзвай,
Кинà-еа мàйка хрàнила,
90 Кинà-си, татàрчеа, вѝдеалу.

Слушана отъ *Добра Маркова*
въ Устово.

11.

Болан Стуеан и негува майка.

Стуеàнеа, сѝну Стуеàнеа,
Кàзвай-ми, сѝну, кàзвай-ми,

Каквѝ-си греа̀хувеа пра̀вилу
На-лу̀ди, мла̀ди гудѝни?
5. — Ма̀леа-леа, ста̀ра ма̀леа-леа,
Шту-зна̀еам, шту-да-ка̀зувам;
Га̀-беашеа дру̀гушь хайду̀тцку,
Хайду̀тцку и-харамѝцку,
Та-пу-гуръѐ-ну хо̀деахмеа,
10. Адно̀-са, ма̀йчіу, жѐнеашеа,
Та-си-ми-мино̀ха, ма̀леа-леа,
Чѐтри ступѝни сва̀тувеа
Сас-дѐвеать зо̀льви лѐфтеа̀ри
И-с-двана̀деастеа дѐвеареа.
15. Сіоа̀днаха вѝну да-пиіо̀т,
Вѝну и-беа̀ла ракѝеа;
Ду-сичкеах чеа̀шеа стѝгнала,
Ду-мѐнеа чеа̀шеа ни стѝгна,
Ду-мѐнеа и-ду-іулда̀шеа.
20. Мѐнеа-са, ма̀йчіу, нажеалѝ
И-еа̀дну-ми-са наеадѝ:
Аднѝчеак за̀мах зама̀хнах,
Та-сѝ, ма̀леа-леа,пугу̀бих
Чѐтри ступѝни сва̀тувеа.
25. Само̀-си бу̀льчеа уста̀на
С-нѐгуву по̀рву ліубо̀вьеа
И-теа̀х-си, ма̀йчіу, удвѐдах
На-адно̀ су̀ха барчѝна,
Та-си-хи-во̀рзах, ма̀леа-леа,
30. На-сріо̀шту да-са- пугліо̀дат,
Пак-еа̀ нах-Вѝдинь замино̀х.
Ма̀лу-са мло̀гу пуба̀вих,
За-двѐ-неа, за-трѝ гудѝни.
Га̀-ми-са во̀рнах ут-Вѝдинь,
35. Пак-еа̀ми мино̀х, ма̀леа-леа,
Прис-на̀еа су̀ха барчѝна.
Дѐ-ну-беах во̀рзал іуна̀ка-н,
Сто̀дна-беа во̀да излеа̀ла;
Дѐ-ну-беах во̀рзал нивеа̀ста,
40. Вѝта-беа ло̀за излеа̀ла,
Чіо̀рну-беа гро̀здэа рудѝла;
Пак-еа̀-ми пѝйнах вудѝца,

И-ко̀снах чіо̀рну гро̀здицеа,
И-еа̀-са бо̀лан̀ разбулеа̀х.
45. — Си̇̀ну Стуеа̀неа, Стуеа̀неа,
Ти̇̀-ку-си тува̀ пра̀вилу,
Да-лѐгнишь та-да-ни-станишь!

Слушана отъ *Тода Кисьова*
въ с. Чокманово.

12.

Двамина братьеа и Чіул-сузан.

Има̀ла ма̀йка, има̀ла
Ду-двами̇̀на-на си̇̀нувеа.
Дудѐ-хи ма̀йка исхра̀ни,
Чіу̇̀зда-еа фу̇̀рка пупрѐла,
5 Чіу̇̀зда-еа жіоа̀тва жіоа̀нала.
Га̀-са гулеа̀мки ста̀пали,
Ста̀наха, та забеа̀гнаха,
Та-са деалѐчеа утишли̇̀
Ф-Анадо̀лцка-на касабоа̀.
10 Ма̀лу-са мло̀гу пуздеа̀ли
За-двѐ-неа, за-три̇̀ гуди̇̀ни,
Ма̀лу-са казанди̇̀сали
Пу-три̇̀стутини увно̀веа.
Гіо̀рги Па̀ску-му ви̇̀кашеа:
15 — Па̀ску-ліу, бра̀теа по̀-малак,
Хоа̀ да-прудадѐм увни̇̀-сеа,
Да-ку̇̀пим ко̀ньеа хра̀неани,
И-на-ко̀ньеа-неа уру̇̀жьеа,
И-ма̀нах кума̀шь преа̀меана,
20 Чи-штимеа̀ да-си-и̇̀димеа
Нах-на̀шеа ста̀ра ма̀йчица.
Та-пруда̀даха увни̇̀-неа,
Ку̇̀пиха ко̀ньеа хра̀неани,
И-на-ко̀ньеа-неа уру̇̀жьеа,
25 И-на-теа̀х кума̀шь преа̀меана;
Чеа-си-ста̀наха, тоа̀рнаха.
Варвеа̀ха ко̀лку варвеа̀ха,
Ага̀-си-ми-са залеа̀ли
Ф-Едри̇̀пенска-па касабоа,

30. Чи-си-хи-сріоàшна Чіул-сузàн.
Чіул-сузàн-си-хми вѝкашеа:
— Ут-дѐ йдитеа, сеаймѐнеа?
Пак-си-му-тѝеа вѝкаха:
— Нѝеа-ми ни-смѐ сеаймѐнеа,
35. Ами-смеа-брàтьеа двамѝна;
На-кеàріувеа-смеа хòдили
И-нах-мàйка-смеа тоàрнали.
Чіул-сузàн слеàзеа уд-конеа,
Назàть-хми роаки навоàрза,
40. Пуд-кòнь-хми воàрза нугѝ-неа,
Чеа-хи-с-камшѝеа пукàра
Низ-Едрѝненцка касабоà
И-си-са-рỳкум прирỳка:
— ЕА-ми-сам фàтил хайдỳтеа.
45. Жѝви-хи на-кòл навреàха.
Пàску за-вòда плàчеашеа:
— Нѐма-ли будно̀ ду-мѐнеа,
Вудѝца да-ми-пудадѐ!
Ут-де-ми-са-еа задàла
50. Узунжòска-иа нивеàста,
Кỳпила стòвна шеàреана,
Налеà-еа вòда студѐна,
Пàску-му на-кòл -пудàдеа.
Пàску вудѝца пиеàшеа,
55. Вòда-му нис кòл теачеàшеа.

Слушана отъ *Добра Радюва*
въ Устово.

13.

ЕАленка нивеаста и майчина хи кліоатва.

ЕАлѐнку, поàрву ліубòвеа,
Дàдеа-ни Гòспуть имàньеа,
Ала-ни-чіоàду ни-дàдеа;
Доà-ли-еа, хòлан, ут-тѐбеа,
5. Или-еа, хòлан, ут-мѐнеа?
— Стуеàнеа, гѝди Стуеàнеа,
Нѝту-еа, хòлан, ут-тѐбеа,
Нѝтỳ-еа, хòлан, ут-мѐнеа,

Ами-еа-ут-ста̀ра ма̀йчица,
10. Чи-мѐнеа тѐбеа ни-да̀ва,
ЕАм-ма-да̀вашеа дру̀геаму.
По̀внишь-ли, гѝди, зна̀ишь-ли,
Га̀-ма на-дво̀реа извѐдеа,
Та-си-ма-ма̀йка пукална̀:
15. „Иди-ми, ѝди, доа̀щтеаріу,
Да-си-ти-Го̀спуть харѝза
Бѐз-Буга мло̀гу има̀ньеа,
Пак-чіоа̀ду да-ти-ни-да̀ва,
Ду̀ри, доа̀штеаріу, ни-чіуишь
20. Ф-муръѐ-ну рѝба да-пиштѝ
И-беа̀льеа-н ка̀меань да-пеаѐ.“
ЕАлѐнка Нико̀лу вѝкашеа:
— Нико̀л'чіу, дѐвеарчіу Нико̀л'чіу,
Ха̀йда-ма, дѐвеарчіу, ѝзвеади
25. На-тѝха беа̀ла Ду̀нава,
Ф-Ду̀нава-н да-си-по̀глеадам.
Ага̀ утѝдеа ЕАлѐнка,
Чи-си-ми-чіу̀ла ЕАлѐнка,
Чи-рѝба пиштѝ ф-муръѐ-ну
30. И-беа̀льеа-н ка̀меань да-пеаѐ.
Чи-си-Нико̀лу вѝкашеа:
—Иди, дѐвеарчіу, да сроа̀ш'нишь
Тво̀еа-ну бра̀тчеа, Стуеа̀на,
Гулеа̀ма миж'діоа̀ да зоа̀мишь:
35. Ма̀лу-ну деа̀теа стѐкахмеа.

Слушана отъ *Василка Древа*
въ Устово.

14.

Сеадмина іунака сас седеам моми ф гора.

Го̀ру ліу, го̀ру зеалѐна,
Щу̀ си еа воа̀ршіеа веа̀налу,
Щу̀ ти еа ску̀тіеа соа̀хналу?
Ти сеафьдіоа̀ ни си тіоа̀глила,
5. Ти ба̀лну ни си вѝдеала?
— И еа̀ сам сеафьдіоа̀ тіоа̀глила,
И еа̀ сам ба̀лну вѝдеала,

Чи си пу мѐнеа хо̀деаха
Сеадьми̇̀на лу̀ди и мла̀ди
10. Сас сѐдеам ма̀льки деаво̀йки.
Деаво̀йки-неа са мо̀леаха:
„Исахни, го̀ру зеалѐна,
При̇̀сахни, во̀ду студена!
Нам са еа вѐйкеа дудеа̀лу
15. Іуна̀цеам измѐть пра̀веаніеа.“
Іуна̀ци-неа са мо̀леаха:
— Ли̇̀сни са, го̀ру зеалѐпа,
Да скри̇̀им ма̀льки деаво̀йки!

Слушана отъ *Кина Г. Поидовска*
въ Устово

15.

Іуруци и рубиньки.

Іуру̀ци варьвіоа̀т, Ру̀скеа леа,
Руби̇̀ньки во̀деатъ мла̀ди, зеалѐни,
На̀й-напрѐшна-на варьви̇̀ и пла̀чеа:
— Мари̇̀ си мо̀еа, поа̀рву ліубо̀вьеа,
5 Во̀деану, не дуво̀деану!
Среа̀днана варьви̇̀ и пла̀чеа:
— Мари̇̀ си мо̀и, дрѐбьни деачи̇̀ньки,
Сно̀ща сас ма̀йка лѐгнали,
Сига̀ бис ма̀йка ста̀нали!
На̀й узàднана руби̇̀нка
10 Пла̀чеа и си нареа̀да:
— Мари̇̀ си мо̀и дво̀рувеа,
Ката̀ ву̀трина мѐтеани,
Са̀еа ву̀трина су̀щеави!

Слушана отъ *Добра Маркова*
въ Устово.

б) Изъ-Даржъ-дерско

Записалъ *К. Александровъ*

1.

Радичь и Алца бейлейкчиеа

„Сѝди-ми, сѝди, Радѝчь, та-нимо̀й хо̀ди,
Пу-механѝ-неа, „ пу-кавенѝй-неа:
Утѝ-щишь, „ сабра̀-са щитеа,
Сабра̀-са-щитеа „ с-Алца бейлейкчѝеа,
5. Потпѝ-са-щитеа „ вѝну чеарвѝну,
Измамѝ-са-щиш, „ пуфа̀ли-са-щишь,
Каква̀-си ѝмашь „ бу̀лка ка̀матна,
Бу̀лка ка̀матна „ ко̀нчеа хра̀неану."
Радѝчь Радѝчіувица „ нѝкак ни-пучіу̀:
10. Та-са-сабра̀ха „ с-Алца бейлейкчѝеа,
Та-са-потпѝха „ вѝну чеарвѝну,
Измамѝл-са-еа, „ пуфалил-са-еа,
Каква̀-си ѝма „ бу̀лка ка̀матна,
Бу̀лка ка̀матна „ ко̀нчеа хра̀неану.
15. Аща бейлейкчѝеа „ тѝху друмо̀неа:
— Дѐ-щимеа, Радѝчь, о̀лук да-сто̀рим,
Ку-ми-ѝдишь „ за-дѝнь ду-Стамбо̀л.
Ку-ми-до̀йдишь „ за-дѝнь ут-Стамбо̀л,
Харѝсувам-ти „ мо̀еа-на бу̀лка.
20. Пак-ку-ми-ѝдишь, „ та-си-ни-до̀йдишь,
Та-ща-ти-зѝма „ тво̀еа-на бу̀лка,
Тво̀еа-на бу̀лка „ с-тво̀еа-ну ко̀нчеа.
Ста̀на-ми, Радѝчь, та-си-утѝдеа,
Та-ми-извѝдеа „ бързу-ну ко̀нчеа.
25. Радѝчіувица „ Радѝчіу вѝка:
— Привѝвай-си са, Радѝчь, чи-слънцеа-ну треаптѝ,
Чи-слънцеа-ну треаптѝ „ треаптѝ и-греаѐ.
Радѝчь изва̀да, Радичь, бързу-ну ко̀нчеа,
Та-ми-утѝдеа „ фаф-меха̀нѝ-неа,
30. Та-ми-намеа̀ри „ вѝну чеарвѝну:
Ко̀ніу-му меа̀ра „ и-нѝму дру̀га,
То̀й-си зафто̀ри „ и-ко̀ніу пуфто̀ри,
Та-чеа-въасѐдна „ ко̀нчеа хра̀неану,
Та-ми-утѝдеа „ за-дѝнь ду-Стамбо̀л.

35. Радѝчіувица Радѝчь пу-двòреа хòди
И-са-разглѐва „ нах-чѝтри стрàни.
Алца бейлейкчѝеа „ Радѝчіувици,
Радѝчіувици „ тѝху друмòнеа:
— До-сеà-си бѝла „ Радѝчіувица,
40. Сеà-шиш да стàнишь „ Алца бейлейкчѝйка.
—Пòстуй-ми, пòстуй „ Алца бейлекчѝіу,
Ут-дòлу-ми идеа „ тѐвниеа-н òблак,
Чѐкай да-вѝдим „ деа-ни-ѐ Радѝчь,
Деа-ни-ѐ Радѝчь „ деа-ни-ѐ рòса.“
Ощеа-си дỳма „ ни-додỳма,
Радѝчь дупàдна „ на-рàвни двòреа.

Слушана отъ майката на записвача.

2.

Перван іунак и мома Манушка.

Первàн Манỳшка зайска,
Пак-гу-Манỳшка ни-рàчи.
Мàйка-еа скрѝту заглавѝ
И-свàдба-на-й утсеàчеа
5. Пò за-гòрна-на нидеàліа.
Мàйка Манỳшки вѝкашеа:
— Манỳшку, мòеа дъщеаріу,
Стàни-са беàлу прѝмеани,
На-сѝтну ща-та-нàплеата,
10. Нивеàста ща-та прòвудеа.
Манỳшка жѐлну заплàка
И-мàйци-си вѝкашеа:
— Ни-щѫ-гу, мàйчіу, ни-щѫ-гу,
Хàс-та-гу кàжеат зеангинин,
15. Ам’-пѝеа беàла ракѝеа,
Та-щеа Манỳшка да-бахтѐ,
Тѐнка-щеа снàшка да-вѐнеа,
Мòрна-щеа кòса да-кàпеа.
Пàк-й мàйка-й вѝкашеа:
20. — Зѝми-гу, зѝми, Манỳшку,
Первàна кàжеат зеангѝнин,
Сѝлуки-еа тѐшеак тіуджѐрин,
На-килà-му-са грòшеа-неа,

Грòшеа-неа и-алтънеа-неа,
25. Зòрла-щишь нивеàста да-йдишь.
— Пòстуй, мàйчицеа, да-йда
Ф-нàшеа-на дòлна градѝнка,
Кѝтка-ща да-си-нàкичеа.
Стàна-ми Манỳшка, утѝдеа
30. Ф-теàхна-на дòлна градѝнка,
Отпàса пòiас моркàдеан,
Та-гу-Манỳшка примѝтна
Прис-слѝва-на дранòпалка,
Та-са-Манушка убеàси.
35. Чèкала мàйка Манỳшка,
Да-дòйдеа да-еа-провòди
Первàну млàда нивеàста,
Га-си-мàйка-й утѝдеа
Ф-теàхна-на дòлна градѝнка,
40. Нàйдеа Манỳшка умреàла.
Мàйка-й жèлну заплàка:
— Слỳшеайтеа, мòи компѝеа,
Кòи ѝма чèдо да-жѝни,
Зòрла да си гу ни жѝни.
45. Ощеа-си дỳма дỳмашеа,
Ут-Первàна свàтьеа дòйдаха,
Прикрѝха по-мàлка сèстра Марѝiа.
Кугà-му-еа-са утвèли,
Первàн-си мàхна, размàхна:
50. — Рассỳвайтеа-са, свàтувеа,
Та-са-збѝрайтеа, гàрванеа,
Мòмцку-еа мèсу ѝфтину.
Остру-си сàбьеа извàди,
Сасеàчеа момà Мариiа,
55. Чи-ни-è момà Манỳшка.

Отъ сѫщата.

3.

Руса и първу-ту хи лiубеа.

„Ой гувеадàрчеа, нàшеа сѝлеанчеа,
Сеà-ща-та пѝтам,здрàву-ли беàшеа,
Здрàву-ли беàшеа нàшеа-ну сѝлу?

— И-здра̀ву, и-нѐ; и-бо̀лну, и-не:
5. Фчи̇̀ра заги̇̀на Ру̇̀са деаво̇̀йка,
И-тіа-ми беа̀шеа мома̀ глави̇̀на,
Та-ми-распла̀ка ца̀лу-ну си̇̀лу.
Оти-ми беа̀шеа мома̀ глави̇̀на,
Васиеать пра̀веашеа и-заръа̀чеашеа:
10. „По̀греабетеа-ма на-край си̇̀лу-ну,
На-край си̇̀лу-ну пуд-о̀реашьеа-ну,
Та-га̀-ми до̇̀йдеа мо̀еа-ну ліу̇̀беа,
Прис-та̀м да-ми̇̀неа, ми̇̀неа да-ви̇̀ди,
Чи-еа-зайшлу ди̇̀веать гуди̇̀ни,
15. Ни-то̀ духо̀да, ни-хабѐрь пра̀та,“
Туга̀ф-ми Ру̇̀са ду̇̀шеа прида̀деа.
Іуна̀к-са туга̀ф чіу̇̀деан зачіу̇̀ди
Й-ми-ваздъа̀хна ут-си̇̀чку съа̀рцеа:
— Ой гувеада̀рчеа, на̀шеа си̇̀леанчеа,
20. Да̀л’-ща зафта̀са Ру̇̀са деаво̇̀йка,
Дудѐ-еа кладъа̀т ф-чѐрна-на зи̇̀меа?
— А-брѐ, іуна̀чеа, лу̇̀да деали̇̀іу,
Аку̇̀ кайди̇̀сашь бързу-ну ко̀нчеа,
Бѐлки-си-еа щишь туга̀ф зафта̀са.
25. Іуна̀к изви̇̀деа бързу-ну ко̀нчеа,
Хи̇̀м-гу уру̇̀жеа, хи̇̀м-си-му ви̇̀ка:
— Ой ко̀нчеа, ко̀нчеа, хра̀неану ко̀нчеа,
Ут-ми̇̀лустеа ни-съм-та васи̇̀дал,
Ут-дра̀густеа ни-съм-та поглѐвал;
30. Сеа-ща-та, ко̀нчеа, ут-си̇̀чку ка̇̀йдисам,
Да-но̀ за̀фтасам Ру̇̀са деаво̇̀йка,
Куга̀-еа кла̀ват ф-чѐрна-па зи̇̀меа.
Чеа-гу-преапу̇̀сна нис-равни пѫтьеа,
Та-си-засти̇̀гна на-кра̀й си̇̀лу-ну,
35. Та-си-зафта̀са Ру̇̀са деаво̇̀йка,
Чи-еа-пуло̀жват ф-чѐрна-на зи̇̀меа.
То̇̀й-си туга̀ва ти̇̀ху друмо̀неа:
— Ой ма̀леа, ма̀леа, Ру̇̀сину малеа,
Іа̀-ми-съм, ма̀леа, Ру̇̀сину ліу̇̀беа,
40. Ди̇̀веать гуди̇̀ни нѐ духо̀далу;
Двѐстеа-ви да̀вам, о̀ткрийтеа-ми-еа
Три̇̀стеа-ви да̀вам, да-си-еа-ви̇̀деа.
Га̀-му откри̇̀ха Ру̇̀са деаво̇̀йка,

Как-нў-еа вѝдеа, чи-си-извàди,
45. Чи-си-извàди чѝфтом кобўреа,
Та-си-хи-пўсна ф-беàлу-ну сърдцеа.
Пугрѝбаха-ги еднѝ до-дрўги,
Израстаха-си до-двà іàвура.

Отъ сжщата.

4.

Питро чорбажи и систра му Стана.

Плèан плеанѝха,
Рòбьеа рубѝха,
Забеàгна Стàна
Нах-зàйник слънцеа,
5. Пѝтро забеàгна
Нах-ѝзник слънцеа,
Стàра-на мàйка
Нах-Беàлеак грàда.
Билò-еа. кòлку побилò,
10. Пѝтро-ми стàна
Тèшеак тіуджеàрин,
Та-ми-утѝдеа
Нах-зàйник слънцеа.
Да-ми-копòва
15. Тèшку имàньеа,
И-да-копòва,
И- да-продàва,
Гà чи-ми-нàйдеа,
Рòбьеа продàват,
20. Хўбава Стàна
Пѝтро-еа кўпи
За-пъàрву ліўбеа.
Билò-еа, кòлку побилò,
Родѝла-му-еа
25. Мўчку-ну деàтеа.
Пѝтро зазбѝра
Нах-Беàлеак града,
Да-ми-продàва
И-да-копòва
30. И-си-Стàни
Тѝху друмòпеа:

— Ой Стану, Стану,
Ти, пъарву ліубеа,
Нарӂчеай, Стану,
35. Що-да-ти купеа
Ут-Беалеак града?
— Ой Пітро, Пітро,
Чорбажи Пітро,
Де-да-ми купиш
40. Робьеа рубинеа,
Стара бабица,
Да-си-ми-мири
Мучку-ну деатеа
И-да-ми-сторишь
45. Златна ліульчица,
Да-гу-ліулеаеа
И-да-му-пеае.
Пітро утідеа
Нах-Беалеак града,
50. Га чи-ми-найдеа,
Робьеа продават,
Стара бабица,
Пітро-еа купи
За-валеальница,
55. Та-еа-утьвидеа
Стани на-двореа.
Стана-хи дадеа
Мучку-ну деатеа
С-златпа-на ліулька.
60. Робьеа рубинеа,
Стара бабица,
Сама устана
С-мучку-ну деатеа,
Желну заплака
65. И-му-запеала:
— Нънни-ми, нънни,
Пітруву чеду,
Пітруву чеду,
Станину деатеа,
70. Бабину внучеа;
Стана-еа майка

Ф-ліу̀лька ліулѐала,
Пѝтра-еа ма̀йка
Ф-ря̀ка държеа̀ла.
75. Ут-дѝ-еа зачіу̀
Ху̀бава Ста̀на.
— Ой Пѝтро, Пѝтро,
Чорбажѝ Пѝтро,
Іа̀ла да-чіу̀еашь
80 Ро̀бьеэ що-пеай.
Исчіу̀ли-гу-са
И-флѐзли вътреа.
— Ро̀бьеа рубѝнеа,
Ста̀ра ба̀бица,
85. Дѐ да-ни-ка̀жеаш,
Каква̀ пѐснеа пеайшь?
— Ой Пѝтро, Пѝтро,
Чорбажѝ Пѝтро,
Ка̀к-да-ни пла̀чеам
90. И-да-нарѝцам,
Іа̀-си-сам тѝбеа
Ф-ря̀ки държеа̀ла,
Пак-ми-сам-Ста̀на
Ф-ліу̀лька ліулеа̀ла.
95. Пѝтро-ми ста̀на,
Та-ми-повѝка
По̀пьеа, владѝци,
Та-си-хи-Пѝтро
Хѝтро испѝта:
100. — Нѝ-са-смеа зѝли
Бра̀та сас-сѝстра,
Дѐ-ли-си бѝва
Да-си-са-во̀дим?
Владѝци-неа-му
105. Хѝтру друмо̀неат:
— Пя̀тну-си-еа,
Ра̀звеанчеайтеа-са,
Ра̀здеалеайтеа-са;
Ста̀нитеа-си
110. Бра̀та и-сѝстра. *)

Отъ сжщата.

---

*) *Забѣлѣжка.* Варияция на сжщата пѣсень е обнародвана и отъ Ахж-

5.

Мома и іунак.

Іунàк ф-пѫ̀теа-н въареàшеа
Й-си-момѝнки вѝкашеа:
— Момѝнку, марѝ, хỳбава,
Кòму-си вършишь сайца?
5. — Тѝбеа-еа вършеа, іунàчеа,
Тѝбеа-ща да-са-іòгиздеа.
— Нимò-мий върши, момѝнку,
Мѝнеа-са-й фчèра веанчеàли,
Пак-ми-са-й-снòщи дувèли,
10. Ощеа ни-еа-сам-вѝдіувал.
Стàпа момѝнка падèна
Ни-дувършеана сайца.
На-рàму беàли хàркуми,
Та-ми-момѝнка пуминъà,
15. Прис-нивеàстини двòрувеа.
Налèла вòда студèна,
Пàк-си-са-прис-тàм завърна,
Та-чеа-нивеàста пурỳка:
— Нивеàсту, млàда нивеàсту,
20. Ни-щѝшь-ли пѝйна вудѝца?
— Пѝйна-ща, мѝлу, пѝйна-ща.
Кахнỳ-ми пѝйна вудѝца,
Та-чеа-ми-флеàзеа нах-вътреа,
Нивеàста жèлну заплàка:
25. — Лòшеа-ма глàва забулеà,
Скòру-ща дỳшеа да-прѝда.
Ощеа-си дỳма дỳмашеа
И-са-сас- дỳшеа раздеали.

Осъ сжщата.

челебийско въ Сборникътъ на В. Чолаковъ, записана отъ И. П. Бѣлковски и П. А. Гидиджийски въ Устово прѣзъ 1868 година. Споредъ пѣвачката, въ Дарж-дере, отъ горнята случка послѣ е въведенъ обичайтъ да се издаватъ позволителни (вули), прѣди да се вѣнчеѭтъ младоженцитѣ, за да се не случва подобна сцена. Б. на Р.

6.

Трандафил и снѫха му Іабалка.

„Цàла нъшь-сам, сеадеàла,
Трандафùла-сам чèкала
Ут-сùлу, шеàн да-дòйдеа,
Ут-сùлу, ут-меаханù-неа.
5. Стрàна-сам бòрна изжùгла,
Окà-сам памỳк испрùла,
Бъкал-сам вòда испùла.
Пỳста-ма съна притùсна.
Глàва-беах на-стòл упреàла,
10. Пỳста-ма дреàмка привàри,
Лèй-чи Трандафùл пучіỳка.“
Дудè да-стàнеа Марийка,
Стàнала-ми-еа іàбалка:
— Чіỳкай, дùвеаріу, и-нимòй,
15. Цàла-еа нъшь хòдила
С-вайвòдуви-неа сеаймèнеа.
Трандафùл пòрти раструпù,
Та-чеа-ми-флеàзеа нах-вътреа,
Та-си-хи-глàва утсеàчеа.
20. Главà-на пу-двòр фъàркашеа,
Изùкеа-н дỳма дỳмашеа:
— Кàк-ма, Трандафùл, кайдùса,
Та-ма, Трандафùл, закòли?
Какъàф-ти стòрих кабахàть?
25. Та-чеа-ми-дỳшеа придàдеа.
Трандафùл флеàзеа нах-вътреа,
Чи-нàйдеа прàзан бъкала-н,
И-кеасеамè-на испрùдеана,
И-бòрна-на изжùгана.

Отъ сѫщата

7.

Син и баща.

Дù-са-еа чіỳлу, вùдеалу,
Сùн бащà въàрзан да-кàра?
Амà-гу Никòла кàрашеа,

Та-гу-нис-сѝлу закàра,
5 Та-гу-ф-касабà утьвѝдеа.
Кугà-ми ф-пѫтеа-н въарвеàха,
Бащà-му жѐлну заплàка:
— Никòла, сѝнеа Никòла,
По-òтпусни-ми ракѝ-неа,
10 Аднъàшь да-пѝйна вудѝца,
Чи-ми-еа-душлò припреàну.
Пàк-гу-Никòла ни-пу-чѝу̀,
Ам'-му-хи-òщеа пò стѐгна.
Пàк-му бащà-му вѝкашеа:
15 — Никòла, сѝнеа Нѝкòла,
Кугà-ма, сѝнеа, утьвеадѐшь
Ф-Ехудѝцка-на чеаршѝеа,
Висòуеа-ми дѝгай пахà-на,
Да-ма-Ехудѝеа ни-кỳпеат;
20 Кугà-ми ѝдишь ф-христеàнцка,
Нѝс-ми свàлеай пахà-на.
Никòла бащà ни-пу-чѝу̀:
Утьвѝдеа-гу ф-Ехудѝцка чеаршѝеа,
Та-чеа-му-свалѝ пахà-на,
25 Та-гу-Ехудѝеа кỳпиха.

Отъ сжщата

8.

Іунак фаф гора и черну гарванчеа.

Заспàл іунàк фаф-гòра зѐалѝна
И-деавòйка фаф рàвну-ну полеа.
Кòй как-минѐ деàвòйка разбỳда.
Пак-іунàка никòй ни-разбỳда.
5. Ди-прифъàркна чѐрну-ну гàрванчеа,
Та-іунàку тѝху òдрумонеа:
— Стàни, іуанàк стàни, харамѝіу,
Гòра гурѝ, та-щеа-та-изгурѝ,
Рѐка теачѝ, та-щеа-та удьнеасѝ.
10. — Аку гурѝ, нѝка ма изгурѝ.
Аку теачѝ, нѝка-ма удьнеасѝ.
Нѝеа беàхмеа деавеатѝна брàтьеа,
Та-деалѐхмеа бàщуву имàньеа,

Бàщуву имàньеа, мàйчину беарàньеа.
15. Сѐкеаму-са пàдна пу-кòнчеа хрàнеану,
Мѐнеа-ми-са пàдна кòнчеа кỳлавичку,
Кòнчеа кỳлавичку, сàбьеа ръждавичку.

Отъ ужщата.

9.

Рубинка с мѫшку си дитеа.

Фчі̀улу-ми-са-еа, мàйчіу,
Фчі̀улу, свѝдеалу
Кавàль, чи-свѝреат, „
Мòми, чи-пѐеат.
5. Ни-билò кавàль, „
Ни-билò мòми,
Ами-еа-билò „
Рòбеа с-рубѝни:
Пòпува снъàха. „
10. Тỳрчин-еа бахтѐ
Ф-беàли-неа рѫки: „
— Фърли-си, бỳлко,
Мѫ̀шку-ну дѝтеа, „
Чи-ща-та-зѐма
15. За-момà меàсту! „
— Кàк-да-гу фърлеа,
Гà-ми-еа мѝлу, „
Ут-сърцеа-ми-еа.
Нѝка да-ѝда „
20. Ф-чѐста-на гòра,
Да-си-му-нàйда „
Двѐ вѝти ѐли,
Да си òтпашеа „
Шѐлеан-ми миндѝль,
25. Да си му стòреа „
Леàтна лі̀ульчица,
Двàшь да-му-пѐйна, „
Трѝшь да-гу-лі̀ушна:
Нàнни ми, нàнни, „
30. Сѝнеа Ивàнчу!
Веàтеар, га дỳйнеа,

Да-та-лѝушнува;
Лѝстеа, га-кàпеа,
Да-та-пукрѝва;
35. Слàна, га пàднеа,
Мàйчину прѝсну;
Рòса, га-рòснеа,
Да та умѝва;
Трѝва, га-нѝкнеа,
40. Мàйчину скùтьеа.
Да-ми-нарастèшь
Гулеàм, гулеамèу,
Та-да-уткùпвашь
Рòбьеа с-рубѝни,
45. Уткùпи-си-щишь
Стàра на мàйка.

Отъ сжщата.

II. Пѣсни изъ личния животъ.

а) Помашки изъ Рупчоско.

Записалъ *Ст. Н. Шишковъ.*

1

Фатмѝнку, кузùм, пѝлеанцеа,
Дè ти еа рùба гиздѝлна?
— Хасàнеа, лiùбеа, Хасàнеа,
Iу тèбеа ми еа рùба-на.
5. Фèреашькеа ми еа икiùс-грùшь,
Сàлтица ми еа iùчiус-грùшь,
Шеалѝйкеа ми еа еатмѝшь-грушь.
Хасàнеа, лiùбеа, Хасàнеа,
Байреàм ми блѝзу наблѝжеа,
10. Прòвуди си ми рùба-на,
Да си са, лiùбеа, кùрдисам,
На байреàм да си ѝзлеаза;
Имам си сѝна Сеалѝма,
Деавòйка да му зглèдувам.
15. Фатмѝнку, кузùм, пѝлеàнцеа,
Iас сам Сеалѝму исхрàнил
Тèнка, висòка Адилеà,

Ти са пак мѐнеа хра̀нила
Тво̀еа-на тѐнка сна̀гица.

Слушана отъ *Исеинъ Хасанъ-Кехеовъ.*

2.

Сѝну Хаса̀неа, Хаса̀неа,
Бу̀нжеа ми хо̀дишь заптѝеа,
Неа зага̀ли ли, сѝну ліу,
Будно̀ Смиліа̀нску мумѝчеа
5. И Пашмаклѝцка деаво̀йка?
— Неащъа̀ хи, ма̀йчиіу, неащъа̀ хи:
Смиліа̀нцки-неа са хайліа̀ски,
Пашмаклѝцки-неа—биліа̀ски.
Іа̀с сам зага̀лил, ма̀йчинку,
10. Ф Тикалеа сѐлу гуліа̀му
Хаса̀нагова Назѝфкеа.
Сѝну ліу, мо̀й сѝну ліу,
ЕАм' дѐ еа вѝдеа, сѝну ліу?
— Вѝдеах еа, вѝдеах, ма̀йчинку,
15. Ву̀тирну ра̀нку утѝдух
Мо̀рну-ну ко̀нчеа да по̀еам
И то̀ на по̀рти сеадеа̀еа.
ЕАга̀ са върнах, ма̀йчинку,
И тіа̀ вас ска̀ли варьвеа̀еа,
20. Пеарпеарѝ рѝска дру̀леаеа.
Іа̀с си ѝ ду̀ма пруду̀мах
И тіа̀ ми ду̀ма пруду̀ма:
„Хаса̀неа, а̀гу Хаса̀неа,
Зо̀ѐри ми, лишіа̀н про̀вуди
25. Тво̀и-неа дрѐбни рубѝи,
Чеа мѝслеат да ма іуженеат
Ф Тѝкалеа сѐлу гуліа̀му
На Ахмѐдаго̀ску ко̀пеалеа."

Слушана отъ сѫщия.

3

Фа̀нали са,ързали са,
Вързали са гѐнчь Усма̀на:
На ракѝ-неа беалеахчѝ-неа,

На нугѝ-неа букай-неа,
5. На шййкоана ситан шеаньжѝрь.
— Іой Усма̀неа, гѐнчь Усма̀неа,
Кина̀ ти еа кабаха̀теа-н?
— Брѐ кадӣіу, брѐ запчӣіу,
Зѐми, зѐми, надеани ми,
10. На̀деани ми мо̀й-на ру̀ба,
И за̀паши мо̀еа-н силіа̀х,
Та ва̀сеадни мо̀й-ну ко̀ньчеа,
Та чеа търни нис сѐлу-ну,
Нис сѐлу-ну, вас сѐлу-ну,
15. Да ми вѝдишь кабаха̀теа-н.
И то̀' ста̀на, та надѐна,
Та надѐпа нѐгува ру̀ба,
Та запа̀са нѐгува-н силіа̀х
И васіѫдна нѐгуву ко̀ньчеа,
20. Та чеа търна нис сѐлу-ну,
Нис сѐлу-ну, вас сѐлу-ну.
Най напрѐшь му кадӣйкеа-на;
Кадӣйкеа-на по̀рти іутвори.
Та са върна, та утѝдеа,
25. Та утѝдеа при Усма̀на:
— Брѐ Усма̀неа, гѐнчь Усма̀неа,
Хала̀л да ти еа тво̀й-ну ко̀нчеа,
Тво̀й-на ру̀ба, тво̀еа-н силіа̀х,
Ма̀ф да ти еа кабаха̀теа-н.

Слушана отъ сѫщия.

4.

Ку̀кувичькеа-на ку̀кува
Срещу̀ сѐлу-ну ф гуръ̀а-на,
Енифкеа̀ на дво̀р сеадеа̀еа,
На шѐреан руда̀нь преадеа̀еа
5. И на руда̀неа-н ду̀маеа:
— Су̀кни ми, прѐдьни, руда̀ніу,
На̀м са на меажѐ вѝкали,
Дувѐчеарка щеам да ѝдеам,
Сѝнеа щеам вълна да преадѐм,
10. Сѐдеам вреатеана̀ напреадѐм."

Та чеа са нареа̀т сѐднали
И нареа̀т са са пѝтали
Ко̀му кина̀ еа лѝпцалу.
15. Аднъа̀-на си ми вѝкаеа:
— Мѐнеа еа, сѐстру, лѝпцалу
Ба̀шь байріа̀мцку-ну гиздѝлу
И ѐсничьки-неа шеалѝеа,
На до̀лу дънцеа широ̀ку,
На го̀реа върчіеа висо̀ку.
20. На до̀лу мо̀реа длибо̀ку,
Сріа̀да мурѐ-ну имеа̀еа
Ду адно̀ лу̀ду и мла̀ду,
Срѐбаран кава̀ль свѝреаеа,
Срѐбарна чіа̀шеа даржеа̀еа,
25. Ф чіа̀шеа-на біа̀ла ракѝеа.
То неа ѐ бѝло ракѝеа,
ЕАми еа бѝло мумѝеа,
Да глѐда біа̀ла Фатмѝеа.
Фатмѝеа си ми вѝкаеа:
30. — Неа щъа̀ гу, ма̀йчіу, неа щъа̀гу;
Іа̀с щъа ми зѐма, да зѐма
Дра̀мчеа-ну, Дра̀малийчеа-ну;
То но̀си ру̀ба на іо̀дбур
И іа̀ха ко̀ньчеа бѝн-грушеа.
35. Ко̀ньчеа-ну фърка, деалѝеа,
Мо̀мчеа-ну о̀щеа по̀ деалѝ,

Слушана отъ сѫщия.

5.

Вудѝцеа бѝстра, студѐна,
Кина̀ на тѐбеа духа̀да?
— Іуна̀чеа лу̀ду и мла̀ду,
Духа̀да си ми, духа̀да,
5. Біа̀лу, чеарно̀ку мумѝчеа,
На пеатна̀деасѐт гудѝньки:
С чѐрни ма іо̀чи пугліа̀ва,
С біа̀лу ма лѝцеа угріа̀ва,
С тѐнка ма сна̀шька нара̀меа,
10. Та ма у дума̀ іудьна̀сеа,

Та си снашька-на іумива.
Вудицеа бистра, студена,
Неа пузна ли гу, вудицеа
Ут куіа беашеак махалъа?
15. — Іуначеа луду и младу,
Тіа беа ут горнеа махалъа?
Пуста-на горнеа махалъа,
Дано еа слънцеа угреea,
Чеа има моми хубави
20. И по-хубави неавіасти,
И кара-гіузель фдувичьки!
Пуста-на среднеа махалъа,
Дано на іоганъ изгури,
Чеа нема моми хубави
25. И по-хубави неавіасти,
И кара-гіузель фдувички?
Пуста-на дольнеа махалъа,
Дано на іоганъ изгури,
Чеа нема моми хубави
30. И по-хубави неавіасти,
И кара-гіузель фдувичьки!

Слушана отъ сжщия.

6.

Дъащеркіу моеа, майчина,
Фчера ми меатеа и пуеа,
Сеага ми меатешь и плачеашь;
Іути маки ти неа кажеашь,
5. Кина еа тебеа балну-ну?
— Балну-ну ми еа, майчинку,
Сношка си легнах самичка,
Іуцутра станах с двамина.
То беа душло-ло, майчинку,
10. Мижіуву-ну ми копеалеа.
Мъальчи, дъащеаркіу, неа плачи,
Дой ми щеа ф селу кадиеа-н,
Іути щеам с тебеа двамина,
Стори щеам тешка давиеа,
15. Привика щеамеа копеалеа.
— Майчинку, стара майчинку,

Ко̀пеалеа нѐма кабаха̀ть,
Кабаха̀теа-н еа іут мѐнеа:
Ду̀ру му с іо̀чи неа мѝгам,
20. Ду̀ру му с ржки неа ма̀хам.
Ма̀йчинку, ста̀ра ма̀йчинку,
Мѐнеа са чѐрни іучѝньки,
Та ма̀меат лу̀ди и мла̀ди,
И ми еа тѐнку къа̀рхчеа-ну,
25. Неа даржѝ теальлѝ іучку̀реа.

Слушана отъ Кадиръ Мехметовъ

III. Прокобения за врѣмето.

1. Когато врѣмето е добро, а пѣтелътъ вечерь като лѣга и пѣе, показва, че на другия день ще се развали. Ако ли пъкъ врѣмето до тогава е било лошо, то ще се поправи.

2. Когато бухалътъ буха въ усойка, знакъ е, че врѣмето ще се развали. Ако ли буха въ присойка, на *припекъ*, ако е било лошо, ще се поправи.

3. Зимно врѣме, когато рогатия добитъкъ (говедата) се грѣе на слънце, рови земята съ копитата и реве; знакъ е, че на другия день или послѣдующия врѣмето ще бжде развалено.

4. Когато свинетата носжтъ въ кочинитѣ си слама, клечки и други подобни, врѣмето слѣдъ малко непрѣмѣнно ще бжде развалено.

5. Нощно врѣме овцетѣ ако ставатъ отъ мѣстата си и се тръсжтъ, врѣмето ще бжде лошо.

6. Мѣсечината, когато е обградена съ облакъ като обржчъ наоколо, врѣмето ще стане дъждовно.

7. Когато сутринь слънцето излѣзе въ облакъ, и вечерьта зайде въ облакъ, знакъ е, че врѣмето ще се развали много скоро.

8. Когато прѣстои единь день сланата и не се стопи, а се свари отъ сланата на другата сутрина, показва, че врѣмето непрѣмѣнно ще се развали.

9. На 9-ий Мартъ ако прѣзъ деньтъ е облачно, лѣтото ще бжде много плодородно.

10. Ако звѣздитѣ на небето въ ясна нощь сѫ много на гѫсто, знакъ е, че врѣмето ще продължава да бѫде добро и ясно; ако ли сѫ рѣдки — врѣмето скоро ще се развали.

Записалъ: *Ст. Н. Шишковъ*
въ с. Орѣхово, Рупчоска околия.

IV. Сънотълкувание.

1. Ако пѝеаш на съан ракѝеа, жеа са еадо̀саш ут ніàкву.

2. Ако глѐдаш, чеа но̀сиш ру̀ба, жеа са ка̀раш с ніàког.

3. Ако глѐдаш ніàщу зеалѐну, хо̀диш пу нѐга, жеа ѝмаш еàд тузѝ дѫнь.

4. Ако пѝеаш на съàн вѝну' ху̀баву еа, здра̀веа еа.

5. Ако глѐдаш чеа беарѐш, алѝ еадѐш гро̀зде, жеа ѝмаш гуліам еàд.

6. Ако глѐдаш парѝ, алѝ бруѝш ніàкеаму, жеа чу̀еаш ла̀фувеа и жеа са еадо̀саш.

7. Ако глѐдаш цѝганин, алѝ цѝганкеа, бо̀леас еа.

8. Ако на съан са завѝеаш с чѐрга,алѝ качу̀лиш, жеа ѝма бо̀леас ф кѫщи.

9. Ако глѐдаш мъатна во̀да, бо̀леас еа, àко еа бѝсра —здра̀ве еа.

10. Ако урѐш и иска̀раш аднъà бразнеа на съàн, жеа си умрѐ ніàкуѝ ф кѫщи.

11. Ако изва̀иш на съан зѫб, жеа си умрѐ ніàкуѝ —колькіу-ту по̀-булѝ, алѝ по̀-теачѐ къàрфь, то̀лькуѝеа по̀-блѝзан чвеака.

12. Ако са бо̀рши на съàн с ку̀чеа, али с дивеач, и àко му навѝеаш, жеа навиеаш душма̀нина си.

13. Ако гледаш сва̀дба, жеа си умрѐ ніàкуѝ и то тузѝ, ф чѝеа-ту кѫща еа сва̀дбата.

14. Жѝф чвеàк умріàл àко го глѐдаш на съàн, жеа си му умрѐ ло̀шу-ту.

15. Ако еадѐш на съан уво̀шки, àко са зеалѐни, жеа ѝмаш гульіàм еад, àко са узріàлѝ, нѐма нѝшу да ти еа.

16. Ако са вѝдиш на съан с бра̀да, алѝ ко̀г'-ту вѝдиш, печіàлба жеа дубѝеаш.

17. Ако нiакогʼвѝдиш еас скъацана рўба, хўбаву жеа му са ла̀ха, а̀ко еа с нòва рўба, лòшу еа.

18. Ако глѐдаш хлеап и го неа еадѐш, печiа̀лба жеа дубѝеаш, а̀ко ли гу еадѐш, нѐма нищу тогà.

Записалъ *Ст. Н. Шишковъ*
въ с. Орѣхово, Рупчоска околия.

ЕДНО ПОМАШКО ПРѢСЕЛВАНЬЕ.

(Расказъ изъ съврѣменния помашки животъ)

Пише ***

(Продължение отъ V и VI кн. и край)

Прѣди да вечеряме, разговорътъ се вѫртѣ все за Хасаня, за неговата пъргавость, за неговото добро сърдце и честно служенье отъ двѣ години насамъ у насъ. Ние всички се надпрѣваряхме кой повече да го похвали. Слѣдъ като се наядохме, братчетата Хасаньови, уморени отъ пѫтуваньето, си легнѫхѫ, а старитѣ продължихѫ разговорътъ. На Хасаня и менѣ не ни се спѣше: силно любопитство, разбъркани мечти и надежди и едно непонятно нетърпѣнье се тласкахѫ въ насъ. Та ние неможехме и да се насѣдимъ, да се наситимъ единъ другъ, като ни минѣше прѣзъ умътъ, че на утрото ще се раздѣлимъ и Господь само знае, ще ли е късметъ, доклѣ сме живи, нѣкога пакъ да се видимъ. Нъ слѣдъ всичко това една слаба искрица надежда имаше у насъ. Знаехме ние съ Хасаня, че баща ми ще се мѫчи да раздумва дѣда Рустема, да не наказва дѣцата си чакъ въ далечния Анадолъ.

Най послѣ постѫпенно и естественно разговорътъ дойде до сегашнитѣ врѣмена у насъ, въ Турция, и у тѣхъ, въ България, врѣмена, които не бѣхѫ отдавна настѫпили: едва ли имаше десеть години изминѫли отъ послѣдната руско-турска война, която станà причина да се расклатьѫтъ и турци, и българи.

Болното мѣсто се настѫпи. Дѣдо Рустемъ истръгнѫ една дълбока въздишка изъ широкитѣ си грѫди, която показваше, че тежко, много тежко нѣщо притиска неговото сърдце.

— Отъ Аллаха, отъ Аллаха да го *нáдеа*, Дечю чорбаджи, захванѫ Хасаньовия баща, който станѫ *себéпъ* да се разбърка отъ първо така *дюньяса*, та си доразвали *алéнъ фукарá* рахатя и живота! *Данó* не дочака хубаво ни на *сáй*, ни на друга *дюнья тузи* чо-

вѣкъ, ако е човѣкъ, пъкъ ако си е *билб-ло* тъй речено отъ Аллаха, че тогава не бива да се сърдимъ *нѝкеаму*.

— Истина, Рустемаа, *хакъ лакардѝи* думашъ, и ние сме на твоя акълъ, отвърнѫ спокойно баща ми.

— Сълзи ми капѭтъ отъ очитѣ, Дечю чорбаджи, когато си помислѭ, какъ хубаво и комшийски си живѣехме едни други отъ напрѣдъ, а откакъ дойдохѫ руситѣ и нѣква година по-напрѣдъ, еднъжъ се *наруй дюнья-са*, та Аллахъ знае да ли щемъ живѣ да се управи *буднъашъ*. *Правѝ* ми се, че на наши дене нѣма да дочакаме хубаво. . . . .

— Ние *тýва* сме *хýбавѣ*, Рустемага, и хубаво си поминоваме съ нашитѣ комшии турци; нѣма за какво до толкова да се оплакваме ни ние отъ тѣхъ, ни тие отъ насъ. Ала отъ друга страна нè си е толкова угодно на всички ни, че пусти *вергѝи* много и тежки, пъкъ алъш-веришитѣ се развалихѫ, пари *кесáть*, та *гичиньмéка* станѫ *збръ*. Ами вие *нафилiоá* бѣгате отъ вашия Шаркъ! Твой Хасанъ ми е казвалъ, какво ви е било хубаво тамъ, какъвъ хубавъ гиченьмекъ си сте имали, *мюлкъ*, добитъкъ, та съмъ се чудилъ, защо вие си оставяте *мивлекéта*, да се скитате на стари години въ такива далечни мѣста, като Анадолъ. Казвали ми сѫ мнозина вашенци, че и *хюкюмáта* тамошенъ е билъ сега много хубавъ; *хéле* пъкъ васъ, османлиитѣ, много аресвалъ и забранѣлъ, отколкото българитѣ. И наистина вие сте тамъ много пò на рахатъ отъ *тýвашнитѣ* османлии. *Тýва* единъ баща хемъ 55 лири *бедéль* ще да плати за синътъ си и още толкова го речи насамъ нататъкъ, пъкъ припканьето особно, хемъ пакъ синътъ му ще бѫде шесть мѣсеца войникъ, макаръ и везирски синъ да е той. У васъ, въ Шаркътъ, казватъ, е било много лесно. Тамъ само вамъ земали пари, и то колко, 20 лири, и това е било всичкия аскерликъ. . . . Както слушаме тука нашитѣ османлии, мнозина ви *зáвидеатъ*; дори има и такива отъ тѣхъ, щото искатъ отъ тука да се прѣселѭтъ тамъ, въ вашето, па и имало три четире дома вече отишли непомнѭ въ кое село. Хубавъ е вашия Шаркъ, джанъмъ Рустемага! Дà вика кой като

ще, ала у васъ и пари си имате *пó-бóлъ*, и земята ви е хубава и *родовúта*, и *еминьлúкъ* голѣмъ, та ви се чудимъ, какъ си *кайдúсвате* да си оставяте *гúздави* мѣста и рахать, за да тръсите ужъ пò-хубави, завърши баща ми.

При тия думи дѣдо Рустемъ пакъ издигнѫ широкитѣ си плещи и въздъхнѫ. Хасанъ бѣше впилъ очитѣ си и всичкото си напрежение въ устата на баща ми и на лицето му се виждаше, че тѣ сѫ тъкмо по неговото желание. Баба Рустемица пъкъ видѣхъ, че се поронихѫ двѣ едри сълзи по лицето ѝ, чиято петдесеть годишна възрасть не бѣше още хубаво отпечатала своитѣ старчески бръчки.

— Казахме го я, че *себепъ оланъ, кьоръ олсунъ;* Аллахъ дано му отвърне, повтори дѣдо Рустемъ. Истина, Дечю чорбаджи, *ясъ* съмъ ходилъ съ кираджилъкъ и съ катранъ едно врѣме по доста мѣста, ала, право да си кажѫ, като нашия балканъ и като нашитѣ людье нигдѣ не видѣхъ и не намѣрихъ. Кой знае, ала *отú* сѫ сме *белки* родили тукъ, та ни се *правú*, че нигдѣ ни нѣма *мевлекéтя*. Е-е-хъ, джанамъ *кардашъ*, *ясъ* си знаѭ, *кинá* ми е менѣ тука на сърдцето! Менѣ да ми речеше нѣкой да се вдигамъ, та му щѣхъ *пýснж*, ала сега така се прѣкара, че другъ *кýлай* за насъ нѣма, отъ едно бѣганье башка. *Мáдемъ* си приказваме, нека да си ти искажѫ като на братъ мѣсто, та да видимъ *кинá* ни е *нагодúло* да си оставимъ домоветѣ и земята на старо врѣме. За други села не знаѭ какъ е, ала за наше село щѫ ти кажѫ, *кинáто* съмъ видѣлъ и *пáтилъ*, та че да видимъ ти кому тогава ще да дадешъ право.

Наше село е 150 кѫщи; отъ тѣхъ 110 сѫ турски, наши, и 40 български. Между насъ и тѣхъ имаме голѣмъ *комшолýкъ:* нето отъ насъ видѣхѫ лошо, нето ние отъ тѣхъ. *Ясъ* съмъ станѫлъ на петдесеть и толкова си години, та не съмъ чулъ, че се е наврѣдило на косъмъ нѣщо на нашитѣ комшии, българитѣ. Питай, когото искашъ отъ тѣхъ. Минѫхѫ толкова карашмалъци, изгорихѫ се толкова села, изгубиха се толкова людье, ала ние не дадохме косъмъ отъ главитѣ имъ да падне на нашитѣ комшии българи. Дойдохѫ

руситѣ посрѣщнѫхме ги и не се поклатихме отъ тукъ до тамъ, да речемъ да се уплашимъ. И нѣкоя година отъ тогава послѣ много хубаво си живѣхме, като сѫщи братья, за *киná* да думамъ криво. И намъ станà отъ много страни пò-хубаво, откакъ станѫ българско у насъ, ала не е било за все така. Имахме ние двама трима *аги* и отъ българитѣ единъ двама стари чорбаджии, *сѣтени* хора; изгубихѫ се тѣ, развали се и селото ни. Изгубихѫ ли се *дерецитѣ* на селото, излѣзохѫ младитѣ да сѫдѭтъ. Зехѫ да ни гледатъ съ криво око, да ни *додѣватъ*, догдѣ най-сетнѣ ни *сандардисахѫ* да се вдигнемъ, за да имъ оставимъ имотитѣ, да иматъ тѣ много. Е-е-хъ, джанъмъ Дечю чорбаджи, *ясъ* да стоѭ тамамъ една недѣля да ти казвамъ, пакъ немогѫ ти искажѫ. *киná* сме теглили отъ нашитѣ комшии! Дойде изборъ, ние, като по-много, изберемъ си повечето османлии за общината, тѣ го развалѭтъ и изберѫтъ тѣхни; все тѣхни и кметове, и помощници, и писаре, и пѫдари и всички. Плащаме и ние всѣкакви данъци и окрѫжни, и общински, и училищни, както ги викатъ, тѣ си градѭтъ училища, плащатъ *хáкове* за двамина трима учители, пъкъ за нашия *мечúтъ* и *хóдъра* нето пара нѣма. За тѣхъ *башкá* трѣбва да си събираме помежду насъ. Дòйде пролѣть да *удрúваме* овцетѣ въ мандри, нашитѣ овце петь пѫти повече отъ тѣхнитѣ, тѣ завземѫтъ най-хубавитѣ и най-широкитѣ паши, а намъ оставятъ камънацитѣ. Дòйде есень, тѣ запрѣтѭтъ нѣкоя хубава страна ужъ да се не пасе, пъкъ то тѣхнитѣ пасѫтъ, а нашитѣ хранимъ въ кѫщи. Потрѣбва нѣкому *жúгаль* или друго нѣщо, като *чувчúе* людье, ако си отсѣчемъ макаръ и въ своето, хване те пѫдаря и хайде глоба. Ако е тѣхънъ, да е и въ чужда гора, нѣма нищо нему. Все ти казватъ закона е такъвъ, пъкъ незнаѭ тоя законъ да ли само за насъ е писанъ, или и за всички. Ако се оплачешъ, по-лошо сетнѣ. Най-сетнѣ женитѣ ни неможехѫ рахать на пѫтя да излѣзѫтъ отъ тѣхнитѣ жени: кѫдѣто ги срѣщнѫтъ все: „нѣма ли вие да идите на Анадолъ? Тамъ, тамъ е вашата земя; тука вие не познавате нищо. . . . . „Та това е отъ стотѣ едното отъ това, що

ни накара да се вдигнемъ. Хайде *поля́ни* избѣга и момчето отъ аскеря, завдигнахѫ се други, та най-сетнѣ и *ясъ*.

— Ами тогава *ба́ремъ* недѣйте ходи чакъ въ Анадолъ, Рустемага! Вижъ, тамъ е едно далечно мѣсто и, друго, тамъ е много лоша *хава́та*, пакъ и *Уру́менлиски инса́нъ* тамъ нѣма. Остани тука, въ нашата кааза, *бе́лки* тукъ не ще можите да поминовате. Ето нà, има нѣколко дома вашенци тукъ по селата, вѝжъ какъ хубаво си поминоватъ? Съ тия хубави дѣца, Аллахъ да ти ги *башлади́са*, не щешъ видѣ *бално кина́ е.*

— Ехъ, и менѣ е сърдце да не ходимъ чакъ толкова далече, Дечю чорбаджи, ала *кина́* да правѭ, когато се не дава *але́му акълъ*! Цѣло село, комшии, *рбда, своѝ* тамъ отиватъ, та какъ да се отцѣпимъ отъ тѣхъ. Сега сме сторили *нае́ть* тамъ да идимъ, та *кина́то* Аллахъ даде. Не ли сме на чуждо, та не сме тамъ, гдѣто сме се родили, та нека е гдѣто ще.

При тѣзи думи на дѣда Рустема Хасанъ се замисли дълбоко, а менѣ като че нѣщо стрѣлна въ сърдцето.

Разговорътъ продължавà цѣлата нощь, едва ли нѐ два часа до съмванье. Дѣдо Рустемъ, исказа още много работи за тѣхното изселванье, които сега тукъ не щѫ да прѣвеждамъ, а ще останѫтъ за другъ пѫть.

Хиляди мисли и впечатления се въртѣхѫ у мене цѣлата нощь и които азъ не можахъ да си обяснѭ, какъ е възможно да станѫтъ толкова работи и прѣдизвикатъ такъво рѣшение, щото да се принуди човѣкъ да остави родното си огнище и потръси животъ за всѣгда другадѣ и то толкова далече. Нъ всичко е възможно на този свѣтъ, та защо нѐ и това. . . . . Нъ да оставимъ за друго мѣсто.

И така, ние се раздѣлихме съ Хасаня. На утриньта Хасанъ цѣлува рѫка на тате и мама и поиска прошка. На излизанье изъ кѫщи расплакахме се всички: и ние, и дѣдови Рустемови. „Халалъ, халалъ правѣте, Дечю чорбаджи, гдѣто Хасанъ ви е ялъ двѣ години хлѣба, и гдѣто ние ви *калабаловахме* толкова. . . . . . !“ бѣхѫ послѣднитѣ думи на Хасаньовитѣ

родители. Азъ испратихъ Хасаня чакъ вънъ отъ селото до голѣмитѣ ливади, плакахъ, плакахъ и се върнѫхъ. Думитѣ на дѣда Рустема: „отъ Аллаха да го найде, който е себепа,“ постоянно звучѫтъ и до днесь въ ушитѣ ми и........

КРАЙ.

СРѢДНИТѢ РОДОПИ.

Отъ Ст. Н. Шишковъ.

(Продължение отъ V и VI кн.)

Облѣклото въ Срѣднитѣ Родопи, ако и да има въ нѣкои чърти еднаквость, обаче разглѣдано по-изъ тънко и въ частность то не е едно. Помашкото облѣкло е запазило своята еднообразность исцѣло почти въ цѣлитѣ Срѣдни Родопи и то трѣбва да се има за едно и сѫщо у всички тѣхъ, както си е. За забѣлѣжванье е още и това, че както тѣ се различаватъ по всичко друго, освѣнъ по вѣроисповѣдание, отъ турцитѣ, така и въ облѣклото досущъ сѫ запазили своето си, родното, кръвното, старото.

Българитѣ, а особенно женския полъ въ това отношение, въ днешно врѣме се доста различаватъ и въ нѣкои чърти и тѣхното облѣкло трѣбва да се разглѣдва и счита на нѣколко отдѣлни групи. Обаче, и помашкото, и българското е вълнено повечето е чисто домашна направа, видъ, пъстрота и вкусъ, съ нѣкои само малки исключения. Турцитѣ въобще обичатъ платненитѣ памучни купешки материи (чужди), та и самото имъ нѣкакъ географическо мѣстожителство, гдѣто тѣ живѣѭтъ (Кърджалийско, Султанъ-ерско и въобще Источнитѣ Родопи) отговаря на това, като по-топли мѣста. Тѣ само зимѣ обличатъ и вълнени дрехи, ала само мѫжския полъ; женския не, който е облеченъ съ сѫщото облѣкло, както и всички турци — широки платнени и връзани прѣзъ кръстътъ платнени шалвари, черни пакъ такива фереджи, бѣли яшмаци (покривала) и долни антерии, както забунчета. Впрочемъ, казахме, че помацитѣ и тукъ сѫ запазили българския си характеръ, и само чалмитѣ на

мѫжетѣ и яшмацитѣ на женитѣ сѫ главнитѣ отличителни бѣлѣзи на мохамеданството имъ.

Споредъ расказитѣ на старитѣ хора, отъ прѣди 80-90 и повече години облѣклото у българитѣ е почнѫло отдѣлно на групи и мѣста да добива по особенно направление и достигнѫло днешния си видъ и различие. Слѣдователно, не датира доста отдавна, когато то е било по високо еднакво, тождественно. Мѫжския полъ тогава, та въ нѣкои отъ по-затънтенитѣ селца има остатъци слаби и днесь, е носилъ черни чалми, овити около фесоветѣ си на главитѣ, вмѣсто бѣли, както помацитѣ. Женитѣ сѫ пъкъ носили бѣли, вълнени и груби дрехи, слѣдователно синия и черния цвѣтъ е отъ скоро обикнѫтъ, а бѣлитѣ калцуни и до днесь не сѫ изгубили модата си. Тѣзи бѣли дрехи сѫ били длъги сукмани съ рѫкави, на политѣ, грѫдитѣ и рѫкавитѣ съ нашити на краски черни и алени гайтани ; врѫзъ тѣхъ пъкъ друга кѫса до кълкитѣ дреха, съ половина до лакититѣ, или пъкъ цѣли до дланьта, рѫкави, тоже нашити съ гайтани и коприна ; съ широки и растворени крила, на които и подъ мишницитѣ имало навезени отъ алена, черна и червена коприна краски ; първитѣ нарилени *грѝшки*, а вторитѣ *кафтанеа*. Тая форма иде да прилича на днешната женска носия въ Западна България. (1) Въ Дарѫ-дере пъкъ българкитѣ сѫ носили фереджи, заплетѣли коситѣ си, носили фесчета съ пискюли и забулвали лицето си сѫщо така, както помакинитѣ и отъ послѣднитѣ тѣ въ нищо не се различавали. Въ Ксантийско (Габрово и Еникьой) женския полъ е запазилъ старня кроежъ и видъ облѣкло, само че цвѣтътъ му е заменѣнъ отъ бѣлъ на черенъ и синь. При какви условия и причини се е измѣнило облѣклото отъ тоя старъ видъ въ днешния, не е извѣстно, обаче, промѣнението му въ тоя случай е станѫло бързо, и въ днешно врѣме луксътъ въ облѣклото у българитѣ бързо крачи напрѣдъ и се увеличава, като постепенно се въвождатъ все по-нови украшения въ него ; ала всичко пакъ си е насочено по

1) Имахъ щастието да видѭ запазенъ единъ кафтанъ у една баба въ село-то Аланидере, Ахѫ-челебийско, който ми се видѣ сѫщъ безъ ни най малката разлика съ носията изъ нѣкои Софийски села.

мѣстенъ вкусъ и направата си му остава пакъ домашна. Модното гражданско облѣкло, което тукъ наричатъ гръцско, женския полъ силно прѣзира, а мѫжския иде да се вдава и приема. По настоящемъ най-истънченъ видъ, качества и направа има Ахѫ-челебийското облѣкло и на него иде да подражава и да се влияе отъ части и Рупчоското, а Даржѫ-дерското и Ксантийското е зело друго, особенно направление, което тоже не стои въ застой. Впрочемъ, въ цѣлитѣ Срѣдни Родопи най-красивото е Ахѫ-челебийското, което изглежда доста елегантно и въ общи чърти приятно и стройно, а въ това отношение това облѣкло иде да заеме едно отъ първитѣ мѣста въ познатитѣ до сега български носии, а отъ нѣкои страни е и единственното по красотата си. (1) Впрочемъ, Срѣднитѣ Родопи и въ това отношение иматъ своята пъстрота, особность и интересъ, които напълно заслужватъ едно по-подробно изучванье.

Въ общия си видъ облѣклото въ Срѣднитѣ Родопи, споредъ мѣстата и днешния му видъ, можемъ да раздѣлимъ при разглежданьето си на слѣдоющитѣ отдѣлни групи:

а). *Помашко*, което е еднакво почти въ всичко и всѣкѫдѣ.

б). *Българско Ахѫ-челебийско*, включително и селата: Чепеларе, Широка-лѫка, Стойкитѣ и Върбово въ Рупчоско и селото Давудево въ Ири-дерската кааза.

в). *Рупчоско българско*, освѣнъ горнитѣ села.

г). *Ксантийско* „ (селата Ени-кьой и Габрово) и

д). *Даржѫ-дерско* „ (самия градецъ Даржѫ-дере).

Ириполскитѣ села въ северннитѣ расклонения (по редъ въ Пловдивската околия селата: Сотиръ, Изворъ,

---

1) Правителството Българско е наградило съ сребаренъ медалъ въ Пловдивското Изложение единъ изложитель на Ахѫ челебийски женски костюмъ отъ единъ Чепеларецъ изложенъ, който костюмъ отъ послѣ билъ е пратенъ и въ Чикаго. Чепларци носѭтъ Ахѫ-челебийска носия и се числѭтъ въ битово отношение въ Ахѫ-челеби, обаче, този костюмъ бѣше много простичъкъ, едно, защото бѣше изложенъ на свои средства отъ единъ бѣденъ Чепеларецъ, и друго, че Чепеларци носѭтъ по простички дрехи и у тѣхъ нѣма оная пъстрота, кроежь и качество, както въ Ахѫ-челебийско (Устово, Райково) та тоя костюмъ едва ли отговаряше на петата и повече часть отъ направата и стойностьта си отъ Ахѫ-челебийския. Въ турския павильонъ тогава имаше пратенъ за излаганье богатъ костюмъ отъ единъ Устовеки гражданинъ, ала незнаѭ, защо бѣхѫ го захвърлили въ единъ ѫгълъ безъ кукла, като за присмѣхъ.

Фердинандово, Устина, Марково: въ Конушката освѣнъ селата Добралъкъ, Лѣсково, Бачково и Чаушово, които влазятъ етнографически въ Рупчоско, и въ Хаджи-Ейлеско и Хасковско) въ това отношение сѫ тождественни съ полското българско облѣкло по десния Маричинъ брѣгъ въ Пловдивско, а приполскитѣ български села въ южнитѣ расклонения (Гюмюрджюнско), които ние етнографически причисляваме въ Приморската равнина, ще имами случай да разгледами на друго мѣсто. Тукъ ще се помѫчимъ да дадемъ едно по-пълничко отчасти описание само на помашкото облѣкло и българското въ Ахѫ-челебийско и Рупчоско. ([1])

Казахме, че мѫжкото помашко облѣкло е почти еднакво съ българското, само че въ нѣкои случаи (сиромашката класса) по-грубо, а въ нѣкои (богатитѣ) истънчено и даденъ му видъ и краски на гражданското турско. Помакътъ е облѣченъ съ не до тамъ широки вълнени шалваре — *патýреа* — бозавъ, червеникавъ или синь цвѣтъ, обточени съ малко или съвсѣмъ много гайтани по рѫбоветѣ, джебоветѣ и крачолитѣ, отдолѣ отъ колѣнитѣ до глезенътъ сѫ стегнѫти и закопчени съ телеви копчета крачоли, а горѣ съ алени връзски — *зiýнки* — или пъкъ и безъ тѣхъ. Само въ южнитѣ расклонения тѣ сѫ безъ крачоли, а прѣсѣчени до подъ колѣнитѣ и отъ тамъ на долѣ краката сѫ обути съ широки калцуни, подобни на не отдавнашнитѣ, па и сѣга тукъ тамъ, Ахѫ-челебийски *кальчеáтеа*, обикновенно бѣли, а съ черни гайтани. Тѣзи шалвари отъ горѣ сѫ три четире пѫти отъ кръстътъ по-широки, набиратъ се и се връзватъ около кръстътъ отъ прѣдъ съ дебела оплетена вълнена връвь — *варкузýнь* —, а на кѫлкитѣ отъ страна иматъ не обшити отъ вътрѣ джебове, единственния отличителенъ знакъ мѣжду помашкитѣ и български шалвари. Врѣзъ тѣхъ опасватъ обикновенно аленъ или червень поясъ, навитъ нѣколко пѫти около кръстътъ, ала пъкъ не толкова много, дебело и широко, колкото сѫщитѣ турци изъ градоветѣ и другадѣ. Отъ долѣ по голо обличатъ риза отъ памученъ платъ, истъ-

---

1) За облѣклото въ Дарѫ-дере и Ксантийско вижъ: „*Родопски Старини*“ книжкитѣ III, издан. 18 . . . . год. и IV, издан. 1894 год. Пловдивъ.

канъ домашно, съ растворенъ нагрждникъ и бѣзъ копчета, съ широка и издадена да се вижда около шията яка — огърлье —, а съ широки ржкави, често пжти съ копринени обшити *падѐмеа* — куклички. Връзъ ризата носьжтъ вълнена отъ сжщия, като шалваритѣ, цвѣтъ *каушмоѝ*, съ добрѣ стегнжти ржкави и окопчени до дланьта, нѣкой пжть и съ трижгленна издатка връзъ китката, а отъ прѣдъ на граждитѣ съ широки крила, прѣметнжти едно връзъ друго и закопчени съ телеви, стъклени, или гайтаневи копчета. Въ нѣкои мѣста (Ахж-челебийско и Даржь-дерско въ нѣкои села) вмѣсто вълненъ платъ, употрѣбяватъ разноцвѣтенъ купешки платъ, басма, за подобна дреха и тогава ьж казватъ *еаньтеарѝеа, забу́нь, еалѐк.* Послѣднитѣ сж безъ ржкави, а прѣсѣчени до раменѣтѣ. Тѣхъ носьжтъ обикновенно лѣтѣ безъ връхна дреха, та само ризенитѣ ржкави покриватъ ржцѣтѣ и се бѣлѣьжтъ незакопчени и увиснжли. Зимѣ връзъ каушмата носьжтъ вълнена *дуламоѝ*, длъга до поясътъ, съ широки не до тамъ крилѣ, растворена и незакопчена отъ прѣдъ, въ нѣкои случаи съ расцѣпени мѣжду китката и рамото ржкави, които могжтъ да се изваждатъ отъ ржката и връзватъ отъ задь на кръстътъ. Въ послѣдния видъ бива обикновенно обшита съ много гайтани и съ разни фигурни краски на крилата и гърбътъ и тогава ьж̀ наричатъ *ачѝколу купара́н.* На краката си обуватъ шарени или чисто бѣли домашни и грубички чорапи, съ черни или бѣли *теарлѝци* (отъ вълненъ платъ съшити, подобно на папуци съ половина горнище, колкото да покрива ходилото и пръститѣ), или пъкъ бѣли до подъ колѣнѣтѣ *ка́лцеа, калцу́неа*, а съ черни гайтани. Ако е по-заможенъ и не на работа, помакътъ обува на краката си прости и грубички папуци. а въ нѣкои села вече и кондури; а ако е на работа, или сиромахъ, тогава царвули съ черни *тасмѝ* (ивици отъ дебелъ гьонь), а бѣли навуща, обвити не много о кракътъ. Зимѣ помацитѣ обичатъ да носьжтъ и ржкавици, плетени отъ вълнена прежда, и голѣма връхна дреха — *кѐпеа, еамурлу́к.* Послѣдната е отъ подебелъ вълненъ платъ, длъга до подъ колѣнѣтѣ, обикновенно много широка и съ голѣми незакопчени крила, а

само срѣщнѫти, и съ качулка отъ горѣ за главата; тая дреха по голѣмината си служи и за завивка. Нѣкои носѭтъ вмѣсто такава, вълненъ, червенъ. аленъ, бѣлъ или бозовъ цвѣтъ *шеал.* Той е отъ двѣ съшити на длъжъ ивици вълненъ платъ, на двата края съ висулки, широкъ повече отъ единъ метъръ, а длъгъ колкото два пѫти ръстътъ на човѣка, та едната му страна служи за постелка, а другата за завивка и не сплита краката и тѣлото, както ямурлука. Шалътъ е обичната връхна дреха на скотовъдцитѣ, овчаритѣ и въобще на всички, които повечето иматъ работа вънъ отъ кѫщи, въ гората; при това той се счита и модна дреха, безъ която ни единъ овчарь не бива. На главитѣ си помацитѣ носѭтъ фесове, подъ тѣхъ бѣли плетени памучни *теарлйци,* а връзъ фесоветѣ на около овита бѣла, или бѣла съ червени пръчки, чалма, а моллитѣ зелени; послѣднитѣ се считатъ като отличителенъ бѣлѣгъ на правовѣрность и ученность, шаренитѣ пъкъ за голѣмство агалъкъ. а бѣлитѣ сѫ обикновеннитѣ на всѣкой мохамеданинъ срѣдня и долня рѫка. Фесъ съ пискюль е рѣдкость у помацитѣ. На рѫцѣтѣ си до лактитѣ връзъ дрехитѣ носѭтъ стегнѫто връзана съ тасма една сребърна трежгленна плочица —*мускоа́*— въ която държѫтъ разни суевѣрни билки, написани турски молитви и др. подобни. Тѣзи плочици не употрѣбяватъ всички, а само богатитѣ и заможнитѣ и тѣзи отъ помацитѣ, които се иматъ за до край вѣрни на Мохамеда; тѣ сѫ знакъ на единъ видъ и голѣмство, прѣдставителность Вънкашнитѣ украшения, особенно металическитѣ, помацитѣ въ цѣлитѣ Срѣднитѣ Родопи страстно обичатъ, като *пала́ски,* пищове, ножеве и пр., разни висулки по селяхлъкътъ (1) и др. подобни. Косата си, както и българитѣ, помацитѣ подстригватъ и подбръсватъ отъ прѣдъ, а отъ дирѣ ѭ оставятъ на правилно обрѣзанъ и длъгъ *чеамба́с* да виси, който е обиченъ тукъ, ала въ послѣднитѣ врѣмена е почнѫлъ да губи старото си употрѣбление и сега повечето стрижѫтъ косата по моднитѣ правила. Срѣщатъ

(1) Мешинения силяхлъкъ връзъ поясътъ е едно отъ най-обичнитѣ украшения не само на помацитѣ, а и на българитѣ, и на него, ако не друго, то поне едно ножче ще има.

се нѣкои и цѣлата си глава да бръснѫтъ, а нѣкои пъкъ само на връхъ главата да оставятъ дльгъ *перче́мь* — коса. Мустацитѣ не стрижѫтъ, освѣнъ въ прѣклонна възрасть надъ устата си ги подстригватъ и то отъ точка зрѣние за приличие при яденье. Брадата си бръснѫтъ, а като мине зрѣлата възрасть, оставятъ ѭ не бръснѫта, ала пакъ подстригана и подбръснѫта отъ странитѣ; тя се счита за свѣщенна, тъй да се каже, и неприкосновенна и е знакъ на зрѣлъ умъ и благоразумие, отъ тукъ и натякванията *еазакъ ти на брадоа́та* и др. п. на човѣкъ прѣстарѣлъ, а стори нѣщо лошо и неприлично. У българитѣ, напротивъ, брадата се прѣзира и е знакъ на не уредность и немарливость, ако е не бръснѫта, макаръ и въ прѣклонна възрасть. Поради това, срѣщнете ли човѣкъ съ брада въ Срѣднитѣ Родопи, знайте, че той е помакъ. На прьститѣ си обичатъ да носѭтъ сребренни и други металически прьстени, съ името си написано на тѣхъ, които служѫтъ и за печатъ при потрѣбенъ случай; тѣхъ носѭтъ на десната рѫка и на малкия — кутрия — прьстъ, или пъкъ на срѣдния и при срѣдния, ала никога не на показалецътъ.

Помакинята носи отъ долѣ долни дрѣхи и зимѣ, и лѣтѣ, безъ които го считатъ и за срамно, и за грѣшно нѣщо. Тѣ въ Рупчосъ сѫ тѣсни и закрити отъ другитѣ дрехи, а въ Ахѫ-челебийско, Ксантийско и др. сѫ широки и съ увиснѫли до петитѣ крачоли, стегнѫти набрато у кракътъ съ връвь; платътъ имъ е бѣлъ съ червени прьчки, а нѣгдѣ само аленъ, или червенъ цвѣтъ и се казватъ *шеалѝеа, га́щеа*. Ризата ѝ е дльга до петитѣ, въ нѣкои мѣста отъ долѣ на политѣ съ шарени разноцвѣтни наткати краски, не толкова много, както у българитѣ; отъ горѣ съ растворенъ нагрѫдникъ, *па́зухи*, тоже нашарени съ краски, повечето копринени, безъ копчета, а заиглени крилата съ обикновенно сребърни игли на верижки, нѣкои обнизани съ монети. Връзъ ризата носѭтъ алени или червени алечета, безъ рѫкави, отъ прѣдъ добрѣ окопчени, а на крилата и околовръсть съ нашити жълти ширити, гайтани, коприна, а нѣкога и съ сърма. Връзъ тѣзъ носѭтъ дльга червена съ черни прьчки домаш-

на *еантеарйеа*, длъга до петитѣ, съ ржкави и издатки надъ китката отъ тѣхъ, отъ прѣдъ цѣла раздвоена, а на кълкитѣ до кръстътъ почти, така щото състои, като отъ три части; нагрждникъ растворенъ и ржкави малко раздвоени, нѣкои закопчени съ пръстени, метални, или гайтанени копчета. Тая антерия, сжщественната женска помашка дреха, на грждитѣ, ржкавитѣ, политѣ и крилата е обточена съ нашити гайтанени черни, жълти ширити, нѣгдѣ копринени и дори и сърмени, всичко направено на разни краски, въ видъ на фигурки и пжпки. Врѣзъ антерията нѣгдѣ носьжтъ единъ видъ кжсички и стегнжто контошче, подобно на алечето, съ незакопчени крила отъ прѣдъ, съ ржкави, подобни на антериенитѣ, често пжти отъ сине сукно, а повечето отъ синь вълненъ платъ, съ нашити копринени и сърмени краски. На главата си носьжтъ малко фесче, врѣзъ него сребърна вглжбнжта плочица, наричана *теапеалйкъ*, отъ краищата обнизана съ верижки, мъниста и обикновенно монети. Тия плочици у женитѣ сж крждглести и голѣми, почти колкото е дъното на фесътъ, а у момичетата звѣздообразни,назжбени и въобще по-малки. Врѣзъ тѣхъ въ Ахж-челебийско и отъ части въ Рупчоско и Ксантийско носьжтъ прѣметнжти прѣзъ жгълъ голѣми домашни бѣли тестемели, съ сжщитѣ почти краски прѣзъ краищата, а инъкъ цѣли, досущъ както Ахж-челебийскитѣ български *тистимѐлеа*. Тѣ имъ служжтъ и за яшмаци, за прикриванье лицето, вмѣсто да носьжтъ послѣднитѣ. Ако сж въ кжщи и на работа по нивитѣ, ходьжтъ така, по антерия, ако ли излѣзжтъ вънъ по пжть и въобще прѣдъ хора, тогава обличатъ и фереджи. Послѣднитѣ сж голѣми, вълнени, връхни дрехи, подобни на мжжскитѣ ямурлуци, съ ржкави и еднакво широки и горѣ, и долѣ, зеленъ или черенъ цвѣтъ, отъ краищата обточени съ гайтани, жълти ширити и други краски, особенно въ Рупчосъ. Въ долнитѣ села въ Рупчосъ, Ксантийско и въобще въ всичкитѣ Срѣдни Родопи, освѣнъ горнето Ардино корито (Ахж-челебийско) носьжтъ и черни платнени фереджи, съ прѣметало отзадъ (четирежгленна до кръстътъ и широка, колкото тѣлото, увиснжла часть, която, ако е вълнена, която

бива обточена съ жълти ширитни и др. п. краски по краищата и която служи, като се прѣметне съ събрани жгли на главата, и за качулка въ дъждовно врѣме), когато подобно въ Ахж-челебийскитѣ помакини нѣма, а е чиста дреха съ огърлье, и само по-заможнитѣ да употрѣбяватъ подобна фереджа и то само на байремъ и гостье. Гдѣто не употрѣбяватъ тестемелитѣ, тамъ носѭтъ бѣли, тънки купешки чембери. Момичетата, доклѣ сж не уженени, носѭтъ по-кжса фереджа, съ по-вече краски, по-отворена отъ прѣдъ и безъ прѣметало, както и по-малки и много тънки чембери на главата, защото тѣ пò излагатъ на откриванье лицето си отъ мжжското око, отъ колкото женитѣ. Отъ прѣдъ прѣзъ кръстътъ опасватъ прѣстилки толкова широки, колкото тѣлото на лице, а длъги до глезенътъ. Тѣ сж вълнени домашни, потънко напредени, *неткáни* и на червена или алена основа съ черни и зелени въ квадратна мрѣжа пръчки. Надъ тѣхъ на особно коланче, или на сжщата прѣстилкина връзка, носѭтъ *чепрáзеа*, сребърни пувти, които сж голѣми, колкото тепелицитѣ и двойни. Въ Ахж-челебийско сж вече излѣзли отъ употрѣбление за носенье на тѣлото, а ги употрѣбяватъ за закопчанье келимитѣ отъ прѣдъ на коньетѣ, когато отиватъ по гостье, гдѣто цѣлата глава тогава покриватъ съ червено покривало, подобно на българскитѣ невѣсти при вѣнчаванье. На шиитѣ, нѣкои и на грждитѣ и челата, носѭтъ нанизи отъ разноцвѣтни дребни мъниста на много връвници, златни монети и др. На главитѣ въ Ахж-челебийско носѭтъ сжщи сребърни игли — *кльчета* — за заиглеванье тестемелитѣ, както и българкитѣ. На ушитѣ си носѭтъ обеци — *ýшники* —, а по-богатитѣ и златни монети. На краката си помакинята носи чорапи обикновенно шарени съ червено, а връзъ тѣхъ алени терлици, често пжти навезени и съ сърмени краски на връхнището и обшити съ гайтани. По старитѣ жени носѭтъ само калцуни, длъги до подъ колѣнѣтѣ, а ако не такива, то така наричанитѣ тукъ *лапчúнеа* — единъ видъ кжси до глезенътъ калцуни и отъ прѣдъ закопчени. На работа отиватъ обути съ царвули, или боси, а въ други случаи носѭтъ прости

и груби папуци, или жълти чизми, а нѣкои вече и кундури и чехли. Коситѣ си сплитатъ на много около връстъ дребни плитки и на тѣхъ накичватъ мъниста черни и монети. Отъ прѣдъ косата сплитатъ отъ срѣдъ темето къмъ двѣтѣ страни, сѫщо като българскитѣ, съ раздвоена коса посрѣдъ главата, отъ прѣдъ до ушитѣ спуснѫта и не сплетена малъкъ късъ коса, наричани *сколуфеа*, подобни на българкитѣ селянки изъ Пловдивско и нѣкои отъ долнитѣ села въ Рупчоско. Зѫбитѣ и ногтитѣ на рѫцѣтѣ страстно обичатъ да боядисватъ — *канбсват* — съ алено-червена боя. Други искуственни прѣправки по лицето у женския полъ и помашки, и български въ Срѣднитѣ Родопи не сѫществува и се има за прѣстѫпление на религията и нравственъ упадъкъ. Та природата и безъ това е надарила родопчанката съ хубость и красота, каквато е рѣдкость въ градоветѣ при пъстритѣ червила и бѣлила.

Мѫжкото облѣкло у българитѣ е почти сѫщо, както и помашкото, съ нѣкои само исключения; ала въ общи чърти иде по-истънчено единъ видъ. Въ Рупчоско българинътъ е облѣченъ съ вълнени и домашна направа дрѣхи, обикновенно черенъ цвѣтъ, отъ проста и груба домашна аба, съ малко гайтани или никакъ и единъ видъ по-груба направа и кроежъ. Пояситѣ обикновенно сѫ черни или бѣли и рѣдко другъ цвѣтъ; алени не. На главитѣ си овиватъ нѣкои черна чалма отъ домашенъ по-тънко непреденъ платъ, сѫщъ поясъ. и отъ задъ прѣзъ тѣмето на главата до надъ плещитѣ спущатъ единия му край; а други пъкъ носѭтъ черни кожани шапки. Въ послѣдно врѣме вече напущатъ чалмитѣ. Каушмитѣ и доламитѣ сѫ сѫщия кроежъ, както помашкитѣ, освѣнъ ачиколу то копарани, които сѫ модни само у помацитѣ и въ нѣкои случаи и у Ахѫ-челебийскитѣ и Дарѫ-дерски българи. Цвѣтътъ имъ, обаче, пакъ е черенъ и нѣматъ гайтани, а върви черни вмѣсто тѣхъ, или и ако иматъ, то съвсѣмъ малко. Изобщо Рупчоския българинъ, освѣнъ горнитѣ села (Чепеларе, Широка-лѫка, Стокитѣ и Върбово) си много личи отъ всичкитѣ българи въ Срѣднитѣ Родопи, едно че освѣнъ черенъ цвѣтъ, другъ цвѣтъ дрехи не употрѣбява, и,

главно, че тѣ сѫ проста и грубичка направа. Въ Ахѫ-челебийско и Дарѫ-дерско мѫжското облѣкло, както и женското, добиватъ много истънченъ видъ и направа. Тамъ потуритѣ сѫ отъ домашна вълнена *лйта* аба, ала хубаво направена съ синь или въсчервенъ—тефтикъ—цвѣтъ, нѣкои много широки и дълги токоречи до земята, особно у абаджиитѣ (подобни на островитенскитѣ въ Архипелагъ, отъ гдѣто е и подражанието имъ), и съ много гайтани. Другитѣ занаятчии носѭтъ по-подбрани дрехи и повечето тефтикъ, а скотовъдцитѣ пъкъ съ прѣрезани крачоли до колѣнѣтѣ, а отъ тамъ на - долѣ краката сѫ облѣчени съ широки, бѣли или тефтикъ калцуни съ повечко гайтани и съ повърнѫти отъ колѣнѣтѣ на долѣ спуснѫти крила, тѣхъ наричатъ *кальчеатеа*. Послѣднитѣ вече въ днешно врѣме още се употрѣбяватъ въ по крайнитѣ села, а въ централнитѣ и голѣмитѣ тѣ сѫ изгубили значението си. И помацитѣ въ Ксантийско въ нѣкои села (Муставшово и др.), както и турцитѣ въ Чеченскитѣ села носѭтъ подобни калцуни. Гдѣто не употрѣбяватъ подобни калцуни, потуритѣ си сѫ съ крачоли до петитѣ, стегнѫти и закопчени съ телеви копчета и обшити съ много гайтани. Пояситѣ въ Ахѫ-челебийско, Дарѫ-дерско и Ксантийско сѫ алени у скотовъдцитѣ, а червени, ясносини или морави у другитѣ, а въ голѣмитѣ, Ахѫ-челебийски села (Устово, Райково) и въ Дарѫ-дере въ нѣкои случаи и коприненп. Вмѣсто каушмитѣ, нѣгдѣ носѭтъ и отъ купешки платове, ала пакъ вълнени и рѣдко памучни и не като помашкитѣ, алеци, съ отвесенъ разрѣзъ на грѫдитѣ, безъ рѫкави, и нашити съ гайтани и коприна, отъ прѣдъ закопчени съ гайтаневи, копринени и рѣдко съ стъклени копчета. Такива се носѭтъ по нѣколко единъ врѣзъ другъ, отъ които не сѫ всички окопчени, за да могѫтъ да се виждатъ всички и да бѫдѫтъ въ паралелъ копчета и краскитѣ имъ, нѣщо, което се има за раскошъ. Доламитѣ и каушмитѣ сѫ съ много гайтани, нѣкои по подражание на богаташкитѣ турски. Ризитѣ сѫ памучни и домашна направа, ала отъ фабрична прежда въ днешно врѣме, нѣкои вече съ за-

копчени ръкави и огърлье, а повечето широки и не закопчени, и по краищата на ръкавитѣ особенно съ нашити копринени краски бѣли или червени, наричани *падѐмеа*; голѣмината имъ е широка, а къси до кълкитѣ. На главитѣ си носятъ фесове съ пискюли, обикновенно тъмночервени, а нѣкои съ овити около тѣхъ черни, малки и купешки кърпи. Въ по минѫлитѣ врѣмена сѫ носили голѣми пластени киляфи, врѣзъ тѣхъ широки и добрѣ прилепнѫти фесове и на около черни чалми. На краката си носятъ чорапи, *лапчѝнеа*, терлици и други нѣколко вида калцуни, отъ които едни (*кальчеатеатеа*) сѫ нѣкога бѣли, а други отъ сѫщия цвѣтъ, отъ какъвто сѫ и потуритѣ. И тѣхъ обшиватъ съ гайтани. По работа и вънъ по чужбина обуватъ царвули, а въ други случаи папуци, а въ днешно врѣме почти всички кондури. Басменитѣ платове не се употрѣбяватъ отъ българитѣ, освѣнъ на маловъзрастни дѣца и то не всѣкадѣ. Въобще българитѣ въ Ахѫ-челебийско, Даръ-дерско и отъ части и въ Ксантийско сѫ облѣчени по гиздаво, по спретнѫто отъ Рупчоскитѣ и полскитѣ и дори истънчено. Найхубаво и дори раскошно е облѣклото въ голѣмитѣ Ахѫ-челебийски села, Устово, Райково и др. и Даръ-дере, гдѣто на пръвъ погледъ се показватъ на човѣка гражданска носия и обноски, пъргавость, живость и ако щете и интелигентность. Въ Ксантийско мѫжското облѣкло заема срѣдно мѣсто между Рупчоско, Ахѫ-челебийско и Даръ-дерско по видъ, вкусъ и направа. Въ Кърджалийско (с. Юлюкъ) е еднакво, както е въ Ксантийско, само че въ нѣкои чърти иде да сходствова съ полското въ Хасковско. Селото Давудево, Иридерско, по всичко влазя въ съставътъ на Ахѫ-челебийскитѣ села. Врѣхнитѣ дрехи у българитѣ сѫ, както и у помацитѣ, ала въ Ахѫ-челебийско и Даръ-дерско сѫ истънчени, синь цвѣтъ и често подплатени съ кожи. Въ днешно врѣме тукъ тамъ се съзира и гражданското мѫжско облѣко, особенно въ голѣмитѣ села; и то се прави отъ добъръ, траенъ, ала грубичъкъ, разноцвѣтенъ домашенъ шаекъ. При това отъ постоянното странствование на Ахѫ-челебийци и Да-

ржъ-дерци изъ разни страни и градове по чужбина, особенно абаджиитѣ по гръцкитѣ острови и другадѣ, то изъ день въ день все по-нови и по-истънчени нововедения ставатъ въ мѣстната носия и постепенно, ала твърдо, става по-истънчена, по-скжпа, по-красива, ала и по-съсипителна и не отговарещжща на постоянно слабеющия поминъкъ. Въ Ахж-челебийско, Даржъ-дерско и отъ части въ Рупчоско (горнитѣ села, които заимствоватъ отъ първитѣ) въ днешно врѣме обръщатъ голѣмо и особенно внимание на облѣклото, гдѣто единъ дори и най-бѣдния ще има по нѣколко катадрехи, особни за работа и праздничии дни, и гдѣто рѣдко ще срѣщнете лошо и съ закърпени дрехи облѣченъ българинъ, когато въ Рупчоско и по състоятелния едва ли има повече отъ единъ катъ, които само като се обърнжтъ на парцали, ще ги свали отъ гърбътъ си и потръси други.

Женското облѣкло въ Срѣднитѣ Родопи прѣдставлява по голѣма пъстрота, а по истънченность то слѣди мжжското по мѣста и села. И то̀ въ Рупчоско е най-грубо и просто, съ не добъръ видъ и вкусъ и почти съвсѣмъ различно отъ Ахж-челебийското, Даржъ-дерското и Ксантийското. Казахме и другадѣ, че отъ българскитѣ села въ Рупчоско, само Чепеларе, Широка-лжка, Стойкитѣ и отъ части и Върбово по всичко сж Ахж-челебийски села, гдѣто трѣбва и да се числжтъ, като оставатъ само административно въ Рупчоско. Впрочемъ, женското облѣкло по всичко най много бие въ очи въ Срѣднитѣ Родопи, а по своята мѣстна особенность то̀ именно съставлява споменжтитѣ по напрѣдъ отдѣлни по мѣсто нѣколко групи, които немогжтъ да се разгледатъ вкупомъ, като една.

Въ Рупчоско, съ исключение само на посоченитѣ по горѣ села, българката носи широка памучна риза, домашна ткань, по грубичко ошита, съ длъги и еднакво широки, незакопчени ржкави, съ растворенъ нагрждникъ и на политѣ, нѣгдѣ и ржкавитѣ и нагрждникътъ, навезени съ единъ видъ топчести червени и жълти краски въ малъкъ размѣръ и повечето вълнени, отъ колкото копринени. Врѣзъ нея облича̀тъ пакъ

така широка, отъ долѣ толкова широка, колкото сукманъ токо-речи, черна вълнена дрѣха отъ дебела и груба домашна аба, пакъ съ подобни топчести, жълти и червени краски на политѣ, нагрждникътъ и ржкавитѣ, както и на ризата, само че тия краски сж шити отъ гайтанъ ясносинъ и жълтъ ширитъ и въ рѣдки случаи и отъ коприна. Прѣзъ кръстътъ не стѣгатъ дрехата съ поясъ, както въ Ахж-челебийско, а само съ връвьта на прѣстилката, или пъкъ тѣсни коланчета, отъ прѣдъ закопчени съ голѣми сребърни пувти. Тая дрѣха казватъ *вълънеаник*.

Прѣстилкитѣ сж разноцвѣтни, черно и червено и черно и бѣло, вълненъ и по тънко напреденъ платъ, подобни на Ахж-челебийскитѣ и помашкитѣ *миньдйлеа*. На краката си носи само въ празднични дни бѣли калцуни и прости папуци, а инъкъ или съ боси крака, или пъкъ съ царвули. На главата носи плетенъ или платненъ червенъ фесъ, колкото тѣмето да покрива, и когото връзватъ до подъ челюститѣ съ черенъ ширитъ. На фесътъ и ширитьтъ обнизватъ монети, мъниста и дори охлюви черупки, така щото главата стои натрупана съ цѣла тяжесть подобни украшения, които за чуждия човѣкъ изглеждатъ доста отвратително. [1] Това е цѣлата носия въ дѣлнични дни, въ кжщи, на гостье и на работа на българката въ Рупчоско, а въ празднични дни само обличатъ и връхна дреха, съ сжщитѣ краски и кроежъ, само че по широка, малко по кжса, колкото да не покрива ризенитѣ и на другата дреха краски на политѣ, и цѣла раздвоена отъ прѣдъ; по всичко друго, тя е подобна на *вълънеаник-а* и іж наричатъ *клашнйк*. Въ селата Ситово, Дѣдово и Бойково е малко по-добрѣ направата на женското облѣкло и тамъ обичатъ да носіжтъ на грждитѣ си нанизи отъ златни монети, подобно на помакинитѣ и нѣкои отъ българитѣ въ Ахж-челебийско и Даржк-дере. Всички други села си приличатъ исцѣло, както и селата Добралжкъ, Лѣсково, Яврово Чаушево и др. въ Конушката Околия и телата Сотиръ, Изворъ и др. въ Плов-

1) Врѣзъ фесътъ прѣметятъ прѣзъ жгълъ бѣли чембери, подобни на Ахж челебийскитѣ *тистимелеа*, само че купешки и безъ краски.

дивската, които сѫ въ приполскитѣ ребра и които етнографически сѫ Рупчоски, гдѣто трѣбва и да се числѭтъ. Селата въ политѣ на Срѣднитѣ Родопи отъ къмъ севѣрнитѣ расклонения съставляватъ исключение и тѣ етнографически [1] спадатъ въ полскитѣ. Селото Бачково, Конушко, прави една значителна разлика отъ Рупчосъ, едно че влияе градътъ Станимака и друго, че тѣ повече странствоватъ, та по сѫ изложени и на нововедения. Коситѣ си сплитатъ по главата на малки плитки и отъ задь на тилътъ ги събиратъ въ една или обикновенно въ двѣ голѣми плитки, на които тоже навръзватъ монети, мъниста и др. п. Въ селото Лилково връзватъ отъ много връви, до единъ длань широка, сплитка, която спущатъ чакъ до краката, подобна на по-отдавнашнитѣ Ахѫ-челебийски *плитьки*, които сега тамъ се срѣщатъ остатъци само въ крайнитѣ села и които сѫ едно отъ труфилата на новооженената невѣста. Въ нѣкои села носѭтъ и обеци. Въ днешно врѣме нѣкои отъ селата въ Рупчоско (Павелско, Хвойна, Югово, Малево), които иматъ повече сношения съ Ахѫ-челебийско, сѫ почнѫли да подражаватъ по-малко въ носията си на тѣхъ и вече се съглежда значителна промѣна откъмъ тая страна.

Въ Ахѫ-челебийско българката е облѣчена съ дълга домашна памучна риза, само на грѫдитѣ отворена и съ нашити отъ коприна краски—*падéмеа*—по краищата и на рѫкавитѣ. Пò въ минѫли врѣмена, па и днесь въ нѣкои отъ крайнитѣ села, ризата е безъ рѫкави, до раменѣтѣ; рѫкави носѭтъ отдѣлни отъ ризата, широки и навезени съ единъ видъ разноцвѣтни фигурки въ симетриченъ видъ, по изгледъ на птички, кръстчета, колелца и др. п. които си иматъ и сходнитѣ названия. Тия рѫкави казватъ *кацмб, накоацани ракáвеа* и др. т. Политѣ на ризата сѫ наткати отъ разноцвѣтни копринени паралелни и отвѣсни чърти, по краищата тоже съ копринени *падéмеа*. Тия поли по

---

1) Думата етнографически за по-лесно и сходно употрѣбихме, подъ която трѣбва да се разбира разликата на една страна, чиято население по всичко (по-носия, обичай, нарѣчие, характеръ е по-всичко въобще битово) се отличава отъ друга близосѣдна. Съ една речь районътъ, догдѣто е населено и живѣе въ общи чърти еднакво по животъ население.

шестрота, цвѣтъ и направа сѫ десетина вида, единъ отъ другъ по истънчени и отъ които всѣкой видъ си има своето име: *тиріуви пъли, накоацани пъли, чеарвени, беали, буруньюю* и др. п. Ризата на грѫдитѣ се заиглева съ сребърни игли на верижки, на които понарѣдко сѫ нанизани сребърни или златни монети, обикновенно малки. Врѫзъ ризата се облича длъгъ до надъ ризенитѣ поли вълненъ синь цвѣтъ сукманъ, когото наричатъ обикновенно *воальнеаник*, на малкитѣ момичета *гришка*, а ако е отъ купешки скѫпъ и копринень платъ—*фустáнь* пъкъ на нивѣститѣ *дúплу*. Вълненикътъ е еднакво широка, колкото тѣлото дреха, съ рѫкави или безъ рѫкави. Въ послѣдния случай рѫкавитѣ сѫ до надъ лактитѣ и сѫ навезени на червено сукно отъ единъ дланъ широко съ разноцвѣтни копринени краски, въ видъ на паралелни чърти и кукличкѝ. Когато се носи подобенъ вълненикъ, тогава носѭтъ и споменѫтитѣ по-горѣ *накоацани ракáвеа*. На политѣ е обшитъ по краищата съ червени или алени гайтани отъ нѣколко ката, а врѫзъ тѣхъ подобни нашити отъ алена коприна, сърменъ ширитъ, или пъкъ сърменъ гайтань, чърти, а въ сегашне врѣме и сърма и разни цвѣтни фигури отъ неѭ. Така е украсенъ и на рѫкавитѣ, когато има, и надъ тѣхъ, надъ китката, издатка трежгленна. Рѫкавитѣ сѫ тѣсни и добрѣ окопчени. Нагрѫдникътъ му е растворенъ, тоже напъстренъ съ сѫщия видъ и форма краски и се носи обикновенно незакопченъ, за да се виждатъ пазухитѣ ризени цѣли на грѫдитѣ, които се покриватъ само съ тѣхъ и които Ахѫ-челебийката обича страстно да ѝ бѫдѫтъ бѣли и чисти, знакове на уредность, чистота и вкусъ, каквито само тамъ сѫществуватъ. Гришката е сѫщия видъ и форма вълненикъ, само че не е много нашарена; неѭ носѭтъ още не замомѣлитѣ се момичета. Фустаньтъ е лѣтна дреха и достояние само на по-заможнитѣ семейства, защото и платътъ му е скѫпъ, и краскитѣ му такива и дори и повече, отъ колкото и вълненикътъ. Вълненикътъ се стѣга прѣзъ кръстътъ съ аленъ и съ квадратни черни чърти вълненъ поясъ, еднакво широкъ и нѣколко пѫти овитъ у

тѣлото. Врѫзъ поясътъ се опасва съ вървь или съ тънко купешко и копринено коланче, което отъ прѣдъ се закопча съ сребърни, ала малки и по-изящно направени пувти—*чепрáзеа*, (коланчето казватъ *зѝунка* и го носѭтъ само момитѣ, годеницитѣ и новоожененитѣ нѣвѣсти) дльга до глезенътъ домашна и съ разноцвѣтни квадратни мрѣжи на червена основа прѣстилка. Тия прѣстилки сѫ нѣколко вида и сѫ еднакви съ помашкитѣ въ общия си видъ, само че тукъ най-истънчени; тѣ носѭтъ нѣколко названия спередъ направата и шаркитѣ: *áлеан миньдѝль*, *кýц миньдѝль* и др. Широчината му е толкова, колкото да покрива исцѣло скутътъ до кълкитѣ. Момичетата, а особенно годеницитѣ, на десната кълка отъ поясътъ спущатъ на ѫгълъ копринена кърпа, наричана *коáльчеаница*. Врѫзъ сукманътъ, на гостье, въ праздничии дни и зимѣ носѭтъ малка врѫхна дреха и рѫкави, съ растворени крила, подобна на мѫжскитѣ долами, ала тѣсно прилепнѫта у тѣлото, която е или отъ вълненъ синь цвѣтъ платъ, или пъкъ отъ сине сукно. На крилата и рѫкавитѣ, които сѫ по-кѫси, за да не покриватъ краскитѣ на вълнениковитѣ рѫкави, е тоже обшита съ черни гайтани и копринени и сърмени краски, сѫщи като на вълненикътъ и сукманътъ; неѭ казватъ *салтамáрка*. Не замоменитѣ момичета, носѭтъ подобна по-проста и съ малко краски, а старитѣ жени съвсѣмъ безъ краски, само съ гайтанъ обшита и безъ рѫкави. Първитѣ казватъ *кунтóш*, а вторитѣ *шиутáк*. Често пѫти салтамаркитѣ подплатяватъ и съ скѫпи кожи, ала само отъ прѣдъ по крилата, за да се вижда. На главата си носѭтъ купешки фесъ съ копринени ресни, отъ прѣдъ навезенъ съ копринени и сърмени краски и поставенъ така, щото да се вижда часть отъ косата, краскитѣ на фесътъ, а цѣлъ е покритъ съ тестемельтъ. Той (фесътъ) се стѣга прѣдъ ушитѣ и подъ челюститѣ съ черно ширитче. Врѫзъ фесътъ носѭтъ голѣма четвъртита бѣла памучна кърпа, въ голѣмитѣ села и съ копринена основа на ѫглитѣ съ по десетини копринени топчести висулки, прѣзъ краищата съ паралелни широки отъ червена, червеноалена коприна или па-

мучна прежда. Тия кѫрпи сѫ нѣколко вида, които иматъ всѣкой своето си име споредъ видътъ и направата му: *махрамоѝ парста́тъ тистиме́ль* (или *теастеаме́ль*), *купри́нен тистиме́ль*, *беа́ла махрамоѝ* и др. п. Тя се прѣмета прѣзъ ѫгълъ надъ кръстътъ и плещитѣ чакъ до краката така, щото отъ задъ покрива исцѣло тѣлото. Безъ него дори и въ кѫщи не се ходи, защото се счита за неприличие. На фесътъ се заиглева съ сребърна игла, съ спустнѫта отъ малки сребърни верижки (шинжирчета) висулка, на краищата съ пари и мъниста, или пъкъ само съ по-нѣколко или една златни монети, а въ нѣкои села и още по-голѣма, наричана *ку́реашница*, а първата *кольчеа*. Момичетата и младитѣ жени въ нѣкои села за голѣми праздници носѭтъ вмѣсто домашнитѣ тетестмели и купешки подобни кърпи, цѣли напъстрени съ сини или цвѣтни и кѫжеловидни чърти, които наричатъ *діульбе́нь*. На краката си обуватъ чорапи, обикновенно бѣли, морави, сини и др. цвѣтове и само въ нѣкои села тукъ тамъ още се съзиратъ да носѭтъ и бѣли калцуни, ала само старитѣ жени. Врѣзъ чорапитѣ носѭтъ вълнени, а нѣкои и сукнени черни, сини, алени и др. *теарли́ци*, нашити по горнищата си съ гайтанъ, нѣкои и съ сърмени и копринени краски. Носѭтъ и до глезенътъ добрѣ закопчени абени калцуни, особенъ видъ и направа, които наричатъ *лапчи́неа*. Обикновеннитѣ въ днешно врѣме обуща на краката сѫ кондури, чехли и само въ крайнитѣ села се срѣщатъ старата мода папуци и единъ видъ чехли, които сѫ отъ аленъ мешинъ, а напъстрени съ разни нашивки, които наричатъ *кале́ври*, *лі́бчеани папу́цеа* и др. Царвули рѣдко носѭтъ и то само на вънщна работа. Въ голѣмитѣ села, та нѣкои вече и отъ крайнитѣ малки села, момичетата, годеницитѣ и младитѣ жени въ днешно врѣме, носѭтъ и нанизи на грѫдитѣ си отъ златни и сребърни монети, а нѣгдѣ и старата мода: трежгленна сребърна плочица, съ сребърни верижки и пари, която окачватъ на шията и която наричатъ *меанбкеару*. Други носѭтъ, и сребърни и позлатени кръстчета. Въ тия села още се срѣщатъ да носѭтъ на шиитѣ и бисерни и съ

други стъкленни дребнички мъниста верижки, по много на едно, които наричатъ *си́нцеа*. По-старитѣ и заможни жени зимно врѣме носѭтъ длъги сини и подплатени съ кожи връхни дрехи, съ рѫкави и съ широки и незакопчени крила, отдолѣ широки, а горѣ тѣсни, подобни на мѫжскитѣ, само че по-хубавъ кроежъ и направа; тѣхъ наричатъ *длı́оак кı́ӯркъ*. На рѫцѣтѣ си носѭтъ стъклени или метелически *гри́вни*, а на прѣститѣ много обичатъ да носѭтъ сребърни прѣстени, които играѭтъ първата роля въ годежнитѣ и свадбенни обичаи и сѫ символътъ на любовьта и брачнитѣ връзски. Тия сѫ нѣколко вида: едни отъ тѣхъ сѫ съ малка плочица и на неѭ подписано името на стопанинътъ му; други пъкъ сѫ съ кукички и отъ понѣколко на витло части и др. под. Първитѣ се казватъ *михı́урлı́ӯ поа́рстеанъ*, а вторитѣ *бурми́ поа́рстеанеа*. Вмѣсто подписътъ, на плочицата се прикрѣпѭтъ и разноцвѣтни камънчета, или стъклени мъниста. (Сравни пѣснитѣ изъ Ахѫ-челебийско въ М. сборникъ: *„та си испу́сна срѐбаран поа́рстеанъ, срѐбаран поа́рстеанъ с ка́нташи ка́меанъ" и пр. „беали си роа́ки коа́ршеашеа, бурми́ поа́рстеанеа трушеа́шеа"* и пр.) Прѣстенитѣ съ *михı́ур* (печатъ) у мѫжетѣ служѫтъ и за печатъ при случай нуждни за това, особенно неграмотнитѣ, а въ Турция официялно се прѣдпочитатъ тѣ, отъ колкото подписътъ.

Невѣститѣ въ вѣнчанието си и нѣколко врѣме слѣдъ свадбата носѭтъ вмѣсто вълненикътъ особенна дреха, съ кроежъ на вълненикътъ, ала цѣла отъ прѣдъ растворена, съ подплата отъ скѫпо алено сукно и вмѣсто прѣстилка (*минъди́лъ*), пакъ отъ сѫщето сукно, нъ отъ вътрѣ дрехата, у самата дреха съшито, което отъ прѣдъ цѣло се аленѣе. Тая дреха вече е най-много отъ всички други напъстрена съ сърмени и коприннени нашивки и краски и понеже коствува доста скѫпичко, то ѭ правѭтъ само заможнитѣ родители за дъщеритѣ си и като се не носи длъго врѣме, могѫтъ да се взаематъ нѣколко невѣсти по рѣдъ. Това е въ днешно врѣме, а въ минѫлитѣ врѣмена тя е била първата грижа за всѣкоя мома и всѣкой родителъ обя-

зателно е билъ длъженъ да направи подобна дрѣха за всѣкоя отъ дъщеритѣ си, макаръ че тѣ били и десеть. Тая дрѣха казватъ *дúплу*. Освѣнъ диплото и вмѣсто тестемель, невѣститѣ носѭтъ и длъга широка ивица отъ чисто бѣлъ памученъ платъ, широкъ, колкото половината широчина на тестемельтъ (нѣщо $1/2$ метъръ), а длъгъ четире петь пѫти повече, на двата си края на длъжъ съ навезени копринени и разноцвѣтни фигурки —краски— и съ спуснѫти длъги редици отъ жълти пишки реси (осукани тънки връвчици), които висѭтъ паралелно една въ друга чакъ до политѣ и покриватъ отъ кръстътъ на-долѣ тѣлото отъ вънъ. Тоя платъ наричатъ *рачеанúк*. Съ раченикътъ се обвива главата до половина грѫдитѣ така, щото само лицето да се вижда, а плещитѣ и рѫцѣтѣ до лактитѣ се покриватъ, та краищата като се съединѭтъ отъ задь, заиглеватъ се и редицитѣ останѫтъ спуснѫти на долѣ. Щомъ изведѫтъ невѣстата отъ родителския ѝ домъ за вѣнчаванье въ черквата и отъ тамъ за бѫдѫщия си домъ, обвиватъ ѭ съ раченикътъ, когото тя е длъжна да носи до тогава, до когато по особенъ за това мѣстенъ обичай ([1]) кръстницата ѝ го свали; а това врѣме е различно: отъ една недѣля най-малко, та дори до цѣла година слѣдъ вѣнчанието. Безъ раченикъ невѣста никога не бива да излѣзе прѣдъ чужди хора и вънъ отъ кѫщата си, прѣди да е испълненъ нуждния обичай, споменѫтъ по-горѣ. Той е, така да се каже, отличителния знакъ на скоро оженена невѣста и единъ видъ символъ на младостьта. Догдѣто се носи раченикътъ (който може се нарекъ и наметало), на главата носѭтъ (вмѣсто споменѫтитѣ по горѣ *кбльчеа* и др.) сребърни верижки, споени една до друга паралелно така, щото образуватъ една квадратна плочица, около единъ дециметъръ, отъ горѣ едно връзъ друго, като плочитѣ на покривътъ, обнизана съ малки сребърни и елипсообразни парици, наричани *треапýшки*, съ капчици отъ червенъ восъкъ, на единия край съ игла, съ която заиглеватъ рачени-

1) Вижъ за това „Родопски Старини, обичаи изъ Ахѫ-челебийската кааза" кн. II.

кътъ у фесътъ. Тия сребърни плочици казватъ *кýреашници*. Сребъренъ нанизъ отъ гѫсто обшити сребърни монети съ по игла отъ двата си края и срѣдата носѭтъ и отъ задь на главата, заигленъ у раченикътъ, а отъ прѣдъ ушитѣ, та подъ челюститѣ и закачени пакъ у фесътъ надъ слѣпитѣ очи носѭтъ още и така нариچанитѣ *шиньжýреа*, които сѫ пакъ паралелни и една до друга сребърни верижки, на широчина до $1/2$ дециметъръ, обнизани по сѫщия начинъ, както и куреашницата, или ако не такива, то два или три реда гѫсти нанизи отъ сребърни монети. И зълвитѣ се накичватъ съ сѫщата прѣмѣна и украшения, както и невѣстата, само че безъ раченикътъ и иглитѣ отъ задь, вмѣсто които си прѣметѫтъ обикновенния тестемель. Въ Рупчоско не сѫществува, както въ Ахѫ-челебийско и Дарѫ-дерско, особенно облѣкло за невѣститѣ. Единственния отличителенъ бѣлѣгъ на новоожененитѣ невѣсти е бѣлата прѣстилка (вълнена и съ малки черни прѫчки), която носѭтъ врѫзъ обикновенния *миньдúль*. Ала и тукъ, както въобще и въ цѣлитѣ Срѣдни Родопи, и у помаци, и у българи, невѣстата е длъжна да ходи по чисто и съ нови дрехи вънъ отъ кѫщи, па и при работа. Въ Рупчоско по вѣнчанието и нѣколко дни попослѣ рѫцѣтѣ си прикриватъ съ кърпа, подобно въ Ахѫчелебийско, а тестемельтъ носѭтъ малко надвѣсенъ надъ лицето, така щото едвамъ се виждатъ очитѣ. И още, че въ Рупчоско страстно обичатъ да кичѫтъ главитѣ си съ цвѣтя, па дори и възлѫжалитѣ жени, подобно на полскитѣ селянки, когато това въ Ахѫ-челебийско нѣма, при всичко, че тамъ повече обичатъ и цѣнѭтъ цвѣтята.

Коситѣ си женския полъ въ Ахѫ-челебийско отъ прѣдъ прѣчисатъ къмъ двѣтѣ срѣщуположни страни—на лѣво и на десно—така, щото отъ върхътъ на главата, та до челото се отдѣля празднина—*поатъ*, както го казватъ—а покрай челото тъкмо до гдѣто си е косата постепенно сплитатъ на тънка сплитка, които двѣтѣ минуватъ въ дъното врѫзъ ушитѣ и отъ задь, на тилътъ, или ги събиратъ и сплитатъ на една голѣма сплитка, или пъкъ на двѣ и чакъ къмъ краищата сби-

ратъ въ една и оставятъ да виси надъ плещитѣ, ала безъ никакви украшения, освѣнъ още тукъ тамъ употрѣбяванитѣ стари голѣми плитки, които по прѣди споменѫхме. Голѣма и черна коса, добрѣ прѣчесана и внимателно сплетена, е страстно обична тукъ и е знакъ на уредность, чистота и приличие, а рошева или поне и най-малката невнимателность въ прѣчисаньето или оставенъ единъ косъмъ не сплетенъ е знакъ на мързель и развалени нрави. Ала и това не всѣкѫдѣ, особенно Рупчосъ и тукъ се отличава. Други искуственни прѣправки по лицето, косата и рѫцѣтѣ тукъ не сѫществуватъ, лошо се прѣзиратъ въ цѣлитѣ Срѣдни Родопи и се считатъ достояние само на нравственно развалени хора.

(*Слѣдва.*)

МАТЕРИЯЛИ

по възражданьето на българщината въ Ахѫ-челебийско.

Съобщава Икономовъ Василий Авраамовъ.

(Продължение отъ V и VI кн.)

Като че ли смѣлитѣ Устовци искахѫ изведнѫжъ съ всички сили и отъ всички възможни страни да докажѫтъ отвращението си и силната вражда къмъ гръцката патриаршия и митрополията ѝ въ Скеча. Градеца Устово имаше само една черква, която, ако и доста голѣмичка да бѣше, не можеше да побира цѣлото му население, което между другитѣ си добри качества се отличаваше и съ примѣрна набожность. Смѣлия Келешъ Саващо съ неговитѣ вѣрни другари — първенци, имъ скимва да съградѭтъ още една черква въ другата махала на градеца, която и до днесъ се казва Чобанската махала. [1]

---

[1] Приказватъ и до днесъ, па сме слушали и отъ покойния Келешъ Саващо прѣди петь години, че причината да се съгради втора черква и да се раздѣли Устово на двѣ енории е много проста, а въ сѫщо врѣме и интересна, която още повече освидѣтелствова съ какъвъ човѣкъ се е водила борбата срѣщу гръцкото духовенство въ тоя затънтенъ български край, гдѣто послѣднето и до днесь располага съ условия за да пакости на тукашното българско население. Ето тая причина: Келешъ Саващо има единъ синъ, живъ и сега, когото страстно обичалъ и ламтѣлъ да го изучи и на българска книга. И той сполучилъ отчасти. Още отъ първитѣ знаци на пробужданьето, когато черковнитѣ служби се извършвали на гръцки, свѣщеницитѣ не знаели друго освѣнъ гръцки. Келешъ Саващовия синъ Георги четѣлъ символътъ на вѣрата по български и стоелъ отъ дѣсно при пѣвцитѣ. Като младъ момъкъ, Георги единъжъ не излѣзълъ отъ столътъ, за да направи честь на едного отъ първенцитѣ, който клонѣлъ къмъ гъркоманитѣ. Послѣдния нахокалъ Георгя и го испрѣварилъ въ врѣме на службата, та исчелъ Сим-

Речено и свършено. Събиратъ пари, приготвятъ материяли и въпрѣки всички мжчнотии за подобно прѣдприятие тогава въ една година врѣме съграждатъ черквата св. Богородица, голѣма, много красива, трисводова и здрава каменна сграда. Това е било въ 1865 година. Десната ржка въ това прѣдприятие на Келешъ Савадцо сж били още и първенцитѣ: Кель Петко, богатъ абаджия — търговецъ, Кара-гевуръ Райчо, уста-башия дюлгеринъ, хаджи Райчо, богатъ търговецъ, и Маджарьтъ Стою златаръ, всичкитѣ отъ Устово и то отъ споменжтата Чобанска махала. А на всички тия по всички обществено-народни работи ржководитель е билъ младия учитель Димо Д. Македонски, чиято смѣлость, расждливость и вѣщина се приказватъ и сега отъ всѣкиго не само въ Устово, ами и въ цѣлата кааза.

Черквата добрѣ се съградила, първа тя въ каазата се снабдила съ икони съ български надписи, ала за освѣщението ѝ спънката била голѣма, поради нѣманьето на български архиерей да ж освѣти, нѣманьето на нуждния антиминсъ и, главно, че и български свѣщенници липсвали тогава. И, наистина, колкото бѣхме свѣщенници въ цѣлата кааза, едва ли имаше трима четирима, които да дерзнѣхж открито да се отцѣпжтъ отъ гръцската митрополия. Тукъ е най-голѣмата похвала, която Устовци на чело съ г. Македонски заслужватъ. Въ това число не малко се дльжи и на толкова заслужившия и обиченъ отъ всички иеромонахъ Григорий. Послѣдния упражняваше голѣмо влияние между цѣлото население и неговитѣ думи се зачитахж сто пжти повече, отъ колкото и самия гръцски патриархъ да бѣше въ Ахж-челеби.

Иеромонахъ Григорий се обявява на чело на участвующитѣ нѣколко свещенника за освѣщението и заедно съ г. Македонски нагласяватъ и други, та навършватъ числото дванадесеть души, колкото черковнитѣ правила допущатъ за освѣщаванье на новосъграденъ храмъ, когато нѣма архиерей. Всичко хубаво ала антиминсъ нѣмало; нѣмало и отъ гдѣ да се земе, защото никой свѣщенникъ или епитропъ не се рѣшавалъ да даде тоя отъ своята черква. Това го знаехж само нѣколцина, които казвахж, и хората знаехж, че има антиминсъ. Тъкмо вечерьта срѣщу освѣщението, г. Македонски прѣзъ нощьта скоква въ селото Долно-Дерекюю, гдѣто излъгва простодушния епитропъ, че му трѣбва една книга отъ черквата, па му отваря безъ да подозира нѣщо. Г. Македонски сполучва, та открадва антиминса и прѣзъ сжщата нощь го донася въ Устово, съ когото се и освѣти черквата, безъ да знае нѣкой за това, дори и самия Долно Дерекюйски свѣщенникъ. А селото Долне-Дерекюю е далече на около два часа отъ Устово.

волътъ на гръцски. Това възмутило баща му, К. Савадцо, и той се заклелъ още на сжщата минута, че ще си съгради особна черква (Келешъ Савадцо бѣше отъ Чобанската махала). Тогава още станжли нуждитѣ распорежданйя и вътрѣ въ една година се съгражда черквата. Мѣстото на послѣдната било приготвено още прѣди тридесеть години и покойния дѣдо Панаретъ, когато е билъ Ксантийски гръцски митрополитъ, не е давалъ да се цѣпи Устово на двѣ енории, защото щѣло отпослѣ да излѣзе расцѣпление и въ всички общи дѣла. Думитѣ му отпослѣ се сбъднжхж.

Б. на Р.

И така, освѣщението на Устовската черква стана само съ свѣщеници, а това бѣше много добъръ знакъ на гръцската митрополия въ Скеча, който ѝ даде ясно да разбере, съ какво население и съ какво настроение имаше да защищава своитѣ дотогавашни права надъ тая часть отъ епархията ѝ. Свѣщеницитѣ, които взехж участие въ освѣщението, се ржководѣхж отъ Иеромонаха Григория, свѣщеника Димитъръ Толковски отъ Райково и отъ г. Македонски и името на гръцския митрополитъ не се споменж. И такова освѣщение нà дали е бивало другъ пжть и до сега въ Ахж-челебийско. Народъ се бѣше стекълъ толкова много, щото нѣмаше кжща, въ която гоститѣ да бѣхж по-малко отъ 25 души. Откакъ се изплатихж всички разноски по постройката, останжхж на лице само чисти пари около 50 хиляди гроша, съ които пари отпослѣ направихж чешмитѣ въ другата махала на градеца, гдѣто се намира пазарьтъ, и на които чешми водата се доведе отъ два часа далече отъ градеца. Всичкитѣ потрѣби въ новия храмъ се набавихж, като се доставихж и всички книги на славянски езикъ. Тя бѣше първия народенъ паметникъ за освобождението ни отъ гръцкото духовенство въ нашия хубавъ край и нейната направа и освѣщение много повлияхж за прѣмахванье на много прѣдразсждъци и даванье куражъ и на така пъргавичкото и живо наше население.

Още прѣзъ сжщето лѣто 1866 година на 1-ий Августъ Устовскитѣ първенци ме поканихж да имъ бждж свѣщеникъ въ новоучредената енория и новия храмъ. Азъ приехъ съ особно удоволствие и мене се паднж честьта да бждж прьвъ свѣщеникъ въ първия български храмъ въ широката и живописна Ардина долина.

Цѣлата година прѣминж тихо, безъ да се случи нѣщо особенно. Гръцската Скечанска митрополия плахо гледаше на бързия и злополученъ за неж оборотъ на работитѣ ѝ въ Ахж-челеби. Тя цѣли двѣ години никакво дѣйствие сериозно не подзе спремо каазата, а другитѣ села гледахж Устово, което бѣше тò всичко; за всичко отъ него се питахж и него слушахж. А Устовци вече не искахж и да знаятъ за гръцки владика, владичини и други. При всичко, че нѣколцина отъ Устовскитѣ първенци, на чело съ Данчо Кприяковъ, който бѣше познатъ и влиятеленъ въ правителството, струва ми се, че и тогава още той си бѣше сандъкъ-емини въ каазалското управление, при всичко, казвамъ, че тѣ не съчювствувахж съ Келешъ Саващо, ала не смѣехж и да кажжтъ нѣщо, защото тѣ се боехж отъ него и неговото влияние въ това отношение. Прѣзъ 1867 година, една година подирь освѣщението на Устовската черква, прѣзъ мѣсецъ Септемврий ненадѣйно дойде Скечанския владика, Н. В. Пр. Иларионъ. Случая на владиката помогнж да обиходи почти повечето села безъ никакви прѣпятствия, защото Келешъ Саващо отсжтствоваше по чужбина. А ние трѣбва да знаемъ, че той бѣше душата на каазата въ борбата и безъ него не се рѣшавахж никой на нищо. Владиката намѣри сгоденъ случай, та прѣзъ неговата обиколка се помжчи да направи едно расцѣпление, да си състави партия, която да стане противовѣсъ на движението. Устовци усѣтихж цѣлитѣ на владиката, та поржчахж на

Келешъ Саващо, който бѣше по търговията си съ бакърджилъкъ изъ Пловдивско, да побърза и си дойде. Смѣлия родолюбецъ напуща на минутата своята работа и дохажда въ Устово. Тъкмо на врѣме бѣше дохожданьето на Келешъ Саващо, защото владиката бѣше достa успѣлъ и свикалъ каазалски съборъ въ селото Долно-Райково, въ който съборъ той окончателно щѣше да увѣнчае съ успѣхъ своята миссия. Владиката свикваше съборътъ въ това село, защото отъ Устово се страхуваше, па и въ Долно-Райково той бѣше сполучилъ да привлѣче на своя страна прочутия и влиятеленъ богаташъ Радю чорбаджи, който отпослѣ стана лостътъ на гръкоманството въ тая кааза, което, за жалость, и до днесь сѫществува. Келешъ Саващо съвзе отчаенитѣ духове, насърчи ги и съумѣ да осуети кроежитѣ на владиката; съборътъ неможи да стане, защото повечето кметове и първенци отъ селата не отидохѫ, по раздумваньето на Келешъ Саващо. Слѣдъ нѣкой и другъ день владиката видѣ каква ще излѣзе работата, та станѫ и си отиде въ Скеча.

Азъ споменѫхъ по-горѣ, че на Устовския по това врѣме учитель, г. Димо Д. Македонски, се длъжи поравно успѣхътъ на токущо възродившия се народенъ духъ въ нашата кааза, независимо отъ неговата безпримѣрна дѣятелность въ тѣсния крѫгъ на думата учитель, гдѣто тая кааза и до днесь не е видѣла другъ учитель, подобенъ нему въ много отношения. Поради всичко това и владиката, и неговитѣ съчювственници бѣхѫ насочили погледитѣ си въ него. Още доклѣ нѣмаше Келешъ Саващо, влиятелния и гърчеющия се Данчо Кириаковъ въ Устово подбутнѫтъ отъ владиката, изгонихѫ г. Македонски и късното пристиганье на Келешъ Саващо не бѣше въ състояние да го възвърне изново: г. Македонски бѣше си заминѫлъ. По тоя начинъ, колкото и да не можи да постигне гонимата си цель дѣдо владика съ неговото дохожданье въ Ахѫ-челеби, то успѣхътъ му въ изгонваньето Устовския учитель бѣше много чувствителенъ за страната, на която въ тия тежки минути тукъ въ тоя край бѣхѫ неизбѣжно нуждни дѣятели, като г. Македонски. Освѣнъ това, важно бѣше и това, че сполучи (владиката) да постигне и едно расцѣпление въ нѣкои отъ първенцитѣ въ каазата, особенно въ Долно Райково, и да ги насъска единъ противъ другъ, отъ което тоя злощастенъ край неможе да се избави и до днесь

Като неможихѫ да възвърнѫтъ г. Македонски, Устовци условихѫ другъ учитель, г. Марко Савовъ, сега свѣщенникъ въ Пловдивъ, родомъ отъ г. Карлово.

Възражданьето на българщината въ Ахѫ-челеби бѣше посрѣщнѫта съ восторгъ отъ Пловдивскитѣ ни родолюбци и ние въ тѣхъ намѣрихме и намирахме морална защита въ всичко. При всичко, че вече нѣколко години се бѣхѫ изминѫли, откакъ борбата се водѣше жестоко въ Ахѫ-челеби на чело съ Устово, и откакъ Устовци категорически хвърляхѫ грьцкото духовно иго, то ние пакъ не бѣхме успѣли да се организираме, както трѣбваше, и да се сврѫжемъ съ общото течение на черковния въпросъ тогава. Такова нѣщо ние направихме чакъ въ 1868 година, когато тогавашната българска въ Пловдивъ

община покани и Устово да вземе участие съ испращаньето на прѣдставители въ свикания епархияленъ съборъ, който щѣше да стане на нѣделя Православие т. г. въ г. Пловдивъ. Такъвъ епархияленъ съборъ ставаше всѣка година, подъ прѣдсѣдателството на управляющия врѣменно Пловдивската епархия, въ който съборъ се прѣглеждахж епархийскитѣ приходи и расходи и други общи работи. За тая цель бѣхме избрани и испратени отъ Устово азъ и хаджи Христо п. Георгиевъ. Слѣдъ завръщаньето ни отъ Пловдивъ, за пръвъ пжть се състави една Централна българска Община въ Устово, която отъ тогава послѣ почнж да ржководи общитѣ работи въ каазата, която ако правителството и да не е считаше за официялно учреждение, обаче, дѣлата ѝ признаваше.

Общината се избра прѣзъ Май, а прѣзъ Юний с. г. дойде пакъ дѣдо Иларионъ отъ Скеча. Кой знае, ала все ми се струва, че това му дохожданье имаше тѣсна свръзска съ учредяваньето на общината ни, тѣло, съ което той имаше сега повече работа, отколкото съ еденични лица, които колкото вѣщи и смѣли и да бѣхж, все имаше видна разлика спрямо тѣхъ и едно що-годѣ организирано цѣло. Дѣдо Иларионъ бѣше извѣстенъ, че мжчно ще може да бжде приетъ най-напрѣдъ въ Устово, та слѣзе въ с. Долно-Райково при своя приятель Радю чорбаджи, съ чието влияние той расчиташе да привлѣче цѣлата кааза. Обаче дѣдо Иларионъ бѣше излъганъ тукъ въ смѣткитѣ си, защото още тогава половината отъ Долно-Райковци се отцѣпихж отъ Радя, слѣдователно и отъ дѣда Илариона.

Въ Устово тогава, освѣнъ Радювия приятель Данчо Кирияковъ и още нѣколко незначителни негови роднини, нѣмаше ни единъ гъркоманинъ. Въ тия години работеше и така нарѣчения *низам* — работенье мѣстни аби за турската войска — на които главенъ доставчикъ бѣше извѣстния Гюмюшъ-Герданъ отъ Пловдивъ. Той имаше кантората си за цѣлата кааза въ Устово, гдѣто се навъртахж всѣкога по нѣколцина негови хора, всичкитѣ прѣкалени гърци Слѣдъ пристиганьето на дѣда владика въ Д. Райково, поканихж го и реченитѣ Гюмюшъ герданьови хора, за да ги посѣти въ кантората имъ, която се помѣщяваше въ една голѣма кжща Дѣдо Иларионъ дойде, като мислѣше, че съ помощьта на тѣсно свързанитѣ икономически интереси на населението съ Гюмюшъ гердана, ще може да посѣти и други мѣстни хора – първенци — и по нататъкъ вече да дѣйствова. Обаче, това не станà така. Тогавашното му дохожданье причини такава демонстрация, такова кипенье въ смѣлитѣ и рѣшителни Устовци каквито не само че другъ пжть подобно нѣщо не можеше да стане въ тия мѣста, нъ то даде и едно необоримо доказателство на гръцкото духовенство, че почвата му еднъжъ за всѣкога е изгубена въ тоя живъ и крайно родолюбивъ градецъ.

Тутакси слѣдъ слизаньето му въ реченната Гюмюшъ-Герданьова кантора и населението Устовско цѣло, и мжже, и жени, и дѣца, става и заобикаля кжщата съ викове или да излѣзе и да си отиде, отъ гдѣто е дошълъ владиката, или съ сила ще го извлѣкжтъ и испратжтъ. Нѣмаше другъ исходъ, освѣнъ да се покори на това негоду-

вание и исканье на Устовското население Дѣдо Иларионъ още на сѫщия часъ си излѣзе и подъ защитата само на първенцитѣ Устовски, сполучи да се избави и отиде въ Долно-Райково безъ други особенни приключения. Женитѣ и дѣцата го гонихѫ чакъ вънъ отъ селото съ викове.

(*Слѣдва*)

ХОРОГРАФИЯ

Писма изъ Ахѫ-челебийско.

Отъ Ш.

VIII

Като излѣзе човѣкъ отъ тѣсното ущелье, въ което се намираше селото Долне-Дерекюю, и тръгне къмъ северъ, за да се искачи за ребрата и върховетѣ на лѣвия скюнъ, който образуваше лѣвия брѣгъ на Бѣла-рѣка, то слѣдъ 25-30 минути ще стигне въ селото Горно-Дерекюю. Пѫтьтъ отъ начало върви по едно стръмно, канаристо мѣсто, гдѣто едно малко долче, съ шумлива балканска струя, иде отъ самото погранично било, минува прѣзъ Гарно-Дерекюю и въ долния край на Долно-Дерекюю се влива въ Бѣла-рѣка, за да увеличи слабитѣ ѝ тукъ води. Слѣдъ едно малко кривуличенье по лѣвия брѣгъ на долчето, излазя се на самитѣ ребра на скюнътъ, които тукъ се растилатъ на една малко наведена и доволно широчка вглѫбнѫта площь, на горния край на която сѫ прѣснѫти доста спретнѫто хубавитѣ кѫщи на Горне-Дерекюю, прошарени по-между съ дръвчета,ниви и градинки малки. Послѣднитѣ сѫ малки кошарки, хубаво обградени съ плетища, които служѫтъ само за зеленчукъ и които въобще въ Ахѫ-челебийско наричатъ *кардеальници* отъ думата *кардіоа* — грѣцката *карбіаб* — съ която по тия мѣста наричатъ лахната, зелето. Отъ странитѣ си Горне-Дерекюю не е лишено и отъ малки горички, между които размѣсомъ съ елата иборътъ се срѣщатъ тукъ тамъ и букътъ, габерътъ, лѣската и яворътъ, тъй като мѣстностьта е на *припекъ слънце* и запазена отъ севѣрнитѣ вѣтрове. По тоя начинъ това село е расположено въ подножието на пограничното и водораздѣлно било

Калъчъ-бурунъ и Моминна-вода, които идѫтъ на редътъ къмъ истокъ съ връхътъ Роженъ, както бѣше Долно-Дерекюю, само че послѣдното е низско въ долината, въ политѣ на Роженъ, така да кажемъ, а Горно-Дерекюю е въ самия възелъ, отъ гдѣто излазя лѣвия склонъ отъ водораздѣлното бѝло, който склонъ отива по лѣвия брѣгъ на Бѣла-рѣка, по-послѣ съединена съ Черна-рѣка, и който се свършваше при с. Стояново, 7-8 часа пѫть на истокъ отъ Горно-Дерекюю, гдѣто Малка Арда събира водитѣ си съ сѫща Арда. Впрочемъ, Горно-Дерекюю е на високо, ѝгледно мѣсто, обърнѫто съ лицето си къмъ югъ. Хубавия му изгледъ отъ южнитѣ върхове става много по-приятенъ и красивъ, когато човѣкъ увеличи погледътъ си и надъ лежащитѣ надъ него голи върхове на водораздѣлното било, съ своитѣ обли, полянчести и трѣвисти *картоѝли*, а по-надолѣ около селото просѣенитѣ купчинки горици, нѣгдѣ голи сребристи скали, стоѭтъ като сѫщи вѣнецъ.

Горно-Дерекюю състои отъ около 250 кѫщи чисто български; съставлява една административна община и една енория съ двама свѣщенника, родомъ отъ селото си. Черквата имъ е една и постройката ѝ, изгледътъ, формата и величината ѝ сѫ сѫщи, както и въ споменѫтитѣ по-напрѣдъ села. Съгражданьето ѝ е съврѣменно съ първитѣ черкви въ тая кааза. При самата черква е и училището. Послѣднето е една спретнѫта, нова, доста удобна и красива сградица, слѣдователно и рѣдка въ цѣлата страна, макаръ и да не е снабдено съ всичкитѣ изискуеми се принадлежности. Въ това отношение Горно-Дерекювци сѫ засрамили другитѣ голѣми села въ каазата, чиито условия отъ всѣка страна сѫ по-добри отъ това красиво селце. Съгражданьето на училището, както и издържаньето му е станѫло и става отъ собственнитѣ жъртви на самото население на селото, а въ тоя именно случай тò заслужва похвала и подражание и много добъръ примѣръ на нѣкои отъ голѣмитѣ села, чиито първенци много обичатъ да мѣрѭтъ себе си съ голѣмия аршинъ. Училището се посѣщава съ повече отъ 100 ученика и ученички, раздѣлени на четире отдѣления

съ единъ учитель, а до прѣди нѣкоя година и двама. Прѣди врѣме Г.-Дерекювци издържахѫ доста скѫпички и вѣщи учители, училището имъ цъвтѣше, ала сега, горкитѣ, при всичкитѣ си желания и стремления за това, немогѫтъ. Причинитѣ на това и тукъ сѫ главно икономическата криза, която не е забравила и това селце, както и Долно-Дерекюю, тъй като и неговото географическо положение е сѫщото, както и първото. Освѣнъ това, липсватъ и учители не само тукъ, ами и въ цѣлата кааза. Горно-Дерекюю брои повече отъ десетина развити младежи, пълни съ енергия и надежди, ала ни единъ score неможи да се задържи въ селото си и то по-много уважителни причини. Отъ това зло страда и цѣлата кааза. Всичкитѣ такива единъ по-единъ напустнѫхѫ и напущатъ родния си край и се установяватъ по разни длъжности изъ България, а най много по учителство. Отъ друга страна Дерекювци сѫ консервативни хора: тѣ нѐ си обичатъ да повѣряватъ въспитанието на рожбитѣ си на външни и неиспитани тѣмъ лица за учители, а прѣдпочитатъ свои, макаръ напълно и не отговоряющи за това хора. При все това, Горно-Дерекюю, вземено въ сравнение съ другитѣ села въ каазата, неможе се каза, че стои много злѣ въ черковно-училищно отношение, макаръ и да е нуждно още много да се прави, за да се добие резултатъ, какъвто изисква голѣмината и нуждитѣ на селото.

Въ общественно отношение това селце е тоже за похвала. Наистина, прѣди нѣкоя година единъ отъ първенцитѣ му се бѣше компрометиралъ съ нѣкои не за прѣпорѫчванье негови обноски спрямо общитѣ дѣла на селото и съселянитѣ си, особенно къмъ по-развитичкитѣ, ала благодарение че не намѣри подрѫжка въ никого за дѣлата си и благодарение на добритѣ и примѣрни священници и благоразумието на другитѣ първенци, злото още въ началото се удуши. Сега при каквото и да е общо дѣло, тукъ нѣма да намѣри човѣкъ крамоли, несъгласия, гонения лични и недоволства, каквото напр. въ Райково, Устово и др. села, а всичко се върши и приема отъ всички, безъ да се чуе нѣщо по вънъ. Злото

и тукъ е само едно, което казахъ и по-горѣ, че селцето се лиши отъ развитичкитѣ си хора, отъ чиито съвѣти най-много се чувствува нуждата.

Въ поминъчно отношение и Горне-Дерекюю е въ сѫщото окаяно положение, както и Долно-Дерекюю. И на това село една голѣма часть отъ землището, пашата и нивитѣ се намиратъ отсамъ и на самата граница. И тукъ скотовъдството е било въ цвѣтуще състояние не прѣди много врѣме, а въ сегашно тò е останѫло не като срѣдство за прѣхрана, а за единъ видъ луксъ, ако може се каза така. Много малка е разликата на това село отъ Долно-Дерекюю и тя състои въ това, че старитѣ скотовъдци съ врѣме се заловили о други занаяти, като дюлгери, семерджии и др. т., които ако и да не сѫ въ състояние да имъ помогнѫтъ да скѫтатъ нѣщо и за черни дни и да поуредьѫтъ сиромашкия си животъ, то поне могѫтъ да поминоватъ днесь за утрѣ и да не сѣдѫтъ съ сгърнѫти рѫцѣ, както Долно-Дерекювци. При все това, поминъкътъ и въ това селце изъ день въ день се повече влошава и края му еднакво грозенъ ще бѫде съ тая страна.

По облѣкло, животъ и други такива Горно-Дерекюю е едно и сѫщо съ всички български села въ тая кааза, ала тукъ луксътъ още не е могълъ да си пробие пѫть, както въ Устово и Райково. Тукъ човѣкъ ще срѣщне повечко дѣвственность въ нравитѣ, повечко патриархалность, повечко старинно нѣщо, ала затова пъкъ и такова здраво, свѣже и крѣпко тѣло, самостоятеленъ твърдъ и живъ духъ, каквито само гиздавата планинска природа е въ състояние да даде.

Горно-Дерекюю лежи на най-прѣкия и най-приятния за лѣтно врѣме пѫть между Станимака-Пловдивъ за горнето течение на Арда. Тоя пѫть надъ Горно-Дерекюю прѣсича пограничното и водораздѣлно бѝло Момина-вода и Калъчъ-бурунъ и по бѝлото на Радова балканъ въ Рупчоско слазя или въ с. Павелско зà Пловдивъ, или въ с. Югово за Станимака. Ала сега, отъ когато се установихѫ митницитѣ на границата, тоя пѫть запустѣ съвършенно.

БѢЛѢЖКИ

изъ съврѣменния политико-икономически строй на Срѣдне-Родопското население.

е) *Бакърджийство и калайджийство.*

Пише Недѣлевъ.

(Продължение отъ кн. V и VI.)

Мѣжду най-забѣлѣжителнитѣ и най-цвѣтущитѣ едно врѣме занаяти, доста разпространенъ само между българското население въ Срѣднитѣ-Родопи, е бакарджилъкътъ — медникарството. Най-много разпространенъ е бакърджилъка въ долината на Арда, въ Ахж-челебийско, въ приполскитѣ градове на севѣрнитѣ и южнитѣ Родопини склонове (Хасково, Станимака, Гюмюрджюня, Скеча и др.), а слѣдъ тѣхъ пó по-малко се срѣща и въ Рупческо, Дарж-дерско, Кърджалийско и други каази изъ вътрѣшностьта. За забѣлѣжванье е още и това, че прѣдставителитѣ на тоя занаятъ сж играли най-голѣма роль и по възражданьето на българщината въ вътрѣшностьта на Родопитѣ.

Ако и да е изгубилъ доста отъ значението си въ днешно врѣме, като е станжлъ на малцина срѣдство за прѣпитаванье, то бакърджилъкътъ пакъ заема видно мѣсто между другитѣ занаяти и се вижда, като да е и той осжденъ на испадванье, ако и по-късно да стане съ него това. Като оставимъ градоветѣ Скеча, Гюмюрджюня, Станимака и Хасково, гнѣздото въ самитѣ Срѣдни Родопи на бакърджилъка е въ голѣмото индустриялно българско село Устово, Ахж-челебийска кааза, гдѣто е сърѣдоточена всичката му производителность. Нѣколко десетици семейства се занимаватъ главно съ обработваньето на медни сждове, и тѣ отдавна се занимаватъ съ тоя занаятъ. Устовски бакърджии иматъ отворени работилници и на нѣколко други центрове: Дарж-дере, Кърджалж, Ири-дере и Кошу-кавакъ, всичкитѣ въ Ардината долина. Обработваньето състои въ лѣенье отъ стари медни сждове и источванье отъ тѣхъ нови медни дъски, или пъкъ такива доставени отъ странство отъ фабрикитѣ. Отъ тѣзи дъски на ржцѣ съ чукове исчукватъ, спояватъ и произвождатъ всѣкакъвъ родъ сждове: котли отъ разни величини, тигани, тепсии, тенджери и други много подобни. Всички тия изработени тукъ сждове ако и да не сж лъскави и външно гиздави, каквито сж напримѣръ чаркоритѣ, сж инъкъ много трайни, здрави и съ доста приятна форма и симетрия. Приготвенитѣ по тоя начинъ вече готови сждове се изнасятъ въ доста удовлетворително количество изъ вътрѣшностьта на Родопитѣ, Одринско, Солунско, Сѣрско, Приморската равнина и Пловдивско. Само въ Устово се приготвятъ и изнасятъ разни видове медни сждове около 30,000 оки на тегло годишно.

Една бакърджийска работилница поглъща и дава постоянна работа на нѣколко десятки работници — майстори, калфи, чираци и др. Бакърджиитѣ се дѣлжтъ на два вида: еднитѣ сж сжщи производите-

ли и работници, а другитѣ разносвачи — продавачи. Първитѣ постоянно се намиратъ на едно мѣсто, а вторитѣ странствоватъ. Първитѣ иматъ установени своитѣ работилници въ централнитѣ мѣста и произвождатъ стоката, а другитѣ купуватъ на едро изработената отъ първитѣ стока, или пъкъ имъ плащатъ едно уговорено възнаграждение на ока. Въ послѣдния случай тѣ имъ даватъ тѣхенъ суровъ материялъ за да го изработятъ, натоварятъ го послѣ това съ коньетѣ си и отъ село въ село, отъ градъ въ градъ го разнасятъ и продаватъ съ печалба. Продажбата става или съ пари, или въ размѣна съ стари, поврѣдени и негодни вече сждове. И на еднитѣ, и на другитѣ поминъкътъ не е толкова лошъ, при всичко, че е съпроводенъ съ много физически трудъ, лишения и прѣмеждия като мѣста, изъ Турция, гдѣто на всѣка крачка човѣкъ рискува да изгуби всичко спечалено съ толкова непосилни мжки. Обаче, колкото още и да се крѣпи и този важенъ занаятъ тукъ, то той не е този, който е билъ прѣди десетина двадесеть години. Новитѣ врѣмена и условия значително поокастрихж и този стръкъ отъ мѣстния поминъкъ. Потрѣбяваньето на мѣстнитѣ и здрави медни сждове постепенно се замѣстя отъ фабричнитѣ, пакъ и митата понастоящемъ доста прѣчжтъ. За забѣлѣжванье е, че отъ Ардината долина има прѣселени и въ България въ нѣколко градове бакърджии, гдѣто иматъ отворени отдавна свои работилници.

Съвмѣстно съ бакърджилъка иде и калайджилъка. Не само че повечето отъ бакърджиитѣ сж и калайджии, ами и едно голѣмичко количество хора се занимаватъ и само съ калайджийство. Калайджии има и отъ Рупчоско, Дарж-дерско и др., не само отъ Ахж-челебийско, гдѣто и този занаятъ е най-много распространенъ, и отъ гдѣто той се е распространилъ и въ другитѣ части на Родопитѣ. И калайджии, и бакарджии има само въ българското население, — помашкото нѣма.

Калайджилъка състои главно въ калаисванье на сждове стари и нови, слѣдователно, и калайджиитѣ сж просто работници. И тоя занаятъ до не отдавна е билъ много распространенъ и на почетъ, като е ималъ и той своя цвѣтущъ периодъ, когато единъ калайджия, освѣнъ гдѣто е прѣпитавалъ по-охолничко семейството си, е и скжтвалъ нѣщичко и располагалъ съ по нѣколко товарни добитъци и др. Обаче, и той е прѣминжлъ тая си хубава епоха и изглежда, че много бързо крачи къмъ съвършенното си исчезванье. Отъ друга страна калайджилъка и въ хигиеническо отношение не е за прѣпоржчванье.

НОВИНИ
ИЗЪ
РОДОПИТѢ.

Неуморния и твърдѣ много заслужившия съ своитѣ научни издирвания у насъ г. Х. Шкорпилъ учитель при Пловдивската гимназия, е обнародвалъ напослѣдъкъ въ списанията на археологиче-

ския семинарий при императорския университетъ въ Виена, около двѣста староврѣмски (антични) надписа изъ разнитѣ крайща на нашето отечество. Изъ Родопската территория произлизатъ три еллински надписа, а именно: изъ околностьта на с. Каттуница, с. Ходжиново (Конушко) и Козарско (Пещерско). Ето що гласи Катуницкия надписъ: „Въ врѣмето на императора Тита Елия Адрия на Антония когато управительтъ на Тракия е билъ Гай Юлий Комодъ, сѫ били турени границитѣ на ливадитѣ, принадлѣжащи на родопската область." — Управительтъ е тождественъ съ римския намѣстникъ на провинцията Pannonia inferior извѣстенъ подъ име: C. JulinsCommodus Orfitianus. Надписътъ произлиза отъ второто столѣтие слѣдъ Рож. Хр. слѣдователно е около 1700 години старъ. За другитѣ два надписа [отъ с. Ходжиново и Козарско] ще споменемъ идущий пѫть. X.

Научаваме се, че тази година прѣзъ мѣсецъ Августъ (?) е била копана така наричаната *„Бановата могила"* до с. Пастуша. Могилата е около 27 метра висока. Копана е била отгорѣ, като е останѫла още недокопана на 8 метра височина. До тамъ не е било намѣрено още нищо. На раскопкитѣ е рѫководилъ г. Директора на Държавния музей въ София. Говори се, че правителството е похарчило за раскопаваньето ѝ четире хиляди лева.

Единъ „Гражданинъ„ отъ г. Хасково ни пише слѣдоющето:

„Приятно ми е да ви съобщѫ, че на 26 минѫлия Октомврий, н. г., г-нъ Ст. Бончевъ, житель въ София който прѣзъ тая лѣтна ваканция изучаваше нашата (Хасковската) околия въ геологическо отношение, прѣдъ една многобройна публика, събрана въ централното училище на града Хасково, държа́ скаска *„върху геологическото устройство на Хасковската околия и минералнитѣ богатства, които се намиратъ въ нея."* Публиката останѫ много задоволна и това изказа съ дльготрайното си рѫкоплесканье слѣдъ свършваньето на скаската. Ще ви съобщѫ, че спорѣдъ г. Бончева, въ нашата околия има злато, лигнитъ, въглища, каолинъ, желѣзни и монганени руди. Дано тия богатства у насъ захванѫтъ часъ по-скоро да се разработватъ!"

Г-нъ Бончевъ е младъ и надежденъ ратникъ въ полето на естественнитѣ науки у насъ. Вече нѣколко специални трудове за нѣкои кѫтове изъ нашето отечество въ геологическо отношение има приготвени отъ него за печатание и намъ ще бѫде повече отъ приятно, ако въ скоро бѫдѫще видимъ обнародванъ резултата на ученитѣ му издирвания и за нѣкои поне части и отъ Родопитѣ, които и въ това отношение стоѭтъ непокѫтнѫти.

Нѣкои отъ пограничнитѣ български и помашки села и отсамъ, и отвѫдъ границата въ Рупчоската околия, чийто поминъкъ повечето състои въ скотовъдство, сѫ се били отнесли прѣзъ минѫлия мѣсецъ, н. г., съ молба до Народното Събрание, за да имъ се направѭтъ поне нѣкои отстѫпки въ митарственнитѣ формалности и берии. Така напр. българското население отъ пограничната въ Турция Ахѫ-челебийска кааза, което има свои имоти по самата граница и отсамъ

неѭ, е молило да му се позволи да прѣкарва добитъцитѣ си лѣтѣ на паша въ собственнитѣ си пасбища, като не му се зема вносно мито и бегликъ, съ които се облагатъ и въ Турция. Ние сме имали случай и на друго мѣсто да споменяме, какви сѫ слѣдствията на митницитѣ и отъ двѣтѣ страни на южнитѣ ни граници съ Турция, а най-много на българското население въ Родопитѣ, и колко лошо повлияхѫ тѣ за поминъчното испадванье и на така сиромашкото планинско население. Врѣдата е еднаква и отсамъ, и отвѫдъ та за това би трѣбвало и двѣтѣ правителста, и турско, и българско, да се споразумѣѭтъ, та ако не повече, то поне нѣкои по-важни отстѫпки да направѭтъ и съ това улеснѭтъ по-свободното циркулиранье на мѣстното население, чиито поминѫчни условия станѫхѫ толкова злѣ въ послѣднитѣ нѣколко години. А надеждитѣ въ тоя случай сѫ най-много въ българското правителство.

Прѣзъ минѫлия мѣсецъ една депутация отъ нѣколко села изъ Рупчоската околия е носила едно прошение, подписано почти отъ всичкитѣ въ околията села, за Народното Събрание въ София, съ което се е молило, щото сѫществующето отъ нѣкоя година насамъ Държавно Триклассно училище въ с. Орѣхово да се повиши съ още два класса, или ако не такова, то да се прибавѭтъ при тритѣ му класса още нѣколко специялни курса, подходящи на условията на страната и поминъчнитѣ нужди на населението въ тия мѣста. Таково сѫщо прошение бѣше подавано и въ минѫлогодишната сессия, ала тогава се отхвърли, ужъ че било прѣждеврѣменно. Наистина, нуждата въ тия мѣста е голѣма въ просвѣтително отношение, а като се земѫтъ прѣдъ видъ и духовнитѣ връзски и влияние, които трѣбваше отдавна да се създадѫтъ и за задграничното българско население, което е разпръснѫто не само въ ближната Ардина долина, ами въобще и изъ цѣлитѣ Родопи, то тогава безотлагателно часъ по-скоро трѣбва да се помисли, отъ гдѣто трѣбва, щото това училище да се уреди и постави на условия, които напълно да отговарятъ на неговата цель и назначение въ гиздавитѣ и широки, ала въ много отношения злочести български Родопи.

Прѣзъ минѫлия мѣсецъ смѣсеното отъ помаци и турци село Борово, 60 кѫщи, Рупчоска околия, вкупомъ до единъ сѫ се изселили за Турция, като оставили имотитѣ си непродадени, тъй като нѣмало кой да имъ ги купи, понеже на около селото нѣма ближни български села. Сега се научаваме, че около 20 български семейства отъ селото Карлуково, Ахѫ-челебийска кааза (Турция), искали да се заселѭтъ на мѣстото на това село.

За да замине единъ кираджия отъ тукъ въ Турция макаръ и $^1/_2$ километъръ мѣсто отъ границата навътрѣ, трѣбваше досега да плати вносно мито на добитъкътъ си, което мито не падаше по-долѣ отъ десеть лева и на най-долния и слабъ добитъкъ. Това бѣше главната спънка на кираджиитѣ отъ Рупчоската околия, да не могѫтъ да

минаватъ границата. Цѣли села въ Рупчоско (Павелско, Хвойна, Малево) поминаватъ исключително съ киреджилъкъ, който състои въ прѣкарванье най-много храни отъ Пловдивско за вътрѣшността на Родопитѣ. Сега се научаваме, че турското правителство е унищожило тая мѣрка, като е позволило до могжтъ да прѣкарватъ кереджиитѣ добитъцитѣ си свободно, като оставятъ депозитъ, или поржчителство за тѣхъ. Това е похвално, тъй като е достатъчно за единъ бѣденъ киреджия да може да циркулира свободно, когато напрѣдъ неможеше, тъй като трѣбваше да продаде единия си добитъкъ, ако има два, за да плати митото му, та по тоя начинъ да упражнява занятието си, отъ което неговото семейство очаква прѣхраната си.

Нони книги и списания получени въ редакцията ни.

1. Ballades et Chansons populaires tchèques et bulgares, des Achille Millien. Paris, Alphonse lemerre, éditeur, 23—31, passage choiseul, M.DCCC.XCIV. Prix 3 francs.

2. *Вѣстникъ иностранной литератури, ежемѣсечний литературно-исторический журналъ.* Годъ IV, томъ XI, 1894 г С. Петерсбургъ. Редакторъ Т. И. Булгаковъ, издатель Г. Ф. Пантелеевъ.

3. *Учитель*, год. II, кн. III за м. Ноемврий, Пловдивъ, 1894 г.

4. *Китка,* год. II, кн. II, Пловдивъ, 1894 г.

5. *Цѣлина,* год. III, кн. IX и X, Пловдивъ, 1894 г.

6. *Дело* лист за науку, книжевност и друштвени животъ, кн. за Ноембар, 1894 г. Београдъ.

7. *Българска сбирка* год. I, кн. XI, Пловдивъ 1894 г.

8. *Юрюдически прѣгледъ*, год. II, кн XVII.

9. *Женски свѣтъ* съ притурка „Домакиня", год II, кн. 20 и 21, Варна, 1894 г.

10. *Дѣтинска почивка*, год. IV кн. III и IV, Силистра, 1894 год.

11. *Военни извѣстия*, год. III, 1894 г. София.

12. *Дневници* (стенографически) на седмото Обикновенно Народно Събрание. Първа редовна сессия, отворена на 15 Октомврий—закрита на 21 Декемврий 1893 год. кн. III (Засѣдания XXVI и XXVII, отъ 3 и 4 Декемврий, 1893 год.

13. *Календарче София* за 1895 година, отъ Ив. Райчевъ. Година VII, цѣна 30 с.

НАРОДНИ УМОТВОРЕНИЯ

изъ

Родопитѣ.

I. Пѣсни изъ обществення животъ.

а) Изъ Ахъ-челибийско. Записалъ *Ст. Н. Шишковъ*

I. Іунак ф чі̀узда земеа.

Іуна̀к си ма̀йка пи̇ташеа:
— Ма̀леа леа, ми̇ла ма̀леа-леа,
Пра̀ву ща да та по̀питам,
Пра̀ву да си ми ка̀зала:
5 Ага̀ си іуна̀к заги̇неа
На чі̀узда зѐмеа незна̀йна,
По̀пувеа упеа̀ват ли гу?
Душіоа̀-на удреа̀дат ли му?
Свеахчи̇ца запа̀леат ли му?
10 — Си̇ну ліу, еа мо̀й си̇ну ліу,
Оти ма пи̇таш, си̇ну ліу?
Доа̀ли ми ми̇слиш, си̇ну ліу,
Фаф чі̀узда зѐмеа да сиди̇ш?
Чі̀узда еа зѐмеа при̇тажна,
15 Ка̀йну еа ма̀йка ма̀щеаха;
На̀шеа еа зѐмеа ра̀стажна,
Ка̀йну еа ма̀йка руждѐлна.
Іуна̀к си ма̀йка ни слу̀шеа,
Та си еа іуна̀к утишіоа̀л
20 Фаф чіузда зѐмеа незна̀йна,
Чі̀узда еа ма̀йка пума̀йчил,
Чі̀уздеак еа бащ̀а пуба̀щил,
Чі̀узди еа бра̀тьеа пубра̀тил,
Чі̀узди еа сѐстри пусѐстрил.
25 Іуна̀к са бо̀лан разбулеа̀,
Та си на бащ̀а викашеа:
— Ба̀щеа леа, пуба̀щимку ліу,

Пòдай ми вòда студѐна!
— Сѝнеа леа, пусинеанѝчеа,
30 Имаш ли жіоальти жеальтѝци,
Да ти дàм вòда студѐна?
Пàк си са іунàк мòлеашеа:
— Малеа леа, пумàйчимку ліу,
Пòдай ми, мàлеа, вудѝца,
35 Вѐйкеа за вòда нимòгам!
— Сѝнеа леа, пусинеанѝчеа,
Имаш ли беàли грòшіувеа,
Да ти дàм вòда студѐна?
Пàк си са іунàк мòлеашеа:
40 — Брàтеа леа, пубрàтимку ліу,
Пòдай ми вòда студѐна,
Вѐйкеа за вòда нимòгам!
— Брàтеа леа, пубрàтимку ліу,
Имаш ли кòнчеа хрàнеану,
45 Да ти дàм вòда студѐна?
Пàк си са іунàк мòлеашеа:
— Сѐстру ліу, пусѐстримку ліу,
Пòдай ми, сѐстру вудѝца,
Вѐйкеа за вòда умѝрам!
50 — Брàтеа леа, пубрàтимку ліу,
Имаш ли діукмѐ шеҍреани,
Да ти дàм вòда студѐна?
Іунàку си са нажеалѝ,
Й бàлну му са набальнѝ,
Та си мàйчица спумеанòа.

Слушана отъ
Добра Маркова въ Устово.

2. Стуеан и сестра му Тудорка.

Стѝга ми пѝйтеа вѝну-ну,
Вну-ну и ракѝеа-на:
Вѝну-ну шеакòа низнàеа,
Ракѝеа хеасàпь ни прàви!
5 Снòща са путпѝ млàт Стуеàн,
Та си закòли сѐстра му,
Сѐстра му леавѐнь Тудòра;

Та чеа си кòнеа-н васіоàдна
Нах висòка-на плàнина.
10 Агà еа тàму утишіоàл,
Нашіоàл еа сеàнка дибèла,
Лèгнал еа соана да пуспѝ;
Стуеàн еа соана засоàнил:
Воàлци му стàду еадеàха,
15 Бèали кỳчеата лàеаха,
Ліỳта гу змѝеа ухàпа,
Беàлу му соàрцеа изеàдеа.
Стуеàн са ут соàн сабỳди,
Та си мàйка си пѝташеа:
20 — Ох леа леа, стàра мàйчицеа,
Какоàф сам соàна засоàнил:
Воàлци ми стàду еадеàха,
Беàли кỳчеата лàеаха,
Ліỳта ма змѝеа ухàпа!
25 Пак си му мàйка вѝкашеа:
— Сѝну ліу, сину Стуеàнеа,
Воàлькувеа-неа са, сѝну ліу,
Кунàцки млàди сеаймèнеа;
Кỳчеата-па са сѝну ліу,
30 Ф сèлу-ну чіурбажѝеа-неа;
Ліỳта еа змѝеа, сѝну ліу,
Твòеа-на сèстра Тудòрка.
Ощеа си дỳма дỳмаха,
И сеаймèнеа си дòйдаха;
35 Назàть му роàки воàрзаха
И пуд кòньеа гу кàраха,
Та гу ф теавнѝца мèтнаха.

Слушана отъ
Добра Маркова въ Устово.

б) Изъ Рупчоско. Записалъ *сѫщия*

3 Мома Даймеана и циганьчеа.

Мòмеа Даймеàну, Даймеàну,
Самà ли жèнеашь на дрỳмеа?

— Ци̇ганьчеа, че̇рну ци̇ганьчеа,
Іас ми неа же̇нам сами̇чька,
5 Іас и̇мам бра̇теа труи̇ца:
Ади̇н нах се̇лу ути̇деа,
Пладьни̇на да ми дунеасѐ,
Дру̇гъа-н на во̇да ути̇деа,
Тре̇теа-н пуд се̇нькіа сеадеаеа.
10 Садіа̇ ци̇ганьчеа, пучіа̇ка,
Нету̇ ут се̇лу духа̇да,
Пладьни̇на да и̇ дунеасѐ,
Нету̇ ут во̇да духа̇да,
Нету̇ ут се̇нькіа ста̇нува.
15 И то̇ еа ста̇на, заве̇деа,
Та еа дума̇ му удьве̇деа.
Зи̇меа еа во̇ди ци̇ганьчеа,
Зи̇меа пу зи̇мни мра̇зувеа,
Леа̇теа пу леа̇тни пе̇кувеа,
20 Дано̇ Даймеа̇на пучеарнѐ,
Да ста̇неа чьо̇рна ци̇ганка.
Ко̇лькіу-ну беа-еа̇ біа̇личька,
Но̇лькіу по біа̇ла ста̇нува.
Та чеа пи̇та ци̇ганьчеа:
25 — Мо̇меа Даймеа̇ну, Даймеа̇ну,
Нах кадѐ ви еа се̇лу-ну:
Нах и̇зник, али̇ нах за̇ник?
Се̇лу-ну било̇лу нах и̇зник,
Пак та̇ му ка̇за нах за̇ник.
30 И то̇ еа ста̇на заве̇деа,
Да̇деа и̇ то̇рба шіа̇реана,
Та си Даймеа̇на заве̇деа
Нах и̇зник селу гуліа̇му,
И та̇му просіеа̇ да про̇сеат.
35 Та ми си утишли̇-ли
У Даймеа̇нина ма̇чица.
Даймеа̇нина-на ма̇чица,
Біа̇лу-ну пла̇тну тъчеа̇шеа
И Даймеа̇на и̇ ду̇маеа:
40 — Иди ни, ба̇бчіу, и̇спрати!
Излѐзеа да хи испра̇ти,
Даймеа̇на флѐзеа ф ста̇нувеа,

Та ми еа плàтну заткàла,
Заткàла ȍщеа запiàла
45 И тà ѝ тѝху дȕмаеа:
— Цѝганку, чѐрна цѝганку,
Iас имiàх щѐрка Даймеàна,
Та катȕ тѐбеа тѫчiàшеа,
Тѫчiàшеа ȍще пеаiàшеа.
50 И тà ѝ тѝху дȕмаеа:
Мàлеа леа, мѝла мàлеа леа,
Неа пузнà ли ма. мàлеа-леа,
Чи си сам твȍеа Даймеàна?

Слушана отъ *Фидана Димитрова*
въ с. Орѣхово.

4 Тодур и лиубеа му Лилианка.

Тȍдур Лилiàньки дȕмаеа:
— Лiȕбеа Лилiàнку, Лилiàнку,
Iас ща на дiукiàнь да ѝда
Мàлу ща млȍгу да сѐдеа,
5 Мàлу ща вѝну, да пѝеам
За аднъà жъàлта жъàльтѝца,
Марѝ да ма си чiàкала.
Сеàдià Лилiàнка да чiàка,
Укъа еа памȕкъ испрѐла,
10 Тувàр еа бȍрна ижѐгла,
Бѫкал еа вȍда испѝла,
На геаргѐф ракàф ушѝла.
Мàшьку ѝ деàтеа преаплàка,
Та лѐгна да гу прихрàни.
15 Зȍрлеан еа дрiàмка натѝсна,
Та еа главъà-на слȍжила,
Главъà-на на възлафка-на,
Тȍдур на пȍрти почiȕка:
— Еала Лилiàнку iȍтури!
20 Неа ѐ зачiȕла Лилiàнка,
ЕАми зачiула баба ѝ,
Та еа мунафлък стȍрила,

Забѣлѣжка. 17 и 18 стихове по нѣкага казватъ и така: „Зимеа еа кади на борна, Леатеа еа пеаче на слъанцеа, Дано Даймеана пучеарне“ и пр,

Утйдеа, та му іутòри
И на Тòдура дỳмаеа:
25 — Сйну Тòдуреа, Тòдуреа,
Лиліàнка си еа заспàла,
Ваз нѫ̀шь еа нѫ̀щеа игрàла
Сас пòпуви-неа рàтаеа.
И Тòдуру са расърди,
30 Та катỳ си варьвеàеа
Васпріѫ̀тна біàли ракàвеа,
Извàди сàблı̀а òгнеану,
Лиліàньки глàва удреàза.
Глàва й пу двòр фъàркашеа,
35 Изйкь й дỳма дỳмаеа:
— Ліỳбеа Тòдуреа, Тòдуреа,
ЕА вижь ми, лỳбеа, рàбута,
Тугà ми глàва òдреажи.
Тòдур й вйдеа рàбута.
40 Извàди сàблı̀а òгнеану,
Та си са пòрна ф сарцè-ну,
Чеа на маı̀ка си дỳмаеа:
— Мàлеа леа мйла, мàлеа леа,
Дèну да жı̀àлишь адьнйчеак,
45 Еа жı̀àли, мàйчı̀у, двамйна.

Слушана отъ сѫщата въ с. Орѣхово

II. Пѣсни изъ личния животъ.

а) Изъ с. Чепеларе, Рупчоско. Записалъ *сѫщия.*

1.

Коàжеаліу, шеàреан, пйсуван,
На меажіоà на са вйкали
Гòреа, ф гòрна-на махалоà,
Дè-ну са збйрат мòми-неа,
5 Мòми-неа и іунàци-неа.
Фсеàкеаму кйтка дàдаха,
Тòдуру кйтка нимеàшеа.
Сіоàдна Тòдурчеа да плàчеа,
Мàшка гу мумà миреашеа:

10 — Моа̀льчи, То̀дурчіу, ни пла̀чи:
И тѐб щим кѝтка да дадѐм:
Ут беа̀ла бу̀за карпу̀за,
Ут чіоа̀рни о̀чи чиреа̀шки.

Слушана отъ
Стою Щеновъ с. Чепеларе.

2.

Ф Стамбо̀л са ко̀нчеа прудà ва
За трѝста беа̀ли гро̀шіувеа
И за хильеа̀да мажеа̀реа,
Ни адѝн са еа нѐ наіоа̀л
5 Ко̀нчеа-ну да си спазарѝ.
Наіоа̀лу са еа, наіоа̀лу
Ду адно̀ мла̀ду бушна̀чеа,
Наблѝжи, ко̀нчеа спазарѝ,
Пак пароа̀ нѐма ф кисіоа̀-на,
10 Та чеа ко̀нчеа-ну васіоа̀дна,
ЕАшкѝнеа-н да му скита̀са:
Адноа̀шь гу с но̀ги пузбу̀та,
Ду три пла̀нини прирѝпна,
Утѝдеа ф сѐлу гулеа̀му.
15 На кра̀й ф сѐлу-ну имеа̀шеа
Ду адно̀ доа̀рву висо̀ку
И ду дарво̀-ну имеа̀шеа,
Ду адноа̀ сто̀дна вудѝца,
Мумѝца во̀да то̀чеашеа:
20 Бушна̀к мумѝци вѝкашеа:
— По̀дай ми, мо̀мнеа, вудѝца,
Чи ут деала̀ку патіо̀вам!
Мумѝца си му вѝкашеа:
— Бушна̀ку. лу̀ди и мла̀ди,
25 Мѐнеа еа ма̀йка вѝкала,
Вѝкала и зароа̀чеала:
Ту̀рчину сеалеа̀м ни зѝмай,
Іуна̀ку во̀да ни да̀вай.
Іуна̀к мумѝци вѝкашеа:
30 — По̀дай ми, мо̀мнеа, вудѝца,
Чи вѐйкеа за во̀да:

Мѐнеа еа троа̀ска трѐсала.
Туга̀ф са мума̀ измàми,
Та си му вȍда пуда̀деа.
35 Чи ми ни фа̀на вудоа̀-на,
ЕАми си фа̀на мума̀-на,
Та си еа мѐтна на кȍнеа-н.
Муми̇̀ца му са мȍлеашеа:
— Пу̀сни ма, пу̀сни, іуна̀чеа,
40 Чи сам адни̇̀чка іу ма̀йка,
Іу ма̀йка и іу буба̀йка!
Пак си хи іуна̀к ви̇̀кашеа:
— Ха̀йда ми, ха̀йда, муми̇̀цеа,
И еа̀ сам ади̇̀н іу ма̀йка,
45 Іу ма̀йка и іу буба̀йка,
С тѐбеа двами̇̀на да ста̀ним,
Пак сас кȍнчеа-ну труи̇̀ца.

Слушана отъ
дѣдо Радко Кацаревъ с. Чепеларе.

3.

Гȍри ми, гȍри, усȍйку,
И еа̀ сам дру̀гушь гуреа̀лу
Заради̇̀ пу̀сту има̀ньеа:
Ф уду̀пуршна-на махалоа̀,
5 За Кеардȍска-на фдуви̇̀ца.
Нѐли ми ни ѐ деавȍйка
На пеатна̀деастеа гуди̇̀ни,
Гизди̇̀лу да еа прилеа̀га.
Ра̀сти ми, ра̀сти, сіульви̇̀йку,
10 Тіоаничка, та висȍкичка,
Беа̀личка, та кравѐничка.
Висȍчка си ми на̀расти,
Пѐньжіурки да ми запу̀шишь,
Да ми ни гліоа̀дам мȍми-неа,
15 Мȍминеа и нивеа̀сти-неа.

Слушана отъ
Стою Щоновъ с. Чепеларе.

4.

Стѝга миновай, мòмнеа-леа,
Утирну рàну на вòда,
Вѐчеару фтіоàвну ут вòда:
Іàли та еàн-кеахеаеà-на.
5 — Чіубàну, вàклу кòпеалеа,
ЕА ни минòвам за нѐгу,
ЕАм ми минòвам за тѐбеа.
ЕА да ми знàеам, мòмнеа-леа,
Ти да минòвашь за мѐнеа,
10 Вàкал ща увѐн закòли.
— Чіубàну, вàклу кòпеалеа,
Ни кòли увѐн за мѐнеа,
Зàкули си го за тѐбеа,
Да ти са плòдеат уфцѐ-неа,
15 Да ти са здрàви агѝ-неа

Слушана отъ
Стою Щоновъ с. Чепеларе.

5

Нароàчеа Стуеàн, пуроàчеа:
„Дѐ да еа бубàйку да дòйдеа,
Змѝйка ми флеàзеа ф пàзушка,
Да дòйдеа да еа извàди!“
5 Зачіу бубàйку му, утѝдеа,
Га си змѝйка-на пуглюàда,
Змѝйка еа ліỳта усòйна:
— Ох-леа леа, сѝну Стуеàнеа,
Ни мòга да еа ѝзвадеа!
10 Нароàчеа Стуеàн, пуроàчеа:
— Дѐ да еа мàйка да дòйдеа,
Змѝйка ми флеàзеа ф пàзушка,
Да дòйдеа да еа извàди!
Зачіỳ гу мàйка му, утѝдеа,
15 Гà си змѝйка-на пугліоàда,
Та са мàйка му, извѝка:
— Ох-леа леа, сѝну Стуеàнеа,
Змѝйка еа ліỳта усòйна,
Ни мòга да еа ѝзвадеа!

4.

Стѝга миновай, мòмнеа-леа,
Утирну рàну на вòда,
Вѐчеару фтіоàвну ут вòда:
Іàли та еàн-кеахеаеà-на.
5 — Чіубàну, вàклу кòпеалеа,
ЕА ни минòвам за нѐгу,
ЕАм ми минòвам за тѐбеа.
ЕА да ми знàеам, мòмнеа-леа,
Ти да минòвашь за мѐнеа,
10 Вàкал ща увѐн закòли.
— Чіубàну, вàклу кòпеалеа,
Ни кòли увѐн за мѐнеа,
Зàкули си го за тѐбеа,
Да ти са плòдеат уфцѐ-неа,
15 Да ти са здрàви агѝ-неа

Слушана отъ
Стою Щоновъ с. Чепеларе.

5

Нароàчеа Стуеàн, пуроàчеа:
„Дѐ да еа бубàйку да дòйдеа,
Змѝйка ми флеàзеа ф пàзушка,
Да дòйдеа да еа извàди!“
5 Зачіу бубàйку му, утѝдеа,
Га си змѝйка-на пуглюàда,
Змѝйка еа ліута усòйна:
— Ох-леа леа, сѝну Стуеàнеа,
Ни мòга да еа ѝзвадеа!
10 Нароàчеа Стуеàн, пуроàчеа:
— Дѐ да еа мàйка да дòйдеа,
Змѝйка ми флеàзеа ф пàзушка,
Да дòйдеа да еа извàди!
Зачіу гу мàйка му, утѝдеа,
15 Гà си змѝйка-на пугліоàда,
Та са мàйка му, извѝка:
— Ох-леа леа, сѝну Стуеàнеа,
Змѝйка еа ліута усòйна,
Ни мòга да еа ѝзвадеа!

20 Нароа̀чеа Стуеа̀н, пуроа̀чеа:
— Дѐ да еа бра̀тчеа да до̀йдеа,
Змѝйка ми флеа̀зеа ф па̀зушка,
Да до̀йдеа да еа изва̀ди!
Зачі̀у гу бра̀тчеа утѝдеа,
25 Га си змѝйка-на пугліоа̀да,
Та си са бра̀т му извѝка:
— Ох-леа леа, бра̀теа Стуеанеа,
Змѝйка еа лі̀ута усо̀йна,
Нимо̀га да еа ѝзвадеа!
30 Нароа̀чеа Стуеа̀н, пуроа̀чеа:
— Дѐ да еа сѐстра да до̀йдеа,
Змѝйка ми флеа̀зеа ф па̀зушка,
Да до̀йдеа да еа изва̀ди!
Зачі̀у гу сѐстра утѝдеа,
35 Га си змѝйка-на пугліоа̀да,
Та са сѐстра му извѝка:
— Ох-леа леа, бра̀теа Стуеа̀неа,
Змѝйка еа л у̀та усо̀йна,
Нимо̀га да еа изва̀деа!
40 Нароа̀чеа Стуеа̀н, пуроа̀чеа:
— Дѐ да еа лі̀убеа да до̀йдеа,
Змѝйка ми флеа̀зеа ф па̀зушка,
Да до̀йдеа да еа изва̀ди!
Зач у гу лі̀убеа, утѝдеа:
45 — Ох-леа леа, лі̀убеа Стуеа̀неа,
Змѝйка еа лі̀ута усо̀йна,
Да моа̀чеа да еа ѝзвадеа.
Вассу̀ка дѐсна рачѝца,
Та си му му̀шна рачѝца
50 Фаф дѐсна-на му пазу̀шка,
Ни било̀ змѝйка лі̀ута усо̀йна,
ЕАм било̀ дѝплу кеамѐрчеа,
Ма̀наху жіоа̀лти алтоа̀неа.

Слушана отъ
дѣдо Никола Метексовъ, с. Чепеларе.

Молимъ да се прочете.

Всички многоуважаеми познати и непознати намъ господа, до които испращами I-та книжка отъ списанието „Славиеви гори“, най учтиво молимъ, щото до 25-й идущий Маий най-забавно да иматъ дорбината или да внесѫтъ годишний абонаментъ, ако тѣ желаѭтъ да получаватъ списанието, или пъкъ да си ни повърнѫтъ обратно книжката.

Втората книжка нѣма да се прати никому, който до това врѣме не се обади на молбата ни.

Молимъ всички уважаеми Редакции на списания, които би желали да имъ испращаме списанието „Славиеви гори“ въ замѣна, да благоволѭтъ и ни испращатъ и тѣ издаваемитѣ се отъ тѣхъ.

Всѣка книжка ще носи печатътъ на Редакцията на списанието ни.

СПИСАНИЕТО

„Славиеви гори (Родопи)" излазя всѣки мѣсецъ единъ пжть освѣнъ м. Юлий и Августъ, до 1-й Януарий 94 г. седемъ книжки) и всѣка книжка отъ 3 до $3^1/_2$ печатни коли.

Цѣната му за година е:
4 лева за въ България, а
6 лева за въ странство
винаги прѣдплатени

Абонирането става и съ пощенски бонове и записи.

На поржчки безъ прѣдплата не се отговаря.

Не платени писма не се приематъ.

Ржкописи могжтъ да се повръщатъ на смѣтка на авторитѣ имъ.

На събравшитѣ отъ 5 до 10 абонати се прави 10 $^0/_0$ отстжпка, а отъ 10 на горѣ 15 $^0/_0$.

Бѣлѣжка. Всичко, което се отнася до списанието **„Славиеви гори (Родопи)."** (писма, статии и др. материяли за обнародване, поржчки, пари и пр.) се адресира до: *Ст. Н. Шишковъ*, с. Орѣхово, Рупчоска Околия, Пловдивско.

Година I. Май. Книга II.

СЛАВИЕВИ ГОРИ

(РОДОПИ)

МѢСЕЧНО СПИСАНИЕ

ЗА

Народни умотворения, наука и обществении знания.

Излазя всѣки мѣсецъ, начиная отъ м. Априлий, 1894 г. съ исключение мѣсецитѣ Юлий и Августъ.

Познай себе си.
(Платонъ)

Бащино огнище не оставяй, стари обичаи не прѣзирай.
(Народна пословица)

Печатница „СТАРА—ПЛАНИНА" Пловдивъ — 521 —

1894.

СЪДЪРЖАНИЕ:

МОЛИМЪ ДА СЕ ПРОЧЕТЕ.

Втората книжка испращаме само на ония Високоуважаеми учрѣждения и господа, които имàхѫ добрината да се отзовѫтъ на молбата ни въ I-та книжка, т. е. които благоволихѫ да се запишѫтъ абонати и ни испратихѫ стойностьта на записанитѣ отъ тѣхъ годишни течения. Вѣрни на правилото:
безъ прѣдплата никому нѣма да се испраща ние не испращаме II книга на всички ония, които до сега не се обадихѫ на молбата ни. Послѣднитѣ молимъ най-учтиво да благоволѭтъ и си повърнѫтъ испратенитѣ имъ екземпляри отъ I-та книжка.

Редакцията на сп. **„Славиеви Гори (Родопи)"** благодари на всички уважаеми Редакции на списания и вѣстници, които благоволихѫ да испращатъ издаваемитѣ се отъ тѣхъ въ замѣна.

Къмъ уважаемитѣ ни сътрудници.

Статии за обнародвание могѫтъ се помѣщавà и съ псевдонимъ, обаче, сѫщинското име на авторътъ трѣбва да е извѣстно въ редакцията. Въ народнитѣ умотворения пъкъ трѣбва точно да се означава селото, гдѣто сѫ записани, врѣмето и лицето, отъ което сѫ слушани.

Списанието **„Славиеви гори (Родопи)“** излазя всѣки мѣсецъ, начиная отъ м. Априлий, съ исключение на лѣтнитѣ мѣсеци Юлий и Августъ. Всѣка книжка ще съдържа отъ 3 до $3\frac{1}{2}$ печатни коли на тоя форматъ.

Годишния абонаментъ на списанието **„Славиеви гори (Родопи)“** отъ 1 книжка, та до 1-й Януарий, 1895 год., т. е. едно течение отъ седемъ книжки е:

За въ България лева 4
За въ странство „ 6

винаги прѣдплатени.

Безъ прѣдплата никому не се испраща.

Абонирането става съ пощенски бонове или записи.

Ржкописи могжтъ да се поврѫщатъ на смѣтка на авторитѣ имъ.

Неплатени писма не се приематъ и на порѫчки безъ прѣдплата не се отговаря.

Забѣлѣжка. Всичко що се отнася до списанието **„Славиеви гори (Родопи)“**, като писма, пари и др. се адресира до:

Ст. Н. Шишковъ, учитель въ с. Орѣхово, Рупчоска Околия, Пловдивски Окржгъ.

Отговорникъ: **Тома Петровъ**

СЪДЪРЖАНИЕ:

Година I. Септемврий Книга IV.

СЛАВИЕВИ ГОРИ

(РОДОПИ)

МѢСЕЧНО СПИСАНИЕ

ЗА

Народни умотворения, наука и обществении знания.

Излазя всѣки мѣсецъ, иачиная отъ м. Априлий 1894 г., съ исключение мѣсецитѣ Юлий и Августъ.

Познай себе си.
(Платонъ)

Бащино огнище не оставяй, стари обичаи не прѣзирай.
(Народна пословица)

Печатница „СТАРА—ПЛАНИНА“ Пловдивъ —591—

1894.